

RIKSDAGENS
REVISORERS BERÄTTELSE

över den år 1950

av dem verkställda granskningen angående

STATSVERKET

DEL I

REVISORERNAS UTTALANDEN

STOCKHOLM 1951
ISAAC MARCUS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG
508049

Innehållsförteckning.

	Sid.
<i>Riksdagens revisorers skrivelse</i>	1
<i>Justitiedepartementet.</i>	
§ 1. Anskaffande och uppläggande av nya fastighetsböcker för landet	3
<i>Försvarsdepartementet.</i>	
§ 2. Vissa av fortifikationsförvaltningen träffade entreprenaduppgörelser	12
§ 3. Visst av fortifikationsförvaltningen fattat omföringsbeslut	26
§ 4. Det militära byggnadsväsendets organisation	28
§ 5. Av försvarets centrala förvaltningsmyndigheter disponerade tjänstebilar	42
§ 6. Viss besiktningpersonal inom marinen	46
§ 7. Portions- och proviantredovisningen inom försvaret	47
§ 8. Järvafältets jordbruk	67
<i>Socialdepartementet.</i>	
§ 9. Vissa anställningsförhållanden inom bostadsstyrelsen	75
§ 10. Vatten- och avloppsanläggningar inom Sköns, Alnö och Timrå kommuner	77
<i>Kommunikationsdepartementet.</i>	
§ 11. Vissa med AB Trafikrestaurangers verksamhet sammanhängande spörsmål	95
§ 12. Vissa med vattenkraftens utbyggnad sammanhängande frågor	105
§ 13. Reglering av sjön Storsjouten	125
§ 14. Hangarbyggnad på Torslanda flygplats	140
<i>Finansdepartementet.</i>	
§ 15. Långmanska donationsfonden	147
§ 16. Tull- och skattefrihet för vissa varor i samband med proviantering av flottans fartyg	160
§ 17. Tull- och skattefrihet för till skeppsproviant hänförliga varor för fartyg i reguljär passagerartrafik med Danmark, Finland och Norge	178
§ 18. Tullverkets kostnader för provianteringsfrilagerörelsen	189
§ 19. Beskattning av svensk medborgare för inkomst av tjänst vid främmande makts härvarande beskickning m. m.	198
§ 20. Vissa iakttagelser angående skatteuppbörden	209
§ 21. Tjänstgöringstiderna m. m. inom statsförvaltningen	215
§ 22. Granskningen av statskontrollerade aktiebolag	218
§ 23. Redovisningen av viss kronan tillhörig egendom	234

<i>Ecklesiastikdepartementet.</i>		Sid.
§ 24. Patienttillgången vid tandläkarhögskolan i Malmö	239	
<i>Jordbruksdepartementet.</i>		
§ 25. Skiftesverksamheten i Kopparbergs län	243	
§ 26. De jämtländska arrendelägenheterna	251	
<i>Inrikesdepartementet.</i>		
§ 27. Vissa övertidsersättningar vid karolinska sjukhuset och serafimer- lasarettet	268	
§ 28. Debitering och uppbörd av automobilskatt	275	
§ 29. Fondering av vattenregleringsavgifter	285	
<i>Civildepartementet.</i>		
§ 30. Sjukvårdskostnader, sjukledigheter och sjukpensionering inom stats- förvaltningen	289	
<i>Reservationer till §§ 5, 7 och 11 se under respektive paragrafer.</i>		
<i>Av revisorerna avlagda besök</i>		298

Jämlikt § 6 den för riksdagens revisorer gällande instruktionen få revisorerna härmed avgiva berättelse över av dem verkställd granskning av statsverkets tillstånd, styrelse och förvaltning.

Stockholm den 15 december 1950.

ALBERT FORSLUND	OSCAR MALMBORG	GUST. K. HELLBACKEN
AUG. SPÅNGBERG	J. W. MÅRTENSSON	GUSTAF KARLSSON
EBON ANDERSSON	P. J. NÄSLUND	HARALD ANDERSSON
EDGAR SJÖDAHL	A. OLSSON	B. A. NILSSON

/ V. Arvidsson.

Justitiedepartementet.

§ 1.

Anskaffande och uppläggande av nya fastighetsböcker för landet.

Vid 1932 års riksdag fattades beslut om flera för inskrivningsväsendet vid våra underrätter betydelsefulla reformer. Den främsta av dessa innebar en omläggning av fastighetsbokföringen i syfte att skapa ett säkrare och modernare underlag för den rättsliga fastighetsredovisningen för landet.

Fastighetsböcker inrättades i vårt land genom förordningar den 16 juni 1875 angående lagfart å fång till fast egendom och angående in-teckning i fast egendom samt kungörelsen den 14 september samma år huru lagfarts- och in-teckningsböcker skola inrättas och föras. Enligt 18 § lagfartsförordningen och 61 § in-teckningsförordningen skall vid rätten föras bok i överensstämmelse med lagfarts- och in-teckningsprotokollen, så inrättad, att därav lätteligen kan ses varje egendom, därå lagfart eller vari in-teckning blivit sökt, samt tiden därför ävensom vissa angivna uppgifter, såsom sökandens namn, fånget, vid fånget fästade villkor, beloppet av fordran m. m.

Fastighetsböckerna, vilka bl. a. tjäna till ledning vid utfärdande av gravationsbevis, ha från början anordnats på olika sätt för stad och för landsbygden. I stad antecknas lagfarts- och in-teckningsärendena i en gemensam fastighetsbok, varemot fastighetsböckerna för landet enligt den äldre ordningen ha förts särskilt för lagfarts- och särskilt för in-teckningsärenden. Därjämte består den viktiga skillnaden, att medan fastighetsböckerna för stad föras med särskilda upplägg för varje fastighet, ha fastighetsböckerna för landet enligt det äldre systemet som regel haft särskilda upplägg endast för såsom enheter i jordeboken uppförda hemman och lägenheter. Då i jordeboken icke redovisas de förändringar, som uppkommit och alltjämt uppkomma genom jorddelning, blev följdén, att enligt den äldre ordningen ett och samma upplägg måste användas för inskrivningar rörande alla de fastigheter, som bildats av den ursprungliga jordeboksenheten. Fastighetsböckerna för landet kommo därigenom tidigt att i stor utsträckning sakna nödig överskådlighet.

Frågan angående en omläggning av inskrivningsväsendet upptogs av lagberedningen, som i skrivelse år 1904 föreslog, att åt fastighetsböckerna borde givas ökad specialisering, så att i regel varje särskild fastighet, vare sig den utgjorde en från äldre tid bestående, i jordeboken under särskilt nummer upptagen enhet eller en från sådan enhet i behörig ordning avskild del, erhöle sitt särskilda upplägg.

Lagberedningens skrivelse föranledde år 1908 beslut om inrättande av ett jordregister, avsett att bl. a. tjäna som underlag för en ändamålsenligare

fastighetsbokföring å landsbygden och sålunda utgöra en förutsättning för denna. I detta inregistreras under särskilda registernummer envar av de lotter, i vilka en jordeboksenhet eller del därav delats genom fastställd eller lagakraftvunnen lantmåteriförrättning ävensom envar under jordeboksenheten lydande, för alltid avsöndrad lägenhet eller därmed jämförlig fastighet. Härigenom har sålunda erhållits en redovisning av de vid varje tidpunkt rättsligen förefintliga fastigheterna. Arbetet med jordregistrets uppläggande, som pågått allt sedan år 1909, var vid inskrivningsreformens genomförande vid 1932 års riksdag praktiskt taget avslutat. Numera är uppläggningsen slutförd för samtliga socknar inom riket.

Vad städerna angår, har behovet av underlag för fastighetsbokföringen blivit tillgodosett genom det särskilda register, fastighetsregister för stad, varom bestämmelser äro meddelade i lagen den 12 maj 1917 om fastighetsbildning i stad.

Fastighetsbokföringen för vissa tätbebyggda samhällen eller områden å landet har genom särskilda förordnanden av Kungl. Maj:t från fall till fall blivit ordnad i överensstämmelse med de grundsatser, som gälla för städernas fastighetsböcker.

Sedan uppläggningsen av jordregistren slutförts inom större delen av landet, uppdrogs år 1929 åt särskilda sakkunniga att verkställa utredning om bl. a. möjligheten att genomföra ändamålsenliga anordningar av fastighetsbokföringen. I ett den 3 december 1930 avgivet betänkande framlade de sakkunniga bl. a. förslag om uppläggande av nya fastighetsböcker för landet, vilket förslag ligger till grund för de nu gällande bestämmelserna i lagen den 3 juni 1932 om uppläggande av nya fastighetsböcker för landet. Ifrågavarande bestämmelser samt i anslutning därtill meddelade föreskrifter innebära i huvudsak följande.

Nya fastighetsböcker skola inrättas för varje domsaga å landet. Dessa fastighetsböcker skola i likhet med fastighetsböckerna för stad bliva gemensamma för lagfarts- och inteckningsärenden. De nya fastighetsböckerna skola liksom de gamla i regel redovisa samtliga inom domsagan belägna fastigheter. Vid uppläggningsen av de nya fastighetsböckerna skall fastighetsregistret (jordregister resp. fastighetsregister enligt de för stad meddelade bestämmelser) tjäna till grund och ledning. Fastighetsböckerna skola nämligen återgiva samma fastighetsindelning som redovisas i fastighetsregistret. De nya böckerna vinna överskådlighet på det sätt, att i regel varje registerfastighet, d. v. s. varje under särskilt nummer i registret införd fastighet, upptages å särskilt upplägg i fastighetsboken. Sambandet med fastighetsregistret upprätthålles även därigenom, att fastigheterna bokföras under de beteckningar, som de ha i fastighetsregistret. Böckerna äro konstruerade med löstgåbara blad, s. k. skruvliggare.

Vid uppläggningsen av nya fastighetsböcker skola i nuvarande lagfarts- och inteckningsböcker förekommande inskrivningar överföras till fastighetsboken och inordnas i den nya, på fastighetsregistret grundade indelningen. Till uppläggningsen för varje fastighet överföras sålunda den å fastigheten se-

nast meddelade lagfarten, i fastigheten gällande inteckningar för fordran ävensom vilande eller på prövning beroende ansökningar om lagfart eller inteckning för fordran. Jämväl övriga i de gamla böckerna förekommande inskrivningar skola överföras. Dock skall härvid ske en utgallring av sådana inskrivningar, som uppenbarligen sakna betydelse.

Särskilda åtgärder föreskrivas i syfte att vid inskrivningarnas överflyttning till de nya fastighetsböckerna reda upp oklarheter i fastighetsredovisningen och på alla punkter fastslå sambandet mellan registerfastigheterna och de i lagfarts- och inteckningsböckerna återgivna rättsförhållandena. Den som upplägger fastighetsboken skall så vitt möjligt söka att under hand förskaffa sig all nödig utredning. Där erforderlig upplysning ej annorledes kan vinnas, skall undersökning anställas vid sammanträde med sakägare och andra, som kunna antagas äga kännedom om förhållandena.

Uppläggandet av de nya fastighetsböckerna skall ske under häradshövdingens ledning och på hans ansvar, där ej Kungl. Maj:t annorlunda föreskriver. I fråga om arbetets bedrivande inom de särskilda domsagorna meddelar Kungl. Maj:t närmare föreskrifter.

Särskilda bestämmelser gälla i fråga om uppläggande av fastighetsbok i Kopparbergs län.

I avseende å frågan om fastighetsboksreformens genomförande hade förutnämnda sakkunniga förordat, att arbetet skulle ske omedelbart i ett sammanhang, så att böckerna i samtliga domsagor föreläge färdiga före utgången av år 1938. Ledningen av arbetet borde i regel ankomma på häradshövdingen. Då häradshövdingen icke i allmänhet förmådde vid sidan av sin vanliga tjänstgöring medhinna något av arbetet med fastighetsböckerna, borde han komma i åtnjutande av tjänstledighet under vissa tidsperioder. I domsaga, där arbetet med fastighetsböckernas uppläggande icke lämpligen kunde åläggas häradshövdingen, skulle detsamma utföras av någon av hovrätten särskilt förordnad person. Såsom skrivhjälp vid arbetet borde i varje domsaga anställas ett särskilt skrivbiträde. Detta skrivbiträde skulle permanent, och sålunda även å tid, då häradshövdingen vore upptagen med sin vanliga tjänstgöring, sysselsättas med böckernas uppläggande. Förutom häradshövdingen och hans skrivbiträde borde — ehuru mera tillfälligt — även viss annan arbetskraft tagas i anspråk.

Beträffande kostnaderna för uppläggande av de nya fastighetsböckerna framhöllo de sakkunniga, att dessa i stort sett kunde hänföras till följande poster, nämligen avlöningar till vikarier för häradshövdingar, avlöningar till särskilt anställda skrivbiträden å domsagokanslierna, ersättningar för särskilda sammanträden angående fastighetsförhållandena och kostnader för böckerna. Vid beräkandet av kostnaden för vikarier antogo de sakkunniga, att häradshövdingen i genomsnitt skulle behöva ledighet under två månader årligen under den tid av sex år, varunder arbetet beräknades pågå. Beträffande de domsagor, där biträdande domare funnes, ansågs behovet av vikarier i stort sett kunna tillgodoses med i dessa domsagor tillgängliga arbetskrafter. I följd härav kunde man rent schematiskt utgå från att i envar

av 100 domsagor skulle anställas en vikarie med fiskalskompetens under en tid av två månader för varje kalenderår. Den årliga kostnaden uppskattades vid sådant förhållande till 100 000 kronor. Skrivarbetet, som de sakkunniga ansågo kräva en tid av högst sex år i en större domsaga, beräknades årligen kosta 280 000 kronor. I fråga om utgifterna för särskilda sammanträden utgingo de sakkunniga från en kostnad av 30 000 kronor per år. Beträffande böckerna räknade de sakkunniga med en utgift av 75 kronor för varje skrivarband med tillhörande blad samt en totalkostnad av 90 000 kronor. Med ledning av denna överslagsberäkning funno de sakkunniga, att den sammanlagda årliga kostnaden för statsverket skulle uppgå till 500 000 kronor. Dock antogs, att denna kostnad efter de två första åren från arbetets påbörjande skulle successivt minska, i den mån arbetet i de mindre domsagorna avslutades.

I prop. nr 108 till 1932 års riksdag framhöll departementschefen angelägenheten av fastighetsboksreformens genomförande. Ju längre den uppsköttes, dess mer ökades svårigheterna och kostnaderna vid dess genomförande. En särskild anledning till en förbättrad fastighetsbokföring utgjorde därvid enligt departementschefen den blivande processreformen. Denna förutsatte nämligen i stor utsträckning, att underrätterna erhöles lättnad i den icke dömande verksamheten. Departementschefen erinrade därvid om sitt uttalande i propositionen till 1931 års riksdag angående huvudgrunderna för en rättegångsreform, att en revision av inskrivningsväsendet vore den betydelsefullaste åtgärden för vinnande av lindring i domstolarnas arbetsbörda. Enligt vad riksdagen i anledning därav hade uttalat, borde inskrivningsväsendets ordnande ingå bland de åtgärder, som borde vidtagas för förberedande av rättegångsreformen. Fastighetsbokföringens omläggning vore härutinnan av den största betydelse. Innan frågan därom vunne sin lösning, kunde enligt departementschefen en verklig förbättring av inskrivningsväsendet icke åstadkommas.

I fråga om reformens genomförande ansåg departementschefen dock den av de sakkunniga förordade planen icke kunna följas. Arbetet med fastighetsböckernas uppläggande borde därför bl. a. anpassas efter tillgången på medel och andra under olika tider växlande förhållanden. Att fastställa en tidpunkt, vid vilken böckerna inom samtliga domsagor skulle föreligga färdiga, vore icke lämpligt. Genom att frigjorda arbetskrafter kunde tagas i anspråk för upprättande av åtkomsthandlingar, hjälpregister och andra förberedelser, som ifrågakomme, antogs häradsförordningens sysslande med böckerna i det stora hela kunna inskränkas till att, såsom avsett vore, leda och övervaka arbetet. Behovet av tjänstledighet komme att växla i olika domsagor, och frågan om beviljande av sådan finge avgöras efter omständigheterna. Det kunde emellertid enligt departementschefen antagas, att om häradsförordningen för böckernas uppläggande årligen erhöles ledighet under en månad med rätt till befrielse från ett allmänt tingssammanträde eller däremot svarande antal rättegångsdagar, häradsförordningen därigenom skulle vinna så mycken tid för arbetet med böckerna, att deras färdigställande icke onö-

digttvis försenades. I fråga om kostnaderna för reformens genomförande ansåg departementschefen dessa kunna väsentligt nedbringas under vad de sakkunniga beräknat. Under de närmaste åren beräknades dessa komma att väsentligen avse kostnaden för böckernas anskaffande, vilken komme att uppgå till ca 340 000 kronor.

I sitt utlåtande över det avgivna förslaget till reform av inskrivningsväsendet framhöll lagrådet med styrka vikten av att fastighetsböckernas uppläggande snarast bringades till fullbordan. En fullständig revision av lagfarts- och inteckningsförordningarna kunde enligt lagrådet knappast ske förrän arbetet på de nya fastighetsböckernas uppläggande slutförts. Icke minst med hänsyn härtill vore, ansåg lagrådet, de sakkunnigas förslag, att i lagen skulle angivas en tidsbegränsning för arbetets utförande, välbetänkt. Det remitterade förslaget intoge i detta avseende en annan ståndpunkt. Enligt lagrådets uppfattning borde dock, så snart förhållandena det medgäve, denna viktiga fråga upptagas till förnyat övervägande i syfte att på den väg, de sakkunniga anvisat, en eljest kanske oundviklig försening av det nya fastighetsbokssystemets praktiska genomförande måtte kunna förebyggas.

Närmare bestämmelser angående arbetet med uppläggande av nya fastighetsböcker i de särskilda domsagorna meddelas av Kungl. Maj:t för varje budgetår. För budgetåret 1950/51 ha i sex särskilda kungl. brev den 16 juni 1950 till envar av rikets hovrätter föreskrifter meddelats i ämnet.

De sålunda meddelade bestämmelserna innefatta i huvudsak, att i sådana domsagor, där tingsdomare eller tingssekreterare finnes anställd, fastighetsböckernas uppläggande skall ske under ledning av denne och på hans ansvar, häradshövdingen likväl obetaget att beträffande de fastigheter, för vilka han finner det påkallat, övertaga ledningen och ansvaret för böckernas uppläggande. Där arbetet ledes av tingsdomaren eller tingssekreteraren, må denne för ombesörjande av detta åliggande erhålla ledighet från övriga göromål i den utsträckning, hovrätten finner nödig. Om hovrätten prövar det lämpligt, må ledighet kunna beviljas såväl häradshövdingen som tingsdomaren eller tingssekreteraren.

Beträffande vissa andra domsagor än de nu nämnda medgives hovrätten förordna den som tjänstgjort som fiskal att biträda häradshövdingen vid fastighetsböckernas uppläggande, vilket förordnande i regel ej må meddelas för längre tid än sammanlagt två månader; beträffande andra domsagor åter skall uppläggningsarbetet bedrivas i den omfattning som må vara möjlig utan att för detta ändamål biträde utsändes från hovrätten.

Arbetet skall i främsta rummet inriktas på de i de äldre fastighetsböckerna förekommande större uppläggen. Där så befinnes lämpligt, må dock varje socken iordningställas för sig. Orter, där sämjedelning förekommer i större omfattning, böra tills vidare lämnas å sido, såframt ej med hänsyn till beskaffenheten av nuvarande bokband skyndsamt uppläggning av nya böcker är av nöden eller arbetet fortskridit så långt, att huvudsakligen sådana orter återstå.

Kostnaderna intill den 1 juli 1950 för nya fastighetsböckers anskaffande och uppläggande, sådana dessa kostnader återspeglas i den hittills redovisade medelsförbrukningen å härför anvisade anslag jämte anslagsbeloppet för innevarande budgetår, framgå av nedanstående tablå.

1932/33	kr. 23 680	1942/43	kr. 137 420
1933/34	» 81 650	1943/44	» 88 730
1934/35	» 176 050	1944/45	» 79 450
1935/36	» 121 450	1945/46	» 30 570
1936/37	» 193 940	1946/47	» 65 220
1937/38	» 219 420	1947/48	» 98 580
1938/39	» 232 830	1948/49	» 32 020
1939/40	» 254 620	1949/50	» 46 800
1940/41	» 230 550	1950/51	» 75 000
1941/42	» 106 880	Summa kronor	2 294 860

De av riksdagen för uppläggande och anskaffande av de nya fastighetsböckerna till och med innevarande budgetår anvisade beloppen uppgå till sammanlagt 2 715 000 kronor.

Som av den lämnade redogörelsen framgår, betonades vid fastighetsboksreformens genomförande vikten av att detta arbete snarast slutfördes. Särskilt framhölls därvid önskvärdheten av att — med hänsyn till den belastning man väntade sig vid underrätterna efter processreformens genomförande — de nya fastighetsböckerna föreläge upplagda senast vid den nya rättegångsordningens ikraftträdande.

I syfte att utröna i vad mån de ursprungliga planerna och förutsättningarna för arbetet med uppläggande av de nya fastighetsböckerna visat sig hållbara och hur långt arbetet numera fortskridit, ha revisorerna från hovrätterna införskaffat vissa uppgifter rörande det hittills uppnådda arbetsresultatet.

Nedanstående tabell utvisar antalet under de senare åren upplagda fastigheter samt hur arbetet fördelat sig på domsagorna under de olika hovrätterna, varvid tabellen knutits till den fr. o. m. 1 januari 1948 genomförda hovrättsindelningen.

Domsagor under	Antal upplagda fastigheter					
	1944	1945	1946	1947	1948	1949
Svea hovrätt	22 551	15 721	14 206	8 775	3 817	4 294
Hovrätten för Nedre Norrland				4 048	1 868	1 500
Hovrätten för Övre Norrland	4 808	4 995	4 250	2 222	3 578	1 171
Göta hovrätt	16 532	16 977	14 481	3 838	640	4 300
Hovrätten för Västra Sverige				4 124	1 611	3 313
Hovrätten över Skåne och Blekinge ..	7 055	12 201	8 733	8 413	1 863	4 302
Summa	50 946	49 894	41 670	31 420	13 877	18 880

Av tabellen framgår att antalet årligen färdigställda upplägg nästan oavbrutet sjunkit. Även relativt sett har arbetstakten något avtagit. Under vart och ett av åren 1944—1949 färdigställdes nämligen respektive 19, 22, 22, 20, 11 och 12 procent av det vid årets början obearbetade materialet. Det må

emellertid framhållas, att åren 1939 och 1940 motsvarande siffror voro 20 resp. 15 procent samt vart och ett av åren 1941—1943 19 procent.

Vad särskilt angår arbetstakten under år 1949 må nämnas att under detta år bokuppläggningsarbetet helt avslutades endast i 3 domsagar, varav 2 under Göta hovrätt och 1 under Skånska hovrätten. Till jämförelse må nämnas, att under år 1948 motsvarande arbetsresultat var 2 domsagar.

Vid ingången av år 1950 voro nya fastighetsböcker upplagda i sammanlagt 67 av landets 115 domsagar. Av de domsagor, där arbetet vid denna tid slutförts, lyda 23 under Svea hovrätt (38 domsagor inalles), 14 under Göta hovrätt (26 inalles), 12 under hovrätten för Västra Sverige (15 inalles), 8 under hovrätten över Skåne och Blekinge (16 inalles), 5 under hovrätten för Nedre Norrland (10 inalles) samt likaledes 5 under hovrätten för Övre Norrland (10 inalles). Relativt sett föreligger sålunda det gynnsammaste arbetsresultatet för domsagorna under hovrätten för Västra Sverige, där bokuppläggningsarbetet praktiskt taget inom samtliga domsagor färdigställts, medan i fråga om övriga hovrätter med undantag för Svea hovrätt uppläggningsarbetet ännu icke slutförts i ungefär halva antalet underlydande domsagor.

Av intresse är att utröna om uppläggningsarbetet i allmänhet fullgjorts av den vid domsagan anställda personalen eller om de möjligheter, som bestämmelserna medgiva att ställa särskild i regel från hovrätten utsänd personal till förfogande för arbetets bedrivande, utnyttjats.

I avseende härå må nämnas, att särskild fastighetsboksuppläggare under år 1949 varit förordnad i följande utsträckning.

I fråga om Svea hovrätt har en fiskal varit förordnad under två månader vid vardera av två domsagor, ett rättsbildat biträde i en domsaga under fyra och en halv månader, varjämte en f. d. häradshövding efter Kungl. Maj:ts förordnande tjänstgjort i en domsaga.

Vid domsagorna under Göta hovrätt ha häradshövdingar och tingssekreterare åtnjutit ledighet för bokuppläggningsarbete sammanlagt omkring 7 månader. I hovrätten tjänstgörande extra fiskaler ha under tillhoppa 6 månader utfört sådant arbete.

Hovrätten över Skåne och Blekinge redovisar en extra fiskal, som tjänstgjort som bokuppläggare i en domsaga fyra och en halv månader, en tingsnotarie, som tjänstgjort i en domsaga fyra månader samt en juris kandidat, som innehåft förordnande som bokuppläggare i två domsagor vardera sex månader.

Vid hovrätten för Västra Sverige har i en domsaga en extra fiskal varit utsänd från hovrätten under ca två och en halv månader, i en annan domsaga har jämlikt Kungl. Maj:ts särskilda beslut häradshövdingen själv sysslat med bokuppläggningsarbetet ca sju månader med en e. o. assessor såsom vikarie.

Hovrätterna för Övre resp. Nedre Norrland ha icke haft möjlighet förordna någon särskild bokuppläggare med undantag för att en fiskal under en månad innehåft dylikt förordnande i domsaga inom Nedre Norrlands hovrättsområde. I en domsaga under hovrätten för Nedre Norrland erhöll dock häradshövdingen särskild ledighet för fastighetsboksarbetet.

Revisorernas uttalande. Den omläggning av fastighetsbokföringen för landsbygden, varom beslut fattades vid 1932 års riksdag, utgör ett synnerligen betydelsefullt led i arbetet på en modernisering av inskrivningsväsendet vid våra underrätter. Med den specialisering av fastighetsböckerna, reformen innebär, åsyftade man främst att få till stånd ett säkrare och överskådligare underlag för fastighetsredovisningen, varigenom bl. a. skulle vinnas en snabbare handläggning och expediering av inskrivningsärendena.

Med hänsyn härtill underströks vid reformens genomförande betydelsen av att det nya fastighetsbokssystemets praktiska genomförande icke onödigt fördröjdes utan att böckerna snarast färdigställdes. Sakkunniga hade sålunda räknat med att de nya böckerna i samtliga domsagor borde föreligga färdiga senast före utgången av år 1938. Även lagrådet uttalade sig för en tidsbegränsning för arbetets utförande för att därigenom förebygga en enligt lagrådets mening eljest oundviklig försening. I den proposition, som år 1932 förelades riksdagen i frågan, angavs visserligen icke någon fixerad tidpunkt för omlägningens slutförande, men enligt departementschefens mening vore reformens genomförande av den största betydelse för inskrivningsväsendet liksom för verksamheten över huvud vid underrätterna. Såsom en särskild anledning till en reform på detta område framhöll departementschefen den blivande processreformen, i det att en betydande lättnad i de arbetsuppgifter, som åvilade underrätterna utöver den egentliga dömande verksamheten, skulle beredas dem, därest specialiserade fastighetsböcker upplades, och i anslutning därtill inskrivningsväsendet förenklades. Fastighetsbokföringens omläggning vore därvid av den allra största betydelse för förberedande av denna reform, varför enligt departementschefen en verklig förbättring av inskrivningsväsendet icke kunde åstadkommas, innan frågan därom vunnit sin lösning. Det förtjänar även erinras, att enligt de av 1931 års riksdag godkända grunderna för en rättegångsreform inskrivningsväsendets ordnande förutsattes ingå bland de åtgärder, som borde vidtagas för förberedande av denna reform.

Som av den lämnade redogörelsen framgår, har fastighetsboksreformens praktiska genomförande icke fortskridit i den takt, som ursprungligen åsyftades. Följden härav har blivit en avsevärd försening med färdigställandet av de nya fastighetsböckerna. Under de snart tjugo år, som förflutit sedan beslut fattades om fastighetsbokföringens omläggning, ha kostnaderna för bokuppläggningsarbetet uppgått till ett belopp av sammanlagt ca 2,3 miljoner kronor. Man torde ha anledning räkna med att de slutliga kostnaderna för hela uppläggningsarbetet väsentligt komma att överstiga de ursprungligen beräknade. Särskilt under de senare åren har till följd av den nya rättegångsordningens förberedande och ikraftträdande arbetet med bokuppläggningsarbetet kunnat bedrivas endast i mycket begränsad omfattning. Ehuru personalsvårigheter på sina håll torde ha förelegat, måste det dock synas anmärkningsvärt att tiden dessförinnan verksamheten icke mera intensifierats dels med hänsyn till riksdagens förutvarande uttalande om angelägenheten av arbetets färdigställande före processreformens ikraftträdande, dels

med tanke på den starka belastning på personalorganisationen, den nya processordningen med all säkerhet kunde förväntas medföra. Oaktat ett stort antal av rikets fastigheter överförts å de nya uppläggen, kvarstå dock många domsagor, i vilka arbetet ännu icke slutförts. Revisorerna förbise härvid icke den möjligheten att inom åtskilliga av de icke färdigblivna domsagorna större delen av fastighetsbeståndet eller i varje fall huvudparten av de fastigheter, där inskrivningsomsättningen är livligast, kan ha blivit upplagt.

Uppenbarligen är det av största vikt för den rationella skötseln av inskrivningsväsendet inom domsagorna, att fastighetsbokföringsreformen genomföres utan onödigt dröjsmål. Härvidlag behöver endast erinras om de fördelar för de rättssökande, som en säkrare och snabbare handläggning av ärenden och expediering av gravationsbevis samt meddelandet av mera lätt-tillgängliga upplysningar rörande inskrivningsförhållanden m. m. innebär. Härtill kommer, att reformen medför avsevärd arbetsbesparing och ökad trygghet i arbetet för domare och kanslipersonal. Förutom en snabbare expediering bereda de nya fastighetsböckerna även ökade möjligheter till rationalisering av göromålen på domsagokanslierna och därmed kostnadsbesparingar för statsverket. Bestyret med utfärdande av gravationsbevis och bevis rörande andra med inskrivningen av fast egendom sammanhängande förhållanden kan därigenom i många fall reduceras till ett rent avskriftsförfarande, vilket skulle möjliggöra en ökad överflyttning av inskrivningsgöromål från mer kvalificerad personal till biträdespersonal. Som ett led i genomförandet av den rationalisering av göromålen å domsagokanslierna, vars önskvärdhet revisorerna i sin föregående år avgivna berättelse i samband med behandlingen av frågan om processreformens ekonomiska verkningar understrukt, är därför uppläggnings av nya fastighetsböcker av grundläggande betydelse.

Även ur kostnadssynpunkt tala starka skäl för att arbetet med de nya böckernas färdigställande bedrives med skyndsamhet. Främst genom den omfattande egnahemsbildningen befinner sig fastighetsbeståndet inom vissa delar av landet i en kontinuerlig tillväxt. Varje dröjsmål med uppläggandet kan därför medföra, att ett alltmer ökat antal fastigheter först måste uppläggas i de gamla böckerna för att sedermera vederbörligen överföras till de nya, vilket givetvis är ägnat föranleda ökat arbete och ökade kostnader vid uppläggnings. Även i fall, där avbrott måst göras i en påbörjad uppläggnings, uppkomma kostnadsökningar genom att redan utfört arbete med tiden blir av mindre värde vid det fortsatta uppläggningsarbetet. Slutligen vilja revisorerna framhålla, att genomförandet av den kommande jordabalksreformen i väsentlig mån måste bliva beroende av fastighetsböckernas färdigställande.

Med hänsyn till nu berörda förhållanden vilja revisorerna understryka angelägenheten av att en intensifiering av fastighetsboksuppläggnings kommer till stånd. Revisorerna få därför föreslå, att i sådant syfte åtgärder snarast övervägas för ett snabbt och planmässigt slutförande av fastighetsboksreformen.

Försvarsdepartementet.

§ 2.

Vissa av fortifikationsförvaltningen träffade entreprenaduppställelser.

För statsmyndigheterna normerande föreskrifter om förfaringssättet vid träffande av entreprenaduppställelser finnas meddelade i förordningen den 16 januari 1920 (nr 10) angående upphandling och arbeten för statens behov samt försäljning av staten tillhörig lös egendom, den s. k. upphandlingsförordningen. Enligt 17 § denna författning skall infordrande av anbud å arbete i princip ske genom offentlig kungörelse, på visst i 20 § närmare föreskrivet sätt. Under vissa förutsättningar kunna dock anbud infordras genom särskilda skrivelser. Härom stadgas i 18 § 1 mom. bland annat följande.

Anbud må i stället för genom offentlig kungörelse infordras genom särskilda skrivelser (telegram):

c) när myndighet finner det allmännas trygghet icke tillstädja, att allmän tävlan äger rum för införskaffande av anbud;

d) när endast ett begränsat antal leverantörer eller entreprenörer anses förfoga över den insikt eller yrkesskicklighet eller de hjälpmedel, som erfordras för avtalets behöriga fullgörande, eller finnes äga den pålitlighet, som lämnar garanti för ett sådant fullgörande;

e) när central förvaltningsmyndighet på grund av tidigare erfarenhet har sig bekant, att anbud å sådant gods eller arbete, varom fråga är, icke kan påräknas från andra än vissa för myndigheten kända leverantörer eller entreprenörer;

i) när central förvaltningsmyndighet skall ombesörja upphandling, vars värde beräknas icke överstiga 10 000 kronor, eller arbete, för vilket totalkostnaden beräknas uppgå till högst 20 000 kronor;

I den mån sådant kan ske, skola vid utbudande enligt sistnämnda bestämmelser anbud infordras från dem, vilka blivit uppförda å vissa i 15 § föreskrivna förteckningar över entreprenörer, under iakttagande därav att anbud infordras från så många, som prövas erforderligt för åstadkommande av tävlan (18 § 2 mom.). Vidare stadgas att skriftliga anbud skola infordras (18 § 3 mom.).

För öppnande och prövning av anbud gälla särskilda bestämmelser. Här om föreskrives i 24—26 §§ följande.

24 §.

Myndighet skall tillse, att inkomna skriftliga anbud intill tiden för öppnandet förvaras inom lås, samt att till anbudena hörande prov, modeller, beskrivningar eller ritningar jämväl på betryggande sätt omhändervhas.

25 §.

1) Jämlikt 17 eller 18 § infordrade skriftliga anbud skola av vederbörande myndighet eller genom dess försorg öppnas, så snart ske kan efter utgången av den för anbudens avgivande bestämda tid.

2) Vid anbudens öppnande skola minst tre personer vara tillstädes. Anbudsgivare må härvid ej närvara.

3) Anbuden skola åsättas löpande nummer i den ordning, vari de öppnas, samt förses med den tjänstemans namnteckning eller signatur, som leder förrättningen, och uppföras å en förteckning, som undertecknas av samtliga närvarande.

Tiden, då anbuden senast skolat vara avgivna, jämte tiden för anbudens öppnande skola angivas å förteckningen.

26 §.

Prövning av skriftliga anbud skall ske vid eller snarast möjligt efter deras öppnande samt ej senare än åtta dagar efter den för anbudens avgivande bestämda tid, så framt annat ej oundgängligen erfordras för undersökning av anbuden åtföljande prov eller därav, att anbuden skola underställas annan myndighet, eller av annan särskild orsak. I varje fall skall prövningen företagas i så god tid, att den, vars anbud antages, må hinna erhålla underrättelse därom senast å den dag, till och med vilken han enligt vid utbudandets lämnat tillkännagivande är bunden av anbudet.

I anslutning härtill ha lämnats vissa föreskrifter angående jäv mot den som har att deltaga i prövning av anbud m. m. (27 §), anbud som icke ifrågakomma vid den slutliga prövningen (28 §) samt svensk varas företräde framför utländsk m. m. (29 §). Vidare äro i 30 § angivna de bestämmelser som skola följas vid den slutliga anbudsprövningen. Sålunda må enligt 1 mom. den omständigheten, att ett anbud innefattar det lägsta priset, i och för sig icke vara avgörande för anbudets antagande, medan enligt 2 mom. det anbud skall antagas, som med hänsyn till såväl arbetets beskaffenhet och pris som ock övriga på frågan inverkan omständigheter är att anse som det förmånligaste för staten. I sistnämnda moment stadgas därjämte, att, därest vid den slutliga prövningen endast ett anbud föreligger, detsamma må antagas, om det ur ovan angivna synpunkter finnes vara fördelaktigt för staten.

I 32 § 1 mom. föreskrives att vid prövning av skriftliga anbud, vilka infordrats jämlikt 17 eller 18 §, protokoll skall föras. Därvid skall enligt 32 § 2 mom. följande iakttagas.

I protokollet bör intagas eller vid detsamma fogas en på myndighetens föranstaltande upprättad sammanställning av anbudet, upptagande sådana förhållanden, som finnas vara av väsentlig betydelse för anbudsprövningen.

Dessutom skola i protokollet antecknas sätt och dag för utbudandets samt efter förhållandena i varje fall:

a) anbud, vilka enligt 28 § icke ifrågakommit vid den slutliga prövningen, jämte skälen därtill;

b) anbud, som antagits, jämte skälen därtill med särskilt angivande, på vilken grund anbud å utländsk vara eller utländskt arbete givits företräde framför anbud å svensk vara eller svenskt arbete;

c) skälen, varför samtliga anbud förkastats, ävensom myndighetens beslut i anledning därav; och

d) vad i övrigt vid anbudsprövningen förekommit av beskaffenhet att böra intagas i protokollet.

I detta sammanhang torde slutligen böra nämnas, att under vissa bestämda villkor entreprenaduppgörelse kan träffas jämväl under hand. Detta må enligt 19 § ske på sätt prövas lämpligt, varvid företrädesvis skriftliga anbud böra infordras. De allmänna förutsättningarna härför finnas angivna i 35 § 1 mom., som lyder.

Uppgörelse under hand må ske:

- a) när Kungl. Maj:t därom förordnat;
 - b) när efter utbudande enligt 17 eller 18 § antagligt anbud icke erhållits och omständigheterna icke medgiva infordrande av anbud enligt sistnämnda §;
 - c) när upphandling skall ske eller arbete utföras på försumlig leverantörs eller entreprenörs bekostnad och omständigheterna icke medgiva infordrande av anbud enligt 18 §;
 - d) när upphandling eller arbete till följd av oförutsedda omständigheter icke tål uppskov;
 - e) när tillgång till godset eller hjälpmedel för arbetets utförande finnes allenast på ett ställe;
 - f) när fråga är om inköp av konstnärligt föremål eller utförande av konstnärligt arbete eller om tillfälligt uppdrag, som fordrar särskild sakkunskap;
 - g) när upphandling eller arbete skall ske för försöks anställande;
 - h) när avtal skall träffas rörande befraktning av fartyg;
 - i) när, efter det avtal träffats om upphandling eller arbete, mindre efterbeställning befinnes nödig och denna ej betingar högre à-pris än det förut avtalade samt godset eller arbetet under tiden icke undergått prisfall, ävensom i fråga om tilläggsarbete;
 - k) när pågående reparationsarbete behöver utsträckas över vad på förhand kunnat beräknas och infordrande av anbud enligt 18 § skulle medföra olägenhet;
 - l) när vid upphandling tävlan åstadkommits genom infordrande av anbud enligt 19 § från olika anbudsgivare och totalkostnaden för godset ej överstiger en fjärdedel av det i 18 § 1 mom. i) för myndigheten angivna belopp;
 - m) när eljest totalkostnaden för gods eller arbete beräknas uppgå till högst en tiondel av det i 18 § 1 mom. i) för myndigheten angivna belopp.
- I de fall, som avses under l) och m), må dock uppgörelse under hand ske endast där överordnad myndighet ej annorlunda förordnat.

Innan uppgörelse under hand träffats, åligger det enligt 35 § 2 mom. myndighet att tillse, att uppgörelsen kommer till stånd på för staten förmanliga villkor, och bör i det i 1 mom. b) här ovan nämnda fall hänsyn tagas till dem, vilkas anbud närmast ifrågakommit till antagande.

Slutligen stadgas i 35 § 3 och 4 mom. följande.

3. Därest kostnad för gods eller arbete överstiger en tiondel av det i 18 § 1 mom. i) för myndigheten angivna belopp skall å räkning eller annan handling i ärendet anteckning göras om anledningen till att uppgörelse skett under hand.

Har uppgörelse under hand träffats med stöd av bestämmelsen i 1 mom. l) här ovan, skall tillika hos myndigheten föras protokoll, angivande godset

och dagen för utbudandet, de leverantörer från vilka anbud infordrats, avgivna anbud med uppgift om begärt pris samt det anbud som antagits.

4. Vid uppgörelse under hand skola bestämmelserna i 27—31 §§ i tillämpliga delar lända till efterrättelse.

Revisorerna ha funnit sig föranlättna att mot bakgrunden av upphandlingsförordningens bestämmelser närmare granska vissa av fortifikationsförvaltningen fattade beslut rörande utlämnande av arbeten på entreprenad. I detta syfte ha revisorerna från ämbetsverket införskaffat *dels* en sammanställning över samtliga under tiden den 2 maj 1948—den 31 december 1949 träffade s. k. öppna entreprenaduppgörelser (sammanställning I), *dels* en sammanställning över samtliga under tiden den 2 maj 1948—den 30 september 1950 träffade entreprenaduppgörelser av hemlig natur (sammanställning II), dock att uppgifterna begränsats till att avse i förra fallet arbeten över 1 000 kronor och i senare fallet arbeten över 50 000 kronor. I sammanställningarna ha angivits datum för vederbörande entreprenaduppgörelse, det förband (motsvarande) för vilket arbetet avsetts, arbetsobjekt, entreprenadslag, entreprenadsumma och entreprenör. För att erhålla ytterligare underlag för granskningen ha revisorerna dessutom beträffande varje uppgörelse infordrat anbudsförteckning i original med originalanbud och anbudsprotokoll ävensom, i den mån fråga varit om arbeten av hemlig natur, anbudsinfordran, PM för anbudsgivare, s. k. massförteckningar och beställningsskrivelser.

Sammanställning I upptager sammanlagt 480 entreprenaduppgörelser. Vid granskningen av de till varje ärende hörande anbudshandlingarna har uppmärksamats, att i vissa fall vederbörande anbud icke funnits bilagda. I andra fall åter saknas anbudsförteckning jämte anbudsprotokoll. Följande exempel härpå må anföras, varvid respektive uppgörelser åsatts samma nummer som å sammanställningen.

Nr 178. Arbetet avser ventilationsteknisk anläggning vid Göta pansarlivgardes tygverkstad, Enköping. Entreprenadsumman uppgår till 99 200 kronor. Beställningsskrivelsen till vederbörande entreprenör är den enda handling som tillställts revisorerna.

Nr 182. Arbetet avser omläggning av vattenledning vid Svea flygflottilj, Barkarby. Entreprenadsumman uppgår till 13 200 kronor. Anbudet från den sedermera antagne entreprenören samt beställningsskrivelsen äro de enda handlingar som tillställts revisorerna.

Nr 191. Arbetet avser flygfältsbelysning vid Västmanlands flygflottilj, Västerås. Entreprenadsumman uppgår till 540 455 kronor. Anbudet från den sedermera antagne entreprenören samt beställningsskrivelsen äro de enda handlingar som tillställts revisorerna.

Nr 193. Arbetet avser ombyggnad av centralt bytesförråd vid Svea trängregemente, Linköping. Entreprenadsumman uppgår till ca 80 000 kronor (löpande räkning). Beställningsskrivelsen till vederbörande entreprenör är den enda handling som tillställts revisorerna.

Nr 211. Arbetet avser utförande av elektrisk servisledning m. m. vid per-

sonalbostaden, Bergsgården. Entreprenadsumman uppgår till 4 850 kronor. Anbudet från den sedermera antagne entreprenören samt beställningsskrivelsen äro de enda handlingar som tillställts revisorerna.

Nr 232. Arbetet avser vissa inredningsarbeten m. m. vid Svea flygflottilj, Barkarby. Entreprenadsumman uppgår till 34 020 kronor. Anbudet från den sedermera antagne entreprenören samt beställningsskrivelsen äro de enda handlingar som tillställts revisorerna.

Nr 330. Arbetet avser utökning av flygfältsbelysningen vid Göta flygflottilj, Säve. Entreprenadsumman uppgår till 125 380 kronor. Anbudet från den sedermera antagne entreprenören samt beställningsskrivelsen äro de enda handlingar som tillställts revisorerna.

Nr 331. Arbetet avser uppförande av stolplada vid Bergsgården. Entreprenadsumman uppgår till ca 10 000 kronor (löpande räkning). Beställningsskrivelsen till vederbörande entreprenör är den enda handling som tillställts revisorerna.

Nr 347. Arbetet avser vissa kabelarbeten vid Västmanlands flygflottilj, Västerås. Entreprenadsumman uppgår till ca 99 000 kronor. Beställningsskrivelsen till vederbörande entreprenör är den enda handling som tillställts revisorerna.

Nr 359. Arbetet avser uppmontering av två stolplador vid Brattby. Entreprenadsumman uppgår till 13 000 kronor. Anbudet från den sedermera antagne entreprenören samt beställningsskrivelsen äro de enda handlingar som tillställts revisorerna.

Antalet entreprenaduppgörelser, där på motsvarande sätt fullständiga anbudshandlingar i större eller mindre utsträckning saknas, uppgår till 83 eller drygt 17 procent av samtliga på sammanställning I upptagna ärenden. Revisorerna ha vidare uppmärksammat, att beträffande vissa andra på samma förteckning redovisade entreprenaduppgörelser, vilka ej åsatts särskilda nummer, anbudshandlingar över huvud taget icke företetts. Antalet sådana ärenden — med en sammanlagd entreprenadsumma av i runt tal 1 073 000 kronor, vari ingå sju större poster om respektive 45 346, ca 75 000, 74 150, 74 054, 108 800, 57 420 och 254 720 kronor — utgör 77 eller 16 procent av samtliga hithörande fall. Totalt uppgår sålunda antalet entreprenaduppgörelser, där föreskrivna anbudshandlingar helt eller delvis saknas, till ungefär en tredjedel av de på sammanställning I upptagna ärendena. I skrivelse till fortifikationsförvaltningen den 3 juni 1950 ha revisorerna hemställt, att här avsedda handlingar snarast möjligt måtte tillställas revisorerna eller ock att förklaring måtte lämnas rörande anledningen till att desamma icke finnas bevarade. Oaktat revisorerna sedermera under hand upprepat sin framställning, har skrivelsen lämnats obesvarad.

Vad därefter angår de å *sammanställning II* upptagna entreprenaduppgörelserna av hemlig natur, torde till en början en allmän redogörelse rörande det av fortifikationsförvaltningen tillämpade förfarings sättet vid anbudsprövningen m. m. böra lämnas. Redogörelsen grundar sig på de av revi-

sorerna vid granskningen gjorda iakttagelserna samt på vissa under hand inhämtade upplysningar.

Ifrågavarande arbeten avse i flertalet fall utförande av bergumsanläggningar. Som regel äro anbuden i enlighet med de till respektive firmor översända programhandlingarna avfattade så, att de angiva dels ett fast pris för vissa specificerade arbeten, »fasta kostnader», och dels å-priser för övriga arbeten, »rörliga kostnader». I och för jämförelse de olika anbuden emellan omräknas inom fortifikationsförvaltningen de rörliga kostnaderna till en summakostnad på grundval av en preliminär massförteckning, som upprättats med ledning av programhandlingarna, varefter fasta och rörliga kostnader summeras.

De av vederbörande firmor offererade å-priserna innefatta jämväl kostnader för spräng- och tändmedel. Endast undantagsvis plägar någon firma kalkylera med alternativa å-priser, gällande i ena fallet inklusive och i andra fallet exklusive nyssnämnda kostnader. Fortifikationsförvaltningen synes dock vid anbudsgranskningen genomgående omräkna de offererade å-priserna genom att fråndraga spräng- och tändmedelskostnaderna; i enlighet härmed kompletteras som regel vederbörande anbudsförteckningar med alternativa slutsummor för varje firma. Detta har till följd att anbudsförteckningarna ofta måste antedateras, då de för omräkningen avgörande faktorerna icke alltid äro kända vid tidpunkten för anbudens öppnande. Ett exempel härpå anges i det följande. I detta sammanhang torde vidare böra nämnas, att dispositionen av erforderliga anslagsmedel på ifrågakommande redovisningstitlar sker på grundval av de sålunda reducerade entreprenadsummorna. Vid faktureringen utgå däremot vederbörande firmor från de offererade å-priserna, vilka, såsom ovan framhållits, inkludera kostnaderna för spräng- och tändmedel. Då emellertid fortifikationsförvaltningen i kostnadsnedbringande syfte centralt upphandlar för sprängningsarbetena erforderlig ammunition, vilken därefter tillhandahålles vederbörande entreprenörer, sker från ämbetsverkets sida en kontinuerlig fakturering av kostnaderna härför på ifrågavarande firmor, allteftersom dessa i samband med arbetenas fortskridande inkomma med överenskomna ersättningsanspråk. Fortifikationsförvaltningens kostnader för spräng- och tändmedlen debiteras övergångsvis en särskild förrådstitel. Erforderliga omföringar äro avsedda att vidtagas efter respektive arbetens slutförande. Något beslut rörande de principer som därvid skola tillämpas synes ännu icke ha fattats.

Beträffande de vid här berörda granskning i övrigt gjorda iakttagelserna vilja revisorerna framhålla följande. I den mån annat icke särskilt anges, grundar sig framställningen i vad avser olika entreprenadsummor på de av vederbörande firmor offererade och sedermera, i förekommande fall, fakturerade å-priserna.

Anläggning litt. B 119.

I förevarande ärende har anbud infordrats från allenast en firma, vilken erbjudit sig att utföra det ifrågavarande arbetet på löpande räkning efter

självkostnad med vissa procentuella tillägg av olika slag. Enligt upphandlingsprotokollet skulle verkställda undersökningar ha givit vid handen, att det för utsprängning avsedda berget vore av sådan beskaffenhet att fasta anbud på bergrummets utförande ej kunde erhållas, varför arbetet borde ske på löpande räkning. På förslag av vederbörande föredragande har uppdraget anförtrotts förberörda firma under motivering, att densamma tidigare utfört bergrumsarbeten åt fortifikationsförvaltningen under enahanda betingelser och betalningsvillkor. Med entreprenaden förenade kostnader ha beräknats till ca 450 000 kronor.

Anläggning litt. B 211.

Någon egentlig anbudsinfordran har i detta fall icke förekommit. Underhandlingar rörande det ifrågavarande arbetet ha förts med allenast den firma som sedermera antagits till entreprenör. Upphandlingsprotokoll saknas, varför någon skriftlig förklaring icke föreligger om anledningen till att arbetet anförtrotts just denna firma. Beslut i ärendet har tecknats å den skrivelse, genom vilken firman bekräftat de förda förhandlingarna och erbjudit sig utföra anläggningen mot på visst sätt beräknad ersättning. I beslutet ha deltagit befästningsbyråns chef, vilken ifrågavarande dag upprätthöll befattningen såsom verkschef, och en sektionschef, vilken vid samma tillfälle tjänstgjorde såsom chef för byrån. Några representanter för byggnadsbyrån och administrativa byrån synas icke ha varit närvarande vid beslutets fattande. Entreprenadsumman för ifrågavarande arbete, som avsetts skola utföras på löpande räkning, har i förenämnda sammanställning angivits till ca 123 000 kronor.

Anläggning litt. B 146.

Anbudsförteckningen, som är dagtecknad den 24 april 1950, upptager femton olika firmor, av vilka viss firma, här kallad A, angives ha offererat det lägsta priset (783 870 kronor), medan viss annan firma, här kallad B, angives ha offererat det näst lägsta priset (809 180 kronor). Enligt upphandlingsprotokollet, som icke är dagtecknat, har fortifikationsförvaltningen på föredragandens hemställen beslutat att jämlikt 30 § 2 mom. upphandlingsförordningen antaga det av firma A avgivna anbudet med däri angivna fasta kostnader och å-priser såsom varande det lägsta och i övrigt för kronan förmånligaste.

Av anbudshandlingarna framgår emellertid, att slutsumman enligt firmans vid anbudstidens utgång inkomna anbud belöper sig till 832 295 kronor, vadan alltså det lägsta anbudet avgivits av firma B. Att icke sist angivna belopp upptagits på anbudsförteckningen, beror uppenbarligen på att en omräkning av de ursprungligen offererade å-priserna skett efter det att firma A i en senare skrivelse den 3 maj 1950 lämnat följande »förtydligande»:

Beträffande de bergmassor, som avses för utfyllnad av planen framför inslagen, utgår för dessa icke något transporttillägg utan är transportpriset härför inräknat i å-prislistans sprängningspriser.

Vid genomgång av prislistan i samband med ovanstående har det visat sig, att ett skrivfel uppstått. Under I. Tillfartsväg och uppställningsplan har för punkt 4, ordnad stenfyllning i bank, upptagits kr. 3:— per m³. Detta skall givetvis vara kr. 0:30 per m³.

I enlighet med de av firman sålunda erbjudna nya villkoren har entreprenadsumman reducerats med (32 400 + 16 000 =) 48 400 kronor, varigenom dess anbud kommit att ligga lägst. Såsom jämförelse må nämnas, att av övriga anbudsgivare offererade à-priser för det under I:4 avsedda arbetsmomentet uppgå till respektive kronor 0:25, 1:50, 1:60, 1:25, 4:—, 1:75, 3:50, 1:50, 2:50, 0:50, 2:— och 1:60 eller i genomsnitt kronor 1:83.

Anläggningar litt. B 136 och B 215.

Ifrågavarande arbete omfattar tre etapper, av vilka etapp I avser sprängningsarbete för B 136, etapp II sprängningsarbete för B 215 och etapp III inbyggnadsarbete för B 136. Enligt anbudsförteckningen, dagtecknad den 17 april 1950, har det lägsta anbudet för samtliga tre etapper, lydande på 900 100 kronor, avgivits av viss firma, här kallad A, medan det näst lägsta anbudet, lydande på 914 601 kronor jämte ett tillägg av 7 000 kronor för slopande av vissa speciella reservationer, avgivits av viss annan firma, här kallad B. Av upphandlingsprotokollet, dagtecknat den 10 maj 1950, framgår emellertid, att vid bedömandet av de inkomna anbuden hänsyn tagits enbart till etapp I, varför såsom entreprenör antagits firma B, som för denna etapp avgivit det lägsta anbudet, lydande på 484 700 kronor. I skrivelse den 15 maj 1950 har firman, även för den händelse att etapperna II och III icke skulle kunna beställas samtidigt som etapp I, förklarat sig bunden av sitt anbud i vad det gäller förstnämnda båda etapper, till dess beställning inkommer.

I detta sammanhang torde böra framhållas, att fortifikationsförvaltningen vid vissa andra bergrumsupphandlingar som omfattat olika etapper (dels sprängningsarbete och dels inbyggnadsarbete) låtit den sammanlagda anbudssumman bli avgörande för sitt beslut i ärendet, oaktat vederbörande entreprenör icke legat lägst i fråga om den beräknade kostnaden för första etappen och vid anbudstillfället byggnadstillstånd erhållits enbart för häri ingående arbeten. Såsom exempel härpå kan hänvisas till de entreprenaduppgörelser som träffats rörande anläggningar litt. B 117 och B 152. I anslutning härtill vilja revisorerna omnämna att å det upphandlingsprotokoll, som upprättats i samband med prövningen av till anläggning litt. B 117 hörande anbud, uppgift saknas om de närvarandes namn.

Vad förstberörda anläggningar litt. B 136 och B 215 nu närmast beträffar, framgår av handlingarna vidare, att allenast en av de sex anbudsgivarna inkommit med alternativa à-priser, gällande i ena fallet inklusive och i det andra fallet exklusive spräng- och tändmedel. På anbudsförteckningen ha dock genomgående alternativa entreprenadsummor angivits, vilket tyder på att densamma upprättats först efter det kompletterande upplysningar lämnats av vederbörande anbudsgivare och därvid antedaterats till den 17 april 1950. Förenämnda firma B har också i skrivelse den 11

maj 1950, på fortifikationsförvaltningens begäran, inkommit med specificerade uppgifter på de i de offererade å-priserna ingående spräng- och tändmedelskostnaderna. Vid antedateringen synes man dock ha förbisett att anbudet, enligt på desamma anbragta stämplat, öppnats först dagen därefter eller den 18 april 1950.

Anläggning litt. B 154.

Av anbudsförteckningen framgår att det lägsta anbudet, lydande på 478 215 kronor, avgivits av viss firma, här kallad A, medan det näst lägsta anbudet, lydande på 516 730 kronor, avgivits av viss annan firma, här kallad B. Skillnaden mellan anbudssummorna utgör sålunda i runt tal 39 000 kronor. Även om hänsyn toges enbart till den första av de båda i arbetet ingående etapperna, understiger firma A:s anbud det av firma B avgivna. Enligt upphandlingsprotokollet har emellertid fortifikationsförvaltningen på föredragandens hemställan beslutat att antaga det av firma B avgivna anbudet såsom varande för kronan förmånligast. Beslutet har motiverats med att ifrågavarande arbete enligt preliminära planer skulle i vissa delar ingå i praktisk övning med den s. k. byggnads- och reparationsberedskapen, varför det ur såväl ekonomiska som andra synpunkter vore en stor fördel, att en till nämnda organisation ansluten firma anförtroddes arbetet. I vederbörande programhandlingar har dock intet nämnts om ifrågavarande övningsarbeten.

I detta sammanhang torde böra erinras om att beslut angående upprättandet av en särskild organisation för byggnads- och reparationsberedskap fattats vid 1944 års riksdag, sedan Kungl. Maj:t i samma års statsverksproposition gjort framställning härom. Närmare bestämmelser om organisationens verksamhet finnas meddelade i kungörelsen 1944:384 (ändr. 1948:254). I kungörelsens första paragraf stadgas följande.

För utförande vid krig eller eljest, då Kungl. Maj:t så förordnar, av befästningsarbeten samt byggnads- och reparationsarbeten avseende kommunikationsväsendet, krigsindustriella anläggningar och andra anläggningar av betydelse för krigsmakten eller den civila verksamheten skall finnas en särskild organisation för byggnads- och reparationsberedskap.

Organisationen må tagas i anspråk endast i den mån ifrågavarande arbeten icke kunna lämpligen utföras av andra civila eller militära arbetsorgan.

Av författningsbestämmelserna framgår vidare, att organisationens verksamhet skall planläggas och förberedas av fortifikationsförvaltningen, som därvid har att följa de direktiv som överbefälhavaren finner erforderligt meddela. Vid krig eller eljest, då organisationen enligt Kungl. Maj:ts beslut må tagas i anspråk, skall organisationen ledas av en särskild av Kungl. Maj:t förordnad organisationschef.

Byggnads- och reparationsarbeten, för vilka organisationen anlitas, skola utföras av arbetsavdelningar. Dess äro dels *centrala*, uppsatta genom fortifikationsförvaltningens eller organisationschefens försorg på grundval av avtal med myndigheter och enskilda företag, dels ock *lokala*, uppsatta genom andra statliga myndigheters försorg eller ock — i samverkan med fortifi-

kationsförvaltningen, organisationschefen eller annan statlig myndighet — genom kommunala myndigheters eller enskilda företags försorg.

Anläggning litt. B 184.

Av vederbörande handlingar framgår, att det anbud som avgivits av den såsom entreprenör sedermera antagna firman slutar på ett belopp av 2 669 354 kronor. De till grund för summans beräkning liggande å-priserna inkludera på sedvanligt sätt kostnader för spräng- och tändmedel. Enligt upphandlingsprotokollet, som icke är dagtecknat, har emellertid vid ärendets föredragning i fortifikationsförvaltningen beslutats, att ämbetsverket skulle anskaffa och bekosta erforderlig ammunition. I beställningsskrivelsen till firman den 24 november 1949 har bl. a. angivits, att kontraktshandlingar komme att snarast tillställas densamma för underskrift. På en av revisorerna i början av november månad 1950 under hand gjord förfrågan har dock upplysts, att vid nämnda tidpunkt något kontrakt rörande ifrågavarande arbete ännu icke slutits. Firman har alltsedan den 14 april 1950 successivt erhållit likvid för utförda arbeten; faktureringen har därvid skett på grundval av de offererade å-priserna. Först den 4 augusti 1950 — f. ö. vid en tidpunkt då bland annat nu berörda ärende var föremål för granskning från revisorernas sida — har fortifikationsförvaltningen börjat debitera firman kostnaderna för de spräng- och tändmedel som använts vid arbetena i fråga.

Såsom tidigare framhållits ha revisorerna icke tillställts samtliga de anbudshandlingar som i förevarande sammanhang inforrats från fortifikationsförvaltningen. I anslutning härtill torde böra nämnas, att jämväl i övrigt vissa svårigheter synas ha förelegat för ämbetsverket att förete det för revisorernas granskning erforderliga materialet. Till skillnad från vad som eljest torde vara brukligt inom statsförvaltningen äro nämligen fortifikationsförvaltningens här ifrågavarande handlingar icke ordnade enligt s. k. aktsystem utan förvaras allt efter sin speciella karaktär i ett stort antal olika pärmar. Det har därför varit förenat med ett avsevärt merarbete för ämbetsverket att färdigställa det till revisorerna överlämnade granskningsmaterialet på sådant sätt, att de till varje särskilt entreprenadärende hörande handlingarna kommit att sammanföras var för sig.

Revisorernas uttalande. Den granskning revisorerna verkställt av vissa i det föregående berörda, av fortifikationsförvaltningen träffade s. k. öppna entreprenaduppgörelser har icke givit revisorerna anledning till särskilt uttalande i vad gäller det materiella innehållet i de av ämbetsverket fattade besluten. Därvid är likväl att märka, att det underlag för granskningen som ställts till revisorernas förfogande varit i olika avseenden mycket bristfälligt. Sålunda ha i drygt 17 procent av samtliga hithörande fall revisorerna icke fått del av andra anbudshandlingar än vederbörande beställningsskrivelser, understundom kompletterade med av respektive entreprenörer avgivna anbud. Att vissa inforrade handlingar saknats kan möj-

ligen förklaras med att i fråga om dessa ärenden uppgörelse träffats under hand, varför eljest tillämpat förfarande med infordrande av anbud från flera firmor, upprättande av anbudsförteckning, förande av upphandlingsprotokoll m. m. här icke kommit till användning. Därest så varit förhållandet, borde emellertid detta på något sätt ha framgått av vederbörande handlingar. Erinras må att enligt upphandlingsförordningen underhandsuppgörelse får träffas endast under vissa bestämda förutsättningar samt att, därest så sker, anteckning alltid skall göras om anledningen härtill, för den händelse entreprenadkostnaden överstiger visst belopp, som för central förvaltningsmyndighet uppgår till 2 000 kronor. I ungefär 16 procent av samtliga hithörande fall ha vidare några anbudshandlingar över huvud taget icke tillställts revisorerna. Med hänsyn till nu berörda omständigheter ha revisorerna i skrivelse till fortifikationsförvaltningen den 3 juni 1950 hemställt, att sålunda felande handlingar måtte med det snaraste översändas av ämbetsverket eller ock förklaring lämnas om anledningen till att desamma ej finnas tillgängliga. Oaktat revisorerna under hand upprepat sin framställning, har skrivelsen lämnats obesvarad av ämbetsverket. Beträffande en tredjedel av här avsedda entreprenaduppgörelser ha revisorerna alltså saknat möjlighet att bedöma, huruvida av fortifikationsförvaltningen fattade beslut varit de för kronan förmånligaste eller om i övrigt upphandlingsförordningens föreskrifter blivit följda vid dessa ärendens handläggning.

Vad sålunda förevarit finna revisorerna synnerligen otillfredsställande. Såsom särskilt anmärkningsvärt måste revisorerna beteckna det förhållandet, att fortifikationsförvaltningen beträffande en stor grupp av ärenden icke förmått tillhandahålla revisorerna några som helst anbudshandlingar. Det gäller i dessa fall dock entreprenaduppgörelser för en sammanlagd kostnad av närmare 1,1 miljon kronor, i vilket belopp ingå tre delposter på vardera ungefär 75 000 kronor, en delpost på drygt 100 000 kronor och en delpost på drygt 250 000 kronor. Då det väl får förutsättas, att skriftligt förfarande åtminstone i viss utsträckning tillämpats vid träffandet av ifrågavarande uppgörelser, torde av ämbetsverkets uraktlåtenhet härutinnan få dragas den slutsatsen, att vederbörande handlingar på ett eller annat sätt förkommit. Att så över huvud taget kunnat ske tyder enligt revisorernas mening på vissa brister i organisationen, vilka äro ägnade att ingiva starka betänkligheter.

De iakttagelser revisorerna gjort vid granskningen av förenämnda hemligstämplade entreprenaduppgörelser bestyrka ytterligare intrycket, att vid ärendenas handläggning inom fortifikationsförvaltningen tillbörlig hänsyn icke synes tagas till de mest elementära ordningsregler. Av den lämnade redogörelsen framgår sålunda, att vederbörande upphandlingsprotokoll understundom icke varit dagtecknade. I visst fall ger protokollet icke ens upplysning om de närvarandes namn. Icke heller ha kontrakt alltid upprättats i föreskriven ordning. Än allvarigare är att antedatering av anbudsförteckningar i icke ringa utsträckning synes ha förekommit. Det

torde visserligen förhålla sig så, att behov icke sällan föreligger att från respektive anbudsgivare inhämta kompletterande upplysningar i skilda avseenden. I den mån därvid för frågans bedömande betydelsefulla omständigheter framkomma, bör emellertid detta redovisas i upphandlingsprotokollet. Anbudsförteckningen åter skall i koncentrerad och exakt form åter spegla innehållet i de olika anbuden, sådana dessa föreligga vid tiden för öppnandet. Om denna i upphandlingsförordningen fastslagna princip åsidosättes genom att anbudsförteckningen i efterhand kompletteras med diverse vid nämnda tidpunkt obefintliga uppgifter, med påföljd att densamma måste antedateras, blir ju hela förfarandet mer eller mindre illusoriskt.

I fråga om de av fortifikationsförvaltningen träffade entreprenaduppgörelserna av hemlig natur önska revisorerna härutöver anföra följande.

Av den lämnade redogörelsen framgår, att beträffande anläggning litt. B 119 anbud infordrats från allenast en firma, vilken erbjudit sig utföra ifrågavarande arbete å löpande räkning efter självkostnad jämte vissa procentuella tillägg av skilda slag. Fortifikationsförvaltningens beslut att antaga firman såsom entreprenör har motiverats med att densamma tidigare utfört bergrumsarbeten åt ämbetsverket under enahanda betingelser och betalningsvillkor. Denna motivering kunna revisorerna icke finna bärande. Därav bibringas man nämligen den uppfattningen, att förenämnda firma ensam skulle vara i stånd att utföra anläggningar av här avsedd karaktär, vilket ju ingalunda är fallet. Den omständigheten att det här vore fråga om arbete å löpande räkning synes icke heller i och för sig ha behövt utgöra hinder för att jämlikt upphandlingsförordningens bestämmelser anbud infordrats från flera firmor i och för tillvaratagande av möjligheten att genom konkurrens mellan olika entreprenörer få fram lägsta möjliga tilläggsprocenter.

Jämväl det sätt, varpå ärendet rörande anläggning litt. B 211 handlagts, lämnar enligt revisorernas uppfattning rum för vägande erinringar. I detta fall har anbudsinfordran över huvud taget icke skett, utan fortifikationsförvaltningens beslut har grundats på vissa med vederbörande entreprenör förda förhandlingar. I strid mot upphandlingsförordningens bestämmelser har någon förklaring icke lämnats om anledningen till att sådan underhandsuppgrörelse träffats. Det synes även egendomligt, att beslut i ärendet fattats utan att representanter för byggnadsbyrån och administrativa byrån varit närvarande.

Det förfaringssätt som tillämpats vid anbudsprövningen rörande anläggning litt. B 146 torde vidare få betecknas som mindre tillfredsställande. Att det av vederbörande entreprenör avgivna anbudet antagits beror sålunda uppenbarligen på att detsamma omräknats till en lägre slutsumma, sedan firman nio dagar efter den officiella anbudstidens utgång inkommit med ett »förttydligande», som emellertid i realiteten innebär ett nytt anbud. Därest fortifikationsförvaltningen ansett att oklarhet rörande de offererade priserna i något avseende förelegat, synes enligt de för upphandlingsförordningen grundläggande principerna omtävlan på lika villkor mel-

lan de båda lägsta anbudsgivarna ha bort ske. Under alla förhållanden hade i upphandlingsprotokollet klart bort angivas, att viss jämkning av de ursprungligen offererade priserna företagits.

Av den lämnade redogörelsen framgår vidare, att fortifikationsförvaltningen vid sin prövning av de rörande anläggningar litt. B 136 och B 215 avgivna anbuden tagit hänsyn enbart till den i vederbörande arbete ingående första etappen, omfattande viss utsprängning, vilket medfört att det lägsta anbudet för samtliga tre etapper, omfattande såväl utsprängning som inbyggnad av här ifrågavarande bergum, icke antagits. Möjligen kan detta ha berott på att vid tidpunkten för fortifikationsförvaltningens beslut byggnadstillstånd ännu icke erhållits för de båda sista etapperna. Att i ett fall som detta arbetet i dess helhet måste utföras, därest bergummen skola komma till avsedd användning, är emellertid ofrånkomligt. Vederbörande entreprenör har också i särskild skrivelse förklarat sig bunden av sitt anbud i vad avser etapperna II och III, även för den händelse dessa icke skulle kunna beställas samtidigt som etapp I. Därest firman anförtros jämväl de med etapperna II och III sammanhängande arbetena — och detta förefaller mest sannolikt, även om nya anbud skulle infordras, eftersom den på platsen redan varande entreprenören ju därvid icke behöver räkna med några mera väsentligt ökade fasta kostnader — blir emellertid slutresultatet att kronan tillskyndas en förlust, enär ett lägre anbud ursprungligen avgivits för arbetet i dess helhet. Insikten härom har tydligen varit vägledande för fortifikationsförvaltningens beslut i fråga om vissa andra i det föregående berörda bergumsanläggningar av exakt samma karaktär, där ämbetsverket sålunda låtit den sammanlagda anbudssumman bliva avgörande, oaktat vederbörande entreprenörer icke legat lägst i fråga om respektive första etapper och vid anbudstillfällena byggnadstillstånd erhållits allenast för häri ingående arbeten. Att fortifikationsförvaltningen icke förfarit på motsvarande sätt i det nu berörda speciella fallet finna revisorerna anmärkningsvärt.

Såsom mindre tillfredsställande framstår jämväl fortifikationsförvaltningens beslut att som entreprenör för anläggning litt. B 154 anlita viss firma, vars anbudssumma med närmare 40 000 kronor överstiger vad viss annan firma offererat i sitt anbud. Beslutet har motiverats med att ifrågavarande firma vore ansluten till den s. k. byggnads- och reparationsberedskapen. Denna motivering synes dock knappast hållbar, då syftet med byggnads- och reparationsberedskapen självfallet icke kan vara, att därtill anslutna firmor skola i fråga om entreprenadarbeten särskilt gynnas framför andra till ekonomisk nackdel för kronan. Härutinnan torde sålunda böra erinras om att nämnda organisation jämlikt de i kungörelsen 1944: 384 meddelade bestämmelserna må tagas i anspråk endast i den mån ifrågavarande arbeten icke kunna lämpligen utföras av andra civila eller militära arbetsorgan. Under alla omständigheter synes fortifikationsförvaltningen, innan beslut i ärendet fattades, antingen ha bort närmare undersöka, huruvida icke de planerade övningarna lika väl kunnat komma till

utförande, därest den firma som avgivit det lägsta anbudet antagits såsom entreprenör, eller ock ha sökt samordna dessa övningar med något berg-rumsarbete som jämlikt de i upphandlingsförordningen fastslagna grund-satserna anförtrots till byggnads- och reparationsberedskapen ansluten firma.

Vid granskningen har slutligen rent allmänt iakttagits, att fortifikations-förvaltningen genomgående synes omräkna de av vederbörande firmor offererade à-priserna i syfte att erhålla alternativa anbudssummor, gällande i ena fallet inklusive och i andra fallet exklusive kostnaderna för spräng- och tändmedel. Någon praktisk betydelse har dock icke denna omräkning, då entreprenörerna vid sin fakturering utgå från de offererade priserna — däremot måste den uppenbarligen genom sin tidskrävande natur vålla åtskilligt merarbete. En annan olägenhet därav är att ämbetsverket nödgas antedatera anbudsförteckningarna, vilket som nämnts icke endast innebär ett formellt åsidosättande av upphandlingsförordningens bestämmelser utan även medför risker för ett i sakligt hänseende inkorrekt förfarande. Ett speciellt exempel på de otillfredsställande resultat systemet kan leda till utgör fortifikationsförvaltningens förberörda beslut i fråga om anläggning litt. B 184. Här synes ämbetsverket först efter flera månader ha upptäckt, att vederbörande entreprenör erhållit likvid för utförda arbeten på grundval av de offererade à-priserna, vilka på sedvanligt sätt inkluderat kostnaderna för spräng- och tändmedel, oaktat beslutet baserats på de omräknade priserna och i överensstämmelse härmed angivits innebära, att ämbetsverket skulle icke endast tillhandahålla utan även bekosta erforderlig ammunition. Mindre lämpligt torde vidare vara, att dispositionen av anslagsmedel på ifrågakommande redovisningstitlar sker med utgångspunkt från de sålunda reducerade anbudssummorna. Detta har nämligen till följd att totalkostnaden för visst arbete icke kommer till uttryck i dispositionsbokföringen, vilket i sin tur måste föranleda oavlåtliga korrigeringar i efterhand.

De här påpekade olägenheterna skulle uppenbarligen kunna undvikas, därest fortifikationsförvaltningen redan i programhandlingarna angäve, att ämbetsverket hade för avsikt att tillhandahålla erforderliga spräng- och tändmedel mot visst pris. En ytterligare förenkling av det med anbudsprövningen förenade arbetet vore enligt revisorernas mening möjlig, om i anbudsformulären jämväl de preliminära massorna infördes, så att vederbörande anbudsgivare finge tillfälle att inkomma med i förväg uträknade totala anbudssummor. För undvikande av eventuella missförstånd rörande det ifrågavarande arbetets faktiska omfattning borde vidare transportlängderna för de olika stenmassorna finnas angivna i respektive anbudshandlingar, vilket icke är fallet för närvarande. En omläggning av det inom fortifikationsförvaltningen tillämpade systemet för anbudsinfordran enligt nu angivna riktlinjer, varigenom garanti vunnas för att vederbörande firmor grundade sina beräkningar på ensartade principer och utgångsvärden, skulle, såvitt revisorerna kunna finna, i hög grad underlätta såväl an-

budsprövningen som kontrollen över de i anslutning därtill fattade besluten.

Sammanfattningsvis vilja revisorerna anföra följande.

Av den verkställda granskningen framgår, att fortifikationsförvaltningen i vad avser vården av de till vissa entreprenadärenden hörande handlingarna synes i en betänklig utsträckning ha åsidosatt grundläggande ordningsregler. Revisorerna finna det därför angeläget, att ämbetsverket vidtager de åtgärder av personell och organisatorisk art som erfordras för undanröjande av här ifrågavarande missförhållanden. De gjorda iakttagelserna ge vidare vid handen, att i flera fall vederbörlig hänsyn icke kan anses ha tagits till upphandlingsförordningens bestämmelser. Det nu sagda gäller såväl den rent formella handläggningen av respektive ärenden som de fattade beslutens sakliga innehåll. Med anledning härav vilja revisorerna understryka nödvändigheten av att i fortsättningen förberörda bestämmelser till alla delar efterföljas. Av väsentlig betydelse torde därvid vara, att nu tillämpade system för anbudsinfordran omläggas på sådant sätt, att för anbudsprövningen avgörande omständigheter omedelbart kunna utläsas ur de avgivna anbuden, vilket icke minst för fortifikationsförvaltningens egen del skulle möjliggöra avsevärda besparingar i fråga om tid och arbetskraft.

§ 3.

Visst av fortifikationsförvaltningen fattat omföringsbeslut.

Vid den nuvarande fortifikationsförvaltningens tillkomst bestämdes bl. a., att kostnaderna för den vid ämbetsverket tjänstgörande personal som anlätades för vissa arbetsuppgifter av teknisk natur skulle i huvudsak belasta vederbörande sakanslag. I överensstämmelse härmed plägar fortifikationsförvaltningen årligen bemyndigas att med de begränsningar, som i varje särskilt fall kunna vara meddelade, tills vidare taga i anspråk till ämbetsverkets förfogande ställda byggnadsanslag samt anslag för forskningsverksamhet och för fortifikatorisk rustningsplanläggning för att bestrida avlöningskostnader för personal, som sysselsättes med hithörande uppgifter. Av Kungl. Maj:t fastställas dessutom för varje budgetår särskilda personalförteckningar för extra ordinarie tjänstemän med avlöning från byggnadsanslag. Vad ovan sagts angående bestridandet av avlöningskostnaderna för vissa personalkategorier gäller i princip även om motsvarande omkostnader.

Enligt inhämtade uppgifter skulle i fråga om fortifikationsförvaltningens olika byråer från sakanslag avlönas vid byggnadsbyrån det övervägande flertalet, vid befästningsbyrån ungefär 65 procent, vid kasernbyrån ungefär 60 procent samt vid administrativa byrån ungefär 35 procent av personalen.

För bokföringen av här ifrågavarande kostnader använder fortifikationsförvaltningen två olika hjälptitlar, en för avlöningar och en för omkostnader, vilka månatligen avräknas mot vederbörande sakanslag. Därutöver ha

beträffande envar av byggnadsbyrån, befästningsbyrån och kasernbyrån upplagts särskilda försträckningstitlar för respektive organisationsenheters byråkostnader. Sistnämnda titlar belastas med bl. a. kostnaderna för arbetsledare och konsulterande personal som anlitas från fall till fall samt med vissa allmänna kostnader av natur att sedermera skola proportionsvis fördelas på ifrågakommande sakanslag. Härutinnan har enligt beslut av fortifikationsförvaltningen den 17 juni 1948 föreskrivits följande.

För varje byrå upplägges särskild administrationstitel, varå byråns avlöningar och omkostnader avföras — i den mån de icke äro av natur att skola bestridas av ämbetsverkets, å administrativa byrån förvaltade, avlönings- och omkostnadsanslag. Belastningen å administrationstitlarna utjämnas vid varje budgetårs slut genom omföring till byggnadsanslagen eller till anslagen för forskning eller befästningsplanläggning. Varje byrå är ansvarig för täckandet av sin administrationstitel.

Vid granskning av fortifikationsförvaltningens räkenskaper för sistförflutna budgetår ha revisorerna iakttagit, att ämbetsverket den 12 augusti 1950 fattat beslut om viss omföring, vilken bokförts per den 30 juni 1950 (verifikation nr 0 4492), och varigenom ett sammanlagt belopp av 431 827 kronor 4 öre krediterats byggnadsbyråns titel för byråkostnader (9461) samt — med ett undantag — debiterats vissa andra titlar å vilka redovisas utgifter för byggnadsarbeten av olika slag. Nämnda undantag avser en post å 226 207 kronor 4 öre, som debiterats den under samlingsrubriken Viss förrådshållning av byggnadsmateriel upplagda titeln Fordringar (94424). Revisorerna ha vidare uppmärksammat att fortifikationsförvaltningen, likaledes den 12 augusti 1950, beslutat återföra sist angivna belopp genom kreditering av titel 94424 och debitering av titel 9461. Detta beslut har bokförts per den 11 augusti 1950 (verifikation nr 0 468).

Beträffande användningen av redovisningstitel 94424 har i försvarsdepartementets ämbetskrivelse den 15 november 1945 angående redovisningen av viss förrådshållning byggnadsmateriel m. m. föreskrivits, att densamma skall påföras marknadsvärdet för försäld byggnadsmateriel samt hyror för uthyrningsmateriel respektive gottskrivas då likvid erhålles.

Enligt fortifikationsförvaltningens huvudbok för budgetåret 1949/50 utvisar titeln 9461 ingen balans.

Revisorernas uttalande. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, skola de å de s. k. administrationstitlarna bokförda kostnaderna enligt fortifikationsförvaltningens egna föreskrifter i ämnet budgetårsvis omföras till vederbörande sakanslag. Det ligger också i sakens natur att sådan omfördelning måste komma till stånd, för att bokslutet skall lämna en rättvisande bild av den faktiska belastningen på olika riksstatsanslag. I ämbetsverkets huvudbok för sistförflutna budgetår redovisas heller icke någon balans å den titel för byggnadsbyråns byråkostnader, varom i detta fall närmast är fråga. Detta bokföringsresultat har emellertid nåtts endast på grund av att, enligt beslut den 12 augusti 1950, ett belopp å i runt tal 226 000

kronor per den 30 juni debiterats visst konto, som enligt av Kungl. Maj:t meddelade bestämmelser upplagts för helt annat ändamål. Att med detta beslut avsetts en allenast tillfällig utjämning av förenämnda administrationstitel visas även därav, att beloppet samtidigt per den 11 augusti återförts till titeln.

Vad anledningen kan vara till att fortifikationsförvaltningen i nu berörda fall icke sett sig i stånd att i vederbörlig ordning omfördela här ifrågakostnader undandraget sig revisorernas bedömning. Det av ämbetsverket tillämpade förfaringssättet måste emellertid enligt revisorernas mening med hänsyn till konsekvenserna betecknas såsom i hög grad anmärkningsvärt.

§ 4.

Det militära byggnadsväsendets organisation.

På grundval av ett utav 1941 års militära förvaltningsutredning utarbetat förslag framlade Kungl. Maj:t i propositionen 1943: 180 plan till ny organisation av försvarets centrala förvaltning och förordade därvid, att denna i viss omfattning skulle organiseras fackgrensvis och indelas på åtta särskilda ämbetsverk, däribland en för försvarsgrenarna gemensam fortifikationsförvaltning. Med inrättandet av detta förvaltningsorgan skulle dock lämpligen anstå till dess det i försvarets femårsplan ingående byggnadsprogrammet blivit i det närmaste genomfört. I avbidan på en slutlig omorganisation av fortifikations- och byggnadsförvaltningen borde den här ifrågakostnadsverksamheten för arméns vidkommande ledas av ett fristående ämbetsverk, arméns fortifikationsförvaltning, organiserat genom utbrytning ur dåvarande arméförvaltningen av dess fortifikationsstyrelse. Marinens och flygvapnets byggnadsorgan borde tills vidare alltjämt ingå i respektive försvarsgrensförvaltningar.

I skrivelse nr 319 anmälde 1943 års riksdag, att riksdagen beslutat att försvarets centrala förvaltningsmyndigheter skulle med vissa avvikelser organiseras efter den i förenämnda proposition angivna planen.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 12 maj 1944 tillkallades här efter inom försvarsdepartementet särskilda sakkunniga med uppdrag att på grundval av det år 1943 fattade principbeslutet verkställa fortsatta överväganden om sammanförande av de försvarsgrensvis ordnade byggnadsorganen till en enhetlig organisation ävensom att undersöka möjligheterna att samordna det militära byggnadsväsendet med motsvarande uppgifter för den civila statsförvaltningens behov. Skilda alternativ borde därutinnan komma under bedömning. Vidare skulle det ankomma på utredningen att särskilt undersöka vissa frågor berörande förvaltningen av försvarets domäner, flygfält, bostäder och fabriker ävensom vissa spörsmål rörande fortifikationskåren m. m.

I enlighet härmed upptog utredningen — som antog benämningen *fortifikations- och byggnadsförvaltningsutredningen* — i ett den 27 december 1945 avgivet betänkande med förslag angående omorganisation av fortifikations- och byggnadsförvaltningen inom försvaret m. m. (SOU 1945: 65) till övervägande tre alternativ för ordnandet av fortifikationsverksamheten och den statliga husbyggnadsförvaltningen, nämligen alternativ I med skiljelinje dragen mellan den civila byggnadsverksamheten å ena sidan samt försvarets fortifikations- och byggnadsverksamhet å den andra, alternativ II med samma skiljelinje utom såtillvida, att detaljutformning och utförande av de för militärt ändamål avsedda byggnaderna skulle sammanföras med motsvarande verksamhet för den civila statsförvaltningen, samt alternativ III med skiljelinjen mellan byggnadsverksamhet å ena och befästningsverksamhet å andra sidan. Utredningen förordade för sin del att organisationsfrågan löstes enligt alternativ I; en av utredningens ledamöter reserverade sig dock för en lösning enligt alternativ II. För vart och ett av alternativen framlades organisationsförslag samt personal- och kostnadsberäkningar. Utredningen behandlade jämväl en rad särskilda organisationsfrågor, varvid bl. a. förordades att ärenden angående de militära flygfälten och försvarets fabriksanläggningar alltjämt skulle handhavas av flygförvaltningen respektive försvarets fabriksstyrelse. Vidare upptogs spörsmålen om fortifikationskårens personalbehov och om fortifikationsofficerarnas utbildning och rekrytering.

Över utredningens förslag avgåvos efter remiss utlåtanden av ett stort antal myndigheter och sammanslutningar, vilka, i den mån de ansågo sig böra taga ställning till valet mellan de av utredningen diskuterade organisationsalternativen, till övervägande antal förklarade sig dela utredningens uppfattning att alternativ I vore att föredraga framför de övriga. En lösning enligt alternativ III med vissa modifikationer förordades dock av byggnadsstyrelsen, medan bl. a. statskontoret och statens sakrevision närmast uttalade sig för alternativ II.

Vid ärendets beredning i försvarsdepartementet fann departementschefen, att de av fortifikations- och byggnadsförvaltningsutredningen framlagda förslagen borde göras till föremål för viss överarbetning, innan dessa lades till grund för en proposition. De fortsatta övervägandena i frågan anförtroddes *1946 års militära förvaltningsutredning*, som tillkallats den 11 november 1946 med uppdrag att inom försvarsdepartementet biträda med översyn av försvarets centrala förvaltningsmyndigheters organisation.

Beträffande huvudspörsmålet anförde förvaltningsutredningen bl. a. följande.

Vid de överväganden, som utredningen ägnat frågan, huruvida fortifikations- och byggnadsväsendet inom försvaret bör ombesörjas av en särskild organisation eller i större eller mindre utsträckning organisatoriskt sammanföras med liknande uppgifter för den civila statsförvaltningen, har utredningen kommit till den uppfattningen, att åtskilliga av de skäl, som anförts för en sammanslagning, äro beaktansvärda. Fördelar av en gemensam organisation synas dock företrädesvis uppkomma genom ett förenande av

nybyggnadsuppgifterna. Dessas sammanförande synes otvivelaktigt på längre sikt kunna skapa förutsättningar för ett starkare uppbyggande av den statliga husbyggnadsorganisationen och ett i görligaste mån rationellt utnyttjande av personal och maskiner.

Å andra sidan kan icke förnekas, att betydelsefulla omständigheter tala mot ett sammanförande. Så är särskilt fallet beträffande underhållsverksamheten. Då antalet byggnader, som skulle beröras av en centralisering, är mycket stort och då de särskilda underhållsätgårderna kräva individuell behandling, kan man icke avvisa farhågorna för att sammanförandet skulle tynga och fördröja underhållsverksamheten i stället för att leda till ökad rationalisering. Genom förenandet av försvarets byggnadsunderhåll med motsvarande uppgifter för civilt ändamål skulle möjligheterna att skapa en lämplig organisation för befästningsverksamheten försämrats, varjämte den militära förvaltningsapparaten skulle kompliceras. Under sådana förhållanden har utredningen funnit sig icke kunna förorda, att organisationsfrågan nu löses enligt det av 1944 års utredning med III betecknade alternativet.

Vid valet mellan alternativen I och II hade för förvaltningsutredningen huvudfrågan varit, huruvida detaljutformning och utförande av nya husbyggnader för militärt bruk borde handhavas av en för försvaret gemensam fortifikationsförvaltning eller tilläggas byggnadsstyrelsen. För bedömandet härav hade utredningen ansett det vara erforderligt att erhålla en uppfattning om försvarets verkliga nybyggnadsvolym — utom för fabriker och flygfält — under de närmast följande åren. Med hänsyn till att denna nybyggnadsverksamhet enligt inhämtade uppgifter kunde antagas komma att genomsnittligen röra sig omkring 30 miljoner kronor per år och då byggnadsstyrelsen, vars normala arbetsuppgifter med all sannolikhet komme att ytterligare stegras, icke ansågs kunna bemästra de svårigheter en dylik utökning av arbetsbelastningen skulle innebära, sade sig utredningen hysa starka betänkligheter mot att för det dåvarande överflytta arbetet med detaljutformning och utförande av försvarets husbyggnader till styrelsen. Rent principiellt förklarade sig dock utredningen vara benägen att anse, att ett sammanförande av nybyggnadsuppgifterna för militära och civila behov skulle medföra sådana fördelar, att en dylik anordning vid lämplig tidpunkt borde prövas.

I anslutning härtill anförde förvaltningsutredningen bl. a. följande.

När det nu bedömbara nybyggnadsprogrammet fullföljts, bör klarhet ha vunnits om försvarets framtida organisation och möjligheter föreliggande för en längre tidsperiod överblicka det militära byggnadsbehovet. Tiden synes då vara inne att taga slutlig ställning till frågan om ett sammanförande av civila och militära nybyggnadsuppgifter. Vid den förnyade undersökning av hithörande problem, som i god tid torde böra igångsättas, bör enligt utredningens mening jämväl uppmärksamhet ägnas frågan, huruvida icke ett särskilt organ borde tillskapas för handhavande av ifrågasvarande nybyggnadsuppgifter. Den samlade nybyggnadsverksamheten torde nämligen bliva av sådan vikt och omfattning, att det kan ifrågasättas, om det är rationellt att förena dessa uppgifter med de åligganden av annan art, vilka tillkomma byggnadsstyrelsen.

Frågan förelades sedermera riksdagen genom *propositionen 1947:142*. Beträffande det grundläggande organisationsspörsmålet anförde därvid föredragande departementschefen bl. a. följande.

För egen del har jag funnit mig böra nu förorda en organisation enligt alternativ I. Beträffande skälen härför kan jag i huvudsak ansluta mig till de synpunkter, som anförts av 1946 års utredning. Ett sammanförande av underhållsverksamheten beträffande civila och militära byggnader skulle sålunda utan tvivel tynga och fördröja underhållsverksamheten i stället för att leda till ökad rationalisering, varjämte en lämplig organisation för befästningsverksamheten skulle försvåras. Alternativ III synes alltså icke böra komma i fråga. Vid valet mellan alternativ I och II har jag i likhet med 1946 års utredning fäst särskilt avseende vid omfattningen av den nybyggnadsverksamhet som under de närmaste åren torde vara att påräkna på såväl det civila som det militära området. Ett sammanförande av dessa betydande arbetsuppgifter till byggnadsstyrelsen skulle sannolikt innebära en alltför tung belastning för detta verk, med påföljd att arbetet icke skulle kunna behörigen fullgöras. Vid mitt ställningstagande har jag ansett mig kunna räkna med en byggnadsverksamhet inom försvaret efter år 1948 av ungefär den omfattning, som förutsatts av 1946 års utredning. En byggnadsvolym av denna omfattning synes till fyllest för att en rationell och effektiv organisation skall kunna uppbyggas.

Såsom av det nyss anförda framgår skulle däremot en ytterligare centralisering i nuvarande läge vara ett alltför vittutseende och svårgenomförbart projekt. Därest den centrala fortifikations- och byggnadsförvaltningen, på sätt förordats, nu organiseras enligt alternativ I, behöver detta dock icke utesluta, att en ytterligare koncentrerings av byggnadsverksamheten framdeles kan övervägas. I detta hänseende hänvisar jag till de synpunkter, som anförts av 1946 års utredning och till vilka jag kan ansluta mig.

I den speciella frågan om de militära flygfälten och försvarets fabriksanläggningar anförde departementschefen bl. a. följande.

Då ansvaret för flygsäkerheten måste åvila flygledningen, torde det med flygsäkerheten intimt sammanhängande underhållet av de militära flygfälten i enlighet med utredningarnas förslag böra åvila flygförvaltningen. Även planerande och utförande av förbättrings- och utvidgningsarbeten på de militära flygfälten torde, åtminstone tills vidare, böra kvarligga hos flygförvaltningen. Sedan de omfattande arbeten, som med hänsyn till teknikens utveckling beräknas bli erforderliga under de närmaste åren, i huvudsak fullbordats, torde emellertid böra övervägas, huruvida en ändrad organisation i fråga om dessa arbeten av nybyggnadskaraktär bör genomföras. Därest fråga skulle uppkomma om utvidgning av flygvapnets organisation med nya flygfält, torde även böra övervägas, huruvida icke dessa arbetens utförande bör åvila den myndighet som har ansvaret för nybyggnad av civila flygfält.

Även i fråga om försvarets fabriksanläggningar kan jag biträda 1946 års utrednings förslag. Nybyggnad och underhåll av anläggningar å fabriksfonden böra således handhas på samma sätt som för närvarande, dock att utförandet av större ny- och ombyggnadsarbeten efter en övergångsperiod bör överflyttas från fabriksstyrelsen till den nya fortifikationsförvaltningen.

I propositionen framlades vidare förslag till det nya ämbetsverkets inre organisation och personaluppsättning m. m. Däremot berördes icke spörs-

målet om den territoriella och lokala organisationen på förevarande förvaltningsområde.

Till Kungl. Maj:ts här ifrågavarande förslag lämnade riksdagen sin anslutning (skr. nr 199).

Den sålunda beslutade nya organisationen av försvarets centrala fortifikations- och byggnadsförvaltning — innebärande att till ett nytt ämbetsverk, fortifikationsförvaltningen, skulle överföras i huvudsak de arbetsuppgifter som för det dåvarande ankommo på arméns fortifikationsförvaltning, marinförvaltningens fortifikationsavdelning, flygförvaltningens byggnadsavdelning (med undantag av flygfältsbyrån) och försvarets bostadsanskaffningsnämnd — förutsattes av statsmakterna kunna komma till stånd tidigast den 1 januari 1948, varvid Kungl. Maj:t skulle äga att slutligt bestämda tidpunkten. Enligt beslut den 2 april 1948 förordnade Kungl. Maj:t, att omorganisationen skulle genomföras fr. o. m. den 1 maj 1948. Instruktion för fortifikationsförvaltningen fastställdes den 16 april samma år.

Enligt 5 § instruktionen ingå i fortifikationsförvaltningen fyra byråer, nämligen befästningsbyrån, kasernbyrån, byggnadsbyrån och administrativa byrån. Till fortifikationsförvaltningen höra jämväl en chefsexpedition med bibliotek, ett beredskapskontor och ett förrådskontrollkontor. Chefsexpeditionen är tillika chefsens för fortifikationskårens expedition.

Beträffande ärendenas fördelning på de olika byråerna m. m. har i 14 § instruktionen stadgats följande.

Å *befästningsbyrån* handläggas ärenden, som angå planläggning, konstruktion och underhåll av befästningar samt av anläggningar i berg för verkstäder, förråd, förvaring av fartyg och flygplan m. m.; fortifikatoriska rustningsplaner; byggnadstekniskt luftskydd, kollektivt gasskydd och orienteringsförsvårande åtgärder; anskaffning och vård av fortifikatorisk materiel; forsknings- och försöksverksamhet inom byråns arbetsområde; samt förande av register över befintliga befästningar och anläggningar i berg med angivande av deras tillstånd.

Å *kasernbyrån* handläggas ärenden, som angå behovsutredningar samt fastställande av situationsplaner och huvudritningar för nybyggnad samt om- och tillbyggnad av kaserner och andra husbyggnader ävensom av hamnar, dockor, kajer, pিরer, vatten- och elektricitetsverk, skjutbanor, motor-körbanor o. d. specialbyggnader; underhåll och vård av befintliga byggnader av angiven art; anskaffning och vård av materiel för byggnadernas skötsel; hyresersättning för försvarets bostäder, fördelning av tjänstebostäder ävensom förhyrningar och uthyrningar; samt förande av byggnads- och bostadsregister.

Å *byggnadsbyrån* handläggas ärenden, som angå utarbetande av huvudritningar, arbets- och detaljritningar med tillhörande beskrivningar samt kostnadsberäkningar för sådana nybyggnader samt om- och tillbyggnader, som omnämnts här ovan, ävensom av beskrivningar m. m. för större underhållsarbeten av där nämnd art; utredningar rörande väg- och vattenbyggnadstekniska, ång-, värme-, ventilations-, sanitets-, gas- och kyltekniska samt elektrotekniska frågor; utförande av nybyggnader, större om- och tillbyggnader samt underhållsarbeten av sådan storleksordning, att ämbetsverket finner dem icke lämpligen böra anförtros underlydande myndig-

heter; samt upphandling och förrådshållning av materiel, maskiner m. m. såväl för ämbetsverkets och — i den mån sådant särskilt föreskrives — byggnadsstyrelsens byggnadsverksamhet som även för byggnads- och reparationsberedskapens behov.

A *administrativa byrån* handläggas ärenden, som angå den rättsliga vården av det under ämbetsverkets förvaltning stående fastighetsbeståndet; förvaltningen av övnings- och skjutfält; förvärv och försäljning av fast egendom; arrenderingar; tillsättning, förordnande, tjänstledighet, avsked och entledigande beträffande ämbetsverkets civila personal; avlöning för sådan personal; ämbetsverkets omkostnadsanslag; dispositionsbokföring och kameral förhandsgranskning; samt andra ärenden av administrativ och juridisk beskaffenhet, i den mån de icke finnas böra handläggas å det för försvarets centrala förvaltningsmyndigheter gemensamma advokatfiskalkontoret.

I nedanstående tablå ha revisorerna sammanställt från fortifikationsförvaltningen införskaffade uppgifter rörande den vid ämbetsverket den 30 september 1950 anställda personalen, fördelad på olika kategorier och organisationsenheter. I sammanställningen ha medtagits sådana befattningshavare som vid ifrågavarande tidpunkt på grund av sjukdom m. m. åtnjutit tjänstledighet, däremot icke tillfälliga vikarier. I den mån viss tjänsteman med frånträdande av den egna tjänsten uppehållit högre tjänst med annan lönegradsbeteckning, har vederbörande redovisats såsom tillhörande sistnämnda kategori. Befästningsbyrån har betecknats med B, kasernbyrån med K, byggnadsbyrån med By, administrativa byrån med A, förrådskontrollkontoret med FK, beredskapskontoret med BK och chefsexpeditionen med Exp.

Personalkategori	B	K	By	A	FK	BK	Exp	Totalt
Ordinarie tjänstemän	2	10	7	10	1	—	3	33
Militär och civilmilitär personal ...	12	3	—	—	—	—	1	16
Extra ordinarie tjänstemän	25	38	66	28	—	2	—	159
Extra tjänstemän och aspiranter ..	37	22	92	13	—	1	2	167
Arvodesanställd personal	4	9	51	5	—	1	4	74
Arbetsledare	2	—	15	—	—	—	—	17
Pensionerad militär personal	6	5	—	1	3	1	1	17
Summa	88	87	231	57	4	5	11	483

I anslutning härtill må nämnas att vid ifrågavarande redovisningstillfälle inalles 62 befattningshavare voro stationerade å annan ort än Stockholm. Av detta antal tillhörde 2 befästningsbyrån, 11 kasernbyrån och 49 byggnadsbyrån.

Såsom regionala organ under fortifikationsförvaltningen fungera inom armén de olika militärbefälsstaberna, i vilka ingå särskilda fortifikationsavdelningar. Vid de vederbörande militärbefälhavare underställda förbanden (motsvarande) ankommer i allmänhet på en särskild befattningshavare att föredraga ärenden rörande fastighetsförvaltningen och tillsynen över densamma. Inom övriga försvarsgrenar finnes däremot intet utbyggt mel-

lanled i förvaltningsorganisationen motsvarande militärbefälhavarna. Den direkta fastighetsförvaltningen inom marinen ombesörjes sålunda i huvudsak av cheferna för örlogsvarv och kustartilleriförsvaret, medan inom flygvapnet enahanda uppgifter fullgöras av cheferna för flygflottiljer, flygbasområden, verkstäder m. m. Vederbörande chefer ha därvid som regel till sitt förfogande särskilda fackorgan.

Revisorerna ha från fortifikationsförvaltningen införskaffat vissa uppgifter rörande fördelningen mellan å ena sidan ämbetsverket och å andra sidan de regionala och lokala myndigheterna av de förvaltningsuppgifter som sammanhånga med nybyggnads- och underhållsverksamheten inom försvaret. Av de sålunda inhämtade uppgifterna framgår följande.

Ärenden rörande såväl utredning som utförande av nybyggnadsföretag handläggas i regel centralt av fortifikationsförvaltningen. För byggnadsverksamhetens närmare handhavande ha inom ämbetsverket inrättats fyra (ursprungligen fem) s. k. husbyggnadsdistrikt, av vilka två ha sin ledning i Stockholm, ett i Boden och ett i Alingsås. I undantagsfall uppdrages utförandet av nybyggnadsföretag av mindre omfattning åt underlydande regional eller lokal myndighet.

Beträffande underhåll av fastigheter åligger det enligt kungl. brev den 24 maj 1946 med bestämmelser angående förvaltningen av försvarets fastighetsfond fortifikationsförvaltningen att, så ofta och i den omfattning sådant prövas erforderligt, föranstalta om besiktning av de till fonden hörande fastigheterna samt om värdering av därvid påsynade åtgärder. Dyliga besiktningar och handläggningen av härav föranledda ärenden verkställas såväl av ämbetsverket som av regional myndighet.

Enligt ovannämnda bestämmelser åligger det vidare förvaltningen att på grund av vad vid besiktningar eller eljest förekommit å generalplan upptaga sådana erforderliga reparations-, underhålls- och smärre förbättringsarbeten m. m., vilka icke eller endast i ringa mån öka värdet å den anläggning arbetena avse, att besluta om utförande av dessa arbeten samt att organisera, leda och övervaka utförandet av beslutade arbeten. Dylig generalplan uppgöres med ledning av från regional och lokal myndighet lämnade förslag. Sedan Kungl. Maj:t fastställt stat för fastighetsfonden och i samband därmed ställt medel till förvaltningens förfogande, anvisar ämbetsverket medel till underställda myndigheter för utförande av underhållsarbetena. Mera omfattande arbeten utföras dock av förvaltningen, som även ombesörjer underhållet å vissa byggnader i Stockholm samt vissa centrala förrådsanläggningar.

Jämlikt Kungl. Maj:ts beslut den 13 maj 1949 har försöksverksamhet avseende den regionala och lokala fortifikations- och byggnadsförvaltningen bedrivits inom I. och III. militärområdena under tiden den 1 juli 1949—den 30 september 1950. Inom förstnämnda militärområde har därvid prövats ett av överbefälhavaren och förvaltningen förordat förslag, i huvudsak innebärande, att ämbetsverket skall utreda endast särskilt omfattande byggnadsärenden eller ärenden av principiell natur, lämna direktiv och allmänna rikt-

linjer för verksamheten vid de regionala och lokala myndigheterna samt utöva kontroll genom inspektioner m. m. De regionala myndigheterna skola erhålla större befogenheter och ansvar samt fördenskull avsevärt förstärkas med civil teknisk personal. Vid nybyggnadsföretag skall planeringsarbetet i större utsträckning än hittills ombesörjas av det regionala organet, som jämväl regelmässigt skall utöva kontroll av entreprenadarbete och ledning av arbeten i egen regi. Vad avser underhållsverksamheten skola, fränsett arbeten av större omfattning eller av principiell natur, detaljerade förslag icke underställas förvaltningen för prövning. Ämbetsverket skall sålunda fördela underhållsmedel å underställda myndigheter med ledning av i stora drag uppgjorda förslag. För förvaltningens del kan förväntas att ifrågavarande organisation kommer att medföra viss minskning av personalbehovet.

Den inom III. militärområdet prövade försöksverksamheten har utformats från förutsättningen, att lokalmyndigheten skall vara direkt underställd fortifikationsförvaltningen utan regional mellaninstans i vad avser husbyggnadsunderhåll jämte smärre förbättringsarbeten samt övningsfält- och andra domänfrågor. Till lokalmyndighetens förfogande skola stå antingen heltidsanställda civila driftingenjörer, av vilka var och en skall betjäna och vara fast tilldelad flera förband, eller deltidanställda byggnadsexperter. Ärenden rörande befästningsunderhåll skola däremot handläggas av regional myndighet. Frågor om planläggning och utförande av nya anläggningar skola handhas av fortifikationsförvaltningen.

Organisationsförsöken ha stått under gemensam ledning av statens organisationsnämnd och fortifikationsförvaltningen. Denna försöksledning har efter försökens avslutande enats om att förorda en organisation, som i huvudsak bygger på den inom I. militärområdet bedrivna försöksverksamheten. Sedan rapport över organisationsförsöken upprättats och förslag till ny organisation utarbetats, ha organisationsnämnden och förvaltningen för avsikt att gemensamt hos Kungl. Maj:t hemställa, att ärendet måtte föreläggas 1951 års riksdag.

Såsom av den i det föregående lämnade redogörelsen framgår, undantogs vid 1947 års riksdagsbeslut om inrättandet av den nya fortifikationsförvaltningen vissa grenar av det militära byggnadsväsendet från den centralisering som i övrigt genomfördes på förevarande område. Förvaltningen av de militära flygfälten ankommer sålunda alltjämt på flygförvaltningen. De byråer inom ämbetsverket som närmast handhava hithörande ärenden äro flygfältsbyrån och civilbyrån. Härutinnan stadgas i 18 § flygförvaltningens instruktion bl. a. följande.

Å *flygfältsbyrån* handläggas ärenden, som angå planläggning för samt byggande och underhåll av militära flygfält; skötsel och vård av byggnader och anläggningar, vilka enligt särskild föreskrift av Kungl. Maj:t skola stå under ämbetsverkets förvaltning; granskning i tekniskt hänseende av inkommande medelsredogörelser; samt statistik i vad angår byrån.

Å *civilbyrån* handläggas ärenden, som angå den rättsliga vården av det under ämbetsverkets förvaltning stående fastighetsbeståndet samt genomförande av fastighetsförvärv för flygfältsändamål.

Flygfältsbyrån står under ledning av en civil byråchef i lönegraden Cp 10. Vid byrån tjänstgör dessutom såväl teknisk som administrativ personal. Enligt av revisorerna inhämtade uppgifter utgjorde per den 30 september 1950 antalet sådana befattningshavare 39 respektive 10.

I detta sammanhang må vidare erinras om att det jämlikt instruktionen för försvarets fabriksverk (SFS nr 341/1944) ankommer på försvarets fabriksstyrelse att bl. a. anskaffa för fabriksverket erforderlig materiel ävensom planera och i enlighet med av Kungl. Maj:t meddelade föreskrifter anskaffa erforderliga byggnader och anläggningar inom styrelsens verksamhetsområde. Efter uppdrag av krigsmaterielverket ombesörjer fabriksstyrelsen därjämte projektering och utförande av krigsmaterielverket underställda industriella anläggningar och centralförråd samt biträder krigsmaterielverket i frågor rörande förvaltning och underhåll av nämnda anläggningar och förråd.

För handhavandet av härmed sammanhängande arbetsuppgifter har inom fabriksstyrelsen tillfälligtvis inrättats en särskild byrå, anläggningsbyrån. Chef för byrån är en tillförordnad överingenjör som åtnjuter visst arvode. Den vid byrån per den 30 september 1950 tjänstgörande personalen i övrigt utgjordes av 27 befattningshavare, samtliga med rent tekniska arbetsuppgifter.

Inom den civila statsförvaltningen utgör byggnadsstyrelsen den centrala myndigheten på husbyggnadsväsendets område. På styrelsen ankommer sålunda att verkställa utredning av byggnadsfrågor och utföra av statsmakterna beslutade nybyggnader samt om- och tillbyggnader för en stor del av den civila statsförvaltningens behov, att förvalta kronans för civilt ändamål anslagna byggnader, vilka icke äro ställda under annan myndighets överinseende, att handlägga ärenden rörande den kultur- och konsthistoriska byggnadsvården och stadsplaneväsendet samt att ombesörja viss bränslekontrollerande verksamhet.

Byggnadsstyrelsen utgöres av en generaldirektör och chef samt såsom ledamöter sju byråchefer. Byråcheferna förestå var sin byrå (avdelning), nämligen utredningsbyrån, byggnadsbyrån, intendentsbyrån, kulturhistoriska byrån, stadsplanebyrån, administrativa byrån och värmetekniska avdelningen.

Å de särskilda byråerna handläggas följande ärenden.

Å *utredningsbyrån*: ärenden som avse utredning av byggnadsfrågor samt granskning av förslag till byggnadsföretag och vad därmed äger samband;

Å *byggnadsbyrån*: ärenden rörande organisation och utförande av nybyggnader samt större om- och tillbyggnader för statens räkning jämte därmed sammanhängande ekonomiska och konstruktiva utredningar ävensom rörande utövandet av styrelsens upplysningsverksamhet å husbyggnadsområdet;

Å *intendentsbyrån*: ärenden angående förvaltning och underhåll m. m. av staten tillhörig egendom, ärenden rörande förhyrning och uthyrning av lokaler för statsverkets räkning samt tillsyn över förhyrda sådana;

å *kulturhistoriska byrån*: ärenden rörande den kultur- och konsthistoriska byggnadsvården och därmed sammanhängande ämnen;

å *stadsplanebyrån*: ärenden angående stadsplaneväsendet med vad därmed sammanhängar;

å *administrativa byrån*: ärenden, som röra styrelsens medelsförvaltning, avyttring och förvärv av tomtmark, styrelsens organisation och personal ävensom administrativa ärenden, som ej tillhöra annan byrå; samt

å *värmetekniska avdelningen*: ärenden rörande bränslekontroll vid statens civila anläggningar med undantag av statens järnvägars, utredningsärenden av värmeteknisk natur samt ärenden rörande utövandet av styrelsens upplysningsverksamhet för ökad användning av inhemskt bränsle samt därmed sammanhängande frågor.

Under byggnadsstyrelsen lyder länsarkitektorganisationen med ett länsarkitektkontor i varje län. Hithörande personal är anställd hos styrelsen och utgöres av länsarkitekter, biträdande länsarkitekter, assistenter och viss biträdespersonal. Å länsarkitekterna ankommer bland annat att handha den närmaste tillsynen över kronans under styrelsens förvaltning ställda fastighetsbestånd, envar så vitt angår hans distrikt. Tillsynen över den inom Stockholms län belägna egendomen av nämnda kategori handhaves dock icke av länsarkitekten därstädes utan direkt av styrelsens intendentsbyrå, vilken även ombesörjer den omedelbara vården av de under styrelsens förvaltning stående fastigheterna inom Stockholms stad.

I detta sammanhang må erinras om att spörsmålen rörande byggnadsstyrelsens och den centrala stadsplanemyndighetens organisation f. n. äro föremål för utredningar genom särskilda sakkunniga, nämligen 1947 års byggnadsstyrelseutredning respektive den samma år tillsatta kommittén för stadsplaneväsendets omorganisation. Ifrågavarande utredningsuppdrag torde vara slutförda inom den närmaste framtiden.

De av byggnadsstyrelsen förvaltade fastigheterna redovisas på tre olika delfonder av statens allmänna fastighetsfond, nämligen slottsbyggnadernas delfond, beskickningsfastigheternas delfond och byggnadsstyrelsens delfond. Styrelsen handhar därjämte nybyggnadsverksamheten beträffande vissa myndigheter med egen fastighetsredovisning, såsom medicinalstyrelsen, statsuniversitetet samt, till huvudsaklig del, generalpoststyrelsen och telegrafstyrelsen. Byggnadsunderhållet ankommer dock på vederbörande myndigheter själva att ombesörja. Statens järnvägar, statens vattenfallsverk, domänverket och lotsstyrelsen ha sedan gammalt särskilda byggnads- och underhållsavdelningar, avsedda i första hand för de av respektive verks speciella uppgifter betingade tekniska arbetena men utnyttjade jämväl för husbyggnads- och underhållsarbeten i allmänhet. Vidare må erinras om den verksamhet som bedrivs av väg- och vattenbyggnadsverket och som bl. a. avser nybyggnad av flygfält.

Vid 1947 års riksdagsbeslut om inrättandet av den nuvarande fortifikationsförvaltningen förutsattes att visst samarbete skulle etableras med motsvarande civila förvaltningsmyndigheter. I 2 § ämbetsverkets instruktion har också föreskrivits, att samarbete bör ske förutom med försvarets övriga

centrala förvaltningsmyndigheter jämväl med byggnadsstyrelsen, särskilt i fråga om upphandling och förrådshållning av materiel och maskiner för byggnadsverksamheten.

Revisorerna ha bl. a. uppmärksammat följande.

För försvarets forskningsanstalt i Ursvik har byggnadsstyrelsen på uppdrag av Kungl. Maj:t under år 1949 i egen regi för en kostnad av 430 000 kronor utfört en medelstor byggnad för kyltekniska undersökningar. Samtidigt har fortifikationsförvaltningen — likaledes för forskningsanstaltens räkning — dels i egen regi genom byggnadsbyrån uppfört en nybyggnad omedelbart därintill och dels genom en av kasernbyrån anlitaad entreprenör utfört ombyggnad av matsalsbyggnaden. Någon samordning av ifrågavarande arbeten har, så vitt revisorerna kunnat utröna, icke förekommit.

Revisorernas uttalande. I det av särskilda sakkunniga den 27 december 1945 avgivna betänkandet angående omorganisation av fortifikations- och byggnadsförvaltningen inom försvaret föreslogs inrättandet av ett för försvarsgrenarna gemensamt ämbetsverk, fortifikationsförvaltningen, till vilket handläggningen av samtliga hithörande ärenden med vissa undantag skulle koncentreras. En skiljelinje mellan den civila byggnadsverksamheten å ena sidan samt försvarets fortifikations- och byggnadsverksamhet å den andra skulle sålunda även för framtiden upprätthållas. En av de sakkunniga gav emellertid uttryck åt den uppfattningen, att detaljutformning och utförande av de för militärt ändamål avsedda byggnaderna borde sammanföras med byggnadsstyrelsens motsvarande verksamhet för den civila statsförvaltningen. Jämväl 1946 års militära förvaltningsutredning, som på Kungl. Maj:ts uppdrag gjorde det av 1945 års sakkunniga framlagda förslaget till föremål för viss överarbetning, underströk rent principiellt de fördelar i olika hänseenden som enligt dess mening vore förbundna med en samordning av här ifrågavarande arbetsuppgifter. Förvaltningsutredningen stannade dock vid att förorda majoritetsförslaget och angav i huvudsak två skäl för denna sin ståndpunkt. Det syntes utredningen sålunda icke osannolikt att en centralisering av underhållsverksamheten till en enda myndighet skulle, med hänsyn till det stora antal byggnadsobjekt som berördes därav, komma att medföra ökad omgång vid ärendenas behandling. Ett överförande till byggnadsstyrelsen av ytterligare nybyggnadsuppgifter kunde vidare befaras leda till en sådan ökning av arbetsbelastningen, att allvarliga risker för verksamhetens behöriga skötande skulle uppstå.

Då frågan sedermera förelades riksdagen genom propositionen 1947: 142, förklarade sig föredragande departementschefen kunna i allt väsentligt ansluta sig till de av 1946 års förvaltningsutredning anförda synpunkterna. Departementschefen framhöll samtidigt, att ett genomförande av utredningens förslag icke behövde utesluta, att en ytterligare koncentring av byggnadsverksamheten framdeles kunde övervägas. Departementschefens uttalande lämnades av riksdagen utan erinran.

Av den lämnade redogörelsen framgår vidare, att inom fortifikationsför-

valtningens ämbetsområde nyligen slutförts viss försöksverksamhet, avseende den regionala och lokala fortifikations- och byggnadsförvaltningen. Enligt inhämtade upplysningar har ämbetsverket för avsikt att på grundval av därvid vunna resultat inkomma till Kungl. Maj:t med förslag till ny organisation, innebärande en vidsträckt decentralisering till vederbörande regionala och lokala myndigheter av beslutanderätten i frågor rörande såväl underhålls- som nybyggnadsverksamheten. I detta sammanhang må jämväl erinras om att av särskilda sakkunniga utarbetade förslag till omorganisation av byggnadsstyrelsen och länsarkitektsorganisationen torde vara att förvänta inom kort. Uppenbart är att statsmakternas ställningstagande till resultaten av nu berörda utredningar måste tillmätas den största vikt, då därigenom de grundläggande principerna för det statliga byggnadsväsendets organisation komma att fastslås för avsevärd tid framåt. Det sagda gäller framför allt frågan om det sätt varpå hithörande verksamhet inom försvaret lämpligen bör ordnas.

Revisorerna ha i annat sammanhang funnit sig föranlättna att närmare granska vissa av fortifikationsförvaltningen träffade entreprenaduppgörelser, speciellt i vad avser bergrumsanläggningar. En redogörelse för denna granskning lämnas under § 2 av förevarande berättelse, varav bl. a. framgår att i åtskilliga fall erinringar kunna riktas mot såväl den rent formella handläggningen av vederbörande ärenden som det sakliga innehållet i de fattade besluten. I anslutning härtill ha revisorerna iakttagit en del andra mindre tillfredsställande förhållanden. Över huvud taget ha revisorerna erhållit intrycket, att fortifikationsförvaltningen i fråga om organisatorisk stadga och effektivitet företer vissa brister. De förhoppningar som av statsmakterna knötos till beslutet om inrättandet av det nya ämbetsverket, nämligen att därigenom skulle åstadkommas en rationalisering och standardisering av verksamheten samt såsom en följd härav ett nedbringande av administrationskostnaderna, synas sålunda icke ha infriats. Revisorerna finna detta beklagligt icke minst med hänsyn till att fortifikationsförvaltningen i samband med den nyligen beslutade förstärkningen av rikets försvar kommer att tillföras ytterligare arbetsuppgifter av stor ekonomisk räckvidd.

Enligt revisorernas mening är det icke i och för sig givet, att det förslag som inom kort torde vara att vänta rörande viss decentralisering inom fortifikationsförvaltningens ämbetsområde skulle leda till en ur olika synpunkter önskvärd rationalisering av förhållandena på förevarande område. Ett genomförande av nämnda förslag synes snarare vara ägnat att ingiva vissa principiella betänkligheter. Visserligen skulle därigenom vederbörande regionala och lokala myndigheter komma att förstärkas med civil teknisk expertis. En decentralisering av här avsett slag skulle emellertid å andra sidan otvivelaktigt leda till ett vidgat militärt inflytande över handläggningen av olika byggnadsfrågor; i stor utsträckning skulle sålunda beslutanderätten i sista hand komma att anförtros vederbörande militärbefälhavare. Lämpligheten härav synes enligt revisorernas mening kunna ifrågasättas. I detta sammanhang får nämligen icke bortses från att den uteslutande militärt

skolade personalen — fortifikationskåren icke undantagen — knappast kan anses besitta den teoretiska utbildning och praktiska erfarenhet på byggnadsväsendets område som framstår såsom ofrånkomlig för att säkerställa en efter rationella och ekonomiskt ändamålsenliga linjer bedriven verksamhet. Tidigare erfarenheter peka närmast på att den militära personalen icke är helt vuxen hithörande arbetsuppgifter. Revisorerna vilja härvidlag hänvisa till den utredning rörande det statliga byggnadsunderhållet som på sin tid verkställdes av dåvarande intendenten Bildmark och vilken i korthet berörts i förenämnda proposition. Det må även erinras om hurusom i slutet av år 1940 de då under militär ledning pågående befästningsarbetena i övre Norrland på grund av vissa missförhållanden måste övertagas av ett nyinrättat civilt byggnadsorgan. Ett återförande till vederbörande militära instanser av bestyret med här ifrågavarande underhålls- och nybyggnadsuppgifter måste enligt revisorernas uppfattning betecknas som ett steg tillbaka i utvecklingen och synes icke stå i god överensstämmelse med den av statsmakterna år 1947 intaga ståndpunkten, att en ytterligare koncentrerings av byggnadsverksamheten till byggnadsstyrelsen framdeles borde övervägas.

Från militärt håll har ofta gjorts gällande, att byggnadsarbetena inom försvaret på grund av sin särart måste handhavas av en militär förvaltning. Motsvarande synpunkter ha tidigare framförts av andra statsmyndigheter, såsom generalpoststyrelsen, telegrafstyrelsen och universiteten, i vad gäller deras förvaltningsområden. Det har dock visat sig, att byggnadsstyrelsen utan särskilda komplikationer kunnat övertaga nybyggnadsverksamheten för dessa myndigheters vidkommande. Det torde även vara obestriddigt, att den inom byggnadsstyrelsen företrädde sakkunskapen med sin vidsträckt erfarenhet rörande byggnadsföretag av skilda slag — såsom byggnader för post och telegraf, landsstatshus, sinnessjukhusanläggningar, luftfartsverkets hangarer, universitets- och högskolebyggnader med däri ingående talrika speciallaboratorier, bergrumsanläggningar m. m. — är väl skickad att omhändertaga utförandet jämväl av de till struktur och inredning oftast relativt enkla militära byggnaderna liksom av befästningsanläggningar och skyddsrum. Självfallet måste vid planläggningen och projekteringen vederbörlig hänsyn tagas till det militära syfte dessa anläggningar i varje särskilt fall skola tillgodose, men själva det praktiska utförandet och vad därmed sammanhänger är en rent teknisk fråga, för vars bedömande i allmänhet icke erfordras någon militär sakkunskap. Detsamma gäller i motsvarande mån byggnadsunderhållet. I detta sammanhang må nämnas, att byggnadsstyrelsen tilldelas anslag för byggnadsarbeten från sju statsdepartement, däribland i viss omfattning från försvarsdepartementet, och utför arbeten för ytterligare två departement, nämligen justitie- och utrikesdepartementen.

Revisorerna bortse ingalunda från de skäl som år 1947 föranledde statsmakterna att ställa sig avvisande till tanken på en omedelbar samordning av det militära och civila byggnadsväsendet. Vid de överväganden som föregingo statsmakternas beslut berördes likväl icke närmare frågan om byggnadsstyrelsens organisation. Denna fråga torde dock härvidlag få tillmätas

utslagsgivande betydelse. Enligt revisorernas mening borde sålunda de befarade olägenheterna av en dylik samordning i allt väsentligt kunna övervinnas genom lämplig omorganisation av byggnadsstyrelsen. Förslagsvis skulle inom styrelsens förvaltningsområde kunna inrättas särskilda lokaldistrikt, till vilka beslutanderätten rörande såväl byggnadsunderhållet som nybyggnadsverksamheten i viss omfattning decentraliserades. Med en sådan distriktsindelning skulle — även om byggnadsstyrelsen tillfördes hithörande militära arbetsuppgifter — den erforderliga överblicken över det mångskiftande verksamhetsfältet utan svårighet kunna upprätthållas, samtidigt som byggnadsobjektens antal bleve tillräckligt stort för att möjliggöra en jämn och likformig arbetsbelastning på de olika lokalorganen. Vidare skulle länsarkitekterna beredas tillfälle att helt koncentrera sig på stadsplanefrågornas behandling, en arbetsuppgift som på grund av den nya byggnadslagstiftningen starkt ökat i både omfång och betydelse. I vad mån nu åsyftade samordning av den militära och civila byggnadsverksamheten kan anses nödvändig göra ett utbrytande ur byggnadsstyrelsen av de byråer som syssla med stadsplaneärenden respektive kulturhistoriska angelägenheter finna sig revisorerna här sakna anledning att närmare ingå på.

I detta sammanhang må erinras om att investerings- och underhållskostnaderna inom statens järnvägar samt väg- och vattenbyggnadsverket årligen uppgå till 100-tals miljoner kronor utan att härav vållas några direkta organisatoriska olägenheter. Anledningen härtill är utan tvivel att finna i den omständigheten, att verksamheten inom dessa båda förvaltningsområden anknyter till regionala och lokala organ, till vilka handläggningen av hithörande frågor i viss utsträckning decentraliserats.

Med hänsyn till nu anförda omständigheter finna revisorerna det angeläget att, innan definitivt beslut i fråga om den regionala och lokala fortifikations- och byggnadsförvaltningen inom försvaret fattas, spörsmålet om en samordning av det militära och civila byggnadsväsendet upptages till förnyat övervägande. Därvid torde jämväl de speciella problemen rörande de militära flygfälten och försvarets fabriksanläggningar böra göras till föremål för omprövning. Av olika skäl framstår det nämligen såsom mindre ändamålsenligt, att särskilda organ finnas inrättade för handhavandet av här ifrågasvarande nybyggnadsuppgifter. Över huvud taget synes en närmare samordning av verksamheten på förevarande förvaltningsområden erbjuda så betydande fördelar ur ekonomisk, teknisk och organisatorisk synpunkt, att statsmakterna icke rimligen böra underlåta att tillvarataga de möjligheter till kostnadsbesparande rationaliseringsåtgärder som här förefinnas. I avvaktan på resultatet av en sådan översyn av det statliga byggnadsväsendets organisation torde mellan fortifikationsförvaltningen och byggnadsstyrelsen böra åvägbringas ett fastare samarbete i syfte att nedbringa administrationskostnaderna för sådana byggnadsarbeten som med fördel kunna utföras under gemensam ledning.

Av försvarets centrala förvaltningsmyndigheter disponerade tjänstebilar.

I kungörelsen den 24 september 1931 (nr 339) angående användningen av staten tillhöriga motorfordon stadgas, att sådant motorfordon må användas allenast vid färd eller transport i tjänsten. Utan hinder härav kan dock dylikt fordon, mot ersättning enligt grunder som bestämmas av vederbörande centrala myndighet, användas vid färd eller transport utom tjänsten, där så påkallas med hänsyn till sjukdoms- eller olycksfall eller av annan särskild omständighet.

Tillkomsten av dessa för statsförvaltningen enhetliga bestämmelser grundar sig på resultatet av en utav 1929 års revisorer verkställd prövning av de normer som härutinnan tidigare tillämpades. Revisorerna påtalade därvid vissa uppmärksammade fall av missbruk av tjänstebil samt gävo uttryck för den uppfattningen, att användningen av sådant fordon för tjänstemans privata bruk i huvudsak ej borde medgivnas samt att enhetliga bestämmelser härom borde utfärdas.

Utöver vad i ovannämnda kungörelse stadgas ha särskilda centrala föreskrifter rörande användandet av tjänstebil icke meddelats.

I detta sammanhang må dock erinras om vissa bestämmelser i allmänna resereglementet. Enligt 4 § reglementet får sålunda förrättningsman icke åtnjuta rese- och traktamentsersättning med sammanlagt högre belopp än som skulle ha utgått, därest förrättningsmannen begagnat sig av den väg och det färdsätt, som med avseende å resans ändamål samt för åstadkommande av minsta sammanlagda rese- och traktamentskostnad eller eljest varit lämpligast. Jämlikt 5 § reglementet må resekostnadsersättning icke utgå vid bl. a. färd med annat motorfordon än omnibus inom stads, köpings eller därmed jämförlikt samhälles planlagda område med mindre Kungl. Maj:t eller, enligt Kungl. Maj:ts bemyndigande, vederbörande myndighet så prövar skäligt.

Genom kammarrättsutslag har fastställts, att ifrågavarande bestämmelser äro tillämpliga å färd med taxebil (se exempelvis kammarrättens årsbok 1939 not 165, 1943 not 161, 1944 not 469 och 1945 not 419).

I avsaknad av uttryckliga föreskrifter av motsatt innebörd torde få förutsättas, att resereglementets bestämmelser skola lända till efterrättelse jämväl i fall då tjänstebil anlitas i stället för taxebil. Till bestyrkande härav må nämnas, att riksdagens militieombudsman i skrivelse till chefen för Roslagens flygkår den 8 september 1950 på förekommen anledning framhållit, att tjänstebil icke må användas på sätt som icke står i överensstämmelse med de grunder, vilka enligt allmänna resereglementet gälla i fråga om ersättning för resekostnad.

Det totala antalet tjänstebilar, avsedda för personbefordran inom statsförvaltningen, uppskattades vid en av statens sakrevision för några år sedan

företagen undersökning till i runt tal 2 000, varav närmare hälften disponerades för försvarsväsendets räkning.

Revisorerna ha funnit det vara av intresse att närmare undersöka, i vilken omfattning och på vad sätt de till försvarets centrala förvaltningsmyndigheters förfogande stående tjänstebilarna utnyttjas ävensom vilka löpande kostnader statsverket därigenom åsamkas. I detta syfte ha revisorerna infordrat vissa uppgifter och handlingar, av vilka framgår bl. a. följande.

För de militära ämbetsbyggnaderna å Ladugårdsgärde finnes upprättad en gemensam körcentral, för vilken flygförvaltningen närmast svarar. Den disponerar f. n. 10 personbilar, av vilka en är ställd till östra flygbasområdets förfogande, 1 hjälpbil, 1 stationsvagn och 1 lastbil. Kostnaderna för reparation, underhåll, drivmedel och avlöningar till för bilarna avsedd personal ha under budgetåret 1949/50 uppgått till 85 548 kronor. Härtill komma kostnader för garage och avskrivning å bilarnas värde.

Av till revisorerna översända körorder för tidsperioden den 1 april—den 30 juni 1950 framgår, att med bilarna under detta kvartal företagits sammanlagt 1 443 körningar. Av dessa avse 102 transport av befattningshavare från vederbörandes bostad till ämbetsbyggnad å Ladugårdsgärde eller omvänt, 59 färd mellan bostad och järnvägsstation i Stockholm eller omvänt, 30 färd mellan ämbetsbyggnad å Ladugårdsgärde till järnvägsstation i Stockholm eller omvänt, 350 färd kortare sträcka inom Stockholms planlagda område, 205 färd till plats inom Stockholm men utanför det planlagda området eller till orter i Stockholms närhet (Bromma, Rosersberg, Sundbyberg, Lidingö, Näsby, Vaxholm o. d.), 42 färd till platser på längre avstånd från Stockholm (Grisslehamn, Nynäshamn, Öregrund o. d.), 203 färd i samband med representation vid högtidligheter av olika slag, för transport av mindre skrymmande materiel och för bilarnas skötsel och vård, 40 färd som ej närmare specificerats samt slutligen 412 färd mellan Stockholm och närbelägna flygförband, nämligen Roslagens flygkår (24), Svea flygflottilj (355), Upplands flygflottilj (2) och Södertörns flygflottilj (31).

En granskning av vederbörande körorder för september månad 1950 har lämnat ett med förestående uppgifter i huvudsak överensstämmande resultat, varav torde kunna slutas att ifrågavarande tjänstebilar regelmässigt utnyttjas på sätt framgår av de ovan angivna iakttagelserna.

Den av flygförvaltningen administrerade körcentralen är, såsom förut nämnts, gemensam för de å Ladugårdsgärde förlagda militära myndigheterna. Vid arméförvaltningen tjänstgörande personal plägar dock i allmänhet för sina resor disponera de fyra personbilar som tillhöra Stockholms tygstation. Av körorder för tiden den 1 september—den 31 oktober 1950 framgår, att ifrågavarande bilar under angivna månader använts för sammanlagt 354 resor, varav 122 avse färd inom Stockholms stads planlagda område, 30 färd till orter på längre avstånd från Stockholm och återstående färd till platser i Stockholms ytterområde eller dess omedelbara närhet.

Krigsmaterielverket disponerar egna tjänstebilar. Av de båda i Stockholm stationerade personbilarna är en avsedd för verkets kontrollanter och

en närmast för generaldirektörens behov. Kostnaderna för drivmedel, garage, reparation och underhåll för dessa bilar under budgetåret 1949/50 ha uppgått till sammanlagt 6 499 kronor. Särskild kostnad för förare har icke kunnat beräknas, enär bilarna förts av vid verket anställt expeditionsbiträde eller särskild förrättningsman. Av körjournalen för budgetåret 1949/50 framgår, att den för kontrollanterna avsedda bilen nyttjats för 312 resor till olika företrädesvis i Stockholm belägna firmor, fabriker o. d. samt att generaldirektörens bil använts för 112 resor, huvudsakligen i Stockholms innerområde, varav 72 avsett färd till olika myndigheter och inrättningar, medan 40 ej äro närmare specificerade.

Jämväl fortfikationsförvaltningen har egna tjänstebilar till sitt förfogande. Av dessa disponeras en i huvudsak av ämbetsverkets chef och högre chefstjänstemän i övrigt och en av byggnadsbyråns ingenjörer. De löpande kostnaderna för dessa båda personbilar under sistförflutna budgetår ha uppgått till sammanlagt 28 873 kronor. Såvitt framgår av tillgängliga fordonsböcker ha med sistnämnda bilar under samma tidsperiod utförts tillhoppa 512 transporter, varav 220 avsett färd »inom Stockholm», 168 färd till eller från platser i Stockholms närhet, 109 färd till eller från platser på längre avstånd från Stockholm samt slutligen 15 färd till eller från garage eller eljest i samband med bilarnas underhåll och skötsel. De inom Stockholms stad företagna resorna äro som regel icke närmare specificerade.

Revisorernas uttalande. Den av revisorerna verkställda granskningen ger vid handen, att de tjänstebilar som tillhöra den för de militära ämbetsbyggnaderna å Ladugårdsgärde gemensamma körcentralen i icke ringa mån utnyttjas för transport av befattningshavare mellan vederbörandes bostad och arbetsplatsen. Av den lämnade redogörelsen framgår även, att ifrågakvarande fordon i betydande utsträckning anlitas för befattningshavares färd mellan bostaden respektive arbetsplatsen och järnvägsstation, uppenbarligen i samband med anträdande eller avslutande av tjänsteresa, ävensom för färd inom Stockholms stads planlagda område eller till plats i stadens omedelbara närhet. Vidare har uppmärksamrats, att tjänstebil tämligen regelbundet tages i anspråk för färd mellan Stockholm och vissa närbelägna flygflottiljer.

Det sätt varpå tjänstebil disponerats i flertalet ovan angivna fall synes icke stå i överensstämmelse med gällande bestämmelser i ämnet. Av de i förenämnda kungörelse 1931: 339 meddelade föreskrifterna följer sålunda, att staten tillhörigt motorfordon allenast i vissa undantagsfall får användas för exempelvis resa till eller från vederbörandes bostad. Enligt resereglementet, som torde få anses vara tillämpligt jämväl i förevarande hänseende, må inom stads planlagda område färd icke företagas med annat motorfordon än omnibus. Helt allmänt stadgas i reglementet, att förrättningsman icke äger åtnjuta rese- och traktamentsersättning med sammanlagt högre belopp än som skulle ha utgått, därest förrättningsmannen begagnat sig av den väg och det färd sätt, som med avseende å resans ändamål samt för

åstadkommande av minsta sammanlagda rese- och traktamentskostnad eller eljest varit lämpligast. Härav framgår att tjänstebil icke får utnyttjas i fall, där sådant är för staten oekonomiskt och annat billigare färdmedel utan större olägenhet för tjänsten kan användas. Vid de här ifrågavarande resorna torde också som regel spåravn, omnibus eller järnväg kunnat anlitas. Vad särskilt angår de talrika resorna till och från Svea flygflottilj vilja revisorerna erinra om att mellan denna flottilj och Stockholm finnes anordnad daglig bussförbindelse, avsedd för transport av militär personal.

Den undersökning revisorerna verkställt rörande användandet av de av Stockholms tygstation, krigsmaterielverket och fortifikationsförvaltningen disponerade tjänstebilarna har lämnat ett med förestående iakttagelser i stort sett överensstämmande resultat. I vad mån vid resor, företagna inom Stockholms stad av befattningshavare hos sistnämnda båda ämbetsverk, personbefordran skett mellan vederbörandes bostad och arbetsplatsen m. m., har dock icke varit möjligt att närmare kontrollera, enär uppgift som regel saknas om dessa resors ändamål och därvid tillryggalagd färdsträcka. Att sådan specifikation icke lämnats finna revisorerna anmärkningsvärt. Vissa omständigheter göra det sannolikt, att inom andra grenar av statsförvaltningen tjänstebil utnyttjas på enahanda sätt som nu konstaterats i fråga om försvarets centrala myndigheter.

Revisorerna finna det angeläget att åtgärder vidtagas för åvägabringande av rättelse i här påtalade fall. Samtidigt vilja revisorerna emellertid understryka, att ett legitimt behov att få utnyttja tjänstebil understundom måste anses vara för handen, där sådan dispositionsrätt nu icke är författningens medgiven. Det synes därför kunna övervägas, huruvida icke tjänstebil i viss utsträckning borde få användas utan hinder av vad härutinnan eljest stadgas i allmänna resereglementet. Närmare föreskrifter härom torde lämpligen kunna intagas i förenämnda kungörelse 1931:339. Även om dispositionsrätten till tjänstebil därigenom komme att utsträckas, skulle enligt revisorernas mening i och med en sådan reglering av här ifrågavarande förhållanden användandet av tjänstebil i sin helhet kunna begränsas. Detta skulle i sin tur otvivelaktigt skapa förutsättningar för en icke oväsentlig reducering av det nuvarande tjänstebilsbeståndet, som i många fall torde åsamka statsverket betydligt större kostnader än vad som kan anses motiverat med hänsyn till den därmed förbundna praktiska nyttan.

R e s e r v a t i o n

av herr *Harald Andersson*, som anförde:

Då jag icke är övertygad om lämpligheten av det under förevarande paragraf gjorda uttalandet, anser jag att paragrafen icke bort inflyta i berättelsen.

§ 6.

Viss besiktningpersonal inom marinen.

Å personalförteckningen för pensionerad personal i arvodesbefattning inom marinen finnas uppförda åtta befattningar såsom besiktningsofficer. Innehavarna av dessa befattningar, vid vilka utgår arvode motsvarande lön i löneklass 29 av löneplan 1, tjänstgöra vid vart och ett av de fem kustartilleriförsvaren och de tre örlogsvarven. Inom Hemsö kustartilleriförsvaret är besiktningsofficeren tillika expeditionsofficer. Enligt försvarsväsendets rulla för innevarande år tillhöra av besiktningsofficerarna tre flottans reserv, två kustartilleriets reserv och tre vissa infanteriförbands reserver. I vederbörande besiktningsexpeditioner vid Gotlands, Blekinge och Göteborgs kustartilleriförsvaret samt i intendenturförvaltningen vid Sydkustens marindistrikt ingå dessutom särskilda besiktningssubofficerare, varjämte vid Ostkustens marindistrikt och Stockholms örlogsstation tjänstgöra s. k. besiktningssmän. Samtliga sist angivna befattningshavare åtnjuta arvode motsvarande lön i löneklass 20 av löneplan 1.

Enligt inhämtade upplysningar åligger det ifrågavarande besiktningsspersonal i huvudsak att verkställa förekommande leverans- och entreprenadbesiktningar, besiktning av försliten materiel, vissa inventeringar för förråd samt inventering vid ombyte av uppördsmän ävensom syneförrättningar vid av- och tillträdande av tjänstebostäder m. m. Beträffande vissa förnödenheter, företrädesvis sådana av speciell beskaffenhet, sker dock besiktning genom respektive tjänstegrenscheferns försorg. I allmänhet verkställer nu berörda personal ej heller besiktning av centralt upphandlad materiel.

Vid arméns och flygvapnets lokalförband finnas icke några särskilda besiktningsofficerare eller besiktningssubofficerare. Enligt vad revisorerna under hand erfarit sker här i förekommande fall besiktning av vederbörande tjänstegrenschefer, såsom intendent, tygofficerare m. fl., med biträde av förrådsförvaltare och andra uppördsmän.

Revisorernas uttalande. De till vissa marina enheter knutna befattningarna för besiktningsofficerare och besiktningssubofficerare ha icke någon motsvarighet inom övriga försvarsgrenar. Vid arméns och flygvapnets lokalförband fullgöras här ifrågavarande arbetsuppgifter som regel av vederbörande tjänstegrenschefer med biträde av underställd personal. De förnödenheter av olika slag som skola undergå besiktning äro nämligen av så mångskiftande beskaffenhet, att en enda befattningshavare icke rimligen kan besitta den speciella sakkunskap som härutinnan i varje särskilt fall erfordras. Jämväl inom förenämnda marina enheter plägar också, såsom av det föregående framgår, fackutbildad personal tagas i anspråk för besiktning av materiel av mera komplicerad natur. Då vidare centralt upphandlade förnödenheter som regel icke underkastas förnyad besiktning, torde verksamhetsområdet för här berörda befattningshavare inom marinen vara

jämförelsevis begränsat. Med hänsyn härtill synes det enligt revisorernas uppfattning kunna övervägas, huruvida icke ifrågavarande befattningar kunna indragas och därmed förbundna arbetsuppgifter, på sätt fallet är inom armén och flygvapnet, anförtros vederbörande tjänstegrenschefer.

§ 7.

Portions- och proviantredovisningen inom försvaret.

Grundläggande bestämmelser rörande mathållningen inom *armén* finnas meddelade i Kungl. Maj:ts reglemente den 21 april 1950 (nr 114) angående intendenturunderhållstjänsten vid armén i fred, det s. k. intendenturunderhållsreglementet. Däri definieras begreppet portion såsom samtliga för en man under en dag utgående proviantartiklar. Mängden av artiklarna i densamma bestämmes genom de utspisningsstater som, på grundval av utav Kungl. Maj:t fastställd normalportionsstat, blivit vederbörligen godkända. Normalportionsstaten omfattar olika proviantartiklar med vissa angivna kvantiteter, vartill kommer ett kontant belopp, motsvarande vissa procent av ifrågavarande varumängders värde.

I reglementet stadgas vidare, att kronan tillhandahåller fri portion åt fast anställt blandavlönat manskap, värnpliktiga samt annan vid armén tjänstgörande personal vid försvarsväsendet, såframt sådan förmån må utgå enligt gällande avlöningsbestämmelser. Dessutom föreligger rätt för vissa andra personalkategorier, såsom officerare, underofficerare, vid vederbörande förband anställda civila tjänstemän m. fl., att under i reglementet angivna förutsättningar mot ersättning utbekomma portion.

Beträffande mathållningen å regementets stationeringsort stadgas i 14 § intendenturunderhållsreglementet bl. a. följande.

För bekostande av proviant å regementets stationeringsort samt vid övningar utanför denna av högst 24 timmars varaktighet äger regementschef disponera ett årligt anslag (*proviantanslag*), beräknat efter högst det belopp per portion (del av portion) som motsvarar kostnaderna för samtliga i normalportionen ingående mängder proviantartiklar enligt regementets anskaffningspris härför med tillägg av det i normalportionsstaten ingående kontanta tillägget. Beloppet avrundas uppåt till helt öretal (*normalportionspriset*). — — — Sedan normalportionens värde blivit bestämt, uppgöres och fastställs utspisningsstat att tillämpas vid utspisningen å regementets stationeringsort (mom. 47).

Besparingar å regementets proviantanslag, uppkomna därigenom att utspisningen betingar lägre kostnad per dag än normalportionspriset, att till fri portion berättigad personal på grund av beviljad permission och dylikt ej intagit vissa måltider under dagen eller att överblivna födoämnen och matrester på ändamålsenligt sätt använts för mathållningen, må under löpande budgetår användas till förbättring av utspisningen (mom. 49).

Kostnaderna för särskild utspisning av sjuk personal enligt föreskrift av vederbörande läkare bestridas av anslaget till arméns mathållning på sätt arméförvaltningens intendenturavdelning äger bestämma (mom. 50).

Enligt reglementet utövar *militärbefälhavare* uppsikt över intendentur- underhållstjänsten vid militärområdet tillhörande förband m. m. och över- vakar, att densamma handhaves enligt av Kungl. Maj:t och arméförvalt- ningens intendenturavdelning härför utfärdade reglementen och föreskrif- ter. Han skall genom inspektioner särskilt förvissa sig om att intendentur- underhållstjänsten ombesörjes på ändamålsenligt sätt och att krigsbered- skapens krav bliva tillgodosedda. *Regementschef* i sin tur är ansvarig för att intendenturunderhållstjänsten vid regementet handhaves i enlighet med givna föreskrifter och på i övrigt ändamålsenligt sätt.

Närmare föreskrifter angående intendenturunderhållstjänsten finnas meddelade i den av arméförvaltningens intendenturavdelning utfärdade s. k. intendenturunderhållsinstruktionen. Av de i instruktionen intagna bestäm- melserna må här följande avsnitt återgivas.

För varje upphandlingsperiod utfärdar intendenturavdelningen anvis- ningar (exempelvis riktstater) att tjäna regemente till ledning vid uppgö- rande av de utspisningsstater som av dem skola tillämpas (mom. 122).

Regementets utspisningsstater uppgöras i övrigt med hänsyn bl. a. till att regementets proviantanslag icke överskrides, att av intendenturavdelningen fastställd särskild födoämnestabell följes samt att med användande av nämnda tabell utspisningsstaten skall innehålla vissa angivna normalvärden i fråga om kalorier, äggvita och olika vitaminer (mom. 123).

Vid utnyttjande av *besparingar* å regementets mathållningsanslag, t. ex. vid helger och andra festligheter, då särskilda matsedlar fastställas eller eljest då en förstärkning av portionen anses påkallad, får förstärkningen ej med- föra högre kostnader än vad som med hänsyn till vid utspisningstillfället rådande förhållanden kan anses skäligt och påkallat (mom. 125).

För varje måltid må endast så många portioner tillredas, som motsvarar det antal portionstagare, vilka beräknas skola vid måltiden utspisas (mom. 128).

Sjuk personal utspisas antingen enligt ordinarie utspisningsstat eller med skonkost eller med extra sjukföda, allt efter vissa närmare angivna grun- der. Kostnaderna för skonkost och extra sjukföda debiteras truppförban- dens proviantanslag, varvid förbanden äga tillgodoräkna sig anslag i vanlig ordning samt därutöver 0,5 öre för varje på bekostnad av förbandets provi- antanslag utspisad portion (mom. 131).

Till regementets matinrättning utväges proviant i regel dagligen antingen från proviantmagasinet eller ock omedelbart i samband med mottagning av varor. Utvägning sker av den proviant, som beräknas erforderlig för rege- mentets utspisning nästföljande dag och för andra omedelbara förplägnads- behov, ävensom av sådana varor, som äro i behov av förvaring i av köks- föreståndaren disponerade kylrum. Å dag, som efterföljes av sön- eller helg- dag, samt vid andra tillfällen, då regementschef prövar så erforderligt, må utvägning avse regementets behov av proviant för två eller flera dagar (mom. 133).

För att ligga till grund för proviantutvägningen skola *portionsbesked* på av regementschef fastställda tider avlämnas till intendenturexpeditionen från vederbörande kompanichefer samt, i vad avser personal som äger mot er- sättning erhålla portion, från viss befattningshavare å nämnda expedition. Om efter avlämnande av portionsbesked större förändringar skulle uppstå beträffande portionstagarantalet, skall detta snarast meddelas till intenden- turexpeditionen och köksföreståndare (mom. 134).

Med stöd av inkomna portionsbesked, beställningar och utlämningsorder upprättas å intendenturexpeditionen på sätt föreskrives i Instr Prov (jfr nedan) *proviantdaglista* eller *reversal*. — — — Vid proviantdaglistans uppgörande iakttages att hänsyn tages till befintlig skafferibehållning, som i första hand användes för utspisning, att i förekommande fall proviant för portionsförbättring upptages till de mängder, som enligt av regementschefen utfärdade bestämmelser härför må användas, samt att sådana artiklar, vilka måste undergå särskild beredning av längre varaktighet, upptagas å utvägningslistan till de mängder, som med hänsyn till rådande förhållanden och en omtänksam hushållning befinnas för ändamålet erforderliga. Proviantdaglistor, reversal och övriga handlingar överlämnas till proviantmagasinet, varifrån proviantartiklarna med ledning härav mot vederbörlig kvittens utlämnas vid proviantutvägningen (mom. 136).

I detta sammanhang torde få nämnas, att vid intendenturunderhållsinstruktionen såsom särskild bilaga fogats en s. k. instruktion för proviant- och portionsredovisning m. m. (Instr Prov). I denna äro intagna mycket detaljerade föreskrifter rörande det sätt varpå redovisningen i olika avseenden skall ske.

Beträffande proviantartiklarnas förvarande i skafferi stadgas i mom. 137 intendenturunderhållsinstruktionen följande.

Till regementets matinrättning utvägda proviantartiklar skall köksföreståndare — såvida icke artiklarna böra omedelbart tillredas eller utportioneras — intaga i *skafferiet*, varmed här förstås samtliga under köksföreståndaren stående förvaringslokaler. I skafferiet förvaras jämväl kryddor ävensom vid födans tillredande och utspisning överblivna proviantartiklar och användbara matrester. Enskild person tillhörig egendom får icke förvaras i skafferiet.

Köksföreståndaren tillser, att i skafferiet förvarade förnödenheter icke förfaras utan så snart ske kan och på bästa sätt användas för utspisningen. Köksföreståndaren skall dagligen på av regementschefen bestämd tid till intendenturexpeditionen lämna uppgift å sådana i skafferibehållningen ingående proviantartiklar samt användbara rester av tillagad mat, vilka skola användas i nästföljande dags utspisning, i den mån de skola föranleda en förändring av för utvägning avsedda mängder av motsvarande proviantartiklar eller helt eller delvis ersätta sådana.

Häruöver skall *skafferibesked* å fastställd blankett upptagande skafferiets hela behållning avgivas till intendenturexpeditionen minst 3 gånger per månad.

Kontroll över redovisningen vid regementets proviantmagasin och skafferi påvilar regementsintendenten. Härutinnan åligger honom enligt mom. 195 intendenturunderhållsinstruktionen:

att låta granska i Instr Prov angivna redovisningshandlingar med hänsyn till att kolumnerna äro riktigt nedsummerade, att in- och utgående balans m. m. äro riktiga samt att överensstämmelse råder mellan dessa redovisningshandlingar inbördes och med vederbörliga grundhandlingar;

att månatligen kontrollera från regementets underavdelningar inkommande portionsjournaler med avseende på portionernas redovisning å de olika anslagstitlarna;

att minst en gång i månaden företaga inspektion av regementets skafferi och tillse, att behållningarna därstädes överensstämma med avgivna besked;

att minst en gång i kvartalet inspektera regementets magasin och därvid inventera en à två artiklar;

att månatligen kontrollera anslagsställningen beträffande proviantanslaget;

att månatligen kontrollera att kostnaderna för utlämnade proviantartiklar, vilka icke reglerats genom omföring vid egen kassa, inbetalts och att räkningar å levererade artiklar likvideras före kassaräkenskapernas avslutande månaden näst efter den utlämning (leverans) skett; samt

att, i och för eventuellt behövlig särskild kontroll, omhändertaga samtliga kvitterade proviantdaglistor och liknande kvittenshandlingar samt ombesörja desammas förvaring vid regementet under tio år.

I mom. 196 instruktionen föreskrives, att årsrapport för sistförflutet budgetår rörande förvaltningen vid regemente av mathållningsanslaget skall av regementschef insändas till arméförvaltningens intendenturavdelning före den 1 september. Rapporten skall omfatta följande handlingar enligt fastställda formulär:

a) uträkning av regementet tillkommande proviantanslag, uppgjord på grundval av för olika upphandlingsperioder gällande normalportionspriser samt antalet i portionsöversikter på stationeringsorten utspisade portioner;

b) anslagsavräkning beträffande anslagsposten proviant å stationeringsorten;

c) portionsöversikt, upptagande det antal naturaportioner och kontantportioner av olika slag, som på bekostnad av olika anslagstitlar utgått under året vid regementet, allt grundat på från kompanierna m. fl. avgivna behörigen granskade portionsjournaler;

d) — — —

e) uträkning av medelkostnaden för portioner vid övningar utom stationeringsorten i vad avser kostnaden för därvid förbrukade proviantartiklar;

f) uppgift å de mängder matavfall av olika slag, vilka uppsamlats och försålts under året, respektive uppgift på antalet utspisade portioner, ävensom å den ersättning avfallet betingat vid försäljningen.

I årsrapporten angives i övrigt vad som beträffande det ifrågavarande förvaltningsområdet eventuellt anses böra särskilt bringas till intendenturavdelningens kännedom.

Nu gällande intendenturunderhållsreglemente har varit i kraft sedan 1 juli 1950. Däri intagna bestämmelser jämte motsvarande kompletteringsföreskrifter i ovan berörda intendenturunderhållsinstruktion innebära, så vitt nu är i fråga, icke någon saklig ändring i förhållande till tidigare i ämnet utfärdade föreskrifter.

I detta sammanhang torde få erinras om att utgifterna för arméns mathållning redovisas på ett under fjärde huvudtiteln uppfört förslagsanslag. Detta anslag är i den interna bokföringen uppdelat på ett flertal undertitlar, bland vilka här särskilt må omnämnas titlarna 2911 och 2922. Förstnämnda titel debiteras kostnaderna för proviantartiklar som uttagas från vederbörande truppmagasin eller inköpas lokalt i och för mathållningen åt all den personal, för vilken proviantanslag räknas, vid tjänstgöring å stationeringsorten samt vid övningar utom densamma ej överstigande 24 timmar.

Titel 2922, förbandens förrådstitel, debiteras bl. a. kostnaderna för av förband m. fl. inköpta proviantartiklar, som tagas till uppbörd vid truppmagasinet, ävensom för genom arméförvaltningens intendenturavdelning centralt anskaffade proviantartiklar som tillföras direkt från leverantör och som enligt meddelade bestämmelser skola betalas vid förbanden. Titeln beredes genom omföring månatligen från titel 2911 ersättning för sådana från truppmagasinet utlämnade proviantartiklar som ovan berörts.

Revisorerna ha funnit sig föranlåtna att närmare undersöka det sätt, varpå förberörda bestämmelser angående proviantredovisningen m. m. praktiskt tillämpas. I detta syfte ha revisorerna från ett 40-tal truppförband, tillhörande olika truppslag inom armén, införskaffat följande vid respektive förband under budgetåret 1949/50 förda redovisningshandlingar, nämligen hand- och kommandörullor, portionsbesked, portionsjournaler, portions-sammandrag, proviantdaglistor och månadssammandrag. I vissa fall ha även inforrats vederbörliga ustpisningsstater och matsedlar. Från arméförvaltningens intendenturavdelning ha vidare inhämtats uppgifter rörande dels de normalportionspriser som varit gällande inom armén under olika perioder av nyssnämnda budgetår, dels storleken av de belopp som enligt TL A nr 68/1949 utgått till vissa arméförband såsom portionsförstärkning under tiden den 9 januari—den 15 mars 1950. Därjämte ha i viss utsträckning ställts till revisorernas förfogande de årsrapporter angående mathållningsanslaget för budgetåret 1949/50, vilka truppförbanden enligt gällande bestämmelser ha att insända till intendenturavdelningen.

Vad angår förenämnda *hand- och kommandörullor* föreskrives i instruktionen för expeditionstjänsten vid armén (§ 13 mom. 118), att sådan rulla skall föras vid vederbörande kompaniexpedition och omfatta uppgift över kompaniets personal samt av denna fullgjorda kommenderingar. Av revisorerna inforrade hand- och kommandörullor ha dock insänts av allenast ett fåtal förband, beroende på att desamma enligt uppgift antingen maku-lerats eller icke förts under här avsedda tidsperiod. I fråga om s. k. rationaliserat förband är nämligen nyssberörda instruktionsbestämmelse upphävd; hand- och kommandörullor har i dessa fall icke ersatts av någon motsvarande redovisningshandling. Vidare må nämnas, att de rullor som tillställts revisorerna varit mycket ofullständiga och icke förda så, att de lämna uppgift om antalet man som varje dag tillhört respektive kompanier (motsvarande). För vissa kompanier ha ifrågavarande rullor över huvud taget icke företetts för revisorerna. Det har med hänsyn härtill icke varit möjligt att anställa någon jämförelse mellan hand- och kommandörullorna samt övriga införskaffade handlingar, i vad avser antalet vid vederbörande förband tjänstgörande personal.

Beträffande de egentliga proviantredovisningshandlingarna må i anslutning till de i förenämnda instruktion för proviant- och portionsredovisning m. m. intagna bestämmelserna följande uppgifter lämnas.

Portionsbesked upprättas av kompani (motsvarande) och skall innefatta en specifikation över de portioner eller delar därav, som genom matin-

rättningen böra tillhandahållas kompaniet på bekostnad av regementets proviantanslag, samt i förekommande fall även en beställning av portioner eller delar därav att utlämnas på bekostnad av andra anslagsmedel, allt avseende den dag för vilken beskedet gäller. Till grund för det portionsbesked som avser de enskilda portionstagarna, varmed här och i det följande förstås sådana beställningshavare m. fl. som utnyttja rätten att erhålla portion mot ersättning, ligga av kassaavdelningen lämnad uppgift om försålda måltidskuponger samt en erfarenhetsmässig uppskattning av det antal köpare som väntas intaga portion. Varje portionsbesked är specificerat på de olika måltider — frukost, lunch och middag — som i regel dagligen utspisas.

Portionsjournalen, som likaledes uppgöres vid kompani (motsvarande), kan sägas vara en månatlig sammanställning av respektive portionsbeskeds uppgifter, varvid såsom portionsantal redovisas den siffra som avser det högsta antalet utspisade måltider av något slag. Såsom *hel* portion får sålunda i journalen upptagas även portion som under en dag endast delvis uttagits på grund av vederbörande portionstagares permission e. d. För portionstagare, vars permission eller tjänstledighet omfattar den tid under vilken samtliga måltider under dagen utspisas, får portion däremot icke upptagas. I portionsjournalen för de enskilda portionstagarna, vilken uppgöres å intendenturexpeditionen, skall veckovis införas de *verkligt* utspisade portionerna. Därvid räknas såsom halv sådan portion, vilken omfattat allenast någon av de under dagen utbekomna måltiderna.

Portionssammandrag, som uppgöres av köksföreståndaren, utgör en sammanställning av förbandets samtliga portionsbesked för viss dag.

Å *proviantdaglista* upptagas de artiklar som dagligen utvägas från förbandets magasin. För varje artikel angivas mängd och den måltid för vilken provianten är avsedd. I proviantdaglistan skall dessutom införas uppgift om skafferibehållningen, till vilken hänsyn skall tagas vid utvägningen.

Å *månadssammandraget* anges det antal portioner som bekostats av titel 2911, d. v. s. det antal som multiplicerat med normalportionspriset jämte skonkosttillägget utgör respektive förbands proviantanslag för ifrågavarande månad. Detta portionsantal erhålles från *portionsöversikten*, som är en sammanställning av alla vid förbandet förda portionsjournaler. I övrigt redovisas å månadssammandraget under månaden utvägda proviantartiklar, specificerade till pris och kvantitet på olika titlar och taxor.

Revisorerna ha beträffande ett 10-tal truppförband (motsvarande) verkställt en jämförande granskning av, å ena sidan, respektive portionsbeskeds och portionsjournalers uppgifter rörande det högsta antalet beställda portioner och, å andra sidan, månadssammandragens uppgifter rörande det antal portioner för vilka anslag beräknats. Undersökningen har i fråga om ett förband, Värmlands regemente, omfattat hela budgetåret 1949/50 och i övrigt begränsats till slumpvis utvalda månader.

Granskningens resultat, i vad avser *Värmlands regemente*, ha sammanställts i efterföljande tablå.

Månad	Portionsantal enligt			Skillnad mellan kolumn 4 och 2
	portionsbesked	portionsjournaler	månads-sammandrag	
1	2	3	4	5
Juli	15 514 $\frac{1}{2}$	16 259 $\frac{1}{2}$	15 860 $\frac{1}{2}$	346
Augusti	27 408 $\frac{1}{2}$	28 327 $\frac{1}{2}$	28 377	968 $\frac{1}{2}$
September	24 059	25 111	25 036	977
Oktober	23 954	25 693	25 629	1 675
November	22 218	23 108 $\frac{1}{2}$	23 108 $\frac{1}{2}$	890 $\frac{1}{2}$
December	13 508	14 780 $\frac{1}{2}$	14 790 $\frac{1}{2}$	1 282 $\frac{1}{2}$
Januari	18 838 $\frac{1}{2}$	19 316 $\frac{1}{2}$	19 316 $\frac{1}{2}$	478
Februari	20 567	20 567	19 472	— 1 095
Mars	12 112 $\frac{1}{2}$	12 112 $\frac{1}{2}$	11 583 $\frac{1}{2}$	— 529
April	10 008 $\frac{1}{2}$	10 116 $\frac{1}{2}$	10 216 $\frac{1}{2}$	208
Maj	11 012 $\frac{1}{2}$	11 077 $\frac{1}{2}$	11 021 $\frac{1}{2}$	9
Juni	21 850 $\frac{1}{2}$	22 497 $\frac{1}{2}$	22 487 $\frac{1}{2}$	637
Summa	221 051 $\frac{1}{2}$	228 967 $\frac{1}{2}$	226 899	5 847 $\frac{1}{2}$

Såsom av tabellen framgår, föreligger icke för någon månad full överensstämmelse mellan de tre här ifrågakarande redovisningshandlingarnas sifferuppgifter. Den totala differensen mellan det antal portioner, som enligt portionsbeskeden beställts, och det antal, för vilka enligt månadssammandragen anslag beräknats, utgör i runt tal 5 800. För regementet gällande normalportionspris har uppgått till under juli månad kr. 1: 66651, under envar av månaderna augusti och september kr. 1: 74664, under envar av månaderna oktober—mars kr. 1: 69750 samt under envar av månaderna april—juni kr. 1: 75166. På grundval härav verkställda beräkningar utvisa, att förbandet för sin mathållning under budgetåret 1949/50 skulle oriktigt ha tillgodofört sig anslagsmedel å ca 10 000 kronor.

Vid granskningen av de vid Värmlands regemente förda proviantredovisningshandlingarna ha härutöver följande iakttagelser gjorts.

Raderingar och ändringar liksom summeringsfel förekomma i stor utsträckning å både portionsbesked och portionsjournaler. För de enskilda portionstagarna ha portionsbesked över huvud taget icke insänts, varför revisorerna härvidlag för sina beräkningar måst använda sig av portions-sammandragens uppgifter rörande det bedömda antalet portioner av detta slag. I fråga om vissa månader har senare med ledning av vederbörande portionsjournaler undersökts, i vad mån differenser förelegat mellan de bedömda och de verkligt utspisade portionerna. Av undersökningen har framgått, att differenserna varit så relativt obetydliga att de i förestående tabell intagna siffrorna icke nämnvärt påverkas därav. Jämväl i vissa andra fall ha portionsbesked icke tillställts revisorerna, som sålunda även här nödgats godtaga portionssammandragens uppgifter, oaktat vid en jämförelse mellan insända portionsbesked och vederbörande sammandrag uppgifterna i en mängd fall visat sig icke inbördes överensstämma. Ytterligare må framhållas att visst portionsbesked för den 18 juni upptager beställning å lunch för 40 »anhöriga». I samma dags portionssammandrag har siffran angivits till 200. Anslag synes dessutom ha räknats för dessa 200, enär enligt portionsbeskedens uppgifter antalet av enskilda portionstagare under juni må-

nad utbekomna portioner kan uppskattas till 1 239 $\frac{1}{2}$, medan vederbörande portionsjournal upptager 1 429 portioner. I detta sammanhang bör nämnas dels att tillstånd skall inhämtas av arméförvaltningens intendenturavdelning för dylik utspisning av utomstående, dels att, om tillstånd erhålles, kostnaderna härför skola påföras den s. k. Taxa 1, som faller utanför förbandens anslagsavräkning.

De resultat som uppnåtts vid granskningen av övriga därav berörda truppförbands proviantredovisningshandlingar ha sammanställts i nedanstående tablå.

Förband	Månad (1949/50)	Portionsantal enligt			Skillnad mellan kolumn 5 och 3
		portions- besked	portions- journaler	månads- sammandrag	
1	2	3	4	5	6
I 13	juni	23 459	24 031	24 029	570
I 14	juni	22 900	23 803	23 803	903
I 16	juli	30 991 $\frac{1}{2}$	31 212	31 700	708 $\frac{1}{2}$
I 21	juni	23 550	24 000	24 000	450
K 3	nov.	11 782	11 662	13 060	1 278
P 4	nov.	22 615	22 722	22 788	173
Lv 5	juni	10 379	10 874	10 874	495
Ing 1	sept.	17 246 $\frac{1}{2}$	17 686	17 396	149 $\frac{1}{2}$

Beträffande de vid granskningen gjorda iakttagelserna i övrigt må här följande framhållas.

Dalregementet. 12. kompaniet har under hela månaden varit förlagt till Rommehed; i enlighet härmed ha för truppen utvägts proviantartiklar som varit uppförda på särskilda reversal. Det oaktat ha kostnaderna härför debiterats titel 2911 i stället för rätteligen titel 2914. Antalet portioner av nu avsett slag uppgår till 2 251. 8. kompaniets portionsjournal har ändrats i efterhand vid förbandet. Sålunda ha de flesta av journalens i kolumn 1 angivna siffror strukits och ersatts av andra.

Hälsinge regemente. De uppgifter rörande antalet sjuka som återfinnas i respektive kompaniers portionsbesked överstiga regelbundet det av sjukhuset i särskilt portionsbesked angivna antalet. För hela månaden ha kompanierna beställt sammanlagt 534 portioner för sjuka, medan sjukhuset beställt 343 portioner, varvid dock portionsbesked saknas för sju dagar. Dubbelbeställningar synas icke osannolika. I vissa portionsjournaler ha portioner medtagits för avdelningar ur hemvärn, befälsutbildningsföreningar och försvarsområde; några särskilda portionsbesked ha icke lämnats. Det synes oklart, huruvida av kompanierna beställda portioner för underofficerare och furirer jämväl inräknats i de speciella portionsbeskeden för enskilda portionstagare, varför även här dubbelbeställningar kunna ha förekommit. Med hänsyn till nu berörda omständigheter är den i ovanstående tabell (kolumn 3) angivna siffran 22 900 endast ungefärlig, men den torde i varje fall icke vara för låg.

Hallands regemente. För 2. kompaniet ha översänts fem portionsbesked för hela månaden, avseende respektive den 1, 8, 15, 26 och 29 juli samt

omfattande vart och ett 32 portioner. Å portionssammandragen har samma kompani upptagits den 1 juli med 32 portioner, den 2—4 juli med 1 portion varje dag samt den 10 juli med 20 portioner. I kompaniets portionsjournal ha angivits 16 portioner för envar av dagarna den 8, 15, 26 och 29 juli. Sammanlagt för månaden redovisas sålunda å nämnda handlingar respektive 160, 55 och 64 portioner. Revisorerna ha även stickprovsvis granskat juni månads proviantredovisningshandlingar. Därvid har konstaterats att de i kompaniernas portionsbesked och portionsjournaler lämnade uppgifterna sällan överensstämja. Såsom exempel kan nämnas att 5. kompaniets portionsbesked för den 10 juni upptager 14 portioner, medan portionsjournalen upptager för samma dag 143 portioner. Motsvarande vid 1. kompaniet förda handlingar innehålla för den 28 juni portionstalen 116 respektive 135.

Västernorrlands regemente. Portionsjournalen för 2. kompaniet har ändrats från 2 510 till 4 000 portioner. Tre dagars portionsbesked för »lotta-kursen» saknas; i vederbörande portionsjournal ha upptagits 162 portioner. I viss annan portionsjournal ha för Fo 23—25 redovisats 257 portioner, vilka dock icke verifierats av någon beställning.

Skaraborgs pansarregemente. I ett flertal fall saknas vederbörliga portionsbesked. Å såväl sjukhusets som de olika kompaniernas portionsbesked upptagas samma dagar portioner för sjuka, varför dubbelbeställning icke synes utesluten.

Sundsvalls luftvärnskår. Sjukhuset har för tiden den 1—20 juni avlämnat ett gemensamt portionsbesked, upptagande 16 portionstagare för varje måltid. Portionsjournalen redovisar för samma period beställningar till ett antal som i de olika fallen varierar mellan 8 och 21. Viss portionsjournal, icke angivande särskilt kompani, upptager en klumpsumma på 265 portioner; uppgiften är icke verifierad genom portionsbesked.

Svea ingenjörkår. I ett sammandrag av portionsjournaler ha upptagits 150 portioner, vilka icke återfinnas i någon portionsjournal eller något portionsbesked. 7. kompaniet har för dagarna den 24—26 september avlämnat ett gemensamt portionsbesked, upptagande 35 portioner för varje måltid, samt dessutom för den 26 september ett särskilt portionsbesked, likaledes å 35 portioner. Dubbelbeställning synes här ha förekommit. En stickprovsmässig undersökning av proviantdaglistans och portionsbeskedens uppgifter rörande antalet portioner vissa dagar har lämnat följande resultat:

Dag	Redovisningshandling	Frukost	Lunch	Middag
3/9	proviantdaglistan	316	383	229
	portionsbesked	370	407	325
4/9	proviantdaglistan	363	467	340
	portionsbesked	344	463	371
26/9	proviantdaglistan	579	643	568
	portionsbesked	549	613	573
27/9	proviantdaglistan	548	558	568
	portionsbesked	551	612	571

Revisorerna ha vidare beträffande vissa truppförband gjort en jämförelse mellan månadssammandragens uppgifter rörande antalet portioner och motsvarande uppgifter, intagna i de till arméförvaltningens intendenturavdelning insända årsrapporterna. Såsom tidigare berörts äro månadssammandragens uppgifter hämtade från portionsöversikterna, vilka utgöra en sammanställning av alla vid vederbörande förband förda portionsjournaler. Även årsrapporternas uppgifter grunda sig på respektive portionsöversikter, varför i nu angivna avseende årsrapporter och månadssammandrag skola sinsemellan överensstämma. Vissa differenser ha dock kunnat iakttagas, på sätt närmare framgår av efterföljande tabell. I de fall månadssammandrag saknats ha häremot svarande portionsjournaler summerats och därvid erhållna siffror intagits i tabellen.

Förband	Månad (1949/50)	Portionsantal enligt		Antal för mycket angivna portioner
		månadssammandrag (portionsjournaler)	årsrapport	
I 20	juli	11 583	14 765	} 6 236
»	febr.	27 627	28 457	
»	april	4 284	3 608	
»	juni	21 941	24 841	
I 21	juli	15 999	16 144	145
K 3	juli	14 446	14 917	471
T 1	april	12 044 $\frac{1}{2}$	12 094 $\frac{1}{2}$	} 422
»	juni	17 994	18 366	

I vissa fall har vid granskningen bristande överensstämmelse kunnat konstateras jämväl mellan månadssammandrag och portionsjournaler. Vid I 3 upptager sålunda månadssammandraget för juli 15 035 portioner, medan portionsjournalernas sammanlagda siffra uppgår till 13 538. Motsvarande siffror för Ing 1 i augusti äro 13 380 respektive 12 744.

Revisorerna ha vidare gjort vissa stickprovsmässiga jämförelser mellan portionsjournaler, proviantdaglistor, utspisningsstater och matsedlar. Granskningen har beträffande två truppförband, Älvsborgs regemente och Sundsvalls luftvärnskår, omfattat hela juni månad 1950 och i övrigt allenast enstaka dagar.

I fråga om de vid granskningen gjorda iakttagelserna må följande här framhållas.

Älvsborgs regemente. Provianddaglista nr 591, gällande söndagen den 11 juni, upptager för lunch 332 och för middag 322 portionstagare, för vilka sålunda utvägning skolat ske. Enligt portionsbesked och portionsjournal skulle det högsta antalet portionstagare samma dag uppgå till 343. Med ledning av utspisningsstaten och efter kontroll av de utvägda mängderna proviantartiklar denna dag kan emellertid konstateras, att högst 180 man utspisats. Någon skafferibehållning finnes icke redovisad i proviantdaglistan vare sig den 11 juni eller närmast föregående dagar. Antalet beställda middagSPORTIONER lördagen den 10 juni utgör 137, vilken siffra närmast torde motsvara antalet under söndagen utspisade portioner. Provianddaglista nr 605, gällande söndagen den 18 juni, upptager för lunch 355 och för middag

365 portionstagare. De utvägda kvantiteterna ge vid handen, att ca 135 man utspisats. Antalet beställda middagsportioner lördagen den 17 juni uppgår till 150. Motsvarande förhållande kan konstateras beträffande söndagen den 4 juni. Därjämte har iakttagits att, ehuru å proviantdaglistorna så gott som dagligen uppsatts skonkost för visst antal portionstagare, ingen anteckning gjorts i härför avsedd kolumn om utvägning för dessa. Ett flertal proviantdaglistor, som med all sannolikhet avse vid förbandet verkställd utspisning, ha påteknats ordet »reversal» och icke specificerats på vanligt sätt i fråga om de olika måltiderna. Även för övriga av granskningen berörda dagar föreligga ofta betydande avvikelser av ovan angivet slag.

Sundsvalls luftvärnsskår. Motsvarande differenser ha kunnat konstateras även beträffande detta förband. Såsom en särskild egendomlighet må nämnas att proviantdaglista nr 521, gällande utspisning den 5 juni för ca 400 man, upptager sådana proviantartiklar — 75 kg bröd, 3,4 kg havregryn, 2 kg kaffe, 18 kg mjöl, 6,8 kg smör, 13 kg margarin, 450 l mjölk av olika slag, 12 kg mjölkpulver, 135 kg potatis, 10 kg blomkål, 11 kg spenat, 36 kg lingon, 1,5 kg torkade russin, 1,5 hg kanel samt reservchoklad och 19,7 kg socker — att i varje fall två huvudmål näppeligen kunnat utspisas med dessa varor. Någon skafferibehållning har, såvitt framgår av proviantdaglistan, icke förefunnits denna dag.

Västerbottens regemente. I skafferibeskedet har fr. o. m. den 1 juni t. o. m. den 29 juni »till fortsatt skafferiförvaring» dagligen upptagits 10 kg smör, 8 kg margarin, 5 kg bitsocker, 4 kg kaffe och 8 kg mannagryn. Nämda varor ha icke utspisats och återfinnas ej heller i skafferibeskedet för den 30 juni. Det har med ledning av tillgängliga handlingar icke kunnat utrönas, huruvida desamma återlämnats till förbandets magasin.

Västernorrlands regemente. Skafferibesked för envar av dagarna den 2—5 juni upptager 150 portioner köttbullar, vilka icke återfinnas i skafferibeskedet för den 6 juni, oaktat desamma icke utspisats. Enahanda är förhållandet med 500 portioner spenat, som redovisats i skafferibeskedet för den 9 juni men avförts påföljande dag utan att utspisning skett. I vad mån dessa portioner sedermera använts för något annat ändamål framgår icke av de insända redovisningshandlingarna.

Livregementets grenadjärer. Å proviantdaglistorna för nedan angivna dagar ha upptagits följande antal portioner (frukost, lunch och middag):

16/8	554	684	636
17/8	557	629	616
19/8	583	639	1 214

Enligt vederbörliga portionsjournaler har det högsta antalet portionstagare samma dagar uppgått till respektive 751, 572 och 723, vartill kommer antalet enskilda portionstagare, 1 603 för hela månaden eller i genomsnitt 52 per dag.

Bohusläns regemente. Av proviantdaglistorna framgår, att vid detta förband så gott som varje söndag under hela budgetåret utspisats s. k. aftonmål, bestående av bullar samt kaffe eller mjölk, till återvändande permittenter,

för vilka anslag sålunda räknats. Härigenom har förbandet utöver eljest under söndagarna utspisade portioner tillgodofört sig 24 752 portioner till ett värde av ca 45 000 kronor. Portionsförbättring har nästan dagligen utgått enligt anteckningar å proviantdaglistorna.

Göta artilleriregemente. Samma förfaringssätt har tillämpats vid detta förband under 23 söndagar av året. Antalet sådana extraportioner utgör 3 767. Såsom exempel kan nämnas, att enligt vederbörande proviantdaglistor utvägts följande antal portioner för olika måltider (frukost, lunch, middag och aftonmål):

17/7	327	305	320	556
4/12	351	330	363	488
29/1	335	297	337	539
5/2	380	360	390	574

Enligt vederbörande portionsjournaler har det högsta antalet portions-tagare samma dagar uppgått till respektive 615, 542, 633 och 614. (I sistnämnda siffror har antalet enskilda portionstagare inräknats med genomsnittligt 40 man per dag.)

Hallands regemente. Enligt proviantdaglistorna ha vid detta förband under juni månad utspisats bl. a. följande proviantartiklar.

Ananas	kg	45,0	kr.	88: 20
Lax	»	12,4	»	93: —
Fläsk, färskt	»	320,0	»	924: 80
Fläsk, färsk skinka	»	555,0	»	1 720: 50
Fläsk, rökt	»	174,0	»	591: 60
Fläsk, rökt, skinka	»	12,0	»	66: —
Fläsk, salt	»	788,1	»	2 482: 52
Fläskkotletter	»	207,5	»	871: 50
Glåce	»	10,0	»	21: 10
Vispgrädde	lit	132,0	»	640: 20
Jordgubbar	»	1 070,0	»	1 273: 30
Kalvkotletter	kg	28,5	»	135: 38
Kalvrullad	»	8,0	»	51: 76
Kaviar	brk	4,0	»	14: 68
Korv, medvurst, rökt	kg	127,2	»	712: 32
Korv, wiener	»	107,3	»	409: 89
Korv, prins	»	7,0	»	29: 54
Nötkött	»	1 241,0	»	2 999: 45
Kalvkött	»	567,0	»	1 763: 37
Kyckling	»	18,7	»	82: 28
Spenat	»	115,0	»	140: 30
Svamp	brk	25,0	»	55: —
Tomater	kg	236,0	»	696: 20
Tunga, kokt	»	5,0	»	37: 10
Tårtor	st	98,0	»	392: —

Summa kronor 16 291: 99

Förbandets å titel 2911 redovisade mathållningsutgifter för ifrågavarande månad överstiga med drygt 10 000 kronor den kostnadsram, som bestämmes av normalportionspriset å ena och portionsantalet å andra sidan. Före-nämnda brist har täckts med under andra månader enligt förbandets beräkningar uppkomna överskott.

Vid en stickprovsmässig granskning av de vid Stockholms luftvärnsregemente och Sundsvalls luftvärnskår redovisade mängderna av vissa proviantartiklar har iakttagits, att de i månadssammandragens avgångskolumner upptagna kvantiteterna icke överensstämmer med motsvarande avgångssiffror i proviantdaglistorna. Som regel äro de förra mängderna högre än de senare. De konstaterade differenserna framgå av nedanstående tabell, i vilken kvantiteterna äro angivna i kg.

Förband	Månad	Utlämning enligt	Kaffe	Margarin	Smör	Bitsocker	Strösocker	Salt fläsk
Lv 3 S	Sept. 1949	månadssammandrag	272,6	736,0	655,0	480,4	1 641,0	765,5
		proviantdaglistor...	267,7	719,5	644,5	473,0	1 613,3	778,0
	Juni 1950	månadssammandrag	106,8	476,0	350,0	465,0	1 003,0	461,5
		proviantdaglistor...	102,9	468,5	335,0	218,0	685,5	311,5
Lv 5	Juni 1950	månadssammandrag	82,0	316,8	305,9	190,7	700,0	202,0
		proviantdaglistor...	84,3	308,7	266,4	190,2	596,1	240,2

De i vederbörande inventeringsprotokoll redovisade behållningarna överensstämmer med månadssammandragens motsvarande siffror.

I detta sammanhang torde få erinras om att vid varje månads utgång kvantiteterna å vederbörande proviantlagerkort skola nedsummeras och överföras till månadssammandraget. Lagerkort och proviantdaglistor skola vidare föras samtidigt. Månadssammandragens och de under respektive månader upprättade proviantdaglistornas avgångssiffror skola sålunda överensstämma.

Beträffande juni månads redovisning vid Stockholms luftvärnsregemente må härutöver nämnas att reversal till styrkande av avgången av 238 kg bitsocker, 300 kg strösocker och 150 kg salt fläsk, som utlämnats utan ersättning, saknas. Sundsvalls luftvärnskår har jämväl bifogat proviantdaglista nr 564, gällande utspisning den 1 juli 1950 och upptagande bl. a. 58 kg smör, 26,4 kg margarin och 118,3 kg strösocker. Dessa proviantartiklar ha avförts å månadssammandraget för juni men borde rätteligen ha ingått i innevarande budgetårs redovisning. Vissa av proviantdaglistans siffror synas ha ändrats i efterhand. De kvantiteter som med hänsyn till portionsantal samt gällande utspisningsstat och matsedel borde ha utvägts den 1 juli utgöra respektive 7,9, 8,3 och 14,5 kg.

I anslutning härtill ha revisorerna verkställt en stickprovsmässig undersökning rörande det sätt varpå anslagsavräkning sker mellan titel 2922, för-rådstiteln, och övriga hithörande redovisningstitlar vid inköp av proviant. Undersökningen har begränsats till nötkött, som är en s. k. A-artikel, upphandlad genom vederbörande militärbefälsstabers försorg och ingående såsom en värdemätare vid fastställandet av för truppförbanden gällande nor-

malportionspris. Därvid har iakttagits att vid vissa förband ett lägre belopp tillgodoförts förrådstiteln än vad de sammanlagda inköpskostnaderna för ifrågavarande artikel uppgått till. Beträffande de närmare detaljerna få revisorerna hänvisa till nedanstående tablå.

Förband	Månad (1949)	Kvantitet kg	Genomsnittligt fakturapris	Av förrådstiteln bestridda kostnader	Därav omfört till andra titlar	Skillnad
I 1	juli	1 335	2 : 875	3 838: 05	3 310: 80	527: 25
	aug.	1 537	2 : 803	4 308: 54	3 811: 76	496: 78
	sept.	2 532	2 : 795	7 077: 73	6 203: 40	874: 33
I 14	juli	957,5	2 : 712	2 597: 10	2 365: 03	232: 07
	aug.	1 435,9	2 : 607	3 744: 03	3 546: 67	197: 36
	sept.	1 333	2 : 686	3 579: 99	3 292: 51	287: 48
Summa kronor				25 145: 44	22 530: 17	2 615: 27

De av vederbörande militärbefälsstaber under angivna tidsperiod fastställda å-priserna ha utgjort för I 1 kr 2: 48 (juli och augusti) respektive kr 2: 45 (september) samt för I 14 kr 2: 47. De medelpris förbanden erlagt överstiga sålunda väsentligt de kontraherade. Den ovan framräknade kostnadsskillnaden, 2 615 kronor 27 öre, skall dock med hänsyn till vissa prishöjningar som skola bestridas av förrådstiteln reduceras till 1 504 kronor 83 öre, utgörande det belopp som sålunda felaktigt kommit att belasta förrådstiteln i stället för vissa andra redovisningstitlar, i huvudsak proviantanslagets titel 2911.

Såsom tidigare antytts har Kungl. Maj:t medgivit att portionsförstärkning med ett kontant belopp, motsvarande 10 procent av de i gällande normalportionsstat ingående proviantarticklarnas värde, finge — utöver i normalportionsstaten ingående kontantbelopp — utgå under tiden den 9 januari — den 15 mars 1950 vid de truppförband (motsvarande), där arméförvaltningens intendenturavdelning med hänsyn till vinterutbildningens ändamålsenliga bedrivande så prövade erforderligt; och skulle härav föranledda kostnader bestridas av arméns anslag till mathållningen (TL A nr 68/1949). Revisorna ha funnit det vara av intresse att undersöka, i vilken utsträckning vederbörande förband under angivna månader kunnat ombesörja sin mathållning inom den av ordinarie normalportionspris bestämda kostnadsramen. Resultatet av undersökningen, vilken allenast omfattat vissa stickprovsvis utvalda förband av här avsett slag, redovisas i nedanstående tablå.

Förband	Överskott eller brist (+ eller —)			Summa överskott el. brister	Portionsförstärkning
	januari	februari	mars		
I 1	— 471: 08	+ 695: 69	— 6 185: 69	— 5 961: 08	4 237: 54
I 20	— 64: 80	— 8 434: 91	+ 230: 33	— 8 269: 38	10 040: 65
I 21	— 544: 69	— 6 430: 68	— 1 794: 37	— 8 769: 74	7 885: 45
K 3	+ 592: 20	+ 1 307: 19	— 352: 50	+ 1 546: 89	1 393: 10
P 4	— 173: 72	— 388: 62	— 1 672: 23	— 2 234: 57	2 296: 28
A 9	— 1 905: 11	+ 440: 80	— 812: 61	— 2 276: 92	615: 76
Lv 5	— 1 825: 93	— 3 769: 41	— 540: 74	— 6 136: 08	4 802: 19
Lv 7	+ 748: 40	— 305: 33	+ 462: 92	+ 905: 99	3 149: 42

Den centrala kontrollen över truppförbandens proviantredovisning utövas av förrådskontrollkontoret inom arméförvaltningens intendenturavdelning. Enligt inhämtade upplysningar sker granskningen endast en och annan gång direkt vid förbanden, varvid främst kontrolleras att portionsbesked — portionsammandrag — portionsjournaler — portionsöversikter överensstäm- ma med varandra. Från förrådskontrollkontorets sida har samtidigt fram- hållits, att denna speciella kontroll enligt intendenturunderhållsinstruktio- nen i första hand åligger regementsintendent och stabsintendent.

För *flygvapnet* äro i stort sett utfärdade samma redovisningsbestämmel- ser i nu berörda avseenden som inom armén. Detsamma gäller i princip *ma- rinen*, även om här själva redovisningshandlingarna delvis fått en speciell utformning. En betydelsefull skillnad gentemot övriga försvarsgrenar är dock, att inom marinen vid proviantanslagets beräkning hänsyn toges till varje måltid för sig. Även detta system lämnar utrymme åt vissa besparings- möjligheter, då till grund för fastställandet av portionstagarantalet i varje särskilt fall lägges den totala portionsberättigade styrkan, oavsett huruvida viss del därav åtnjutit permission och sålunda intagit vederbörande måltid i annan ordning eller ej.

Tiden har icke medgivit en granskning av de vid de marina och flygmili- tära enheterna under budgetåret 1949/50 förda redovisningshandlingarna motsvarande den som, på sätt av den ovan lämnade redogörelsen närmare framgår, verkställts i fråga om vissa armén tillhörande truppförband.

Liksom vid armén redovisas kostnaderna för mathållning inom marinen och flygvapnet på särskilda förslagsanslag. Storleken av anvisade anslag samt belastningen å desamma under de båda sistförflutna budgetåren fram- gå av nedanstående översikt. Siffrorna äro avrundade till närmaste tusental kronor.

Försvarsgren Budgetår	Anvisade belopp	Netto- utgifter	Överskridanden (—) Besparingar (+)
<i>Armén:</i> 1948/49	15 500 000	18 464 000	— 2 964 000
1949/50	18 000 000	22 611 000	— 4 611 000
<i>Marinen:</i> 1948/49	6 700 000	8 515 000	— 1 815 000
1949/50	8 500 000	8 820 000	— 320 000
<i>Flygvapnet:</i> 1948/49	3 900 000	4 267 000	— 367 000
1949/50	4 300 000	4 078 000	+ 222 000

För innevarande budgetår äro försvarsgrenarnas mathållningsanslag an- visade med respektive 20, 8,5 och 4,3 miljoner kronor.

Revisorernas uttalande. Enligt intendenturunderhållsreglementet äger truppförbandschef (motsvarande) för bekostande av proviant å förbandets stationeringsort samt vid övningar utanför denna av högst 24 timmars varaktighet disponera ett årligt anslag, vars storlek i huvudsak bestäm-

mes av dels gällande normalportionspris och dels det antal portionstagare som i vederbörlig ordning utspisats under året. Av de i ämnet meddelade föreskrifterna framgår vidare, att den dagliga proviantutvägningen vid förbanden grundar sig på av respektive kompanier upprättade s. k. portionsbesked, vilkas uppgifter sedermera sammanställas å ett flertal olika redovisningshandlingar för att slutligen överföras till särskilda månadssammandrag. Å dessa angives sålunda det antal portioner som under månaden i fråga bekostats av förenämnda proviantanslag. Det ligger i sakens natur att samtliga här berörda redovisningshandlingar böra överensstämma inbördes.

Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, ha emellertid beträffande vissa truppförband, vilkas portionsredovisning för sistförflutna budgetår närmare granskats av revisorerna, avsevärda differenser mellan portionsbeskedens och månadssammandragens uppgifter konstaterats. I fråga om visst förband uppgår skillnaden för hela budgetåret till i runt tal 5 800 portioner, representerande ett anslagsmässigt värde av ca 10 000 kronor. Av revisorerna verkställda stickprovsundersökningar rörande den inbördes överensstämmelsen mellan portionsjournaler och proviantdaglistor ha lämnat enahanda resultat. Att det faktiska portionsantalet merendels understiger det i månadssammandragen upptagna bestyrkes även därav, att vid vissa slumpvis gjorda jämförelser de utvägda proviantartiklarnas kvantiteter befunnits vara alltför små för att möjliggöra utspisning av all den personal, som uppgivits ha intagit ifrågavarande måltider. Revisorerna ha därjämte iakttagit, att en del förband i sina årsrapporter till arméförvaltningens intendenturavdelning redovisat helt andra siffror än de i vederbörande månadssammandrag upptagna. Slutligen må framhållas, att de till revisorerna insända redovisningshandlingarna ofta förts på ett mindre tillfredsställande sätt. Raderingar och andra ändringar liksom rena summeringsfel förekomma sålunda i stor utsträckning. Atskilliga portionsjournaler synas i efterhand ha renskrivits på maskin. Vederbörliga portionsbesked saknas även understundom.

Med hänsyn till bl. a. sist anförda omständigheter kunna icke de beräkningar som revisorerna verkställt rörande det högsta antalet utspisade portioner i olika fall göra anspråk på absolut tillförlitlighet. Vid de av revisorerna från skilda utgångspunkter företagna undersökningarna ha emellertid så betydande differenser mellan föreliggande uppgifter konstaterats, att brister i redovisningen måste anses vara för handen. Då granskningen omfattat ett jämförelsevis stort antal truppförband och nästan genomgående lett till samma resultat, torde man vidare vara berättigad antaga, att det nu påtalade förfaringssättet icke utgör någon tillfällig företeelse inom armén. Huruvida motsvarande förhållanden förekomma även vid övriga försvarsgrenar ha revisorerna icke varit i tillfälle att undersöka.

Vid granskningen ha revisorerna jämväl uppmärksammat en del andra mindre tillfredsställande förhållanden. En redogörelse för dessa iakttagelser har lämnats i det föregående. I anslutning härtill vilja revisorerna

särskilt framhålla, att en allmän tendens till förbrukning mot budgetårets slut av tidigare inbesparade anslagsmedel kunnat konstateras. Ett belysande exempel härpå utgör det förband som under juni månad utspisat stora kvantiteter varor, vilka i fråga om anskaffningskostnader avsevärt skilja sig från de i normalportionsstaten ingående proviantartiklarna.

Vad sålunda förevarit finna revisorerna anmärkningsvärt. Till följd av de felaktigheter som begåtts i redovisningshänseende torde kronan ha åsamkats icke avsedda utgifter till betydande belopp. Att de för intendenturunderhållstjänsten närmast ansvariga myndigheterna brustit i nödig kontroll synes vidare uppenbart, helst som gällande bestämmelser mycket noggrant föreskriva vad militärbefälhavare och förbandschefer samt dem underställda intendentur ha att iakttaga härutinnan. Det torde få förutsättas, att vederbörande revisionsorgan vidtaga de åtgärder som med hänsyn till de ovan berörda förhållandena kunna befinnas påkallade.

Enligt revisorernas mening äro emellertid de konstaterade felaktigheterna av sådan natur, att en översyn av hela redovisningssystemet synes ofrånkomlig. I första hand bör därvid tillses, att förutsättningar skapas för en betryggande kontroll. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, kan icke med ledning av nu förefintliga registreringshandlingar någon uppgift erhållas rörande personalstyrkan vid respektive kompanier under olika tidsperioder. Det är därför icke möjligt att utan särskild omgång kontrollera, i vad mån portionsbeskeden svara mot det faktiska antal portions-tagare som varit i tjänst viss dag. Detta synes revisorerna vara en brist som snarast bör avlägsnas. För framtiden torde därför — oberoende av portionsredovisningen — böra föras särskilda styrkebesked, vilka fortlöpande återspegla dagsläget i nu berörda avseende. Vederbörande redovisningshandlingar böra vidare tid efter annan genom central förvaltningsmyndighets försorg stickprovsmässigt granskas direkt vid förbanden. Sådan lokal granskning sker nu, såvitt gäller armén, endast undantagsvis av förrådskontrollkontoret inom arméförvaltningens intendenturavdelning. På försvarets civilförvaltning åter synes över huvud taget icke ankomma att ägna dessa förhållanden någon uppmärksamhet i samband med ämbetsverkets revisionsverksamhet.

Vid den av revisorerna förordade översynen bör vidare övervägas, huruvida icke vissa förenklingar skulle kunna vidtagas i den mången gång omständliga arbetsrutin som nu tillämpas på förevarande område. Jämväl grunderna för normalportionsprisets beräkning, vilka förefalla onödigt komplicerade och därtill förete vissa skiljaktigheter de olika försvarsgrenarna emellan, böra lämpligen upptagas till omprövning. Över huvud taget synes det önskvärt, att erforderliga föreskrifter och redovisningshandlingar såvitt möjligt få en för samtliga försvarsgrenar enhetlig utformning.

Viss saklig ändring i de nu gällande bestämmelserna synes vidare böra övervägas. Såsom tidigare framhållits, må vid armén och flygvapnet såsom hel portion redovisas även sådan portion som under viss dag endast delvis uttagits, medan inom marinen en bokföringsmässig åtskillnad visserli-

gen göres mellan olika måltider men anslagsavräkningen samtidigt grundas på hela den portionsberättigade styrkan, oavsett permissioner. Detta ger förbanden möjlighet att i anslagshänseende göra icke obetydliga besparingar, vilka i allmänhet utnyttjas för portionsförstärkningar av skilda slag. Av i det föregående anförda exempel framgår, att somliga förband under söndagar utspisa särskilda aftonmål till återvändande permittenter, varigenom möjlighet yppats att räkna anslag å ett högre portionsantal för hel dag än vad eljest skulle ha varit fallet. Enligt revisorernas uppfattning kan ett sådant redovisningssystem icke anses sakligt motiverat. Erinras må att i den s. k. normalportionsstaten ingå proviantartiklar till sådana mängder och av sådan beskaffenhet att personalens näringsbehov i full utsträckning skall täckas. Härtill kommer vidare, såsom en marginal, ett kontant belopp, motsvarande vissa procent av ifrågavarande varumängders värde. Under speciella omständigheter plägar dessutom särskild portionsförstärkning utgå; den lämnade redogörelsen ger f. ö. vid handen, att åtskilliga förband som under sistförflutna budgetår tillerkänts sådan förstärkning kunnat åtminstone i viss omfattning ombesörja sin mathållning inom den ordinarie kostnadsramen. I allmänhet torde också det normala kosthållet väl förslå för att tillgodose de krav på fullgod näring som tjänstgöringen föranleder. Det synes därför oegentligt att de teoretiska besparingar, som uppstå genom att vissa portionstagare icke intaga dagens alla mål vid förbandets matinrättning, skola få disponeras under löpande budgetår, varigenom belastningen på vederbörande riksstatsanslag ökar. Ur de enskilda förbandens synpunkt verkar därjämte systemet mycket ojämnt. Enligt revisorernas uppfattning tala starka skäl för en sådan omläggning av portionsredovisningen, att i fortsättningen allenast de proviantkostnader som i varje särskilt fall belöpa sig på verkligt utspisade måltider få bestridas av tillgängliga anslagsmedel.

Ett speciellt problem i nu berörda avseende utgör mathållningen för de personalkategorier som f. n. äga rätt att mot ersättning utbekomma kronportion. Då vederbörande efter eget gottfinnande kunna bestämma i vilken utsträckning denna rätt skall begagnas under viss dag, låter det sig icke göra att mera exakt beräkna det antal portioner som för varje måltid skall tillhandahållas denna grupp portionstagare, även om viss ledning kan erhållas från den uppgift om försålda matkuponger som lämnas i särskild ordning. Det ligger f. ö. i sakens natur att vissa måltider — i allmänhet de mest kostnadskrävande — äro mera begärliga än andra och därför utnyttjas i större utsträckning, ett förhållande som måste verka till nackdel för de vanliga portionstagarna. Vid sin granskning ha revisorerna också uppmärksammat, att de dagliga divergenserna i fråga om antalet portioner av här avsett slag vid många förband äro betydande.

Uppenbart är att nu berörda omständigheter måste i hög grad komplicera portionsredovisningen. Frånsett detta framstår rätten att utbekomma portion i betraktande av ersättningsbeloppets ringa storlek som en speciell avlöningsförmån, till vilken någon motsvarighet i allmänhet icke förefin-

nes på andra håll inom statsförvaltningen. Enligt revisorernas mening kan därför ifrågasättas, huruvida denna förmån i fortsättningen bör bibehållas. I varje fall torde den ersättning de enskilda portionstagarna ha att erlægga för utbekommen portion böra bringas att bättre svara mot kronans faktiska kostnader härför och även fastställas enhetligt för samtliga tre försvarsgrenar. Anses portionsrätten över huvud taget böra bibehållas för framtiden, synas vidare i syfte att eliminera förut berörda komplikationer vissa förändringar i gällande redovisningssystem böra genomföras. Olika utvägar kunna därvid prövas. En möjlighet vore, att vederbörande portions-tagare ålades att till intendenturexpeditionen anmäla vilka måltider han påföljande dag ämnade intaga vid förbandet. Det skulle även kunna övervägas, huruvida icke här ifrågavarande matkuponger borde försäljas — åtminstone vad beträffar vederbörande förbands egen personal — i form av särskilda häften, gällande samtliga eller vissa måltider under viss vecka eller månad, på sätt nu understundom sker vid abonnemang å privata näringsställen. I detta sammanhang vilja revisorerna erinra därom, att 1942 års revisorer under § 7 av sin berättelse gävo uttryck åt den uppfattningen, att av enskild portionstagare utbekommen kronportion icke borde få medföras till familjebostad. Sedermera har också, såvitt angår marinen och flygvapnet, föreskrivits, att sådan portion skall intagas inom vederbörlig matinrättning. För arméns vidkommande har dock någon ändring härutinnan icke skett. Med hänsyn till att här ifrågavarande förmån — som alljämt utnyttjas i betydande omfattning — numera knappast har något sakligt berättigande och dessutom kan begagnas på icke avsett sätt ha revisorerna funnit sig böra föreslå, att densamma för framtiden borttages.

Vid sin förevarande granskning ha revisorerna slutligen uppmärksammat, att de i månadssammandragens avgångskolumner angivna kvantiteterna proviantartiklar av olika slag i vissa fall äro större än motsvarande avgångssiffror i proviantdaglistorna. Enligt vederbörande inventeringsbesked ha vid magasinsinventeringarna månadssammandragens uppgifter godtagits. Ett dylikt förfaringsätt synes med hänsyn till sina konsekvenser betänkligt. I anslutning härtill ha revisorerna iakttagit, att de i avskrivningskungörelsen (SFS nr 525/134) intagna bestämmelserna angående beräkning av s. k. naturligt svinn måste anses leda till i olika hänseenden otillfredsställande resultat. Denna fråga har närmare behandlats av 1946 års revisorer, som — med hänsyn till bl. a. de möjligheter till underslev det nuvarande systemet innebure — funno starka skäl tala för en revision av avskrivningskungörelsens bestämmelser. Revisorernas uppfattning biträdades av 1947 års riksdag, som i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställde om utredning av hithörande spörsmål. Sedan försvarets civilförvaltning fått i uppdrag att verkställa sådan utredning, har ämbetsverket hösten 1948 avgivit förslag till nya bestämmelser. Ärendet är f. n. beroende på Kungl. Maj:ts prövning. Enligt revisorernas mening vore det önskvärt om jämväl denna fråga kunde bringas till en lösning i förevarande sammanhang.

Då kostnadsbesparingar torde kunna ernås genom en omläggning efter ovan berörda riktlinjer av det inom försvaret tillämpade systemet för proviant- och portionsredovisningen, finna revisorerna det angeläget att en översyn av gällande föreskrifter i ämnet snarast kommer till stånd.

R e s e r v a t i o n

av herrar *Andersson* och *Nilsson*, vilka anfört:

Mot vissa av revisorernas uttalanden i här föreliggande frågor få under- tecknade anföra reservation.

Med stöd av den lämnade redogörelsen anse sig revisorerna ha kunnat konstatera avsevärda differenser mellan de dagliga portionsbeskedens och månadssammandragens uppgifter beträffande portionsredovisningen vid vissa militära förband. På denna grund förklara revisorerna, »*att brister i redovisningen måste anses vara för handen*». Och vidare: »*Till följd av de felaktigheter som begåtts i redovisningshänseende torde kronan ha åsamkats icke avsedda utgifter till betydande belopp*». Dessa grava anmärkningar grunda sig emellertid i huvudsak endast på sammanställningar som gjorts av ett till revisionen insänt siffermaterial, som ingalunda varit fullständigt. Inte heller ha vederbörande regementschefer, intendentur eller andra för dessa förhållanden ansvariga fackmyndigheter beretts tillfälle att avgiva förklaringar. Om så hade skett, är det ej uteslutet, att föreliggande differenser i de lämnade beskeden kunnat på tillfredsställande sätt förklaras. Något bevis på bristande redovisning i fråga om varor eller penningmedel har icke heller förebragts.

I fråga om de ofullständigheter och bristande överensstämmelse som enligt redogörelsen föreligga beträffande förändret av portionsjournaler m. m. rekommendera revisorerna en effektivisering av kontrollen bl. a. genom central förvaltningsmyndighets försorg direkt vid förbanden. Denna nya kontroll vid sidan av de redan befintliga kontrollorganen måste självfallet medföra ökat arbete och ej obetydliga kostnadsökningar.

Revisorerna uttala därjämte att »vid den av revisorerna förordade översynen bör vidare övervägas, huruvida icke vissa förenklingar skulle kunna vidtagas i den mången gång omständliga arbetsrutin som nu tillämpas på förevarande område». Enligt vår mening borde revisorerna i denna punkt begränsat sig till detta uttalande, då det säkert finnes stora möjligheter till en minskning i den omfattande, skrivbordsmässiga journalföringen och att i stället införa andra mindre arbetskrävande metoder, som även kunde underlätta en effektiv, saklig kontroll över varu- och medelsanvändningen.

I en annan punkt ha revisorerna uttalat den meningen, att det skulle vara oegentligt, att de besparingar som uppstå, genom att manskap under permission intaga måltider i sina hem eller å restaurant i stället för på vederbörande förband, få användas till förstärkning av kosthållet eller till extraförplägnad vid helger o. d. Revisorerna föreslå därför, »att i fortsättningen allenast de proviantkostnader som i varje särskilt fall belöpa sig på verk-

ligt utspisade måltider få bestridas av tillgängliga anslagsmedel». Det förfarande, som nu tillämpas, står dock helt i överensstämmelse med bestämmelserna i 14 § mom. 49 i intendenturunderhållsreglementet, där det bl. a. heter: »Besparingar å regementets proviantanslag, uppkomna därigenom — — — att till fri portion berättigad personal på grund av beviljad permission o. d. ej intagit vissa måltider under dagen — — —, må under löpande budgetår användas till förbättring av utspisningen.» — Ett slopande av dessa bestämmelser skulle utesluta nu förekommande möjligheter till förbättring av mathållningen vid förbanden och med säkerhet mötas med starkt och berättigat missnöje bland manskapet, som ju i verkligheten själva har fått bekosta den förbättrade kosthållningen.

På ytterligare en punkt ha vi inte kunnat ansluta oss till revisorernas uttalande. Det gäller rätten för vissa befattningshavare att få uttaga s. k. kronportion. Där föreslå revisorerna, att denna rätt för framtiden upphäves. För vår del ha vi icke funnit, att några bärande skäl förebragts för en sådan åtgärd. De missförhållanden, som eventuellt kunna finnas, böra givetvis rättas till. Det är möjligt att priset är för lågt och naturligtvis bör det kunna ordnas så, att anmälan om avsikt att uttaga portion göres föregående dag o. s. v. Men några skäl för att slopa denna rättighet för den jämförelsevis lågt avlönade personal det här gäller har enligt vår mening icke förebragts.

På grund av vad vi sålunda anfört anse vi att revisorernas uttalande i ämnet bort ur berättelsen utgå.

§ 8.

Järvafältets jordbruk.

Järvafältet har alltsedan år 1905 tjänat som övningsfält för de i Stockholm förlagda trupperna. Genom nya markinköp har det successivt utvidgats. Fältet omfattar 5 556 har, därav 2 216 har åker, äng och betesmark, 2 570 har produktiv skogsmark, 385 har impediment, 196 har sjöar och vat- tendrag samt 189 har kaserntomter.

Till södra delen av fältet ha kaserner och andra fasta militära anläggningar förlagts. Sålunda ligga här kasernanläggningarna för Svea livgarde, Svea artilleriregemente, Svea ingenjörkår, Signalregementet och infanteriets kadettskola samt vissa krigsmaterielverkets förrådsanläggningar och en avdelning av försvarets forskningsanstalt. I mitten av fältet ligger Svea flygflottilj med dess flygfält.

Den löpande ekonomiska förvaltningen av fältet åvilar närmast chefen för IV. militärområdet. För fältet gällande stater fastställas av fortifikationsförvaltningen. Nybyggnadsfrågor underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Huvuddelen av Järvafältets mark är upplåten för militära övningar. Detta gäller såväl skogsmark som åker och äng. Skogen brukas i militärförvaltningens egen regi, under det att åkerjorden utarrenderas.

På fältet finnas f. n. 46 utarrenderade jordbruksgårdar. På grund av att

marken disponeras även för övningar brukas huvuddelen av åkerjorden i vall. Brödsäd och potatis odlas även i viss utsträckning, men ersättning utgår icke för skador genom nedtrampning. Vid markskador genom tyngre fordon åligger det dock kronan att återställa marken i förutvarande skick. Underhåll och mindre reparationer av jordbruksgårdarnas byggnadsbestånd åvila enligt arrendekontrakten arrendatorerna, under det att kronan svarar för nybyggnadsskyldighet och mera omfattande reparationer. Åtskilliga gårdar användas mot särskild ersättning även såsom inkvarteringsgårdar. Vissa av fastigheterna lida intrång av skarpskjutningar.

Förutom för jordbruksändamål är en mindre del av marken upplåten såsom tomtarrenden. Sådana finnas till ett antal av 62. Härjämte finnas 44 hyreslägenheter. Inom området finnes även ett mindre antal fastigheter, huvudsakligen lägenheter och tomter, vilka icke tillhöra kronan.

Utöver de allmänna vägar, som genomkorsa fältet, finnes ett antal vägar, vilka underhållas i fältets regi, därav 8 vägmil av relativt god beskaffenhet.

Järvafältet har i inköp kostat i runt tal 9 miljoner kronor. De jämförelsevis låga inköpskostnaderna — i genomsnitt 16,2 öre per kvm — förklaras av att markförvärven till övervägande del ägt rum redan då fältet bildades och innan den nuvarande bebyggelsen gripit omkring detsamma. Statsverket uppbär inkomster från fältet dels i form av arrende och hyror för jordbruksgårdar och lägenheter, dels ock av skogsdriften och genom försäljning från grustag. På sätt gäller för övriga fastigheter och övningsfält, vilka redovisas under försvarets fastighetsfond, skola enligt förvaltningsbestämmelserna samtliga inflytande inkomster inlevereras direkt till statsverket genom uppdebitering på särskilda inkomstitlar, medan utgifterna kräva beviljande av särskilda anslag.

De löpande utgifterna för fältets underhåll avse bl. a. reparationer av byggnader, underhåll av vägar, utgifter för skogsskötsel och grusuttagning samt skatter. Åtskilliga utgifter äga i viss utsträckning direkt samband med truppförbandens övningar. Detta är fallet med utgifter för underhåll av vägar, i den mån de sönderkörts av tyngre militärfordon, underhåll av bivackplatser och andra militära övningsanordningar, ved till trupperna m. m. Förekomsten av militära övningar återverkar också på inkomsterna, främst därigenom att arrendebeloppen för jordbruksgårdarna avvägs med hänsyn till de inskränkningar i jordbruksdriften, som betingas av övningarna. Även utnyttjandet av skogen påverkas i viss mån av övningshänsyn.

Fr. o. m. räkenskapsåret 1911 t. o. m. budgetåret 1949/50 har fältet givit en sammanlagd inkomst av omkring 6 366 000 kronor, under det att utgifterna uppgått till 5 670 000 kronor. Behållningen uppgår alltså för nämnda tid till 696 000 kronor eller i medeltal omkring 17 600 kronor per år. Härvid har dock icke räknats med förräntning av nedlagt kapital. Den årliga nettovinsten har under senare år något ökats till följd av att en del i och för sig erforderliga underhållsarbeten fått anstå, främst beroende på materialbrist. Fördelningen av inkomster och utgifter på vissa titlar under de senaste sju åren framgår av följande uppställning.

	1943/44	1944/45	1945/46	1946/47	1947/48	1948/49	1949/50
<i>Inkomster:</i>							
Arrenden och hyror	65 759	67 058	61 358	65 601	91 291	85 204	82 406
Skogsavverkning	119 617	142 312	67 023	149 652	120 752	68 331	85 614
Övriga inkomster (huvudsakl. av grusförsäljning)	68 003	110 208	118 333	83 215	91 375	74 962	57 107
Summa kronor	253 379	319 578	246 714	298 468	303 418	228 497	225 127
<i>Utgifter:</i>							
Mindre reparationer	36 012	42 267	45 510	59 110	50 571	84 663	37 000
Skogens skötsel	30 000	40 000	63 161	66 415	64 122	57 621	69 039
Vägunderhåll	12 775	10 000	30 149	39 822	15 194	18 000	20 000
Större reparationer	17 079	3 530	—	25 585	—	44 678	—
Nybyggnad m. m.	45 613	18 208	—	—	15 708	109 827	—
Övriga utgifter	78 437	81 178	117 651	121 299	96 075	175 805	168 070
Nybyggnad av investerings- anslag	—	—	—	—	—	—	1 300 000
Summa kronor	219 916	195 183	256 471	312 231	241 670	490 594	594 109

¹ Ej helt förbrukat under budgetåret.

Frågan om jordbrukets rationella anordnande på Järvafältet har nyligen varit föremål för övervägande av särskilda sakkunniga, 1946 års järvafältskommitté, som haft att undersöka om och i vilken omfattning fältets fastigheter vid då löpande arrendeperiods utgång i mars 1948 fortfarande kunde utarrenderas med hänsyn till att fältet måste kunna effektivt utnyttjas för de militära övningarna; vidare skulle förslag uppgöras till fortsatt upplåtelse, sammanslagning eller upphörande av arrenden.

Kommittén, som avgav sitt yttrande i april 1947, uttalade därvid bl. a., att övningsfältets byggnadsbestånd varierade rätt avsevärt. Underhållet hade på grund av knapphet på anslagsmedel ofta måst eftersättas, vilket haft till följd att en hel del byggnader befunno sig i mindre gott eller rent av dåligt skick. Sålunda fyllde många boningshus icke hälsovårdsstadgans krav, och en hel del djurstallar visade allvarliga brister beträffande de hygieniska förhållandena. I den mån medel ställts till förfogande hade dock vissa saneringar kunnat utföras. Vattentillgången vore på många ställen otillräcklig och på en del ställen av hälsovådlig beskaffenhet. Avloppsförhållandena från bebyggelsen vore i behov av skyndsamt ingripande.

Kommittén utgick från att betydande kostnader måste nedläggas på byggnadsbeståndets upprustning och på ordnandet av vatten och avlopp. Vidare förutsattes, att viss utdikning skulle ske. Förslaget innebar, att vissa arrendegårdar skulle nedläggas och andra sammanläggas med angränsande samt vissa markområden läggas i vall. Härigenom skulle man vinna besparingar i fråga om kostnaderna för sanering av byggnadsbeståndet och en allmän förbättring av odlingsbetingelserna.

Förslaget innehöll tre olika alternativ, av vilka kommittén för egen del förordade alternativ II. Enligt detta skulle jordbruksarrendenas antal minskas från 46 till 25, tomtarrendena från 62 till 55 och hyreslägenheterna från 44 till 39. Den odlade jordens areal skulle minskas med 311 har, från

1 581 till 1 270 har. Saneringen skulle draga en engångskostnad av 1 456 330 kronor.

Alternativ I skilde sig från alternativ II genom att ytterligare tre gårdar skulle behållas som självständiga jordbruk. Merkostnaden för istandsättning av byggnader skulle uppgå till 206 000 kronor. Enligt alternativ III skulle ett jordbruk tillkomma utöver de i alternativ II föreslagna. Merkostnaden för byggnader enligt alternativ III beräknades till 14 000 kronor.

Kostnaderna enligt alternativ II fördelade sig enligt följande:

	Jordbruks- fastigheter	Hyres- lägenheter	Summa kronor
Byggnadskostnader	1 053 910	134 420	1 188 330
Vatten och avlopp	107 500	40 500	148 000
Dikning	120 000	—	120 000
	Summa kronor 1 281 410	174 920	1 456 330

Arrende- och hyresinkomsterna beräknades uppgå till:

för jordbruksgårdarna	47 250 kronor
» tomtarrendena	10 840 »
» hyreslägenheterna	18 620 »
» jaktarrendena	1 800 »
» fiskearrendena	305 »

Summa 78 815 kronor

Kommittén förordade, att den föreslagna saneringen genomfördes på fyra år. I avvaktan härpå borde successiv förlängning av gällande arrendekontrakt medgivas.

Beträffande den ekonomiska skäligheten av det föreslagna byggnadsprogrammet anförde kommittén bl. a., att den vid Järnafältet under åren 1911—1946 uppkomna nettovinsten, som då utgjorde sammanlagt 1 279 500 kronor, undan för undan inbetalats till statsverket. Eftersom denna vinst icke kommit fältet till godo, syntes det icke vara uteslutet att till denna summa lades en beräknad ränteinkomst av exempelvis 3 procent. Därigenom skulle teoretiskt sett stå till förfogande ett belopp av sammanlagt 2 441 700 kronor.

I yttrande över järnafältskommitténs förslag har chefen för IV. militärområdet framhållit, bl. a. att vissa områden av fältet utan olägenhet kunde upplåtas för jordbruk eller utarrenderas som tomtarrenden eller hyreslägenheter. Genom utarrendering vunnes icke blott att marken sköttes — även om detta i viss utsträckning skedde endast såsom vall — utan tillsynen över och bevakningen av fältet med dess skogar och anläggningar underlättades därigenom att övningsfältet vore bebott av personer, som vore intresserade av fältet och dess tillstånd. Sociala hänsyn talade också för att den där sedan gammalt bofasta jordbrukande befolkningen icke utan tvingande skäl uppsades till avflyttning. Av sistnämnda anledning kunde militärbefälhavaren icke ansluta sig till det av kommittén förordade alternativ II, i vad detta avsåg nedläggande av två angivna jordbruk.

Statsmakterna ha ännu ej tagit definitiv ställning till järvafältskommitténs förslag. Vid arrendekontraktens utgång i mars 1948 genomfördes emellertid en generell förhöjning av arrendebeloppen med i runt tal 25 procent; kontrakten förlängdes samtidigt, dock högst till den 14 mars 1951, då de skulle upphöra att gälla utan ytterligare uppsägning.

I april 1950 uppdrog fortifikationsförvaltningen åt tre utredningsmän att verkställa arrendeuppskattning och uppgöra förslag till nya arrendevillkor för inom Järvafältet förefintliga jordbruksarrenden. Dessa sakkunniga, vilka antagit namnet 1950 års arrendeuppskattningskommitté för Järvafältet, ha den 18 september 1950 avgivit förslag i ämnet.

Arrendeuppskattningskommittén har föreslagit, att vid nuvarande kontraktsperiods utgång den 14 mars 1951 förnyad utarrendering av flertalet arrendelotter skall ske. I samband med upprättande av nya kontrakt skall syn verkställas på fastigheterna. Med hänsyn till det stora antalet syner förutsättas dessa komma att fördelas på en treårsperiod, vilket skulle medföra att vissa av de nuvarande arrendekontrakten förlängdes på ett eller två år. Vid beräkningen av arrendeavgifterna har kommittén tagit hänsyn till förändringen av penningvärdet, till jordens och byggnadernas tillstånd samt till de militära övningsförhållandena vid varje jordbruk. Kommittén har även ingått på frågan om sammanslagning av vissa jordbruk. I detta hänseende har anförts, att de av 1946 års utredning föreslagna sammanslagningarna av ett antal nu självständiga brukningsdelar i vissa delar fortfarande borde genomföras. Kommitténs utredning hade emellertid givit vid handen, att grunderna för bedömningen av hur sammanläggningarna av arrendelotterna borde ske i viss mån ändrats. Sålunda inverkade bebyggelsen i tätorterna omkring fältets södra del på områdets användbarhet för militära övningar, förläggningen av truppförbandens kaserner inverkade ännu på det sätt, på vilket angränsande delar av fältet utnyttjades och den övande truppen utnyttjade terrängen på ett annat sätt än tidigare. Med hänsyn till dessa ändrade förhållanden syntes det önskvärt, att en omarbetning skedde av vissa delar av 1946 års kommittéförslag.

Med utgångspunkt från nu angivna synpunkter har arrendeuppskattningskommittén föreslagit, att redan fr. o. m. den 14 mars 1951 vissa sammanslagningar måtte ske. Med hänsyn till de svårigheter som förelegat att snabbt genomföra en sammanslagning i större skala av arrendeenheterna har kommittén beträffande rationaliseringsprogrammet i övrigt begränsat sig till att med ett fåtal exempel belysa efter vilka riktlinjer en dylik sammanslagning borde ske.

De rationaliseringsplaner, för vilka nu redogjorts, innebära att ett antal arrendatorer på övningsfältet kunna bli nödsakade att frånträda sina arrenden i samband med gårdarnas sammanläggande med andra jordbruk. Även om vederbörande myndigheter ännu icke tagit ställning till föreliggande planer, har planeringen medfört en osäkerhetskänsla hos de arrendatorer, vilka känna sig stå inför hotet att söka sin utkomst på annat håll. I

några fall äro dessa arrendatorer förutvarande ägare till de brukade fastigheterna, vilka exproprierats eller på annat sätt förvärvats av staten, eller ock äro de barn eller anhöriga till de förutvarande ägarna och äro födda och uppvuxna på de gårdar de alltjämt bruka. Ännu i november 1950 har klarhet icke vunnits rörande utsikterna till förnyade arrenden efter den 14 mars 1951.

Revisorerna avse icke att ingå på någon fullständig granskning av föreliggande rationaliseringsplaner beträffande Järvafältet. Enär några av de föreslagna sammanläggningarna föranleda revisorerna att anföra vissa allmänna synpunkter rörande det framtida disponerandet av jordbruken på fältet, vilja revisorerna emellertid lämna en kort redogörelse för två av dessa sammanläggningar.

1. Gården Akalla i Spånga socken är belägen söder om vägen Järfälla—Tureberg, ungefär i fältets mitt, och omfattar 81 har jordbruksjord. Byggnadsbeståndet på gården angavs av 1946 års kommitté vara i viss utsträckning i bristfälligt skick, och iståndsättandet därav beräknades draga en kostnad av 137 500 kronor. Härav belöpte 70 000 kronor på iordningställandet av manbyggnaden och flygelbyggnaden, vilka voro uppförda omkring år 1600 och ägde kulturhistoriskt värde.

Enligt det av kommittén förordade alternativ II skulle denna gård nedläggas och åkern brukas under gården Hägerstalund, vilken sistnämnda gård därigenom skulle komma att omfatta omkring 263 har, i huvudsak fördelade på 90 har åker, 114 har vall och 59 har bete. Byggnadsbeståndet på Hägerstalund skulle därvid behöva utökas för en kostnad av 25 000 kronor. Akalla är en av de två gårdar, som militärbefälhavaren på sätt ovan nämnts av sociala skäl ansett böra behållas såsom självständiga jordbruk.

Sedan järvafältskommitténs förslag avgivits, har viss ombyggnad och modernisering skett beträffande Akalla gårds byggnadsbestånd. 1950 års arrendeuppskattningskommitté har konstaterat, att gården icke längre belastas av militära övningar i samma utsträckning som tidigare. Kommittén har utgått från att nuvarande arrendeförhållande tills vidare skall bestå. Samtidigt har emellertid kommittén anfört sammanläggningen av Akalla med Hägerstalund såsom exempel på de riktlinjer, efter vilka en framtida rationalisering av jordbruket på fältet bör ske.

2. Gårdarna Spångaby (22,5 har), Rinkeby (82 har), Hjulsta (36 har), Hjulsta-Breda (10 har), Hästa (60 har), Stora Tensta (23,5 har), Lilla Tensta (12 har) och Nydal (16,5 har) äro belägna i fältets sydvästra del på båda sidor av vägen Spånga—Järfälla (Enköpingsvägen). 1946 års kommitté har framhållit, att byggnadsbeståndet på dessa gårdar befinner sig i dåligt skick. Kommittén, som strävat efter att — i den mån det befunnits ur militär övningssynpunkt lämpligt och ur jordbrukssynpunkt ändamålsenligt — i görligaste mån inskränka för jordbruksändamål erforderliga om- och nybyggnadsarbeten genom sammanslagning av mindre arrendeenheter, har föreslagit att nämnda gårdar eller delar därav sammanslås till en gård,

benämnd Spånga storgård. Denna gård skulle omfatta i det närmaste 150 har, fördelade på 101 har åker, 33 har vall och 16 har bete. Byggnadsbeståndet skulle därvid iordningställas för en kostnad av 332 500 kronor, innefattande bl. a. ny- eller ombyggnad av ett antal bostäder samt nybyggnad av ladugård och mindre lada ävensom ombyggnad av andra ekonomihus. Av angivna kostnadssumma skulle 175 000 kronor belöpa på nybyggnad av ladugården och ladan, vilka skulle förläggas till Tensta. Den s. k. storgården skulle med denna planering få en långt utsträckt ägofigur, men med hänsyn till de goda vägförbindelserna och möjligheten att övergå till traktordrift syntes enligt kommitténs mening någon större olägenhet icke behöva uppstå.

1950 års arrendeuppskattningskommitté har beträffande Spångaby och kringliggande gårdar föreslagit en sammanslagning, som mera ansluter till nuvarande brukningsförhållanden. Såsom riktlinje för en framtida rationalisering har kommittén emellertid ifrågasatt en sammanslagning av ett flertal jordbruk med Spångaby som centrum. Enligt uppgift från IV. militär-områdets domänavdelning skulle även en dylik sammanslagning förutsätta nybyggnad av ekonomihus vid sistnämnda gård.

Revisorernas uttalande. Frågan om det framtida ordnandet av jordbruksförhållandena på Järvafältet har på senare år aktualiserats, främst med hänsyn till att byggnadsbeståndet på jordbruksgårdarna flerstädes befinner sig i mycket bristfälligt skick. Revisorerna ha vid besök på övningsfältet kunnat konstatera, att oaktat ett icke ringa antal bostäder och ekonomibyggnader under de senare åren undergått reparation eller ombyggnad, åtskilliga byggnader på gårdarna äro bristfälliga eller t. o. m. förfallna. I viss utsträckning synas bristerna vara att hänföra till normal förslitning, sammanhängande med byggnadernas ålder. På vissa håll åter synes det löpande underhållet ha eftersatts i sådan utsträckning, att byggnadernas livslängd förkortats. Större reparationer eller nybyggnader ha härigenom nödvändiggjorts tidigare än vad som eljest skulle ha varit fallet. Med anledning därav vilja revisorerna understryka vikten av att underhållsskyldigheten ägnas en verksammare tillsyn.

Vid de utredningar, som verkställts genom vederbörande militära myndigheters försorg, har eftersträfvats att i görligaste mån inskränka för jordbruksändamål erforderliga om- och nybyggnader genom sammanslagning av i första hand mindre arrendeenheter. Enligt revisorernas mening kan en dylik rationalisering i många fall vara motiverad, särskilt då det gäller små gårdar, vilka icke äro bärkraftiga som självständiga jordbruk, eller då byggnadsbeståndet — såsom fallet är med några gårdar på Järvafältet — är så ålderdomligt att man knappast kan räkna med att bevara någon del därav för längre tid framåt. I de framlagda rationaliseringsplanerna har emellertid föreslagits, att även fullt bärkraftiga gårdar, i några fall av betydande areal, skola sammanläggas med andra. Ett fall avser en gård med omkring 80 har jordbruksjord och med förhållandevis goda byggnader; denna skulle

enligt förslaget sammanföras med en annan större gård, varigenom skulle bildas en gård om tillhopa 263 har. Även om jordbruksdriften på Järvafältet är underkastad inskränkningar med hänsyn till militära övningsförhållanden, torde även jordbruk med betydligt mindre areal än den nyss nämnda få anses som fullt bärkraftiga. Det är enligt revisorernas mening icke lämpligt att dylika gårdar nedläggas som självständiga jordbruk allenast i avsikt att staten såsom jordägare därigenom skall undgå byggnadsskyldigheten på gårdarna. Att märka är också, att några av arrendatorerna tidigare varit ägare till gårdarna eller äro barn till förutvarande ägare och uppvuxna på gårdarna. I sådana fall synes det mindre skäligt, att arrendeförhållandena bringas att upphöra utan att tillräckligt bärande skäl äro för handen.

Föreliggande rationaliseringsplaner — till vilka vederbörande myndigheter ännu icke tagit ställning — medföra att åtskilliga arrendatorer känna sig stå inför hotet att nödgas frånträda sina arrenden och söka sin utkomst på annat håll. Denna osäkerhetskänsla förstärkes genom att arrendekontrakten utlöpa den 14 mars 1951 med skyldighet för arrendatorerna att avflytta utan särskild uppsägningstid, och full klarhet råder ännu icke rörande möjligheterna att erhålla ytterligare förlängning av arrendeavtalen. Enligt revisorernas mening måste skäligheten av en dylik uppgörelse starkt ifrågasättas. Ovisshet rörande ett arrendes giltighetstid torde också i allmänhet medföra risk för att jordbrukets och byggnadernas underhåll eftersättes. Det är därför angeläget, att en plan fastställes för den framtida rationaliseringen av jordbruken på övningsfältet, varvid samråd med lantbruksnämnden i länet lämpligen bör äga rum. Även hänsynen till arrendatorerna kräver, att arrendeförhållandena icke bringas att upphöra med alltför kort varsel.

Såsom framgår av den tidigare lämnade redogörelsen skulle ett antal gårdar i Järvafältets sydvästra del enligt föreliggande förslag sammanslås till ett större jordbruk, benämnt Spånga storgård och omfattande omkring 150 har. För jordbruket förutsattes nybyggnad av ekonomihus vid Tensta eller Spångaby för en kostnad, som år 1947 beräknats till 175 000 kronor. Då det torde vara mycket ovisst huruvida ett jordbruk av denna storlek i omedelbar anslutning till tätbebyggelsen i Spånga församling av Stockholms stad kan bli bestående, måste revisorerna ifrågasätta lämpligheten av att en nybyggnad av större ekonomihus på denna plats kommer till stånd.

Socialdepartementet.

§ 9.

Vissa anställningsförhållanden inom bostadsstyrelsen.

I dagspressen har under senare tid kritik framförts mot bostadsstyrelsens anställningspolitik. Därvid har särskilt påtalats det förhållandet, att två av styrelsens cheftjänstemän vid sidan av sina befattningar äro delägare i en privat konstruktionsbyrå. Det har också gjorts gällande, att inom byggnadsvärlden den uppfattningen skulle vara mycket utbredd, att utsikterna att erhålla byggnadstillstånd och få låneärenden snabbare behandlade än eljest skulle ökas genom anlitande av denna byrå.

I saken ha revisorerna inhämtat följande.

De båda åsyftade tjänstemännen, civilingenjören S. och byrådirektören D., äro jämte en tredje, ej statsanställd person lika delägare i en konstruktionsfirma, vilken år 1947 erhöll aktiebolagsform. Enligt uppgift har denna byrå alltifrån början av sin verksamhet uteslutande sysslat med konstruktionsuppgifter. Enligt § 2 i bolagsordningen skall bolaget »hava till föremål att bedriva konsulterande verksamhet i byggnadsbranschen och därmed sammanhängande rörelse». Varken S. eller D. anlitas för löpande göromål utan endast för konsultation i vissa fall. Bolaget lämnar icke någon aktieutdelning, men de berörda tjänstemännen uppbära arvoden såsom styrelseledamöter med 6 000 kronor vardera per år.

S. anställdes den 1 mars 1942 på halvtid hos dåvarande statens byggnadslånebyrå mot arvode. Från och med den 1 juli 1943, då S. frånträdde en befattning såsom konstruktionschef vid ett större privatföretag, uppbar han arvode från såväl byggnadslånebyrån som industrikommissionen. I anställningsvillkoren ingick, att han — liksom tidigare i sin befattning hos nyssnämnda företag — skulle äga idka enskild konsulterande verksamhet.

S' anställningsförhållanden berördes icke av bostadsstyrelsens inrättande den 1 juli 1948. Detta sammanhänge med att inrättandet av ett statens byggnadsinstitut ansågs vara nära förestående och att man förutsatte, att dit skulle överflyttas en viktig del av den utredningsverksamhet, som bedrevs inom byggnadslånebyrån under S' ledning. Nämnda verksamhets förläggande till bostadsstyrelsen betraktades därför såsom ett provisorium. S' totala inkomst av statsmedel är 26 000 kronor, därav 21 000 kronor från bostadsstyrelsen och 5 000 kronor från byggnadsberedningen, hos vilken han fullgör uppdrag såsom teknisk expert. I sina petita för nästa budgetår har bostadsstyrelsen föreslagit sådan reglering av tjänsten, att densamma inrättas som befattning i lönegrad Cp 10, med rätt för den nuvarande innehavaren att därjämte åtnjuta personlig lönefyllnad.

D. anställdes den 19 maj 1942 hos statens byggnadslånebyrå mot ett arvode och är sedan den 1 oktober 1948 e. o. byrådirektör i lönegrad Ce 31 hos bostadsstyrelsen. Privat verksamhet av D. vid sidan av statstjänsten var icke på tal vid arvodesanställningen men godtogs av byggnadslånebyrån, när frågan senare blev aktuell.

D. är f. n. sektionschef för tekniska byråns byggnadstekniska sektion.

Till denna sektion hänföres följande arbetsuppgifter, nämligen byggnadsteknisk granskning, byggnadsteknisk kontroll, konstruktionstypritningar, arbetsbeskrivning, experimenthuskvoten, godkännandet av material- och arbetsmetoder, träutredningen, propaganda för träbesparande konstruktioner, konsultationsverksamhet samt övriga arbetsuppgifter, bl. a. diskussioner och sammanträden.

I detta sammanhang må erinras om föreskrifterna i 7 § 1 mom. statens allmänna avlöningsreglemente, enligt vilka för förening av ordinarie eller extra ordinarie tjänst med tjänstebefattning eller därmed jämförligt uppdrag eller med uppdrag såsom ordförande eller ledamot i styrelse för verk, bolag, förening eller inrättning, som har till ändamål att driva rörelse inom bl. a. industri, handel eller annan näringsgren eller vars verksamhet eljest har huvudsakligen ekonomiskt syfte, erfordras särskilt tillstånd. Sådant beviljas av vederbörande myndighet såvitt fråga är om tjänst med lönegradsbeteckning Ca eller Ce och något av lönegradsnumren 1—30, samt eljest av Kungl. Maj:t. Tillstånd till tjänsteförening må beviljas endast för såvitt innehavet av befattningen eller uppdraget prövas icke inverka hinderligt för utövandet av den tjänst, varmed förening skall ske.

Revisorernas uttalande. I anledning av den framförda kritiken mot att vissa tjänster inom bostadsstyrelsen förenats med privata uppdrag vilja revisorerna framhålla att innehav av privatuppdrag vid sidan av ett statligt anställningsförhållande bör i görligaste mån begränsas. Under vissa förutsättningar behöver sådant innehav av privatuppdrag dock icke framstå som ur statens synpunkt förkastligt eller olämpligt. Inom vissa förvaltningsområden kan det vara för staten gagneligt, att viss kontakt upprätthålles med verksamheten i facket utanför statstjänsten. En självklar förutsättning härför bör emellertid vara, förutom att den privata verksamheten icke är av sådan omfattning, att den inverkar hinderligt på statstjänstens utövande, att varje möjlighet till intressekonflikt mellan den statliga och den enskilda verksamheten uteslutes. Lämpligheten av sådana uppdrag måste med hänsyn härtill bedömas från fall till fall.

Vad angår de inom bostadsstyrelsen uppmärksammade förhållandena, har den av revisorerna verkställda undersökningen icke förebragt några omständigheter, som kunna tyda på att omförmälda båda tjänstemäns innehav av privata uppdrag skulle ha påverkat eller kunnat påverka ärendenas handläggning inom bostadsstyrelsen i sådan riktning, att oväld eller objektivitet vid ärendenas bedömning sattes i fara. Icke heller torde de av dem innehavda uppdragen vara så tidskrävande eller maktpåliggande, att

de kunna anses inverka hinderligt för tjänsteutövningen. Den ene av tjänstemännen fungerar främst som bostadsstyrelsens byggnadstekniska expert och handhar såsom sådan uteslutande den teknisk-ekonomiska utredningsverksamheten inom styrelsen, varför han icke deltagar i handläggningen av löpande låne- eller bidragsärenden. De arbetsuppgifter, som ankomma på den andre befattningshavaren, synas, så vitt revisorerna kunnat finna, knappast vara av sådan beskaffenhet, att någon otillbörlig påverkan på handläggningen av ärendena kan tänkas uppkomma. Det bör emellertid framhållas, att denne tjänsteman innehar extra ordinarie byrådirektörs tjänsteställning samt med hänsyn härtill enligt 7 § avlöningsreglementet bort inhämta Kungl. Maj:ts tillstånd att med sin tjänst få förena det privata uppdraget. Då sådant tillstånd icke föreligger, förutsätta revisorerna, att framställning därom i vederbörlig ordning göres. Lämpligheten av ett fortsatt innehav av uppdraget torde därför i detta sammanhang bliva föremål för Kungl. Maj:ts prövning.

Med hänsyn till vad sålunda förevarit ha revisorerna icke funnit anledning till särskild erinran mot de påtalade förhållandena inom bostadsstyrelsen.

§ 10.

Vatten- och avloppsanläggningar inom Sköns, Alnö och Timrå kommuner.

I november 1938 inkommo till Kungl. Maj:t framställningar från Sköns och Alnö kommuner, vari hemställdes, att såsom statligt eller kommunalt beredskapsarbete måtte utföras en för båda kommunerna gemensam vatten- och avloppsledningsanläggning, till vilken även Timrå kommun skulle kunna ansluta sig, om kommunen så önskade. Skön anhöll om 90 procent statsbidrag och Alnö om statsbidrag med 95 procent. Kostnaderna beräknades enligt ansökningarna till följande belopp:

Anläggningar för Skön	kronor	2 918 000
» » Alnö	»	2 491 000
» » Timrå	»	432 800
	Summa kronor	5 841 800

Till stöd för framställningarna anfördes bl. a. följande:

Skön. Då stort behov av vattentillförsel såväl som av avloppsledningar finnes inom kommunen, särskilt inom Gångvikens municipalsamhälle och de efter kusten liggande industriplatserna Skönvik, Sund, Johannedal och Tunadal, samt tillgång till tillräcklig mängd sötvatten vore en nödvändig förutsättning för uppkomst och drift av en hel del industriell verksamhet, ansåge kommunalnämnden det välbetänkt, att anläggningen gäves sådan kapacitet, att relativt högt ställda fordringar på vattenförsörjning i framtiden kunde infrias, då man härigenom i icke ringa mån syntes bidra till att underlätta uppkomsten av nya försörjningsmöjligheter inom kommunen.

Arbetslösheten inom kommunen vore mycket stor. Då någon förbättring i arbetstillgången knappast syntes vara att förvänta de närmaste åren, utan kanske hellre en försämring, skulle detta arbetsföretag bliva av stor betydelse för dessa arbetslösas försörjning. Härför erfordrades emellertid ett mycket stort statsbidrag. Kommunalaskatten i Skön vore så hög, att den i ej ringa grad vore till direkt hinder för uppkomst av nya utkomstmöjligheter inom kommunen. Detta skattetryck accentuerades än mera därav, att kommunen gränsade intill kommuner med väsentligt lägre skatt. Ett statsbidrag av 90 procent till förevarande byggnadsföretag skulle därför vara önskvärt och borde även med hänsyn till nyssnämnda sakförhållanden vara förenligt med statens intressen.

Alnö. Förslaget realisera skulle vara av allra största värde för kommunen och ge möjlighet till vattenförsörjning för småindustrier. Möjligheter skulle även beredas för ordnat brandskydd. Ett arbete av denna omfattning skulle givetvis även få den största betydelse som hjälp åt kommunens många arbetslösa.

Då det gällde företagens ekonomiska sida måste dock kommunalnämnden framhålla, att de tillskott som kunde beräknas från kommunen och dess innebyggare vore mycket ringa. Enligt uppgifter hade för år 1937 över en tredjedel av innevånarna åtnjutit understöd av fattigvården och ytterligare en mycket stor procent av befolkningen arbetslöshetsunderstöd. På grund härav måste de avgifter som skulle uttagas av fastigheterna sättas mycket lågt, om man skulle kunna räkna med någon mera allmän anslutning. Enligt en beräkning som verkstälts efter mantalslängden utgjorde antalet fastigheter inom området för vattenledningen 1 307, antalet hushåll 1 754 och personer 5 850. På grund av förhållandena i kommunen finge man till en början ej räkna med mer än högst 1 000 hushåll. Kommunalnämnden ansåge sig böra framhålla, att det också måste vara ett intresse för statsmakterna, att ett beslut om statsbidrag till detta ur många synpunkter högst önskvärda arbete borde taga hänsyn till Alnö kommuns mångåriga svårigheter och höga skatter, så att ett genomförande av förslaget icke ytterligare försämrade kommunens ekonomiska läge.

Timrå kommun hade redan i juni 1937 gjort ansökan om att såsom kommunalt beredskapsarbete måtte få utföras utbyggnad av kommunens vatten- och avloppsledningsnät för en kostnad av 446 500 kronor. Ansökningen, som tillstyrkts av länsstyrelsen den 31 juli 1937, hade remitterats till väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, som emellertid låtit frågan om remissens besvarande vila i avbidan på undersökningar om ordnandet av kommunens vattenförsörjning på bättre sätt.

I gemensamt utlåtande över Sköns och Alnö kommuners förenämnda framställningar anförde länsstyrelsen i Västernorrlands län bl. a. följande.

Enligt de av Allmänna ingenjörbyrån i Stockholm upprättade förslagen vore anläggningarna avsedda att till viss del utföras gemensamt, eventuellt även med Timrå kommun. På sätt framginge av skrivelse från den av Timrå kommunalfullmäktige utsedda vattendirektionen till kungl. väg- och vattenbyggnadsstyrelsen hade Timrå kommun förklarat sig villig att under närmare angivna villkor bestrida viss del av kostnaderna för anläggningen. Ett samgående mellan dessa tre kommuner vore enligt länsstyrelsens mening den ändamålsenliga lösningen av frågan om vattenförsörjningens ordnande för kommunen.

Av de av länsstyrelsen gjorda sammanställningarna av de inkomna rap-

porterna från arbetslöshetskommittéerna framginge, att antalet anmälda arbetslösa kraftigt ökat. På grund härav och då arbetslösheten med stor sannolikhet syntes komma att öka än ytterligare under den instundande vintern, ansåge länsstyrelsen det absolut nödvändigt, att genom det allmännas försorg arbetstillfällena skapades för de arbetslösa. Ifrågavarande arbeten syntes vara väl lämpade i sådant avseende. Befintligheten av vattenledningar inom kommunerna syntes komma att befrämja anläggandet av smärre industrier inom kommunerna och sålunda härigenom även indirekt bidra till minskning av de arbetslösas antal. Härtill komme, att det för befolkningen inom de områden, som berördes av de föreslagna vatten- och avloppsledningarna, skulle vara av stort värde, om anläggningarna komme till utförande. Även ur eldsläckningssynpunkt skulle anläggningarna bliva av stor betydelse, i synnerhet som ledningarna komme att beröra relativt tätt bebyggda områden. Enligt förslaget vore brandposter inrättade till bebyggande antal.

Under återopande av vad länsstyrelsen sålunda anfört ville länsstyrelsen uttala att skäl syntes föreligga för beviljande av bidrag av statsmedel till kommunerna för utförande av ifrågavarande vatten- och avloppsledningsanläggningar såsom beredskapsarbeten.

I utlåtanden den 15 och den 19 december 1938 tillstyrkte väg- och vattenbyggnadsstyrelsen företagens utförande. Timrås ansökan avstyrktes dock, enär förslaget icke innebure den bästa lösningen av frågan om kommunens vattenförsörjning. Styrelsen förklarade sig emellertid intet ha att erinra mot att kommunen i stället tillerkändes statsbidrag för utbyggnad av sitt vatten- och avloppsledningsnät genom anslutning till den av Sköns och Alnö kommuner planerade ledningen. Sådant utbyggnad beräknades kosta 432 800 kronor.

I gemensamt utlåtande över de tre kommunernas framställningar anförde statens arbetslöshetskommission den 27 december 1938.

Arbetslösheten inom kommunerna i fråga vore omfattande. Anordnande av allmänna arbeten för arbetslösa från dessa kommuner finge därför anses väl motiverat.

Totalkostnaderna för de ansökta arbetena uppginge till närmare 6 miljoner kronor, varav för arbeten avseende vattenförsörjningen inom Alnö kommun ca 2,5 miljoner kronor. Kommissionen hade icke varit i tillfälle att verkställa någon teknisk granskning av förslagen. Även oavsett detta ansåge sig kommissionen icke kunna bedöma, huruvida nu ifrågavarande arbeten endast medgäve en nödtorftig vattenförsörjning inom berörda områden eller om ledningsnätet vid planläggningen dimensionerats med tanke på eventuellt ökad vattenkonsumtion i framtiden.

Att behov av sanitära anläggningar i dessa orter föreläge syntes utan vidare vara klart. Vad särskilt Alnö kommun beträffade, där befolkningen på senare år undergått minskning, kunde det dock ifrågasättas om man icke borde göra sig förtrogen med den tanken, att befolkningen även i fortsättningen komme att reduceras med hänsyn till de inom kommunen till buds stående arbetstillfällena, vilka icke lämnade försörjning åt hela den nuvarande befolkningen. Kommissionen ville därför ifrågasätta, om icke Alnö kommuns vattenförsörjning skulle kunna ordnas på annat och billigare sätt än det nu föreslagna. Huruvida uttömmande undersökningar härom utförts, hade kommissionen sig icke bekant.

Så vitt kommissionen vid en flyktig granskning kunnat finna framginge

icke av handlingarna, i vilken utsträckning de beräknade kostnaderna avsåge arbetslöner av sådan art, att de kunde beräknas komma hänvisade arbetslösa till godo.

Ifrågavarande arbeten vore intimt förbundna med varandra, varför det måste anses ofrånkomligt, att desamma utfördes i gemensam regi. Med hänsyn till svårigheten för de kommuner, varest arbetena skulle utföras, att på ett tillfredsställande sätt administrera arbeten av denna storleksordning, ville kommissionen ifrågasätta lämpligheten av att de utföras i kommunal regi. Det syntes önskvärt finna en sådan organisationsform för arbetena, att därigenom tillgodosåges kravet på att hjälpsökande arbetslösa i största möjliga utsträckning vunne anställning vid desamma.

Genom beslut den 30 december 1938 uppdrog Kungl. Maj:t åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen att såsom statligt beredskapsarbete utföra de av styrelsen till utförande såsom en första etapp förordade arbetena, och skulle statsbidrag utgå med följande procentsatser och belopp:

	Procent	Totalkostnad kronor	Beviljat belopp kronor
till anläggningen för Skön	90	1 600 000	1 440 000
» » » Alnö	95	641 000	608 950
» » » Timrå	60	251 500	150 900
	Summa kronor	2 492 500	2 199 850

Arbetena ha sedermera fortskridit i etapper i huvudsaklig överensstämmelse med de ursprungligen angivna planerna. Fr. o. m. maj 1940 har arbetsmarknadskommissionen — numera arbetsmarknadsstyrelsen — beviljat medel för arbetenas bedrivande från anslaget till åtgärder för arbetsmarknadens reglering m. m.

Enligt från väg- och vattenbyggnadsstyrelsen inhämtade uppgifter ha arbetena hittills haft den omfattning och storleksordning, som nedanstående sammanställningar utvisa. Av tabläerna framgå, förutom de olika etappernas sträckning, bl. a. storleken av beräknade byggnadskostnader i varje särskilt fall samt beviljade statsbidrag, bidragsprocent ävensom storleken av kommunens eget bidrag.

I Kungl. Maj:ts beslut den 30 december 1938 föreskrevs såsom villkor för statsbidraget till Sköns kommun, att mellan väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och kommunen överenskommelse skulle träffas om arbetets utförande genom styrelsens försorg, därvid kommunen skulle förbinda sig att till styrelsens förfogande ställa för arbetets utförande erforderlig mark samt utöver anslagen av statsmedel erforderliga medel, att ansvara för anläggningens framtida underhåll och drift, att erbjuda Alnö och Timrå kommuner att för erhållande av vatten till Sköns kommuns självkostnadspris ansluta sig till vattenledningsanläggningen, och skulle, därest sådan anslutning beslutades komma till stånd, avtal om distribution av vatten till förstnämnda kommuner samt om underhåll och drift av de för den gemensamma vattenförsörjningen erforderliga delarna av anläggningen underställas Kungl. Maj:ts prövning, samt att ställa sig till efterrättelse de vill-

kor, som framdeles kunde bliva stadgade för statsbidrag till kommuner till vatten- och avloppsledningsanläggningar.

Enligt Kungl. Maj:ts särskilda beslut samma dag skulle Alnö och Timrå kommuner var för sig träffa motsvarande överenskommelser med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samt därvid bl. a. förbinda sig dels att ansvara för anläggningens framtida underhåll och drift, dels ock att med Sköns kommun träffa avtal, som skulle underställas Kungl. Maj:ts prövning, om uttagande av vatten från Sköns kommuns vattenledningsanläggning samt om underhåll och drift av de för den gemensamma vattenförsörjningen erforderliga delarna av sistnämnda anläggning.

I anledning av de sålunda meddelade föreskrifterna har Sköns kommun i ett med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen den 16 mars 1939 slutet avtal bl. a. förbundit sig *att* ombesörja och bekosta anläggningens framtida drift och underhåll samt därvid underkasta sig den konrtoll, som styrelsen kan finna erforderlig, *att* använda i samband med anläggningen inflytande avgifter o. d. uteslutande för anläggningens behov samt att verkställa med hänsyn till ernående av skäligt vattenpris lämplig avsättning till förnyelsefond, *samt att* erbjuda Alnö och Timrå kommuner att för erhållande av vatten till kommunens självkostnadspris ansluta sig till vattenledningsanläggningen. Därest sådan anslutning beslutas komma till stånd, skall avtal om distribuering av vatten till nämnda kommuner samt om underhåll och drift av de för den gemensamma vattenförsörjningen erforderliga delarna av anläggningen underställas Kungl. Maj:ts prövning.

I kontrakt den 21 februari 1939 med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har Alnö kommun bl. a. förbundit sig *att* ombesörja och bekosta anläggningens framtida drift och underhåll samt därvid underkasta sig den kontroll, som styrelsen kan finna erforderlig, *att* använda i samband med anläggningen inflytade avgifter o. d. uteslutande för anläggningens behov och att verkställa med hänsyn till ernående av skäligt vattenpris lämplig avsättning till förnyelsefond *samt att* med Sköns kommun träffa avtal, som skall underställas Kungl. Maj:ts prövning, om uttagande av vatten från Sköns kommuns vattenledningsanläggning samt om underhåll och drift av de för den gemensamma vattenförsörjningen erforderliga delarna av sistnämnda anläggning.

Vad statsbidraget till Timrå angår har, sedan arbetsmarknadskommissionen den 23 mars 1944 beslutat anvisa statsbidrag för utförande såsom statligt beredskapsarbete genom väg- och vattenbyggnadsstyrelsens försorg av vissa ledningsarbeten, Kungl. Maj:t genom beslut den 28 april 1944 upphävt sitt ovannämnda beslut den 30 december 1938. I samband med sitt beslut har arbetsmarknadskommissionen såsom villkor för bidraget föreskrivit bl. a. dels att kommunen med Sköns och Alnö kommuner skall träffa avtal, som skall underställas väg- och vattenbyggnadsstyrelsen för godkännande, om uttagande av grundvatten från lämplig punkt å Sköns kommuns huvudvattenledning, dels att kommunen från den tidpunkt, då anläggningen efter teknisk avsyning kan tagas i bruk, skall ansvara för

Tabell 1.
Vatten- och avloppsledningar i Sköns kommun, som utförts såsom statliga beredskapsarbeten.

Arbetets omfattning	Delgivn.- beslutets dato	Anslags- myndighet	Beräknad kostnad kronor	Beviljat statsbidrag kronor	Stats- bi- drags- pro- cent	Kommunens andel kronor	Anm.
<i>Etapp 1:</i> Grundvattenintag, pumpstation, maskinistbostad, högreservoar, huvudledning från pumpstation till förgreningarna till Timrå och Alnö samt till högreservoaren, huvudledning från förgreningen till Alnö fram till Tunadal samt avloppsledningar från ålderdomshemmet och barnhemmet samt från vid kyrkan belägna skolor	³⁰ / ₁₂ 1938	Socialdepartementet	1 600 000	1 440 000	90	160 000	
<i>Etapp 2:</i> Sido- och servisledningar mellan Skönvik och högreservoaren samt sido- och servisledningar i Skönvik och Gångviken	¹² / ₄ 1940	»	388 000	349 200	90	38 800	
<i>Etapp 1 och 2:</i>	²⁸ / ₃ 1941	»	355 000	319 500	90	35 500	
1. Fördyring	²⁸ / ₃ 1941	»	15 000	13 500	90	1 500	
2. »	⁹ / ₁ 1942	»	142 000	127 800	90	14 200	
1. Reservbrandpumpstation vid Alnösundet	²⁸ / ₄ 1940	»	37 000	33 300	90	3 700	
2. Fördyring	²⁸ / ₃ 1941	»	9 800	8 800	90	1 000	
1. Vattenledning från Korstabäcken till Ortviken samt utbyggnad av Sibiriengatan jämte nedläggandet av vatten- och avloppsledningar i samma gata	²⁸ / ₆ 1941	Statens arbetsmarknads-kommission	190 000	142 500	75	47 500	
2. Fördyring	¹⁴ / ₆ 1943	»	77 000	77 000	100		
<i>Etapp 3:</i> 1. Vatten- och avloppsledningar å sträckorna Finsta—Sund, Birsta—Ålderdomshemmet—Birsta—kyrkan, Finsta—Johannedal, Tunadal—Tunaby, Johannedal—Hugsta samt Sköns kyrka—Johannedal	¹² / ₂ 1942	»	1 400 000	980 000	70	420 000	

2. Utökning	9/3 1944	»	100 000	70 000	70	30 000	
2. Fördyring	9/3 1944	»	50 000	50 000	100		
3. Utökning	30/3 1944	»	36 400	25 480	70	10 920	
<i>Etapp 4:</i>							
1. Vatten- och avloppsledningar i Gångviken, Birsta, Finsta, Sund, Maland, Vestland, Hugsta, Johannedal, Näs, Nedre Fillan, Kolbacken, Tunadal och Korsta	9/3 1944	»	430 000	258 000	60	172 000	
2. Fördyring	5/3 1945	»	41 000	41 000	100		
<i>Etapp 5:</i>							
1. Fortsatt utbyggnad av ledningsnätet i norra Skön inom området Skönsbergs samhällsgräns —Byn—Gärde—Tunabäck—Korsta	21/3 1945	»	625 000	375 000	60	250 000	
2. Fördyring	20/9 1946	»	136 000	136 000	100		
1. Stålrörsledning under Indalsälven	4/5 1954	»	140 000	84 000	60	56 000	
2. Fördyring	22/1 1947	»	20 000	12 000	60	8 000	
3. Fördyring	10/3 1948	Arbetsmarknadsstyrelsen	39 851:25	39 851:25	100		
3. Utökning			1 648:75	989:75	60	659:50	
Vatten- och avloppsledningar inom Reimersholmsområdet	4/3 1947	Statens arbetsmarknads-kommission	110 000	49 500	45	60 500	
Anläggning av gatorna 1, 2, 3 och 5 samt nedläggning av vatten- och avloppsledningar i dessa gator	21/11 1945	»	183 000	109 800	60	73 200	
Anläggning av gata nr 8 samt servisledningar till 13 fastigheter	4/2 1947	»	78 000	46 800	60	31 200	
Utläggning av Borgaregatan med vatten- och avloppsledningar samt nedläggning av servisledningar i kvarteren Stenen och Köpmannen	9/2 1949	Arbetsmarknadsstyrelsen	58 000	17 400	30	40 600	
5 servisledningar	9/2 1949	»	25 000	7 500	30	17 500	
Vatten- och avloppsledningar till bostadsområdet norr om Sanatorievägen å fastigheten Byn 3 ^a	22/12 1949	»	40 000	12 000	30	28 000	
Vatten- och avloppsledningar mellan Birsta och Högom	21/4 1950	»	300 000	105 000	35	195 000	Ändring av beslutet den 27/3
Summa Kronor			6 627 700	4 981 920:50		1 695 779:50	1950

Tabell 2.
Vatten- och avloppsledningar i Alnö kommun, som utförts såsom statliga beredskapsarbeten.

Arbetets omfattning	Delgivn.- beslutets dato	Anslags- myndighet	Beräknad kostnad kronor	Beviljat statsbidrag kronor	Stats- bi- drags- pro- cent	Kommunens andel kronor	Anm.
»Slådaanläggningen» Vattenledningsanläggning vid Slåda för Vii m. fl. byar	9/11 1935	Socialdepartementet	37 725	30 180	80	7 545	Vissa vattenledningar ha utförts som reservarbete med bidrag av statens arbetslöshetskommission.
<i>Etapp 1:</i> Huvudledning från Skön till nedre högreservoaren på Alnö, nedre högreservoaren på Alnö samt huvudledning längs Alnösundet, norrut till Nyvik—Röde—Bäräng samt söderut till Strand inkl. sido- och servisledningar	20/12 1938	»	641 000	608 950	95	32 050	
<i>Etapp 2 a:</i> Återstående sido- och servisledningar för första utbyggnadens ledningsnät, huvudledningar å sträckan Nyvik—Hovid samt huvud-, sido- och servisledningar å sträckan Nyvik—Johannesvik	9/10 1939	»	147 000	139 650	95	7 350	
<i>Etapp 2 b och 2 c:</i> 2 b. Ledningsnätets utvidgning söderut till och i Gustavsberg 2 e. Återstående inom lågtryckszonen belägna sido- och servisledningar mellan Usland och Nyvik	15/12 1939	»	405 000	384 750	95	20 250	
<i>Etapp I, II a, b, c:</i> Fördyring	18/12 1940	»	325 000	308 750	95	16 250	
<i>Etapp 1 a:</i> 1. Reparation av skadad undervattensledning i Alnösundet	14/12 1945	Statens arbetsmarknads-kommission	61 000	61 000	100		
2. Provisorisk undervattensledning i Alnösundet 3. Färdigställande av provisorisk undervattensledning i Alnösundet	20/3 1946 15/6 1946	» »	34 000	34 000	100		

¹ 26 000 kronor tages i anspråk av beslutade medel den 14/12 1945

<i>Etapp 3:</i>							
1.	Huvudledning Röde—Eriksdal samt sido- och servisledningar i anslutning till tidigare utbyggda huvudledningar	1 ⁹ / ₁₂ 1941	»	512 000	435 200	85	76 800
2.	Fördyring	4 ¹ / ₁₂ 1943	»	30 000	30 000	100	
<i>Etapp 4:</i>							
1.	Vatten- och avloppsledningar mellan Lervik (vid Gustavsberg) och Myrnäs samt mellan Myrnäs och Ankarsvik	27 ¹ / ₁ 1944	»	625 000	468 750	75	156 250
2.	Utökning	3 ³ / ₄ 1944	»	98 000	73 500	75	24 500
3.	Fördyring	26 ⁶ / ₄ 1945	»	107 000	107 000	100	
4.	»	23 ¹⁰ / ₁₀ 1945	»	77 000	77 000	100	
5.	»	20 ⁹ / ₉ 1946	»	20 000	20 000	100	
6.	»	29 ⁷ / ₇ 1947	»	39 000	39 000	100	
<i>Etapp 5:</i>							
1.	Huvud-, sido- och servisledningar på sträckan Älva—Älnö kyrka	12 ² / ₂ 1947	»	190 000	133 000	70	57 000
2.	Utökning	23 ¹ / ₁ 1948	Arbetsmarknadsstyrelsen	27 000	18 900	70	8 100
<i>Etapp 6:</i>							
	Huvud-, sido- och servisledningar på sträckan Älva—Älnö kyrka—Röde	27 ² / ₂ 1948	»				Principbeslut
	Reparation av skador å vatten- och avloppsledningar vid Älvik och Strand	6 ³ / ₃ 1948	»				»
		14 ⁶ / ₄ 1948	»	165 000	115 500	70	49 500
		15 ⁹ / ₉ 1945	Statens arbetsmarknads-kommission	15 000	11 250	75	3 750
1.	Komplettering av servisledningar å sträckan Vii—Myrnäs	23 ² / ₂ 1946	»	91 000	68 250	75	22 750
2.	Utökning	26 ⁶ / ₆ 1946	»	9 000	6 750	75	2 250
3.	Fördyring	20 ⁹ / ₉ 1946	»	8 000	8 000	100	
4.	»	3 ⁴ / ₄ 1947	»	14 500	14 500	100	
<i>Etapp 7:</i>							
1.	Fortsatt utbyggnad av vatten- och avloppsledningar på sträckan Älva—Älnö kyrka—Röde	1 ¹ / ₂ 1949	Arbetsmarknadsstyrelsen	220 000	119 000	70	101 000
2.	Utökning	9 ¹² / ₁₂ 1949	»				Bidraget beräknat på en kostnad av 170 000 kronor
		13 ¹ / ₁ 1950	»	100 000	63 000	70	37 000
3.	»	17 ² / ₂ 1950	»	200 000	122 500	70	77 500
							Principbeslut
							Bidraget beräknat på 90 000 kronor
							Bidraget beräknat på 175 000 kronor
	Summa Kronor			4 198 225	3 498 380		699 845

Tabell 3.
Vatten- och avloppsledningar i Timrå kommun, som utförts såsom statliga beredskapsarbeten.

Arbetets omfattning	Delgivn.- beslutets dato	Anslags- myndighet	Beräknad kostnad kronor	Beviljat statsbidrag kronor	Stats- bi- drags- pro- cent	Kommunens andel kronor	Anm.
Utbyggnad av det s. k. Sörbergeverket och dess rörnät	³⁰ / ₁₂ 1938	Socialde- partementet					Återkallat ²⁸ / ₄ 1944
<i>Etapp 1:</i> Huvudvattenledning från Vivsta-Näs till Sörberge samt vissa vatten- och avloppsledningar inom Sörberge och Berglunda	²³ / ₃ 1944	Statens arbets- marknads- kommission	602 000	361 200	60	240 800	
<i>Etapp 2:</i> Vatten- och avloppsledningar inom områdena Övre—Vivstavaryv och Östra Sjösvedjan i Vivsta-Näs municipalsamhälle	⁶ / ₁₂ 1943	»	128 000	83 200	65	44 800	
<i>Etapp 3:</i> 1. Vatten- och avloppsledningar i samhällena Glöden, Lundvallen, Solbacken och Torpet	²⁷ / ₁ 1944	»	450 000	292 500	65	157 500	
2. Utloppsledning från Solbacken	⁶ / ₈ 1945	»	48 000	31 200	65	16 800	
3. Fördyring	¹⁶ / ₁₂ 1946	»	66 000	66 000	100		
<i>Etapp 4:</i> 1. Vatten- och avloppsledningar för centrala delen av Vivsta-Näs municipalsamhälle	²² / ₁₂ 1944	»	330 000	198 000	60	132 000	
2. Utökning	⁹ / ₃ 1945	»	10 000	6 000	60	4 000	
3. Fördyring	¹⁰ / ₁₂ 1946	»	35 000	35 000	100		
4. »	²⁶ / ₁₁ 1947	»	18 000	18 000	100		
<i>Etapp 5:</i>	⁵ / ₅ 1945	»					Principbeslut ⁴ / ₁ 1945 och ²¹ / ₂ 1945
Vatten- och avloppsledningar i Rii, Forsmon, Sandarna och Berglunda respektive Lögdö	²⁸ / ₉ 1949	Arbetsmark- nadsstyrelsen	1 267 600	760 560	60	507 040	Kostnad vid slutredovisning i befintligt skick.

<i>Ettapp 6:</i>								
1. Vatten- och avloppsledningar inom Laggarsbergs- och Edsgårdsområdena	⁵ / ₂ 1948	»	637 500	446 250	70	191 250	Principbeslut ²² / ₈ 1945	
2. Fördyring	²⁴ / ₅ 1949	»	18 000	18 000	100			
<i>Ettapp 7:</i>								
1. Vatten- och avloppsledningar inom Östrands egnahemsområde	⁴ / ₁ 1947	Statens arbetsmarknads-kommission	70 000	42 000	60	28 000		
2. Östrands egnahemsområde, ledningar för kvarteren Torpshammar och Svartvik	¹⁸ / ₁₂ 1947	»	38 000	19 000	50	19 000		
3. Vatten- och avloppsledningar inom Skyttberg	²⁶ / ₂ 1949	Arbetsmarknadsstyrelsen					Principbeslut ¹⁴ / ₁ 1949 Ändrat enligt beslut ⁹ / ₁₁ 1949	
4. Utökning	⁹ / ₁₁ 1949	»	170 000	119 000	70	51 000		
5. Kloakpumpstation i Lundvallen, utloppsledning i Bergeforsen samt vissa ledningsarbeten i Böleområdet		»	100 000	65 000	65	35 000	Principbeslut ⁹ / ₁₂ 1949	
6. Avskärande avloppsledningar och reningsanläggning i Vivsta inom köpingen	²⁸ / ₂ 1950	»	175 000	35 000	20	140 000		
7. Vatten- och avloppsledningar inom Övre Vävland	¹¹ / ₃ 1950	»	160 000	32 000	20	128 000		
		Summa Kronor	4 323 100	2 627 910		1 695 190		

densammans underhåll och drift samt därvid underkasta sig den kontroll, som vederbörande statliga myndighet kan finna erforderlig, dels ock att kommunen skall ställa sig till efterrättelse de villkor, som framdeles kunna bliva stadgade för statsbidrag till vatten- och avloppsanläggningar. Vid sammanträde den 28 april 1944 har Timrå kommun beslutat antaga de föreskrivna villkoren.

I de beslut, som av arbetsmarknadskommissionen (arbetsmarknadsstyrelsen) sedermera fattats om bidrag till anläggningens ytterligare utbyggnad inom Skön, Alnö och Timrå, ha vid varje särskilt bidragstillfälle såsom villkor för bidragen bl. a. meddelats föreskrifter av i allmänhet den innehörden, att vederbörande kommun skall förbinda sig att ansvara för anläggningens framtida underhåll och drift samt ställa sig till efterrättelse de villkor, som äro eller kunna bliva stadgade för statsbidrag till vatten- och avloppsledningar.

Någon sådan överenskommelse angående den gemensamma vattenförsörjningens ordnande, som förutsattes skola komma till stånd på grundval av Kungl. Maj:ts förutnämnda beslut den 30 december 1938 och kontrakten med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen ävensom arbetsmarknadskommissionens förutnämnda beslut, har ännu icke träffats de berörda kommunerna emellan. Förslag till dylikt avtal har dock upprättats redan år 1942 samt av Timrå kommun underställts väg- och vattenbyggnadsstyrelsen för förhandsgranskning. I skrivelse till kommunen den 7 juli 1943 har styrelsen avgivit utlåtande rörande förslaget. Det sålunda av kommunerna upprättade avtalsförslaget, vilket Sköns kommun men icke Alnö och Timrå kommuner förklarar sig kunna biträda, är av i huvudsak följande innebörd.

Skön skall, i vad på denna kommun ankommer, bidra till att de för den gemensamma vattenförsörjningen erforderliga anläggningarna snarast möjligt färdigställas. Skön skall bibehålla anläggningarna och ombesörja deras drift, underhåll och förnyelse. Kostnaden för byggande, drift, underhåll och förnyelse förskötteras av Skön. Anläggningarna skola tillhöra Skön.

Skön skall leverera vatten till Alnö och Timrå vid erforderliga uttagningsställen på huvudvattenledningen.

Ingen av kommunerna får leverera vatten till avnämare inom annan utav avtalsförslaget berörd kommun, utan att särskilt avtal därom träffats mellan de berörda kommunerna.

Av den vid viss tidpunkt tillgängliga vattenmängden skall varje kommun ha rätt att erhålla vad som erfordras för behovet inom kommunen, vari även inräknas vatten, som säljes till industrier och övriga vattenavnämare. Om den utnyttjade grundvattenströmmen ej är tillräcklig, skall vattnet fördelas sålunda, att Skön respektive Alnö och Timrå erhålla lägst 52 respektive 26 och 22 procent av den tillgängliga vattenmängden, räknat för kalendermånad.

Det åligger var och en av Skön, Alnö och Timrå att tillgodose sitt behov av vattenledningsvatten i första hand från den gemensamma anläggningen. Skön må dock kunna tillgodose vattenbehovet i Skönsmons samt Sköns-

bergs municipalsamhällen även från annat vattenverk, i den mån så kan ske utan utvidgning eller förnyelse av inom kommunen befintliga vattenverk. Till utvidgning eller förnyelse räknas härvid icke insättning av ytterligare kloreringsanläggningar eller omkoppling av befintliga pumpar och filter.

De av Skön förskotterade kostnaderna (självkostnader) skola fördelas på de tre kommunerna enligt följande principer.

Grundavgift. Den av statsmedel icke utgående delen av anläggningskostnaden (inklusive marklösen och skadestånd) fördelas sålunda, att på Skön belöper 52 %, på Alnö 26 % och på Timrå 22 %. På Alnö och Timrå belöpande andelar erläggas till Skön medelst årliga annuiteter. För av Skön upplånade medel beräknas därvid samma räntefot och amorteringskvot, som Skön får erlägga.

Förbrukningsavgift. Kostnaderna för drift, underhåll och förnyelse fördelas i proportion till av kommunerna uttagna vattenmängder och på grundval av avläsningar å huvudvattenmätare. På Alnö och Timrå belöpande andelar erläggas till Skön en gång årligen. De årliga kostnaderna för den gemensamma anläggningens förnyelse, vilka enligt avtalsförslaget borde uttagas första gången år 1945, avsättas till en förnyelsefond och bestämmas på sådant sätt, att fonden kan beräknas komma att uppgå till ca 1 300 000 kronor efter 50 år samt att varje kommuns totala kostnad per kubikmeter vatten under en 50-årsperiod blir så konstant som möjligt. Sker förnyelse av viss del före 50-årsperiodens utgång, skall hänsyn därtill tagas vid fastställandet av avsättningarnas storlek efter förnyelsen. Förnyelsefonden skall förvaltas av Skön, som det åligger att hålla fondens medel avskilda från Sköns övriga tillgångar.

Avtalsförslaget har tillämpats provisoriskt mellan de berörda kommunerna, varvid Sköns kommun från de båda övriga intressenterna årligen uttager såväl grundavgifter som förbrukningsavgifter enligt principerna i detta system.

I avvaktan på en definitiv överenskommelse har Sköns kommun debiterat Alnö och Timrå kommuner en förbrukningsavgift för ur den gemensamma anläggningen uttaget vatten, som f. n. uppgår till 8 öre per m³.

Vad den gemensamma anläggningen på fastlandet beträffar uppgå de totala kostnaderna för denna till ca 1 800 000 kronor. De kommunala andelarna i anläggningskostnaderna ha beräknats till 207 750 kronor, som anskaffats av Sköns kommun genom 30-åriga amorteringslån. Den årliga annuiteten härav, kronor 12 656, har i enlighet med ovannämnda avtalsförslag fördelats med 52 % å Skön, 26 % å Alnö samt 22 % å Timrå.

Ifrågavarande preliminära kostnadsfördelning har tillämpats alltsedan år 1944. Ett mera definitivt fastställande av anläggningskostnaden har enligt uppgift från Sköns kommun fått anstå bl. a. i avvaktan på ett blivande avtal om vattenförsörjningen. På Alnö och Timrå kommuner belöpande andelar i amorteringskostnaderna ha som grundavgifter av dessa årligen inbetalats till Sköns kommun.

Vad härefter angår kostnaderna för den gemensamma anläggningens för-

nyelse, har man likalades utgått från avtalsförslagets bestämmelser. Den totala anläggningskostnaden beräknas som ovan berörts till ca 1 800 000 kronor samt avsättningsbehovet för förnyelsen till 1 300 000 kronor eller sålunda ca 72 % av anläggningskostnaden. Denna fonderingsprincip har tillämpats jämväl för anläggningen i övrigt inom Sköns kommun, varvid kommunen med utgångspunkt från kostnaderna för hela anläggningen inom kommunen beräknat det totala avsättningsbehovet till 4 102 000 kronor, fördelat på en tidsperiod av 50 år. Härutöver har kommunen även att räkna med kostnader för förnyelse för ett ytvattenverk beläget i Bergsåker — vilket dock icke innefattas i bestämmelserna för det gemensamma vattenverket — vilka kostnader kunna beräknas till totalt 1 188 000 kronor. Till förnyelsefonden borde sålunda Sköns kommun i enlighet med de tillämpade principerna under en 50-årsperiod avsätta totalt 5 290 000 kronor, motsvarande en årlig kostnad av 105 800 kronor.

Enligt avtalsförslaget skulle avsättning till förnyelsefonden ske fr. o. m. år 1945. Om man utgår från en sådan fondering, borde sålunda till 1949 års utgång Sköns kommun ha avsatt sammanlagt 529 000 kronor. I verkligheten har emellertid enligt till revisorerna lämnad uppgift från kommunen under ifrågavarande femårsperiod endast avsatts år 1947 76 490 kronor och år 1948 57 800 kronor eller tillhopa 134 290 kronor. Härvid är även att märka att utav avsättningen för år 1947 48 000 kronor utgör skattemedel, varför av vattenverkets egna löpande inkomster avsatts endast 86 290 kronor. I detta sammanhang bör även erinras att enligt uppgift från kommunen av vattenverkets driftsinkomster under samma tid för nyanläggningar av ledningar o. d. använts ca 336 000 kronor. Om även dessa kapitalutgifter insatts i förnyelsefonden, skulle därmed under femårsperioden av vattenverkets egna inkomster ha fonderats 422 290 kronor, vilket med i runt tal 107 000 kronor understiger de 529 000 kronor, som enligt vad ovan berörts hade bort avsättas enligt planen. Härutöver må nämnas, att amorteringarna av vattenverkets samtliga lån hittills bestritts av skattemedel med totalt 319 323 kronor, varför det verkliga underskottet å vattenverkets drift under den här ifrågavarande tiden uppgår till sammanlagt 426 323 kronor eller 85 264 kronor per år. För år 1949 har vattenverket lämnat ett underskott å 36 127 kronor, varför detta år ingen avsättning kunnat ske till förnyelsefonden.

Vad beträffar anläggningen inom Alnö kommun uppgår den totala anläggningskostnaden för denna enligt uppgift från kommunen till 3 667 450 kronor. Läggas härtill på Alnö belöpande andel uti kostnaderna för den gemensamma anläggningen i Skön eller 464 000 kronor, uppgår den sammanlagda kostnaden för anläggningen, i vad belöper å Alnö, till 4 131 450 kronor eller i runt tal 4 200 000 kronor. Under åren 1942—1949 har kommunen till förnyelse av anläggningen avsatt sammanlagt endast 48 092 kronor. Någon plan för fonderingsbehovet har därvid icke följts. De årliga avsättningarna variera mellan lägst 146 kronor och högst 11 161 kronor. Under år 1949 har kommunen verkställt viss utredning om avsättningsbehovet för förnyelse

av kommunens anläggningar. Under förutsättning av 50 års avsättningstid för rörnät och 25 år för byggnader har därvid det årliga fonderingsbehovet beräknats utgöra 39 089 kronor. Med hänsyn tagen till amorteringar för lån, vilka uppgingo till 15 437 kronor, skulle avsättningsbehovet för år 1950 utgöra 23 652 kronor. Då under åren 1949 och 1950 utdebiterats totalt 126 000 kronor till nyanläggningar av vatten- och avloppsledningar, har kommunen emellertid icke ansett sig kunna göra någon avsättning till fonden för år 1950. Kommunen uppger sig dock vid behandlingen av staförslaget för år 1951 överväga möjligheten att utdebitera och fondera nyssnämnda belopp. Vattenverkets inkomster åtgå f. n. helt till löpande utgifter, varför såväl utgifter för förnyelse som kapitalutgifter måste utdebiteras.

Inom Timrå uppgå anläggningskostnaderna för de i väg- och vattenbyggnadsstyrelsens regi utförda beredskapsarbetena enligt uppgift från kommunen till ca 3 500 000 kronor. Timrå köpings andel däri utgör 1 226 600 kronor. För egna anläggningsarbeten, vissa beredskapsarbeten och genom vattenverkets försorg utförda arbeten ha kostnaderna angivits uppgå till 1 028 152 kronor. Till kommunal förnyelsefond har kommunen för vart och ett av åren 1947—1950 avsatt 25 000 kronor eller sålunda tillhoppa 100 000 kronor. Då kommunen ansett, att genom en del större investeringar i nyanläggningar viss förnyelse ägt rum, har ingen avsättning beräknats i staförslaget för nästkommande år. Någon bestämd plan för avsättning till förnyelsefonden har icke upprättats. Kommunen har dock räknat med en årlig avsättning uppgående till minst 25 000 kronor samt en avsättningstid av 50 år, varigenom man kommit fram till ett sammanlagt slutligt fonderingsbehov för anläggningens förnyelse av 1 250 000 kronor. För vattenverkets investeringsbehov och drift uppger sig kommunen under senare år ha fått vidkännas en betydande kommunal subvention, uppgående vad avser nyanläggningar till ca 205 000 kronor i genomsnitt per år samt för driften till ca 20 000 kronor per år.

Enligt för Sköns vattenverk gällande taxa uttages av abonnenterna f. n. en anslutningsavgift av 125 kronor för varje fastighet med endast en bostadslägenhet, med tillägg av 25 kronor för varje ytterligare inom fastigheten belägen bostadslägenhet. För denna avgift tillhandahåller vattenverket kostnadsfritt servisledning upp till högst 15 m. Kostnaderna för eventuellt återstående del av ledningen betalas av abonnenten till den del, som ej bestrides av statsmedel.

För vattenförbrukningen erlägges en årlig avgift, varierande mellan 20 kronor och 45 kronor för varje bostadslägenhet allt efter lägenhetens storlek. Härtill kommer för badrum 10 kronor och för varje inom lägenheten anordnad vattenklosett 10 kronor.

Vid vattenleverans till industrier m. m. debiteras vattenavgifter enligt mätare med högst 40 öre per m³ vid lägsta förbrukning och lägst 20 öre per m³ vid en förbrukning överstigande 3 500 m³ per år. För jordbruksfastighet med mätare utgår för varje bostadslägenhet en grundavgift av 15 kronor

per år, vartill kommer ett m³-pris uppgående vid lägsta förbrukning till 25 öre per m³ och vid högsta till 15 öre.

För abonnenter inom Sundsvall och Selånger utgå avgifter enligt särskild taxa. Särskilda överenskommelser ha även ingåtts för leverans av industri-vatten till Ortvikens sulfittfabrik samt Ankarsviks bolag. I enlighet härmed debiteras dessa företag dels en fast årlig avgift av 15 000 kronor, dels en förbrukningsavgift av 5 öre per m³ uttaget vatten.

För Alnö kommun gälla taxebestämmelser av i huvudsak motsvarande innehåll.

I Timrå erlägges för varje hushåll en avgift av 27 kronor årligen samt 3 kronor för vattenklosett. Vissa större förbrukare ha specialavtal. Pensionärer betala halv avgift.

Revisorernas uttalande. Alltsedan år 1938 ha betydande belopp av statsmedel investerats i vatten- och avloppsanläggningar inom Sköns, Alnö och Timrå kommuner. Tillkomsten av dessa stora arbetsföretag, vilkas utförande skett på grundval av de utav Kungl. Maj:t den 30 december 1938 uppdragna riktlinjerna, får ses mot bakgrunden främst av den betydande arbetslöshet, som för denna bygd blivit en följd av de omfattande rationaliseringsåtgärderna och driftsnedläggelserna inom sågverksindustrin i slutet av 1920- och början av 1930-talen, men även angelägenheten att genom en samverkan de berörda kommunerna emellan ernå en för dem ändamålsenlig lösning av vatten- och avloppsfrågan. Anläggningsarbetena ha i huvudsak utförts såsom statliga beredskapsarbeten i väg- och vattenbyggnadsstyrelsens regi samt fortskridit etappvis, allteftersom arbetslösheten påkallat deras igångsättande. De hittillsvarande anläggningskostnaderna för nyssnämnda arbeten uppgå enligt av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen lämnade uppgifter till ca 15 148 000 kronor, fördelade på Sköns, Alnö och Timrå kommuner med respektive 6 627 000, 4 198 000 och 4 323 000 kronor. Av statsmedel har utgått totalt ca 11 000 000 kronor.

Revisorerna, som avlagt besökt inom Sköns och Alnö kommuner, ha därvid varit i tillfälle att konstatera det stora värde de utförda anläggningarna fått för de berörda kommunerna och deras bebyggare. Betydelsen av företagen sammanhänger icke blott med de rikliga arbetstillfällena, som under arbetenas utförande erbjudit sig för bekämpande av den utomordentligt svåra arbetslöshet, som varit rådande och som alltjämt till viss del dröjer sig kvar i dessa trakter. Även indirekt har anläggningen blivit av den största betydelse genom de gynnsammare förutsättningar för en uppblomstring av näringslivet och utkomstmöjligheterna i orten, som vattenförsörjningens ordnande utan tvivel inneburit. Härtill kommer att ur bostadshygieniska synpunkter anläggningens tillkomst bidragit till att skapa förbättrade förhållanden i bygden.

Abonnentanslutningen till det kommunala vatten- och avloppsnätet är, särskilt i betraktande av den inom vissa delar av kommunerna spridda bebyggelsen, mycket god. Inom Sköns kommun äro sålunda ca 1 450 bostads-

fastigheter med 2 950 bostadslägenheter eller i runt tal 80 procent av hela bostadsbeståndet försedda med vattenledning och i de allra flesta fall även med avloppsledning. Dessutom finnes relativt god tillgång till sötvatten för industrierna. Av Alnö kommuns 5 265 invånare, fördelade på 1 800 hushåll och 1 200 bostadsfastigheter, ha f. n. 995 hushåll med 3 355 personer i 640 bostadshus anslutning till kommunens vattenledningsanläggning, medan samtliga bostadshus utom 46 äro anslutna till de kommunala avloppsledningarna.

Även om det sålunda knappast torde råda något tvivel om att anläggningen blivit till mycket stort gagn för de berörda kommunerna, måste revisorerna å andra sidan konstatera, att de villkor, vilka förknippats med företagets tillkomst, till vissa väsentliga delar icke tillfredsställande uppfyllts. Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 30 december 1938 skulle de tre kommunerna genom överenskommelser var för sig med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen bl. a. förbinda sig att ingå avtal inbördes om distribution av vatten från Sköns vattenledningsanläggning till Alnö och Timrå kommuner samt om underhåll och drift av de för den gemensamma vattenförsörjningen erforderliga delarna av anläggningen, vilket avtal skulle underställas Kungl. Maj:ts prövning. Vidare skulle kommunerna ansvara för anläggningens framtida underhåll och drift. Sedan Kungl. Maj:ts beslut återkallats i vad gäller Timrå, har dåvarande arbetsmarknadscommissionen i samband med beviljande av bidrag till denna kommun bl. a. meddelat föreskrifter av motsvarande innebörd. Genom kontrakt med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen ha Sköns och Alnö kommuner var för sig påtagit sig nyss berörda förpliktelser, medan Timrå gentemot dåvarande arbetsmarknadscommission iklätt sig motsvarande åtaganden.

Något avtal kommunerna emellan* om den gemensamma vattenförsörjningens ordnande har emellertid ännu icke kommit till stånd. I stället tillämpas tills vidare provisoriskt vissa i ett tidigare upprättat avtalsförslag angivna principer för distributionen av vatten och fördelningen av kostnaderna för den gemensamma vattenanläggningens drift och underhåll. Icke heller har frågan om anläggningarnas förnyelse ännu erhållit en fullt tillfredsställande lösning. Finansieringsplaner innefattande bestämda beräkningar rörande det erforderliga kommunala fonderingsbehovet ha sålunda upprättats först på senare tid; betydande svårigheter synas för övrigt föreligga att tillämpa de enligt dessa planer beräknade avsättningarna. Detta har, som av den lämnade redogörelsen framgår, bl. a. medfört att avsättningarna till anläggningarnas förnyelse icke kunnat verkställas i en mot det beräknade behovet svarande omfattning, varför betydande underskott i fonderingen uppkommit. Vattenverkens ekonomi synes dessutom vara sådan, att avsättningskostnaderna liksom utgifter för kapitalökningar icke kunnat täckas av löpande inkomster utan i större eller mindre utsträckning måst finansieras i annan ordning. Inom Alnö kommun är sålunda läget f. n. sådant, att fonderingsbehovet i sin helhet kan tillgodoses endast genom kommunala subventioner i form av uttaxeringar.

Nu berörda förhållanden finna revisorerna mindre tillfredsställande. Sedan numera över ett decennium förflutit efter företagets tillkomst, framstår det givetvis som angeläget, att frågan om den gemensamma vattenförsörjningens ordnande inom de berörda kommunerna bringas till en slutlig lösning. Även om, som nämnts, ett visst system f. n. provisoriskt tillämpas i avseende å de frågor, som hänga samman med den gemensamma vattendistributionen, måste likväl formlösheten och avsaknaden av för parterna definitivt bindande regler för samarbetet vara ägnad att skapa viss oklarhet rörande innebörden i och omfattningen av kommunernas åtaganden beträffande anläggningens framtida drift och underhåll, samt medföra ett osäkerhetstillstånd, vilket kan bidra till att motverka frågan om en rationell lösning av den gemensamma vattenförsörjningens ordnande. Härtill kommer, att den nuvarande ordningen utan tvivel lätt kan bidra till uppkomsten av en situation, som kan försvåra en eventuell framtida överenskommelse efter andra linjer än de som nu följas. Med hänsyn till de betydande belopp, som av statsmedel investerats i anläggningarna, är det för den skull för staten av särskild vikt att i avseende å de gemensamma anläggningarnas framtida underhåll och vård full klarhet erhålles rörande ansvarsfördelningen de olika intressenterna emellan, liksom också att garantier skapas för att sådana avsättningar för anläggningarnas förnyelse komma till stånd, som fullt motsvara den statliga investeringen i dessa anläggningar.

Med hänsyn till det anförda finna revisorerna det angeläget, att åtgärder vidtagas i syfte att få till stånd dels en uppgörelse i någon form de berörda kommunerna emellan i fråga om den gemensamma vattenförsörjningens ordnande, dels en tillfredsställande lösning av frågan om de berörda anläggningarnas förnyelse. Lämpligen torde därvid böra uppdragas åt väg- och vattenbyggnadsstyrelsen eller annan myndighet att taga de initiativ, som kunna befinnas erforderliga för uppnående av de nu angivna syftena.

I detta sammanhang anse sig revisorerna böra något beröra en särskilt för Alnö betydelsefull fråga. Under den senaste tiden ha betydande svårigheter uppstått att med den nuvarande färjförbindelsen mellan Alnö och fastlandet bemästra den starkt stigande landsvägstrafiken. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har med hänsyn härtill uppgjort förslag till broförbindelse över Alnösundet för en beräknad kostnad av ca 13 miljoner kronor eller, inberäknat det kapitaliserade värdet av underhållskostnaderna, 14,3 miljoner kronor. Till jämförelse må nämnas att det kapitaliserade värdet av kostnaderna för den nuvarande färjförbindelsen uppgår till ca 10 miljoner kronor. Under revisorernas besök å Alnö framhölls från kommunens sida angelägenheten av att broförbindelsen med fastlandet snarast komme till stånd, då genom tillkomsten av denna transporterorna självfallet skulle avsevärt förenklas och trafikanternas kostnader härför nedbringas.

Kommunikationsdepartementet.

§ 11.

Vissa med AB Trafikrestaurangers verksamhet sammanhängande spörsmål.

Under § 66 i sin berättelse lämnade 1934 års revisorer en redogörelse för vissa av revisorerna verkställda undersökningar rörande statens och det statsunderstödda svenska trafikförbundets mellanhavanden med turisttrafikförbundets restaurangaktiebolag, som för det dåvarande jämlikt särskilda kontrakt omhänderhade restaurangrörelsen i flertalet restaurangvagnar i statens järnvägars tåg, å statens järnvägars samtliga tågfärjor samt vid vissa statens järnvägar tillhöriga stationsrestauranger. I anslutning härtill uttalade revisorerna bl. a., att det syntes böra tagas under övervägande, huruvida icke bolagets kontrakt med statens järnvägar borde revideras på sådant sätt att statens intressen för framtiden bleve bättre tillgodosedda. I sitt häröver avgivna remissyttrande framhöll järnvägsstyrelsen sammanfattningsvis, att styrelsen redan tidigare kommit till insikt om att mellanhavandet mellan bolaget och statens järnvägar borde kunna ordnas så, att statsverket av bolagets avkastning erhöle en större andel än dittills, utan att dock styrelsens krav på en hög standard finge minskas. Järnvägsstyrelsen förutskickade jämväl, att styrelsen senare skulle inkomma med förslag i ärendet till Kungl. Maj:t.

Sedan de av järnvägsstyrelsen med turisttrafikförbundets restaurangaktiebolag träffade avtalen uppsagts att upphöra med utgången av år 1938, gjorde styrelsen i underdånig skrivelse den 9 december 1936 framställning om medel till belopp av 375 000 kronor för bildande av ett statligt aktiebolag för övertagande av ifrågavarande restaurangrörelse fr. o. m. år 1939. I anledning av skrivelsen, i vilken de med förevarande ärende sammanhängande spörsmålen ingående behandlades, avgåvos remissyttranden av bolagets ursprungliga stiftare, svenska trafikförbundet, samt av statskontoret och riksräkenskapsverket. Frågan förelades sedermera riksdagen genom propositionen 1937: 199, varvid föredragande departementschefen efter att ha erinrat om järnvägsstyrelsens förslag till ordnande av restaurangrörelsen vid statsbanorna inledningsvis anförde följande.

Järnvägsstyrelsen har förordat, att ett helt statligt aktiebolag med statens järnvägar såsom ägare av aktierna skall övertaga ifrågavarande rörelse. Härtill har statskontoret givit sin anslutning. Även riksräkenskapsverket har tillstyrkt förslaget med den jämkningen, att ämbetsverket anser, att ledamöterna av bolagets styrelse och bolagets revisorer böra utses av Kungl. Maj:t samt att för aktieteckningen nödiga medel skola anvisas å anslag under utgifter för kapitalökning, fonden för statens aktier. Svenska trafikförbundet, som är huvudintressent i det nuvarande restaurangbola-

get, har för sin del påyrkat, att trafikförbundet skulle få ingå såsom delägare även i det nya restaurangbolaget, därvid dock statens järnvägar skulle erhålla ett dominerande inflytande och förbundet en begränsad utdelning å sina aktier.

Såsom järnvägsstyrelsen närmare utvecklat, har det nuvarande restaurangbolaget under en följd av år redovisat betydande årliga vinster, ehuru restaurangrörelsen i själva verket icke varit vinstgivande. Restaurangbolaget har nämligen icke kunnat erlägga sådan hyra för de av statens järnvägar tillhandahållna, för rörelsens bedrivande erforderliga lokalerna och vagnarna m. m., som varit nödvändiga för täckande av statens järnvägars kostnader för desamma, ens om bolagets vinst helt disponerats för detta ändamål. Restaurangrörelsen är alltså icke i och för sig att betrakta såsom en ekonomiskt bärande affär men är givetvis, såsom styrelsen understrukt, av utomordentlig betydelse för statens järnvägars persontrafik.

Departementschefen förklarade sig vidare — då något vägande skäl för att bibehålla trafikförbundets meddelägarskap icke kunde anses ha förebragts och det heller icke vore lämpligt att inordna rörelsen i statens järnvägars egen organisation — vilja i likhet med järnvägsstyrelsen och de hörda ämbetsverken förorda, att restaurangrörelsen vid statens järnvägar fr. o. m. år 1939 omhändertoges av ett statligt bolag. Endast därigenom syntes nämligen de särskilt av riksdagens revisorer uttalade önskemålen om en lämpligare fördelning än för det dåvarande av restaurangrörelsens inkomster kunna på ett fullt tillfredsställande sätt tillgodoses.

I anslutning härtill framhöll departementschefen bl. a. följande.

Vad beträffar de former, under vilka ett dylikt bolag bör komma att arbeta, torde jag icke här behöva närmare ingå på spörsmålet i vidare mån än att jag funnit mig böra i anslutning till riksräkenskapsverkets förslag förorda, att flertalet av bolagets styrelseledamöter och revisorer skola utses av Kungl. Maj:t. Med en sådan anordning och då bolaget givetvis bör vara skyldigt att underkasta sig granskning från riksdagens revisorers sida, torde en från olika synpunkter tillfredsställande organisation vara säkrad. Bolagsordningen liksom framtida ändringar i densamma böra underställas Kungl. Maj:ts prövning.

Järnvägsstyrelsen har föreslagit, att aktiekapitalet i det nya bolaget bestämmas till 375 000 kronor och att detta belopp måtte få anskaffas genom anlåtande av statens järnvägars rörelsemedel. Statskontoret har för sin del förordat anvisande av lånemedel för ändamålet, och riksräkenskapsverket har, med hänsyn till sitt förslag om att styrelse och revisorer skulle utses av Kungl. Maj:t, förordat det erforderliga anslaget upptagande å riksstaten under rubriken fonden för statens aktier. För min del har jag, i betraktande av det nyss beträffande restaurangrörelsens bristande räntabilitet anförda, icke kunnat tillstyrka, att lånemedel anvisas under fonden för statens aktier, utan funnit mig böra biträda järnvägsstyrelsens förslag, varigenom statens järnvägar skulle bli ägare av aktierna.

Departementschefens uttalande utmynnade i en hemställan, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att, med godkännande av vad departementschefen anfört rörande organisationen av restaurangrörelsen m. m. vid statens järnvägar, medgiva att för tecknande av aktier i det nya statliga restaurangaktiebolaget finge tagas i anspråk ett belopp av 375 000 kronor av

statens järnvägars rörelsemedel. Denna av Kungl. Maj:t biträdda hemstäl-
lan bifölls av riksdagen (skr. nr 267).

I enlighet med riksdagens sålunda fattade beslut har restaurangrörelsen
vid statens järnvägar alltsedan år 1939 omhänderhaftas av ett rent statligt
bolag, AB Trafikrestauranger. Alltjämt gällande bolagsordning har fast-
ställts av Kungl. Maj:t den 22 april 1938 med vissa ändringar den 30 sep-
tember 1938 och den 8 maj 1948. Aktiekapitalet, som i sin helhet redovisas
på statens järnvägars fond, uppgår till nyssnämnda belopp eller 375 000
kronor. Bolagets styrelse består av fem ledamöter, av vilka tre utses av
Kungl. Maj:t. F. n. utgöres styrelsen av generaldirektören och chefen för
statens järnvägar (ordf.), ett kansliråd i kommunikationsdepartementet
(vice ordf.), överdirektören i järnvägsstyrelsen, en nyligen pensionsavgång-
en byråchef i samma styrelse samt en privat restauratör. Av bolagets tre
revisorer utses en på ordinarie bolagsstämma och två av Kungl. Maj:t.
Enligt bolagsordningen äro riksdagens revisorer berättigade att granska
bolagets förvaltning och räkenskaper.

Av bolagets förvaltningsberättelse för år 1949 framgår att i bolaget un-
der detta år varit anställda i medeltal 1 489 arbetare av olika yrkeskate-
gorier. Motsvarande siffra i vad avser inspektörer, föreståndare och kon-
torspersonal utgör 119. De totala personalkostnaderna, fränsett avgifter
till vissa pensionskassor, ha uppgått till närmare 7 miljoner kronor. Bola-
gets omsättning under samma år — inalles i runt tal 25,5 miljoner kronor
— fördelar sig på de olika rörelsegrenarna sålunda:

Restaurangvagnar och tågförsäljningar	7 638 843
Tågfärjerestaurationer	2 242 442
Stationära restauranger	15 120 011
Hotell (logi)	485 695
Summa kronor	25 486 991

I bolagets senaste balansräkning äro tillgångar och skulder per den 31
december 1949 redovisade på följande sätt.

Tillgångar

Anläggningstillgångar

Inventarier	74 212: 41
Aktier i dotterbolag: 150 st. i Fastighets AB Vasapalatset å nom. kr. 300: —	50 000: —
Reversfordran hos Fastighets AB Vasapalatset	490 000: —
Affärsvärde	20 000: —

Omsättningstillgångar

Varulager	588 849: 53
Diverse debitorer	101 698: 95
Fastighets AB Vasapalatset	28 096: 81
Fordran hos statens järnvägar	314 327: 98
Handkassor	134 765: 59
Bank-, postgiro- och kassabehållningar	244 323: 83
Kronor	2 010 275: 10

Skulder

<i>Aktiekapital och fonder</i>	
Aktiekapital	375 000: —
Reservfond	75 000: —
<i>Långfristiga skulder</i>	
Skuld till dotterbolag (Hotell Skandia AB)	5 000: —
<i>Kortfristiga skulder</i>	
Diverse kreditorer	1 156 365: 52
Upplupna semesterlöner	275 000: —
Skatteskuld	4 898: —
<i>Vinst å bolagets verksamhet</i>	
Balanserad vinst	18 651: 08
Hela vinsten enl. balansräkningen från föregående räkenskapsår uppgick till kronor 68 651: 08 och har enligt bolagsstämans beslut disponerats sålunda:	
till reservfonden	50 000: —
överföres i ny räkning	18 651: 08
Årets vinst	136 360: 50 155 011: 58
	Kronor 2 046 275: 10

Resultatet av 1949 års drift framgår av följande vinst- och förlusträkning.

Intäkter

Bruttovinst av restaurangrörelsen	10 873 958: 74
Bruttovinst av hotellrörelsen (logi)	485 250: 55
Intäktsräntor (därav från Fastighets AB Vasapalatset kr. 17 150: — samt kr. 30 831: 83 i samband med skatterestitution)	70 812: 78
Diverse intäkter	114 724: 36
Restituerad skatt	218 466: 48
Överskjutande preliminär skatt	21 623: —
	Kronor 11 784 835: 91

Kostnader

Löner och personalkostnader	6 670 079: 51
Avgifter och omkostnader till pensionskassorna	269 884: 80
Hyror (därav till Fastighets AB Vasapalatset kr. 78 898: 40 inbegr. värmeställning)	221 958: 29
Arrende till statens järnvägar	1 900 000: —
Inventariers underhåll	373 471: 45
Allmänna driftskostnader	1 327 860: 93
Allmänna förvaltningskostnader (därav till Fastighets AB Vasapalatset kr. 16 157: — inbegr. värmeställning)	442 571: 40
Provisioner och rabatter	1 065: 26
Reklam	19 371: 04
Skatter	30 140: —
Avskrivning å inventarier	364 410: 31
Avskrivning å affärsvärde	20 000: —
Nedskrivning å fordringar och varor	7 662: 42
Årets nettovinst	136 360: 50
	Kronor 11 784 835: 91

I enlighet med styrelsens och verkställande direktörens förslag har på bolagsstämma den 16 maj 1950 beslutats, att av 1949 års vinst, 136 360 kronor 50 öre jämte från föregående år kvarstående 18 651 kronor 8 öre eller sammanlagt 155 011 kronor 58 öre, 15 000 kronor skola avsättas till reservfonden samt att resterande belopp, 140 011 kronor 58 öre, skall överföras till 1950 års vinst- och förlusträkning.

Till belysande av utvecklingen under den tidsperiod bolaget hittills varit i verksamhet må följande uppgifter här lämnas. Siffrorna äro i förekommande fall avrundade till närmaste tusental kronor.

År	Omsättning (kronor)	Nettovinst (kronor)	Arrende till SJ (kronor)
1939	8 218 000	3 000	800 000
1940	10 437 000	5 000	1 121 000
1941	11 796 000	3 000	1 200 000
1942	14 264 000	5 000	1 626 000
1943	14 370 000	— 41 000	1 571 000
1944	16 059 000	— 118 000	1 200 000
1945	18 089 000	— 60 000	1 500 000
1946	20 116 000	6 000	1 450 000
1947	22 029 000	224 000	1 500 000
1948	24 549 000	66 000	1 700 000
1949	25 487 000	136 000	1 900 000

Närmare bestämmelser angående den av AB Trafikrestauranger vid statens järnvägar bedrivna restaurangrörelsen m. m. finnas intagna i ett mellan järnvägsstyrelsen och bolaget den 27 december 1938 ingånget kontrakt, som gäller tills vidare med en ömsesidig uppsägningstid av sex månader. Beträffande arrendet till statens järnvägar föreskrevs ursprungligen, att bolaget såsom årlig avgift för begagnande av upplåtta stationära, rullande och flytande lokaler m. m. samt för rättigheten till restaurangrörelses bedrivande enligt kontraktet skulle i ett för allt erlägga ett belopp av 900 000 kronor. Denna bestämmelse har sedermera ändrats genom särskilda kontraktstillägg. F. n. gäller att avgiften i fråga, avrundad till närmast högre tusental kronor, skall utgå med 10 procent av den bruttoomsättning som för varje år uppstår å servering eller försäljning till den resande allmänheten.

Revisorerna ha under hand inhämtat vissa upplysningar angående AB Trafikrestaurangers försäljningsrörelse. Därav framgår bl. a., att bolaget f. n. innehar ett 40-tal stationära försäljningsställen, huvudsakligen hotell, restauranger och byfféer. I anslutning till den egentliga restaurangrörelsen — i vissa fall genom fristående kiosker — sker även försäljning av bl. a. choklad- och tobaksvaror. Den totala omsättningen härav under sistförflutna kalenderår, bortsett från försäljningen ombord på tågfärjorna, kan uppskattas till i runda tal 2,8 respektive 2,9 miljoner kronor, innebärande en bruttovinst av 800 000 respektive 250 000 kronor. Bolaget äger dock icke någon ensamrätt till försäljningen av dessa varor inom statens järnvägars stationsområden utan är härutinnan underkastat konkurrens från framför allt AB Svenska pressbyråns sida.

Pressbyråns mellanhavande med statens järnvägar är reglerat genom ett mellan järnvägsstyrelsen och företaget den 24 november 1943 ingånget kontrakt, som upphör att gälla i och med utgången av år 1951. Enligt detta kontrakt har pressbyrån med viss inskränkning tillerkänts monopol på försäljningen av tidningar, tidskrifter, kartor och böcker å statens järnvägars stationer och tåg (§ 1 mom. 1). Därutöver må pressbyrån å vederbörande stationer även utöva handel med i 11 § 3 mom. 1) och 3) butikstängningslagen nämnda varor jämte fotografisk film, frankotecken och välgörenhetsmärken samt efter överenskommelse i varje särskilt fall jämväl bedriva kaféerörelse (§ 1 mom. 2). I rätten att saluföra varor ha dock gjorts följande begränsningar, nämligen dels att i tågen endast få försälas i § 1 mom. 1 angivna varor jämte frankotecken och välgörenhetsmärken, dels att i vissa försäljningslokaler endast få föras nyssnämnda i § 1 mom. 1 angivna varor jämte film, frankotecken, välgörenhetsmärken och mindre pappersartiklar. Försäljningen skall äga rum från särskilda, statens järnvägar tillhöriga försäljningslokaler eller av pressbyrån anordnade kiosker eller andra försäljningslokaler eller från försäljningsvagnar samt å tågen genom tågbud, allt i enlighet med i kontraktet närmare angivna villkor.

Enligt § 12 av nyssnämnda kontrakt har pressbyrån för sålunda medgivna rättigheter och förmåner att årligen erlægga *dels* för rättigheten enligt § 1 mom. 1 viss monopolavgift samt en omsättningsavgift, räknad på bruttoförsäljningen av pressalster, om 2,8 procent, *dels* för försäljning enligt § 1 mom. 2 en omsättningsavgift, räknad på bruttoförsäljningen utom fixerade skatter, vilken utgör för tobaksvaror 1,5 och för övriga varor 5 procent, dock att för frankotecken, välgörenhetsmärken o. d. ingen särskild avgift erlägges, *dels* hyror med vissa belopp, *dels* ock för uppvärmning av pressbyråns egna lokaler samt för belysning överenskomna belopp. Omsättningsavgifterna enligt ovan skola sammanlagt uppgå till minst 350 000 kronor årligen. Järnvägsstyrelsen äger att genom särskild revisor kontrollera nämnda avgifter.

Enligt vad revisorerna under hand inhämtat ha statens järnvägars inkomster av pressbyråns försäljningsrörelse under sistförflutna kalenderår uppgått till inalles 1 845 949 kronor, varav 74 925 kronor avse monopolavgift, 150 723 kronor lokalhyror, 25 166 kronor värmeavgifter och 1 595 135 kronor omsättningsavgifter. Sist angivna belopp fördelar sig med 30 306 kronor på tågbudens försäljning, med 485 795 kronor på annan försäljning av pressalster, med 426 978 kronor på försäljning av tobaksvaror, med 476 020 kronor på försäljning av chokladvaror samt med 176 036 kronor på försäljning av övriga varor. Med ledning av dessa siffror och förenämnda procentsatser kan storleken av omsättningen beträffande vart och ett av här ifrågavarande varuslag framräknas. Revisorerna ha vidare införskaffat uppgifter om den rabatt som vederbörande återförsäljare åtnjuta vid inköp av samma varuslag. På grundval härav kan jämväl en ungefärlig uppfattning erhållas om den bruttovinst m. m. som pressbyrån i nu angivna fall tillgodogör sig. De sålunda framräknade siffrorna, som avrundats till närmaste tusental kronor, återfinnas i nedanstående tablå.

Försäljning av	Omsättning	Bruttovinst		Oms.avgift till SJ		Pressbyråns egen andel
		i %	i kr.	i %	i kr.	
Pressalster m. m. å tåg .	1 070 000	25	268 000	2,8	30 000	238 000
Andra pressalster	17 357 000	30	5 207 000	2,8	486 000	4 721 000
Tobaksvaror	28 467 000	9	2 562 000	1,5	427 000	2 135 000
Chokladvaror	14 424 000	30	4 327 000	¹ 3,3	476 000	3 851 000
Övriga varor	3 520 000	25	880 000	5,0	176 000	704 000
Summa kronor	64 888 000	—	13 244 000	—	1 595 000	11 649 000

¹ Enligt kontraktet skall omsättningsavgiften i detta fall utgå med 5 procent, sedan statsskatten — f. n. 60 procent av bruttopriset — frånräknats. Detta innebär att avgiften i realiteten begränsas till 3,3 procent.

Revisorerna ha funnit det vara av intresse att i förevarande sammanhang anföra vissa exempel på den av AB Trafikrestauranger bedrivna kioskrörelsens lönsamhet. Sålunda må nämnas att enligt inhämtade uppgifter den bolaget tillhöriga kiosken i Malmö under år 1949 lämnat ett nettoöverskott på i runt tal 102 000 kronor, medan motsvarande siffror för kioskena i Borås och Boden uppgå till respektive 61 000 och 15 900 kronor. Därest pressbyrån hade arrenderat dessa kiosker och som vederlag härför erlagt omsättningsavgift till statens järnvägar jämlikt de i förenämnda kontrakt intagna bestämmelserna, skulle statens järnvägar ha erhållit respektive 22 000, 10 000 och 3 500 kronor och pressbyrån sålunda för egen del behållit respektive 80 000, 51 000 och 12 400 kronor.

Såsom i det föregående antytts bedrivs viss försäljningsrörelse inom statens järnvägars stationsområden även av andra enskilda intressenter än pressbyrån. Följande exempel på därvid utgående arrendebelopp må här lämnas.

Kioskrörelsens art	Årshyra (kronor)	Anm.
<i>Stockholm C</i>		
Ekiperingsaffär	5 000	¹ 42,5 procent av återförsäljarrabatten. Hyran har för tiden den 1 oktober 1949—den 30 september 1950 uppgått till 76 811 kronor.
Fruktaffär	28 000	
Frisersalong	1 400	
Blomsterhandel	7 500	
Tobaksaffär	1	
<i>Göteborg C</i>		
Fruktaffär	² 10 500	³ Här ifrågavarande hyra skall fr. o. m. den 1 januari 1951 utgå med 20 procent av återförsäljarrabatten, då omsättningen understiger 1 miljon kronor, för att successivt höjas till 42,5 procent, då omsättningen överstiger 2 miljoner kronor, dock lägst med 18 000 kronor.
Ekiperingsaffär	² 2 400	
Blomsterhandel	² 700	
Tobaksaffär	³ 12 000	

Enligt vad revisorerna under hand erfarit skulle vederbörande arrendatorers nettovinst i nu angivna fall vida överstiga de utgående hyresbeloppen. Såsom exempel må nämnas, att de vid Stockholms centralstation befintliga fruktkioskerna beräknas ha en årlig omsättning av åtminstone 1,8 miljoner kronor, vilket skulle resultera i en nettovinst av minst 500 000 kronor.

I anslutning härtill må nämnas att chokladkiosken å Stockholms centralstation tidigare arrenderats av en privat firma mot en årshyra av 60 000 kronor. AB Trafikrestauranger, som numera övertagit kiosken i fråga, kunde sistförflutna kalenderår redovisa en nettovinst på rörelsen av i runt tal 234 000 kronor.

Slutligen torde böra framhållas, att kioskrörelsen vid de till den förutvarande bergslagsbanan anknutna omnibuslinjerna omhänderhaves dels av det statens järnvägar tillhöriga GDG Biltrafiks AB, dels av ett dotterbolag till detta bolag, dels ock av ett tredje bolag vars aktiestock till en tredjedel innehas av GDG Biltrafiks AB. Enligt vad revisorerna under hand inhämtat har pressbyrån nyligen gjort framställning om att på de i förenämnda kontrakt angivna villkoren få övertaga denna kioskrörelse.

Revisorernas uttalande. Under den tid av närmare tolv år som förflutit sedan AB Trafikrestauranger började sin verksamhet har bolagets rörelse undergått en stark utveckling. Mellan åren 1939 och 1949 har sålunda, såsom av det föregående framgår, omsättningen mer än tredubblats. Samtidigt har en icke oväsentlig konsolidering av bolaget kunnat äga rum, kännetecknad bl. a. av att en i förhållande till aktiekapitalet ansevärd reservfond upplagts och att inventariebeståndet avskrivits i betydande omfattning. Bolaget har därjämte genom årliga tillskott tagit verksam del vid tillskapandet av de båda pensionskassor till vilka personalen är ansluten. De arrendebelopp som tillförts statens järnvägar överstiga också i avsevärd mån statens andel av de vinstmedel som uppkommo under det förutvarande restaurangbolagets verksamhet. Såvitt revisorerna vid sin granskning kunnat finna, har bolagsledningen fullgjort sina uppgifter på ett förtjänstfullt sätt, under samtidigt beaktande av såväl fullt affärsmässiga principer som den här ifrågavarande verksamhetens speciella karaktär av komplement till den egentliga trafikrörelsen.

En ytterligare förbättring av det ekonomiska utfallet av rörelsen synes emellertid ligga inom räckhåll, därest vissa på sistone aktualiserade frågor vinna en lösning som underlättar bolagets fortsatta utveckling och därigenom bättre tillgodoser statsintresset än vad f. n. är fallet. Revisorerna syfta härvid på omständigheterna kring den affärsverksamhet som vid statens järnvägar bedrivs av AB Svenska pressbyrån. Detta bolag har i sin egenkap av distributionsorgan för tidningarna i vårt land tillerkänts ensamrätten till försäljning av pressalster på järnvägarna. Därutöver upprätthåller emellertid bolaget en omfattande kioskrörelse inom statens järnvägars stationsområden för försäljning av bl. a. tobaks- och chokladvaror, ofta i direkt konkurrens med AB Trafikrestaurangers motsvarande rörelse. Pressbyråns mellanhavande med statens järnvägar regleras genom ett särskilt kontrakt, som upphör att gälla i och med utgången av nästa kalenderår. Då vissa därmed sammanhängande förhållanden ansetts verka hämmande på AB Trafikrestaurangers affärsverksamhet, har, enligt vad revisorerna under hand erfarit, bolagets verkställande ledning hemställt att få bliva re-

presenterad vid de förhandlingar som förutsatts skola föregå det eventuella avslutandet av nytt avtal.

För egen del ha revisorerna icke kunnat undgå att göra den iakttagelsen, att de i kontraktet med pressbyrån intagna villkoren måste anses i olika hänseenden leda till ur statsintressets synpunkt mindre tillfredsställande resultat. Visserligen tillföras statens järnvägar därigenom i och för sig ansevliga belopp; ställda i relation till den här ifrågakarande omsättningens totala storlek te de sig dock alltför ringa. En särskilt oförmånlig utformning synes exempelvis föreskriften om omsättningsavgiftens beräkning i vad avser chokladvaror ha erhållit. Revisorerna förutsätta därför att — därest över huvud taget pressbyrån fortsättningsvis anses böra få utöva här ifrågakarande kioskrörelse — avtalsbestämmelserna i sinom tid i grund revideras. Ett minimikrav därvidlag torde vara, att vederbörande avgifter fastställas till belopp som bättre svara mot det ekonomiska utfallet av rörelsen.

I detta sammanhang synas emellertid vissa speciella omständigheter böra beaktas, genom vilka det föreliggande problemet infogas i ett större sammanhang. Sålunda må erinras om att AB Trafikrestauranger vid tidpunkten för det nu med pressbyrån gällande kontraktets ingående allenast under ett fåtal år varit i verksamhet. Sedan dess har bolagets affärsrörelse avsevärt vuxit i omfattning, och densamma lämnar numera ett ekonomiskt resultat som i förekommande fall vida överstiger vad som för statsverkets del skulle ha uppnåtts, därest vederbörande rörelsegrenar varit utarrenderade till pressbyrån. Vissa belysande exempel härpå ha anförts i det föregående. Enligt revisorernas mening bör därför allvarligt övervägas, huruvida icke förevarande problem lämpligen kunde lösas på så sätt att, såvitt nu är i fråga, rätten till försäljning av andra varor än pressalster inom statens järnvägars stationsområden i och med det nuvarande kontraktets utlöpande vid årsskiftet 1951/52 i första hand överlåtes på AB Trafikrestauranger. På sistnämnda bolag finge sedan ankomma att i varje särskilt fall avgöra, i vad mån företaget självt borde omhändervisa viss rörelse eller om denna i stället med fördel skulle kunna utarrenderas till pressbyrån eller annan enskild intressent, varvid i förekommande fall utarrendering borde kunna ske efter anbudsförfarande.

Vid bedömning av förevarande spörsmål bör hållas i minnet, att det härvidlag är fråga om en kundkrets som i huvudsak tillhandahålles av statens järnvägar. Det framstår därför som naturligt, att vinsten av här avsedda affärsrörelse i möjligaste mån kommer staten själv till godo. Detta torde enklast kunna förverkligas på så sätt att pressbyråns kioskrörelse i förberörda utsträckning överlåtes på AB Trafikrestauranger, som redan förfogar över en för ändamålet användbar försäljningsorganisation. En särskild fördel skulle en sådan anordning erbjuda därigenom, att vid de förhandlingar om arrendekontrakt o. d. med enskilda intressenter, som även framdeles måste förutsättas komma att ske, den inom bolagsledningen förefintliga speciella affärserfarenheten kunde utnyttjas. Då järnvägsstyrelsen genom

sina främsta representanter är företrädd i bolagets styrelse, behöver givetvis icke befaras, att statens järnvägars fackintressen efter en sådan överlåtelse skulle bli mindre väl tillgodosedda än vad f. n. är fallet. Därigenom skulle vidare förutsättningar skapas för en icke minst ur företagsökonomisk synpunkt önskvärd rationalisering av kioskrörelsen. Vid de fortsatta övervägandena i frågan torde jämväl nu antydda omständigheter böra beaktas. I anslutning härtill vilja revisorerna understryka angelägenheten av att den verkställande ledningen för AB Trafikrestauranger alltid hålles underrättad om förefintliga planer på ombyggnad av statens järnvägar tillhöriga stationshus m. m.

De i det föregående framförda synpunkterna synas revisorerna i princip vara tillämpliga jämväl på statens järnvägars mellanhavanden med andra enskilda intressenter än pressbyrån. Av den lämnade redogörelsen torde sålunda framgå, att de arrendebelopp som fastställts för rätten att handha viss försäljning i åtskilliga fall tillmätts i underkant. Vad slutligen den inom GDG:s biltrafikområde bedrivna kioskrörelsen beträffar, torde likaledes, därest härutinnan någon omläggning av verksamhetsformerna skulle befinnas lämplig, en lösning efter ovan angivna riktlinjer böra eftersträvas.

Sammanfattningsvis vilja revisorerna som sin mening uttala, att det synes böra ankomma på järnvägsstyrelsen att i frågor av nu berört slag målmedvetet söka främja den med AB Trafikrestaurangers affärsrörelse sammanhängande verksamheten.

Reservat ion

av fröken *Ebon Andersson*, som anfört:

Undertecknad anser sig icke kunna instämma i revisorernas uttalande att den av AB Svenska pressbyrån inom statens järnvägars stationsområden bedrivna kioskrörelsen i princip bör överlätas på AB Trafikrestauranger från och med 1952.

Revisorerna ha uppenbarligen tagit denna ståndpunkt med huvudsaklig utgångspunkt i föreställningen, »att det härvidlag är fråga om en kundkrets som i huvudsak tillhandahålles av statens järnvägar».

I själva verket rör det sig om en kundkrets som gällande butikstängningslag hänvisar till de s. k. trafikioskerna — bland annat på bekostnad av övriga detaljhandlare. Principiellt anser jag det oriktigt att statsverket i syfte att höja sina inkomster utnyttjar dispensliknande föreskrifter i gällande lag.

Gällande avtal mellan kungl. järnvägsstyrelsen och AB Svenska pressbyrån bör enligt min mening vid utgången av dess giltighetstid revideras. Utgångspunkten bör vara dels att den extra avgift pressbyrån uppbär vid försäljning på tåg av pressalster till den resande allmänheten sänkes eller försvinner, dels att företagets möjligheter att över huvud taget distribuera

pressalster till rimliga kostnader icke försvåras, dels att i sista hand statsverket erhåller tillfredsställande ersättning. I samband härmed bör prövas huruvida icke även en mera decentraliserad och på flera händer spridd kioskverksamhet är att föredraga. Jag har inga principiella invändningar emot tanken på en decentraliserad anbudsgivning med dess möjligheter till ökad konkurrens i förhållande till allmänheten och upplåtaren — statens järnvägar. Ej heller har jag något att erinra emot att — om och i de fall detta kan visa sig lämpligt — viss del av kioskrörelsen överlåtes på AB Trafikrestauranger.

Den avgörande synpunkten på hela problemet bör vara allmänhetens anspråk på bekvämlighet och service samt dess rätt att erhålla goda varor till rimliga priser.

§ 12.

Vissa med vattenkraftens utbyggnad sammanhängande frågor.

Revisorerna ha besökt dels Indalsälvens flodområde med ett flertal kraftverk och reglerade sjöar, dels ock den för reglering planerade sjön Lossen i Ljusnans övre lopp i Härjedalen. I anslutning härtill vilja revisorerna meddela vissa iakttagelser.

Indalsälven är Sveriges sjätte flod vad nederbördsområdet beträffar. Naturenenergien i älven har beräknats till i medeltal 15 300 miljoner kWh (MkWh) per år, varav dock endast 8 500 MkWh torde få anses som utbyggnadsvärd energi. De stora sjöarna inom älvens övre lopp ge goda möjligheter att reglera vattenföringen, så att krafttillgången ökas under vinterns lågvatten- och högbelastningstid.

I och med att vattendragen i södra och mellersta Sverige nu i stort sett utnyttjats helt för kraftproduktion, ha de norrländska älvarna och icke minst Indalsälven kommit att spela en stor roll för kraftförsörjningen.

Statens vattenfallsverk äger kraftstationerna vid Stadsforsen, Midskogsforsen och Hölleforsen. Staten äger vidare 55 procent av kraftstationen vid Kattstrupeforsen och 60 procent av den för utbyggnad planerade Bergeforsen. Vattenfallsverket äger dessutom nedom Storsjön de outbyggda fallen Näverede- och Stugunforsarna samt Järkvitsle och i övre Indalsälven bl. a. Ristafallet, Tännforsen och Kvarnforsen. En del av kraften från de privata kraftstationerna vid Hissmofors abonneras av staten. De kraftstationer, vilka helt eller delvis ägas av staten, svara för en gemensam årsproduktion av 1 605 MkWh, vilken siffra sedan nu pågående utbyggnader färdigställts kommer att stiga till 3 105 MkWh. Byggnadskostnaderna för dessa kraftstationer uppgå hittills till mer än 81 miljoner kronor och beräknas efter utbyggnaden stiga till sammanlagt 216 miljoner kronor. För de privata kraftstationerna äro motsvarande siffror för årsproduktion 3 310 MkWh respektive 3 920 MkWh. Hittills utförda sjöregleringar avse en magasins-

rymd av sammanlagt 4 104 miljoner m³ till en anläggningskostnad av närmare 25 miljoner kronor, under det att ytterligare planerade regleringar avse en magasinrymd av 1 612 miljoner m³ till en anläggningskostnad av 26 miljoner kronor. Vid de hittills genomförda vattenregleringarna ha överdämning eller skador skett på 440 hektar åker, tomt, äng och betesmark samt på 2 962 hektar annan mark. Planering, utförande och drift av regleringsanläggningarna ha skett genom Indalsälvens regleringsförening, vilken för detta ändamål bildats av kraftföretagen i älven och vari således även staten ingår som delägare.

När de nu pågående utbyggnaderna färdigställts, kommer Indalsälvens kraftproduktion att uppgå till omkring 25 procent av den nuvarande totala kraftproduktionen i landet. I ett fullständigt utbyggnadsstadium skulle motsvarande siffra bli omkring 20 procent.

Utbyggnaden av vårt lands vattenkrafttillgångar fortskred under 1920- och 1930-talen fram t. o. m. år 1935 i något långsammare tempo än under de föregående krigsåren. Det växande kraftbehovet tillgodosågs i viss omfattning medelst ångkraft. Efter krigsutbrottet 1939 ha, med hänsyn till bristande tillgång på kol, förutsättningar för ökat nyttiggörande av vattenkraften tillskapats i mycket betydande omfattning. Stora svårigheter föreliggas självfallet att beräkna de närmaste årens kraftbehov, framför allt därför att kraftbehovet sammanhänger med konjunkturen. För 1940-talet och första hälften av 1950-talet har man emellertid räknat med en årlig belastningsstegring av i genomsnitt 6,5 procent, vilket innebär en fördubbling av elkraftproduktionen på 11 år.

Utbyggnaden av vattenfall och regleringen av sjösystem förutsätta omfattande planläggning och andra förarbeten. På grund av den starka ansökningsvallen av kraftbehovet ha emellertid dessa arbeten blivit starkt force-rade. Det har icke heller kunnat undvikas, att vissa erinringar från skilda håll framställts mot vissa förhållanden i samband med utbyggnaden.

1946 års statsrevisorer genomreste delar Ångermanälvens flodområde och studerade därvid vissa vattenregleringsföretag och kraftstationsbyggen. Revisorererna bereddes tillfälle att genom Ortsrepresentanter taga del av befolkningens synpunkter på den allt intensivare exploateringen av krafttillgångarna. Vid skilda tillfällen gavs därvid uttryck åt missnöje med sättet för gottgörelse i anledning av de genom ifrågasvarande företag vållade skadorna, liksom man också tämligen allmänt syntes hysa oro för de verkningar, som dämningarna kunde komma att få för respektive kommuner och deras innevånare, bl. a. de allvarliga verkningarna för jordbruket i orten samt för fisket och flottningen. De minskade inkomsterna till följd av intrång i näringarna ledde till minskat skatteunderlag och drabbade sålunda hela bygden. Förstörda skönhetsvärden i landskapet och befarade klimatförsämringar nämndes vidare bland de olägenheter, som utbyggnaden av vattenkraften förde med sig.

1946 års revisorer framhöllo i sitt uttalande i frågan bl. a. att även om

det ville synas, som om de kvarstående ogynnsamma verkningarna av regleringsföretagen i en del fall kunde komma att visa sig mindre ingripande än befolkningen ansett sig ha skäl att befara, det å andra sidan icke syntes kunna bestridas, att kommuner och enskilda genom ifrågavarande företag utsattes för olägenheter av åtminstone i vissa fall allvarlig beskaffenhet. Revisorerna hyste också den uppfattningen, att det borde övervägas, huruvida icke möjligheter kunde föreligga att genom särskilda åtgärder bereda vederbörande gottgörelse i fall, där tillämpade ersättningsgrunder icke kunde anses erbjuda ett tillräckligt skydd mot konsekvenserna av vattenkraftens exploatering.

Vad först beträffade den omfördelning av skatteunderlaget kommunerna emellan, som kunde uppkomma på grund av de långa avstånden mellan kraftstationer och tillhörande uppdämningsområden jämte regleringsmagasin, syntes den lämpliga formen för korrigerande åtgärder svårigen kunna anvisas utan stöd av särskild utredning. Enligt revisorernas förmenande kunde frågan i vissa fall förväntas få sådan vikt, att en dylik utredning borde komma till stånd.

Beträffande kompensandet av sådana olägenheter för den regleringsjöarna omgivande bygden och dess befolkning, vilka icke kunde direkt uppskattas i penningar men som på olika sätt påverkade villkoren för individernas livsföring, ville revisorerna påpeka, att gällande vattenlagstiftning genom bestämmelserna om regleringsavgifter anvisade ett — som det ville synas — i fråga om sina användningsmöjligheter ännu icke allmänt känt instrument. Efter de år 1944 vidtagna ändringarna i dessa bestämmelser syntes nämnda avgifter ha erhållit en avsevärt ökad betydelse. Enligt revisorernas mening kunde det emellertid ifrågasättas, om icke de med regleringsavgifterna avsedda ändamål, vilka i detta sammanhang komme i fråga, skulle kunna än bättre tillgodoses genom ett delvis ändrat utbetalningsförfarande. Genom kapitalisering av en med hänsyn till avgifternas syfte lämplig del av avgifterna och utbetalning av det sålunda kapitaliserade delbeloppet redan vid ingången av den tjugoårsperiod, för vilken avgifterna fastställdes, syntes nämligen åstadkommandet av mera kapitalkrävande allmännyttiga företag, såsom anläggningar för ortens elektrifiering o. d., i viss mån kunna underlättas.

Bland åtgärder, som kunde tänkas i mera avsevärd mån uppväga vattenregleringarnas ogynnsamma verkningar, framstode otvivelaktigt elektrifiering och utbyggnad av vägnätet som de mest betydelsefulla. Vad beträffade elektrifieringarna syntes erfarenheten giva vid handen, att de ofta kunde komma till stånd med anlitande av regleringsavgifter och statsbidrag. Befolkningens förmåga att själv — även med anlitande av befintliga möjligheter att erhålla statsbidrag — finansiera vägbyggnader syntes emellertid vara tämligen begränsad. Därest tillräckliga medel icke heller skulle kunna erhållas genom en sådan modifikation av sättet för utbetalning av regleringsavgifter, som av revisorerna antytts, bleve tidpunkten för vägbyggnadens genomförande beroende av den angelägenhetsgrad, som i vederbörande myn-

digheters flerårsplaner kunde ha tillerkänts dylika företag i den trakt det gällde. Det kunde enligt revisorernas mening icke anses orimligt, om vid bestämmande eller omprövning av sådan angelägenhetsgrad skälig hänsyn toges till särskilt omfattande ingrepp i bygdens liv på grund av vattenregleringar.

Revisorerna erinrade i detta sammanhang om önskvärdheten av att olika myndigheter samordnade sin verksamhet för att undvika, att kostnader, som nedlades på grundförbättringar o. d., inom kort bleve gagnlösa till följd av regleringar. Revisorerna förbisågo härvid icke, att svårigheter kunde vara förenade med det praktiska genomförandet av ett dylikt samarbete, vilket torde förutsätta en långt gående planeringsverksamhet för framtiden med fastställande av vilka sjöar som skulle komma att regleras och tidpunkten härför.

Slutligen ville det synas revisorerna, som om det skulle vara av stort värde, särskilt för befolkningen i de trakter, som drabbades av vattenregleringar, om från det allmännas sida i större utsträckning lämnades såväl upplysningar rörande verkningarna av ett regleringsföretag som ock sakkunniga råd angående gottgörelse för uppkomna skador och därmed sammanhängande frågor. Den informationsverksamhet av angivet slag, som dittills förekommit, syntes icke alltid ha fungerat tillfredsställande. Då emellertid detta spörsmål vore under prövning, ville revisorerna endast understryka vikten av att detsamma bringades till sin lösning.

I det följande komma årets revisorer att ägna uppmärksamheten åt ett särskilt spörsmål i samband med vattenkraftens utbyggande, nämligen det motsatsförhållande, som råder mellan å ena sidan kraftintressenternas önskemål om att så snabbt som möjligt erhålla tillstånd till vattenbyggnadens utförande och å andra sidan det allmännas intresse av att den rättsliga handläggningen av hithörande mål sker med beaktande av alla de hänsyn, som i vattenlagen föreskrivas.

Prövning av vattenbyggnads tillåtlighet sker efter ansökan hos vattendomstolen. Ansökan skall vara åtföljd av de ritningar jämte beskrivning och andra handlingar, vilka erfordras för bedömande av det tillämnade företagets beskaffenhet, omfattning och verkningar. Därjämte skall uppgift lämnas bl. a. om den eller de fastigheter, vilka företaget angår, samt, om företaget ej är av större omfattning, de ersättningsbelopp sökanden anser böra utgå till fastighetsägare eller andra. Dessa bestämmelser gälla även beträffande vattenregleringsföretag. Emellertid ha — i syfte att genom ökat tillgodogörande av vattenkraft vinna besparingar i förbrukningen av kol och annat bränsle — genom lag den 20 oktober 1939 med särskilda bestämmelser angående tillfällig vattenreglering meddelats regler, som möjliggöra ett förenklat och snabbt förfarande vid behandlingen inför vattendomstolarna av ansökningar i vattenregleringsmål. Enligt dessa bestämmelser kan tillstånd meddelas till tillfällig vattenreglering för viss tid, högst tre år, varjämte förlängning av tillståndet under vissa villkor kan medgivnas.

I gemensam skrivelse den 23 februari 1944 till Kungl. Maj:t ha vatten-

fallsstyrelsen och svenska vattenkraftföreningen hemställt om viss förstärkning av vattendomstolsorganisationen i Norrland och därvid framhållit, bland annat, att under de senaste åren svårigheterna varit betydande för Norrbygdens vattendomstol att medhinna handläggningen av de löpande ärendena. Såväl statens vattenfallsverk som enskilda kraftproducenter hade på grund av behovet av starkt ökad produktion hos Norrbygdens vattendomstol begärt tillstånd till nya vattenbyggnadsföretag, men handläggningen av målen hade ej kunnat ske i så snabb takt som önskligt varit. Arbetstakten för de nya anläggningarna hade sålunda i en del fall bestämts, ej av behovet av tillgängliga anslag eller av möjligheterna över huvud taget att utföra arbetena, utan av möjligheterna för domstolen att medhinna handläggningen av målen. I några fall hade företagen sett sig nödsakade att i strid mot vattenlagens bestämmelser fullfölja arbetet utan att avvakta det laga tillstånd, som uppenbarligen icke kunde förvägras.

I yttrande över en i augusti 1944 avgiven utredning rörande vattendomstolarnas arbetsförhållanden har vattenfallsstyrelsen anført, bland annat, att det icke skulle bestridas att under de rådande krisförhållandena svårigheter förelegat att redan vid den tidpunkt, då ett byggnadsarbete måst påbörjas, ha utredningar om t. ex. dämningsskador färdigställda. Byggnadsarbeten hade därför i många fall igångsatts, utan avvaktande av laga tillstånd. Norrbygdens vattendomstol hade på senare tiden frångått den praxis, som förut vid domstolen tillämpats, nämligen att tillstånd till ett byggnadsarbete meddelats, redan innan alla detaljutredningar rörande omfattningen av uppkommande skador avlämnats. En sökande hade följaktligen befunnit sig i det läget, att han måst dröja med sin begäran om tillstånd till ett byggnadsarbete till dess alla av domstolen fordrade utredningar kunnat färdigställas. Valet hade sedan stått mellan att för lång tid inhibera utförandet av ett för landets kraftförsörjning livsviktigt företag eller att påbörja detsamma utan tillstånd men givetvis under tillseende att inga utomstående intressenter lede skada, utan att uppgörelse träffats. I dylika fall hade styrelsen även tvingats att i väsentlig utsträckning — ofta på för styrelsen betungande villkor — träffa frivilliga uppgörelser om ersättning för skador.

Vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol har i ett flertal skrivelser och utlåtanden under 1940-talet framhållit, att domstolen haft att kämpa mot personalbrist, vilken endast i begränsad utsträckning och efter hand kunnat fyllas, samt att till följd härav en icke obetydlig arbetsbalans uppstått. De rådande förhållandena hade föranlett betydande olägenheter, i första hand för ersättningstagare, som i vissa mål fått vänta oskäligt länge på ersättningarnas bestämmande. I ett flertal olika sammanhang har vattenrättsdomaren härjämte lämnat vissa uppgifter, ägnade att ur annan synvinkel belysa den tidsomgång, som målens behandling vid vattendomstolarna kräver. Att handläggningen av målen under senare år ej kunnat ske i så snabb takt som önskligt varit, hade enligt vattenrättsdomarens mening till stor del berott på kraftintressenternas eget förvållande. De hade i många fall påbörjat de rättsliga utredningarna alldeles för sent i förhållande till

tiden för de tillämnade arbetenas utförande, vilket medfört att den utredning, som det ankomme på sökandeparten att förebringa, ofta blivit bristfällig. I vissa fall hade från vederbörande sökandeparters sida i anmärkningsvärt stor utsträckning lämnats oriktiga uppgifter om fastigheter och rättsägare ävensom felaktiga eller vilseledande uppgifter om företagets verkningar. Bristfälliga ansökningshandlingar och andra avsteg från det i vattenlagen stipulerade förfarandet kunde i större mål medföra en mångdubbling av domstolens arbete. Vad särskilt anginge vattenrättsingenjörernas arbete, vore detta väsentligt mindre betungande än eljest, om ett mål vore väl förberett från sökandesidan. Den rätt till uppskov med skadeutredningar, som medgivits kraftintressenterna genom 1939 års lag, hade i vissa fall, där utredning från sökandesidan senare helt uteblivit eller varit alltför bristfällig, lett till att vattenrättsingenjörerna — för att hindra orimligt dröjsmål med prövningen av ersättningsfrågor — måst utföra arbeten som rätteligen bort ankomma på sökandeparterna men som sökandena icke hunnit med. I och för sig vore det möjligt att deldom med byggnadstillstånd kunde meddelas, innan sökandens utredning om skadorna vore färdig. Erfarenheterna från de fall, där så skett vid Norrbygdens vattendomstol, vore dock icke alltigenom gynnsamma. Dessa erfarenheter gäve vid handen, att frågan om företags laglighet stundom vore långt ifrån självklar. Det finge icke förbises, att domstolens uppgift vore ej endast att bereda väg för företagsamheten utan lika mycket att utgöra ett skydd för medborgarnas rättssäkerhet.

I skrivelse den 27 augusti 1945 till Kungl. Maj:t har vattenfallsstyrelsen hemställt om ändringar i vattenlagen i syfte att vinna snabbare prövning av frågor om tillämnade utbyggnads- eller regleringsföretags tillåtlighet. Styrelsen har därvid bl. a. framhållit, att vattenlagens tankegång att dom bör avvaktas, innan ett byggnadsarbete igångsättes, enligt vad erfarenheten visade icke kunde följas vid större utbyggnads- eller regleringsföretag. Den långa byggnadstid, som ett större företag erfordrade, nödvändiggjorde regelmässigt att arbetet igångsattes tämligen kort tid efter det behovet därav kunnat förutses och beslut om utförandet fattats. Merendels gjordes, sedan arbetet påbörjats, justeringar i anläggningens utformning. Med hänsyn därtill vore det påkallat, att vattendomstolen vid ett tidigt skede av domstolsbehandlingen kunde få vid större anläggningar meddela preliminärt byggnadslov med utdömande i förskott av ersättning för de skador, som de i samband därmed medgivna byggnadsarbetena beräknades medföra. Kungörelse om en utbyggnadsansökan utfärdades emellertid i vissa fall icke förrän denna kompletterats med bl. a. fullständiga värderingslängder rörande markskador, vilket kunde i årtal fördröja den första handläggningen och därmed möjligheten att legalisera ett arbete. Under sådana förhållanden tvingades företagaren ofta att på egen risk igångsätta sitt företag. Först sedan kanske miljontals kronor nedlagts på förberedande arbeten komme prövningen av företagets tillåtlighet att äga rum. Då några nämnvärda olägenheter icke till följd av 1939 års lag åsamkats kraftföretagen motstående intressen, syntes alla skäl tala för att lagen inarbetades i vattenlagen och därmed bleve en för

framtiden gällande beståndsdel av denna. Till belysande av önskvärdheten härav framhölls vidare i skrivelsen, att ett flertal frågor i samband med regleringar vore av så komplicerad och svårbedömlig art, att deras avgörande — innan domstolstillstånd lämnats och sålunda innan erfarenhet vunnits om regleringens verkningar — knappast låte sig göra. Så vore framför allt fallet med fiske- och flottningsfrågor, frågor om ordnande av timmeravläggning, inverkan på kommunikationer, såsom vintervägar och båtförbindelser, samt viss inverkan på odlad jord invid det reglerade vattendraget.

I flertalet remissutlåtanden över vattenfallsstyrelsens skrivelse tillstyrktes en utredning rörande lämpligheten av de avsedda lagändringarna. I vissa utlåtanden uttalades däremot betänkligheter gentemot den ifrågasatta reformen. Till grund för den sistnämnda uppfattningen syntes främst ligga tanken att reformen kunde befaras medföra vissa eftergifter i rättssäkerhetskravet. Följden av dylika lagändringar kunde lätt bli att medgivande till ett företag kunde komma att meddelas, utan att tillförlitlig utredning föreläge om att de i vattenlagen uppställda villkoren rörande förhållandet mellan nytta och skada vore uppfyllda.

Emellertid tillkallade chefen för justitiedepartementet i december 1945 särskilda sakkunniga för utredning rörande nu ifrågavarande spørsmål. I direktiven för de sakkunniga framhölls, att frågan om ett snabbare och enklare förfarande vid prövning av kraftverks- eller regleringsföretags tillåtlighet finge ökad aktualitet, om 1939 års lag om tillfällig vattenreglering upphävdes. Prövningen enligt vattenlagen av ett företags tillåtlighet vore förenad med avsevärd tidsutdräkt, och betydande olägenheter kunde uppkomma av ett alltför långvarigt dröjsmål med tillståndsbeslutet i själva bygnadsfrågan. Det hade stundom inträffat, att företag igångsattes utan föregående prövning av vattendomstolen, ett förfarande, vilket uppenbarligen icke vore tillfredsställande. Då det vore av vikt att en snabb ökning av kraftproduktionen i görligaste mån underlättades, syntes det föreligga starka skäl för en översyn av vattenlagens bestämmelser i syfte att vinna ett snabbare förfarande. Härvid borde särskilt uppmärksammas möjligheten att tillämpa deldom i ansökningsmål samt att meddela preliminärt tillstånd till företag på mindre fullständig utredning än som nu fordrades. Möjligen kunde en inarbetning av 1939 års lag i vattenlagen visa sig ändamålsenlig. I sådant fall borde också prövas, huruvida särskilda regler erfordrades rörande provisoriska anordningar till skydd för fiske och flottning eller beträffande vintervägar och iordningställande av andra kommunikationer m. m.

Med ett den 12 september 1947 avgivet förslag till vissa ändringar i vattenlagen ha de sakkunniga tagit ställning till nu ifrågavarande spørsmål. De sakkunniga ha framhållit, bland annat, att såvitt man nu kunde överblicka, det vore troligt att vår vattenkraft alltjämt under många år komme att bli föremål för en forcerad utbyggnad, som vore högst angelägen ur allmän synpunkt. Man kunde icke för framtiden påräkna, att nya företag skulle hinna förberedas i så god tid som man ansåg vara normal vid tiden för vattenlagens tillkomst. Men det borde icke komma i fråga att 1939 års lag

av sådana skäl finge längre giltighetstid än som vore oundgängligen nödvändigt. Däremot syntes ett strikt upprätthållande av vattenlagens gällande processuella regler knappast låta sig förenas med de krav, som komme att ställas på förfarandet. Vissa lagändringar torde därför vara önskvärda. I praxis hade för övrigt redan nu — även fränsett 1939 års lag — en del avvikelser från nämnda regler ägt rum. Sålunda hade det förekommit, att vattendomstolarna meddelat byggnadstillstånd i form av deldom på ett tidigt stadium av målets behandling. Det vore att märka, att här icke vore fråga om tillämpning av 1939 års lag utan om meddelande av deldom i fråga om företag, som prövats enligt den ordinarie vattenlagens regler.

De sakkunniga föreslogo upptagande i 11 kap. 66 § vattenlagen av en bestämmelse, som skulle ge vattendomstolen rätt att, om företagets snara genomförande vore angeläget, meddela tillstånd till erforderliga arbeten, innan målet i övrigt avgjorts. Ett sådant byggnadslov måste givetvis föregås av en definitiv prövning av företagets tillåtlighet. Om deldomen skulle vara till avsedd nytta, måste sökanden vara förvissad om att domstolen icke sedermera komme till motsatt resultat i fråga om företagets tillåtlighet. Detta finge dock icke föranleda, att sökanden till men för andra intressenter komme i en bättre ställning i fråga om företagets tillåtlighet än om målet handlagts enligt det vanliga förfarandet. Det syntes därför i många fall bli nödvändigt, att vattendomstolen förbehölle sig möjlighet att med hänsyn till motstående inressen jämka de bestämmelser, som meddelats i samband med byggnadslovet. Men innan tillstånd till uppförande av en damm gäves, borde vattendomstolen åtminstone i huvuddragen ha klargjort vilken dämning som kunde tillåtas.

De sakkunniga anförde vidare, att det stundom vore svårt att bedöma ett företags tillåtlighet, innan företagets verkningar i olika avseenden blivit närmare utredda. Kammarkollegiet hade med hänsyn härtill föreslagit, att byggnadslov skulle kunna meddelas endast om det antingen vore uppenbart, att hinder mot företaget icke mötte enligt 2 kap. 3 § första och andra styckena vattenlagen, eller ock Kungl. Maj:t lämnat tillstånd till företaget enligt tredje stycket av samma paragraf. De sakkunniga ansåge för sin del icke erforderligt att i lagen uppställa några sådana villkor. Det borde vara tillräckligt, om det av lagtexten tydligt framginge, att meddelande av byggnadslov skulle föregås av en prövning av företagets tillåtlighet. Givetvis måste vattendomstolen vid denna prövning i tveksamma fall hålla en viss marginal.

De sakkunniga berörde även i korthet en av kammarkollegiet framkastad tanke, att tillstånd av vattendomstol skulle krävas även för sådana arbeten på ett kraftverk, som enligt nuvarande regler icke vore underkastade domstols prövning (arbeten på land). Om stora och dyrbara arbeten för ett kraftverk eller annat vattenbyggnadsföretag redan vore utförda när företagets tillåtlighet prövades, medförde detta obestriddligen en viss faktisk bundenhet för vattendomstolen. De sakkunniga ansåge sig emellertid av olika skäl ick böra föreslå någon lagändring på ifrågavarande punkt.

Förslaget har varit föremål för remissbehandling men har ännu icke för-
anlett någon framställning till riksdagen om ändring i vattenlagen.

I samband med anvisande av årliga anslag för vattendomstolarnas verk-
samhet ha statsmakterna ägnat uppmärksamhet åt vikten av att icke be-
handlingen av målen fördröjes på grund av brister i domstolarnas organi-
sation.

Under 1940-talet har vattendomstolarnas arbetsbörda väsentligt stigit. För-
hållandena ha medfört ett forcerat utbyggande av vattenkrafttillgångarna,
särskilt i de nordliga delarna av landet, och i samband därmed ha omfattande
åtgärder vidtagits för att utnyttja tillgängliga vattenmagasin genom vat-
tenregleringar. Härtill kommer att vattendomstolarna genom olika lagstift-
ningsåtgärder i fråga om grundvatten och avloppsvatten pålagts nya arbets-
uppgifter.

Den inträdda ökningen av arbetsbördan har successivt nödvändiggjort åtgärder för förstärkning av vattendomstolarnas personal. Sålunda har Norr-
bygdens vattendomstol sedan 1945 arbetat på två fullständiga avdelningar,
och även därefter ha förstärkningar successivt beslutats, vilka dock på grund
av personalbrist m. m. icke helt kunnat genomföras. År 1949 utbröts den
s. k. B-avdelningen vid domstolen till en självständig domstol, benämnd
Mellanbygdens vattendomstol och förlagd till Östersund. Utöver den fasta
uppsättningen befattningshavare äro där anställda en biträdande vatten-
rättsdomare och en biträdande vattenrättssekreterare samt därutöver en sär-
skild domare och biträdande vattenrättssekreterare, som ha handläggningen
av Bergeforsmålet till huvuduppgift.

Likväl föreligga för närvarande vissa personalsvårigheter för vattendom-
stolarna. Sedan februari 1948 ha nämligen några sökande icke anmält sig till
ledigblivna tjänster såsom vattenrättsingenjörer. Detta sammanhänger med
att en av vederbörande personalförbund väckt fråga om löneroglering för
dessa befattningshavare ännu icke blivit löst. Aktionen har alltså samma
innebörd som en blockad, ehuru detta uttryck icke använts av förbundet.
Förhållandet har haft till följd, att inom Mellanbygdens vattendomstol svår-
igheter uppstått att inom önskvärd tid behandla en del vid vattendomstolen
anhängiga byggnads- och sjöregleringsmål. I en skrivelse den 11 januari
1950 till chefen för justitiedepartementet ha vattenrättsdomarna i Norr-
bygdens och Mellanbygdens vattendomstolar framhållit, att brist på teknisk
personal förutsåges vid åtminstone endera av domstolarna och att, därest
en befattning som vattenrättsingenjör vid en domstol ej bleve tillsatt, hela
domstolen såsom sådan bleve funktionsoduglig eller i varje fall att behand-
lingen av nya mål omöjliggjordes. Med hänsyn till att utbyggnaden av lan-
dets vattenkrafttillgångar under de senaste åren till största delen blivit kon-
centrerad till Norrland, vore det uppenbart, att en dylik situation skulle ur
allmän synpunkt vara ägnad att inge de allra största betänkligheter.

F. n. äro sammanlagt fyra tjänster som vattenrättsingenjörer vakanta,

därav två vid Norrbygdens och en vid vardera Mellanbygdens och Västerbygdens vattendomstol.¹

Under sitt besök i Bergeforsen ha revisorerna varit i tillfälle att närmare taga del av det spörsmål som ovan behandlats.

I skrivelse den 4 januari 1944 till Kungl. Maj:t föreslog vattenfallsstyrelsen utbyggande av Bergeforsens fallsträcka i Indalsälven. Förslaget avsåg bildande av ett aktiebolag med staten som huvuddelägare och Hammarforsens kraftaktiebolag såsom medpart. Då omedelbar utbyggnad ej var avsedd, skulle Bergeforsbolagets aktiekapital tills vidare begränsas till 1 800 000 kronor, varav vattenfallsstyrelsens andel utgjorde 1 080 000 kronor. Styrelsens tillskott skulle huvudsakligen utgöras av fallandelar, men även ett kontant belopp av högst 300 000 kronor skulle tillskjutas.

Förslag i enlighet med vattenfallsstyrelsens framställning förelades riksdagen genom propositionen 1944: 92. Med bifall till propositionen bemyndigade riksdagen Kungl. Maj:t att godkänna de avtal med enskilda kraftföretag, vilka erfordrades för bolagsbildningen. Såsom tillskott vid bildande av Bergeforsens aktiebolag anvisades ett investeringsanslag av 300 000 kronor.

Frågan om utbyggnaden av Bergeforsen behandlades av 1949 års riksdag. Enligt förslag i statsverkspropositionen skulle utbyggnaden verkställas av Bergeforsens kraftaktiebolag, vari staten ägde 60 procent av aktierna. Byggnadsarbetena voro avsedda att påbörjas sommaren 1949, och det första aggregatet skulle i så fall kunna tagas i drift under 1954. Av de prognoser som upprättats rörande kraftbalansen budgetåret 1953/54 framginge, att denna kraftstation, vilken fullt utbyggd beräknades giva 665 MkWh per år, såvitt kunde bedömas bleve behövlig vid den angivna tiden. På grund härav borde medel stå till Kungl. Maj:ts förfogande för aktieteckning i och utlämnande av lån till bolaget, så att detta finge möjlighet att utlägga industribeställningar och påbörja utbyggnaden under budgetåret 1949/50. I enlighet med vattenfallsstyrelsens förslag äskades för detta ändamål 6 miljoner kronor. Slutlig ställning till frågan, när utbyggnaden skulle igångsättas, borde ej tagas förrän i samband med prövningen av blivande ansökan om byggnadstillstånd för arbetena. Föredragande departementschefen hemställde i propositionen, att riksdagen måtte beredas tillfälle att avgiva yttrande i anledning härav.

I statsutskottets utlåtande i anledning av propositionen framhölls, att med hänsyn till föreliggande prognoser rörande kraftbehovet under de närmaste fem åren vattenfallsstyrelsens utbyggnadsprogram borde fullföljas i så snabb takt som förhållandena medgäve. Under återopande härav anvisade riksdagen det äskade anslaget, 6 miljoner kronor.

I 1950 års statsverksproposition lämnades en redogörelse för vattenfallsstyrelsens investeringsprogram och anslagsäskanden för budgetåret 1950/51. Däri angavs, att kostnaderna för utbyggnad av Bergeforsen vid 1948 års

¹ För Bergeforsmålet, som behandlas i det följande, ha dock tekniska ledamöter alltid funnits förordnade.

pris- och löneläge beräknades till 55 miljoner kronor, varav 33 miljoner kronor utgjorde vattenfallsstyrelsens andel. Arbetena hade påbörjats sommaren 1949. Vattendomstolens tillstånd för byggande i vatten hade ännu icke erhållits, varför byggnadsåtgärderna måst inskränkas till förberedande arbeten och byggnadsarbeten på land. Det första aggregatet beräknades kunna tagas i drift sommaren 1954, såvida vattendomstolens deldom erhöles före utgången av år 1949. Turbiner och generatorer skulle beställas under hösten 1949. För budgetåret 1950/51 beräknades ett belopp av 9 miljoner kronor bli erforderligt, varav, då bolaget knappast komme att upptaga långfristiga lån i öppna marknaden före den 1 juli 1951, styrelsens andel utgjorde 5,4 miljoner kronor. Då ytterligare ökning av aktiekapitalet icke ifrågakomme under nämnda budgetår, borde beloppet helt avse lån till Bergforsens kraftaktiebolag.

Riksdagen anvisade i enlighet med äskandet i statsverkspropositionen ett investeringsanslag av 5,4 miljoner kronor som lån till bolaget.

Bergeforsen är det längst nedströms belägna fallet i Indalsälven med en höjd av endast omkring 2 meter. Kraftstationen skall enligt byggnadsplanerna förläggas till det smala parti av älven, där denna korsas av ostkustbanan och kustlandsvägen Sundsvall—Härnösand. Medelst en jorddamm, som förlägges mellan landsvägs- och järnvägsbroarna, uppdämnes vattenytan omkring 20 meter, varigenom en utnyttjningsbar fallhöjd av 22,25 meter erhålles. Verkningarna av uppdämningen komma att sträcka sig närmare 6 mil ovanför forsens. En betydande del av byggnadskostnaderna avser dels skadeförebyggande åtgärder på uppdämningsområdet, dels ersättningar för skador därstädes.

Ansökan om tillstånd till utbyggnad av Bergeforsen ingavs till Norrbygdens vattendomstol den 24 september 1945. Denna första ansökan innehöll begäran om dämning av vattennivån i älven till + 28 meter. Två dagar efter det ansökningen inkommit utfärdades kungörelse om densamma, och under den följande månaden förordnades sakkunniga för vissa speciella fackfrågor, nämligen skador på fiske, virkesavläggning, erosion och klimatförhållanden. Med hänsyn till resultatet av de efter ansökningens ingivande fortsatta utredningarna rörande olika alternativ för tillgodogörande av vattenkraften i älvsträckan nedanför Hölleforsen förklarade sig bolaget i en skrift den 28 november 1946 avstå från den tidigare projekterade dämningshöjden och hemställde om ändring av dämningshöjden till + 23 meter. Härvid meddelades samtidigt, att den med anledning härav erforderliga nya utredningen ej kunde hinna färdigställas och ingivas till vattendomstolen förrän under våren 1947. Den fullständiga nya ansökningen ingavs den 13 maj 1947. Under tiden härefter pågingo undersökningarna av de av domstolen förordnade sakkunniga samt av domstolens tekniska ledamöter, varjämte sakägarna hade tillfälle att framställa erinringar mot ansökningen. Erinringstiden utgick den 8 augusti 1947. Enär sammanträde inför domstolen ännu i december 1948 icke utsatts, hemställde en representant för bolaget hos vattenrättsdomaren i Norrbygdens vattendomstol, att

han måtte utsätta sådant sammanträde och därefter i deldom meddela byggnadstillstånd. Vattenrättsdomaren meddelade därvid, att det icke vore att räkna med så snabb handläggning av målet, att byggnadstillstånd kunde föreligga till sommaren 1949, då bolaget önskade påbörja byggnadsarbetet. Enligt domarens mening vore det nödvändigt att uppskjuta vattendomstolens behandling av målet tills samtliga i målet förordnade sakkunniga avgivit sina utlåtanden och sakägarna beretts tillfälle att yttra sig häröver. Därjämte kunde ett domstolssammanträde — innan den lantbrukstekniska vattenrättsingenjören och nämndemännen hunnit verkställa undersökning utefter hela älvsträckan — medföra onödigt dubbelarbete.

I skrivelse den 22 december 1948 till Kungl. Maj:t anhöllo vattenfallsstyrelsen och sökandebolaget, att en extra vattenrättsdomarbefattning inrättades vid domstolen, vars innehavare finge i uppdrag att handlägga Bergeforsmålet. Gentemot denna framställning hade vattenrättsdomaren icke något att erinra. Med anledning av framställningen förordnades i mitten av juni 1949 en särskild vattenrättsdomare med tjänsteställning fr. o. m. den 1 juli 1949 såsom extra vattenrättsdomare i Mellanbygdens vattendomstol och med Bergeforsmålet såsom huvudsaklig arbetsuppgift.

Under den lantbrukstekniska undersökningen hade åtskilliga anmärkningar riktats mot sökandebolagets kartmaterial. Särskilt hade påtalats, att kartan ej vore polygonmätt samt att dämninglinjen inlagts genom interpolering och ej genom avvägning. Genom beslut den 14 juni 1949 ålade vattendomstolen sökandebolaget att upprätta ny karta genom polygonmätning på en kortare sträcka. Härigenom blev det möjligt för domstolen att bedöma, hur stora avvikelser som komme att föreligga mellan den gamla och den polygonmätta kartan och med stöd därav taga ställning till om det gamla kartmaterialet kunde användas i kompletterat skick eller om helt ny kartläggning måste verkställas. Enligt sökandebolagets mening hade emellertid det kartmättningsförfarande, som tillämpats av bolagets utredningsman, varit det som vanligen brukat användas vid upprättande av dämningsskator. Den av domstolen begärda kartan ingavs av bolaget den 29 september 1949.

Preliminära sakkunnigutredningar rörande dämningens inverkan i olika avseenden ha inkommit i oktober 1946 och november 1948 rörande virkesutdrivningen, i augusti 1947 rörande vintervägar, i juli 1948 och mars 1949 rörande erosion samt i februari 1949 rörande fisket i älven. Den 4 mars 1950 avgavs utlåtande angående företagets inverkan på kustfisket.

Den 6—9 december 1949 höll vattendomstolen sammanträde för behandling av frågan om företagets tillåtlighet. Vid detta sammanträde erinrade advokatfiskalsämbetet hos kammarkollegiet om sin redan tidigare uttalade uppfattning att Kungl. Maj:ts medgivande jämlikt 2 kap. 3 § 3 stycket vattenlagen krävdes för att företaget skulle få komma till stånd. Ombud för flertalet sakägare yrkade, att ansökningsen skulle avslås med hänsyn till skadorna särskilt på fisket och enär dämningshöjden vore för stor.

Sökandebolaget hade redan under planeringstiden räknat med totalska-

da på laxfisket i älven ovanför dammen. Beträffande havsfisket hade dåvarande fiskeriintendenten i nedre norra distriktet år 1945 uttalat farhågor för totalskada eller i varje fall mycket stor skada. Med stöd av senare utredning hade emellertid bolaget ansett sig kunna utgå från att det kunde vara möjligt att genom utsättning av yngel och laxungar vidmakthålla älvens laxstam och sålunda förebygga skada på det på denna laxstam baserade kust- och havsfisket. I yttrande den 26 november 1949 har fiskeristyrelsen förklarat, att man därest kraftverket komme till stånd måste f. n. räkna med möjligheten av total skada på fisket av vandringsfisk, d. v. s. att det ej skulle vara möjligt att genom fiskodling förebygga skada på kust- och havsfisket.

Den 20 maj 1950 meddelade vattendomstolen beslut, enligt vilket domstolen i och för verkställande av ytterligare granskning och bearbetning av processmaterialet uppsköt sin fortsatta överläggning till i slutet av juni 1950. Till detta beslut fogade vattenrättsdomaren ett särskilt yttrande, i vilket han närmare redogjorde för anledningen till uppskovsbeslutet. Det framhölls sålunda bl. a., att vattenrättsingenjörernas arbetsförhållanden voro sådana, att de voro nödsakade att tjänstgöra den ene vid både Norrbygdens och Mellanbygdens vattendomstolar i mål, som handlades under fyra olika ordförande, och den andre, som dåmera tjänstgjorde endast vid Mellanbygdens vattendomstol, i mål under tre olika ordförande. Denna arbetsordning jämte den föreliggande bristen på vattenrättsingenjörer vid domstolarna hade i varje fall under tiden efter den 1 juli 1949 medfört och måste även i fortsättningen medföra avsevärda avbräck i deras möjlighet att ägna sin arbetskraft åt Bergeforsmålet i den utsträckning, som vore önskvärd.

Vattendomstolens nästa beslut meddelades den 4 juli 1950. Beslutet innebär emellertid att frågan ytterligare uppsköt; slutlig dom skulle meddelas senast den 15 december 1950. Anståndet motiverades med att den lantbrukstekniska vattenrättsingenjören ännu icke avslutat sin prövning av målet. Samtidigt förordnade domstolen att de undersökningar, som pågingo genom av domstolen förordnade sakkunniga, icke skulle i och för detta mål fullföljas. På grund härav och av beslutets formulering i övrigt har bolaget ansett sig ha skäl antaga, att det slutliga avgörandet kommer att innebära avslag på ansökningen om dämning i Bergeforsen, utan att frågan om tillåtligheten underställdes Kungl. Maj:ts prövning. Domstolens beslut var icke enhälligt. Det var fattat av den lantbrukstekniska ingenjören samt de två nämndemännen, under det att vattenrättsdomaren och den vattenrättstekniska ingenjören förklarade sig beredda att meddela »besked» senast sistnämnda dag.

En summarisk redogörelse för i detta sammanhang aktuella bestämmelser i vattenlagen om tillåtligheten för byggande i vatten må här lämnas.

I vattenlagens 2 kap. 3 §, första stycket, föreskrives såsom villkor för byggande i vatten, att nyttan av byggnaden efter avdrag av byggnadskostnaden skall uppgå till ett värde, som på visst angivet sätt överstiger den

skada och det intrång som göres på åker, äng och annan egendom. Andra stycket av samma lagrum innehåller att, om den vållade skadan är väsentlig, byggnaden icke får ske, även om nyttan uppgår till det i första stycket föreskrivna värdet. (Här nämnes såsom exempel, att fiskerinäring av större betydenhet lider väsentligt förfång.) Slutligen säges i tredje stycket att, om byggnad i vatten prövas vara av synnerlig betydelse för näringslivet eller för orten eller eljest från allmän synpunkt, Konungen må, ändå att hinder mot byggnaden skulle möta av vad i första och andra styckena sägs, efter hemställan av vattendomstolen lämna medgivande till byggnaden. Om denna vattendomstolens hemställan föreskrives i 20 § 2 mom., att om domstolen vid sin prövning av tillåtligheten finner, att hinder möter enligt bestämmelserna i 3 § första och andra styckena (nyttan ej tillräckligt stor eller skadan väsentlig), men domstolen med hänsyn till stadgandet i tredje stycket samma paragraf finner byggnaden ändock böra tillåtas, frågan därom skall av domstolen hemställas Konungens avgörande.

Med denna avfattning av bestämmelserna kan det alltså inträffa, att en ansökning om byggande i vatten avslås av vattendomstolen utan att frågan drages under Kungl. Maj:ts prövning. Om nämligen domstolen finner bygandet icke tillåtligt, exempelvis på grund därav att skadorna på odlad jord eller fiske bli väsentliga, men domstolen samtidigt finner byggnaden icke vara av synnerlig betydelse för näringslivet eller för orten eller eljest från allmän synpunkt, skall domstolen avslå ansökningen. Såvida icke domen ändras i högre instans, finnes icke någon utväg i författning föreskriven att bringa ärendet under Kungl. Maj:ts prövning. Kostnaderna för undersöknings- och förberedelsearbeten, som nedlagts på byggnaden, löpa därvid risk att gå förlorade, därest de icke i framtiden kunna nyttiggöras i ett nytt byggnadsprojekt (som avser exempelvis en lägre dämmningshöjd).

Det är denna situation, som för närvarande befaras uppstå i Bergeforsen, såvitt gäller målets behandling i första domstolsinstans. Tillräckliga hållpunkter saknas självfallet att förutbedöma frågans behandling i högre instanser. I vart fall kommer, därest vattendomstolens beslut går i nu förutsedd negativ riktning, ärendets fortsatta handläggning i högre instans och dess hänskjutande till Kungl. Maj:t att medföra en betydande försening i utbyggnaden.

Beträffande behandlingen av Bergeforsmålet vid Norrbygdens vattendomstol har vattenrättsdomaren därstädes i skrivelse till vattenöverdomstolen den 10 januari 1949 med anledning av förenämnda framställning om särskild domare i målet anført bl. a. att bolagets i september 1945 först ingivna ansökan varit ur rättslig synpunkt ovanligt väl genomarbetad. Den nya ansökningen i maj 1947 innebar emellertid ett nytt projekt, som nödgade bolaget att framlägga förnyad utredning om dämmningens inverkan på mark och tekniska föremål m. m. En av domstolens vattenrättsingenjörer påbörjade undersökningarna av markskador och tekniska skador den 25 september 1947. Dessa undersökningar hade fortsatt vissa perioder under

1948 och beräknades vara avslutade först under hösten 1949; undersökningsprotokollen beräknades vara färdiga omkring årets slut. — Det syntes icke kunna komma i fråga att närmare ingå på beskaffenheten av den skadeutredning som bolaget framlagt. Det borde dock nämnas, att denna utredning vid vattenrättsingenjörens undersökning blivit föremål för kritik från sakägarnas sida i en omfattning, som torde vara mindre vanlig. Det hade vidare på vissa områden konstaterats bristande överensstämmelse mellan dämmningslinjens läge enligt utsättning efter avvägning på marken och läget enligt den av bolaget återopade plankartan. Avvikelserna vore i vissa fall av sådan omfattning, att avsevärda fel uppstode vid beräkning av dämmningskadorna för de berörda fastigheterna, och de medförde även risk för felaktigheter i fråga om bedömningen av erosionsskadorna. Förevarande mål vore utan jämförelse det största och mest krävande kraftverksmål, som hitintills förekommit i Norrland. Den tid som åtginge för vattenrättsingenjörens undersökning berodde emellertid ej endast på målets storlek utan även på beskaffenheten av bolagets skadeutredningar.

Byggnadsarbetena med maskinstationen och dammbyggnaden vid Bergforsen äro enligt överenskommelse med bolaget avsedda att utföras av vattenfallsstyrelsen på samma sätt som för en styrelsens egen kraftstation. Där emot skola byggnadsåtgärderna på uppställningsområdet och kraftföretagets förhållanden gentemot utomstående regleras av bolaget. Redan före bolagets bildande hade förberedelser för utbyggnaden igångsatts. Enligt den plan, som hade uppgjorts för bygget, borde arbetena i vatten påbörjas vid årsskiftet 1949—50 för att man utan forcering skulle hinna komma i gång med det första aggregatet i maj 1954. För att kunna påbörja arbetet vid nyssnämnda tidpunkt krävdes vissa förberedande arbeten såsom byggande av bostäder, vägar och olika hjälpavdelningar, nämligen verkstad, förråd, betongstation m. m. Arbetsplatsen vid Bergforsen hade varit mycket trång, och för att få plats med en rationell placering av vissa av dessa hjälpavdelningar måste en anslutningsdamm på högra (södra) sidan om älven iordningställas på ett tidigt stadium. Sedan denna anslutningsdamm iordningställts, skulle nämligen ifrågavarande hjälpavdelningar byggas på den återställda marken. Ifrågavarande arbeten kunde utföras utan domstolens tillstånd, enär de lågo helt på land, på bolagets eller på frivilligt upplåten mark. Från bolagets sida har uppgivits, att man vid denna tidpunkt icke haft någon anledning räkna med annat än att vattendomstolens tillstånd för byggande i vatten skulle föreligga vid årsskiftet 1949—50 eller någon tid därefter.

När det senare blev klart, att domstolens beslut i tillståndsfrågan icke var att förvänta inom av bolaget beräknad tid, minskades arbetstakten i Bergforsen, och byggnadsarbetena ha nu genom beslut av bolagets styrelse den 10 juli 1950 begränsats att omfatta ett avslutande av pågående arbeten med anslutningsdammen på högra älvstranden, ett fullbordande av de permanenta bostäderna och ett fullföljande av vissa undersökningsarbeten.

Vid sitt besök vid Bergforsen kunde revisorerna konstatera, att de hit-

tills bedrivna arbetena på land voro av mycket stor omfattning. Främst gällde detta de arbeten, som på södra sidan av älven pågingo för ovannämnda anslutningsdamm. Betydande jordmassor voro här uppschaktade, och betonggjutningar för en avslutningsmur ingående i anslutningsdammen samt fyllning med lera i denna voro under utförande. Härtill kommo de byggnadsarbeten som gällde permanenta bostäder för viss teknisk personal, avsedda att sedermera tagas i bruk av driftpersonalen vid den blivande kraftstationen, tillfälliga bostäder och matsalsbaracker för arbetarpersonal samt arbetslokaler och mässar för tjänstemannapersonal.

De i företaget nedlagda kostnaderna uppgingo per den 31 maj 1950 till 7,⁹² miljoner kronor. Härifrån böra emellertid i första hand dragas vissa förskottslikvider på beställd maskinutrustning såsom turbiner, generatorer m. m. — av vilka likvider vid annullering större delen återfås — och vidare värdet av material och inventarier i förråd, inalles beräknat till 3,¹² miljoner kronor. I återstoden, 4,8 miljoner kronor, ingå vattenfall och fastigheter med 2,⁴⁸ miljoner kronor och därjämte vissa kostnader för naturdammar för yngeluppfödning, vilka under alla förhållanden komma till användning för Hölleforsens kraftverk. Å andra sidan böra kostnaderna ökas med de belopp, som icke återfås vid annullering av maskinbeställningar. Efter dessa korrekationer kunna byggnadskostnaderna den 31 maj 1950 beräknas till 2,¹ miljoner kronor, vilket belopp den 31 juli 1950 stigit till 2,⁷⁵ miljoner kronor. Av dessa kostnader falla såsom förut nämnts 60 procent eller 1,⁶⁵ miljoner kronor på vattenfallsstyrelsen.

Till kostnadssumman 2,⁷⁵ miljoner kronor har bolaget lämnat följande specifikation.

Undersöknings- och domstolskostnader, modellförsök, sociala kostnader och administrationskostnader	708 902 kr.
Provisoriska åtgärder och byggnader	841 526 »
Intag och maskinstation	80 387 »
Höger jorddamm jämte avslutningsmur	232 938 »
Permanent bostäder	53 043 »
Utomhusställverk	10 540 »
Diverse ej fördelade kostnader	398 673 »
Anläggningsarbeten för dämmningsområdet	420 000 »

Arbetsstyrkan ökades successivt från mitten av 1949 och uppgick under årets sista månader, då antalet var som högst, till 90—95 man. Med vissa växlingar har arbetsstyrkan därefter sjunkit och uppgick i september 1950 till något mer än 50 man. Det uteblivna byggnadstillståndet har förorsakat olägenheter för vattenfallsstyrelsen även ur arbetskraftssynpunkt, enär styrelsen givetvis varit obenägen att avskeda personal, som tidigare använts vid kraftverksbyggen. Dessa olägenheter ha skärpts, sedan Hölleforsens kraftverk färdigställts och ytterligare arbetskraft, som styrelsen avsett att insätta vid Bergeforsen, blivit frigjord.

De rubbningar i vattenfallsstyrelsens utbyggnadsprogram, som förorsa-

kas genom arbetsavbrottet vid Bergeforsen, torde komma att ha till följd att kraftverksbygget vid Liggaforsen i Lule älv kommer till stånd före Bergeforsen.

Revisorernas uttalande. Vid sin under hösten företagna resa inom Indalsälvens flodområde samt vid sjön Lossen i Ljusnans övre lopp ha revisorerna varit i tillfälle att överlägga om de aktuella utbyggnadsproblemen med såväl representanter för statens och privata kraft- och regleringsföretag som med representanter för de av företagen berörda bygderna.

För de direkta skador, som genom uppdämningen av regleringsmagasin drabba jordbruks-, skogs- och annan mark eller vållas andra näringsgrenar än jord- och skogsbruket, såsom exempelvis fisket, utgår enligt vattenlagen de ersättningar, som vattendomstolen bestämmer. För andra mera indirekta olägenheter, vilka såsom tidigare framhållits kunna drabba hela den bygd, som beröres av uppdämningen, utdömes däremot icke någon ersättning. Revisorerna ha kunnat konstatera, att dessa sekundära skadeverkningar tillmätas stor betydelse i de berörda bygderna. Vid bedömandet av dessa frågor bör emellertid icke förglömmas, att utvecklingen under de senaste åren gått i riktning mot att i ökad utsträckning tillgodose sakägarnas intressen även i dessa hänseenden. Sålunda ha vid innevarande års riksdag vidtagits vissa ändringar i kommunalskattelagen beträffande taxeringen av vattenfallsfastigheter, vilka komma att verka i nu angiven riktning. Ändringarna innebära bl. a. att i regleringsdammens värde inräknas även värdet av utbetalade skadeersättningar. Enär dessa flerstädes uppgå till avsevärda belopp, tillföras de kommuner, i vilka dammarna äro belägna och vilka tidigare ansetts i viss mån missgynnade i beskattningshänseende, ett ökat skatteunderlag, varigenom en utjämning kommer att ske mellan ett större antal berörda kommuner.

En annan omständighet, som bidragit till en för bygdens intressen gynnsam utveckling består däri, att de vattenregleringsavgifter, som utgå enligt vattenlagen, avsevärt ökat i betydelse. Före den 1 juli 1944 gällde att avgifterna i första hand skulle användas till förebyggande eller minskande av skada eller olägenhet, som vållats genom regleringsföretaget och för vilken ersättning icke blivit av vattendomstolen bestämd. I den mån avgifterna därtill försloge, skulle de också användas för tillgodoseende av annat ändamål beträffande den bygd, som berördes av företaget, såsom jordbrukets främjande, beredande av tillgång till elkraft eller eljest för befolkningens behov. Genom lagändring som trätt i kraft sistnämnda dag har den tidigare rangordningen mellan nämnda ändamål bortfallit, varigenom ökade möjligheter föreligga att med ifrågavarande avgifter tillgodose bygdens behov. Härtill kommer att domstolarna numera synas benägna att utdöma betydligt högre avgifter än tidigare. Vid sjön Torröns regleringar åren 1935 och 1940 bestämdes avgifterna till mellan 15 och 50 öre per vunnen turbinhästkraft. Vid Näktens reglering fastställdes år 1948 avgifter på mellan 30 öre och 1 krona 80 öre per turbinhästkraft och i Faxälvens och Ånger-

manälvens flodområden har åren 1949 och 1950 utdömts 2 kronor per turbinhästkraft för utbyggda fall. Även beträffande utbetalningsförfarandet ha på sina håll vissa lättnader för bygden kunnat iakttagas. Såsom framhållits, ifrågasatte 1946 års revisorer huruvida icke de ändamål, för vilka regleringsavgifterna voro avsedda, skulle bättre tillgodoses därest avgifterna kunde genom kapitalisering utbetalas redan vid början av den 20-årsperiod, för vilken de fastställdes. I anslutning härtill må här meddelas, att i vissa bygder i Jämtlands län vederbörande regleringsförening åtagit sig att ställa erforderliga medel för elektrifiering eller vägföretag till förfogande såsom lån att i sinom tid återbetalas genom bidrag av regleringsavgifter.

Under sin resa utefter Indalsälven ha revisorerna besökt även de nu färdigställda statliga kraftstationerna vid Hölleforsen och Stadsforsen. Ehuru revisorerna icke ingått på närmare undersökning rörande kostnaderna för dessa anläggningar eller på därmed förenade tekniska spörsmål, ha revisorerna genom nämnda besök och av de för utbyggnaden lämnade redogörelserna erhållit intryck av att kraftstationerna varit väl planerade och att byggnadsarbetena utförts med skicklighet och omsorg. Revisorerna ha även med tillfredsställelse konstaterat, att vattenfallsstyrelsen f. n. prövar möjligheterna att — i den mån så låter sig göra för rimliga kostnader — minska de allvarliga ingrepp i landskapsbilden, som kraftstationerna måste förorsaka.

Revisorerna övergå härefter till att behandla den speciella företeelse i samband med vattenkraftens utbyggnad, som innebär att byggnadsarbeten igångsätts redan innan vederbörande vattendomstol meddelat tillstånd.

Enligt bestämmelserna i vattenlagen skall ansökan om byggande i vatten vara åtföljd av de handlingar, vilka erfordras för bedömande av det tillämnade företagens verkningar. Detta förutsätter, att utredningar om t. ex. dämningsskador äro färdigställda, när ansökningen ingives. I vattenlagen förutsättes byggnadsarbetena bliva igångsatta först sedan domstolen lämnat medgivande till företaget. Sökandena ha givetvis varit lagligen oförhindrade att före tillståndets meddelande bedriva förberedande arbeten ävensom påbörja arbeten på land. Av praktiska och ekonomiska hänsyn lärer emellertid ett dylikt förfarande ha tillämpats endast i sådana fall, där det varit ställt utom tvivel, att tillstånd skulle komma att meddelas, d. v. s. där den i lagen föreskrivna nyttan av företaget med betryggande marginal överstigit kostnader och skador och ej heller i övrigt hinder mot företaget förelegat.

Under det senaste decenniet har utbyggandet av vattenkrafttillgångarna starkt forcerats. Denna utveckling, som kunde iakttagas redan under 1930-talet, blev särskilt framträdande under krigsåren till följd av nödvändigheten att då hushålla med kol och annat bränsle. Även den ovanligt markerade vattenbristen under budgetåret 1947/48 verkade i samma riktning. På grund härav ha svårigheterna ökats att redan vid ansökningens ingivande förebringa av domstolen önskad utredning om dämningsskador o. d. I åt-

skilliga fall ha till och med byggnadsarbeten i vatten igångsatts, utan att laga tillstånd avvaktats. Enligt uppgift har därvid dock tillsetts, att utomstående intressen icke lidit skada utan att uppgörelse träffats.

Den starkt ökade intensiteten i nyttiggörandet av vattenkraften har återverkat på vattendomstolarnas arbetsbörda. Eftersom utbyggandet koncentrerats till Norrland, har den ökade arbetsbelastningen blivit särskilt påtaglig för Norrbygdens vattendomstol. Statsmakterna ha även föranstaltat om en successiv förstärkning av domstolens arbetskrafter. Sålunda har domstolen sedan år 1945 arbetat på två fullständiga avdelningar, av vilka den s. k. B-avdelningen år 1949 utbrutits till en självständig domstol, Mellanbygdens vattendomstol. Beslutade personalförstärkningar ha emellertid av olika skäl icke kunnat helt genomföras. Särskilt må erinras om att domstolen haft svårigheter att fylla sitt behov av teknisk personal.

Såsom ett led i det snabba utbyggandet av vattenkraften meddelades genom lagen den 20 oktober 1939 om tillfällig vattenreglering vissa regler, vilka möjliggjorde ett förenklat och snabbt förfarande vid behandlingen av vattenregleringsmål. Enligt dessa regler kan tillstånd meddelas till tillfällig vattenreglering för viss tid, högst tre år. Lagen var ursprungligen avsedd för de krisförhållanden, som förutsågos vid dess tillkomst, men dess giltighetstid har därefter successivt förlängts. Sedan det tillfälligt meddelade tillståndet utlöpt, har emellertid frågan om definitivt tillstånd för vederbörande företag måst upptagas till prövning. Givet är att detta förfarande i sin mån bidragit till att öka vattendomstolarnas arbetsbörda.

I syfte att vinna ett snabbare förfarande vid vattendomstolarna tillkallades år 1945 särskilda sakkunniga med uppgift att verkställa en översyn av vattenlagens bestämmelser. Därvid ifrågasattes en inarbetning i vattenlagen av 1939 års lag. De sakkunniga ha i ett år 1947 avgivet betänkande framhållit, att det icke borde ifrågakomma att giva 1939 års lag längre giltighetstid än som oundgängligen erfordrades. Däremot syntes ett strikt upprätthållande av vattenlagens gällande processuella regler knappast förenligt med de krav, som komme att ställas på förfarandet. De sakkunniga föreslogo vissa ändrade bestämmelser, som skulle ge vattendomstolen rätt att, om företagets snara genomförande vore angeläget, meddela tillstånd till erforderliga arbeten, innan målet i övrigt avgjordes. Därvid förutsattes emellertid, att byggnadslovet föreginges av en definitiv prövning av företagets tillåtlighet. De sakkunnigas förslag har ännu icke föranlett någon åtgärd från statsmakternas sida.

Det är enligt revisorernas mening synnerligen angeläget, att ett tillrättläggande sker beträffande det under senare år i åtskilliga fall tillämpade tillvägagångssättet vid påbörjande av vattenbyggnader. Igångsättandet av kraftverksbyggen och sjöregleringar utan vattendomstolens tillstånd måste i längden medföra allvarliga konsekvenser, bl. a. därigenom att allmänhetens tilltro till lag och rätt rubbas. Domstolarna lära icke heller kunna helt undgå att vid sin prövning av målen påverkas av det förhållandet, att stora värden redan nedlagts på en vattenbyggnad. Förhållandena äro ägnade att ingiva be-

tänkligheter icke minst därför att staten genom vattenfallsstyrelsen intager en ledande ställning på detta område. Härtill kommer att det alltmer fullständiga utbyggandet av vattenkraften tvingar kraftproducenterna att söka utnyttja krafttillgångar, i vilka det föreskrivna nyttovärdet med allt mindre marginal överstiger skada och kostnader. Härigenom ökas risken att företagen slutligen visa sig sakna lagliga förutsättningar att komma till stånd.

Åtskilliga av de större vattenmålen torde vara av den natur, att domstolsbehandlingen normalt tager lång tid i anspråk. De undersökningar, som skola utföras av domstolens tekniska ledamöter, äro tidskrävande; detsamma gäller de utredningar av speciella fackfrågor, såsom skador på fiske, erosion och klimatförhållanden, vilka ankomma på särskilda sakkunniga. Vidare måste rådrum beredas för framställande av eventuella erinringar mot verkställda utredningar och för komplettering därav. Resultatet av dylika utredningar kan stundom inverka på själva tillåtlighetsfrågan. Det är därför av vikt att särskild uppmärksamhet ägnas åt frågan om ett snabbare förfarande vid vattendomstolarna, överinstanserna däri inbegripna. Därest en ändring av vattenlagens bestämmelser om processen i vattenmål visar sig erforderlig, bör en sådan snarast övervägas. Snabbheten i förfarandet är av vikt, icke endast av hänsyn till kraftproducenterna, vilkas intressen måhända skulle tillgodoses genom möjligheten för domstolarna att meddela preliminära beslut i tillåtlighetsfrågan. Även motparternas intressen kräva beaktande, så att icke exempelvis sakägare nödgas vänta oskäligt länge på ersättningarnas utdömande, vägfrågors ordnande o. d. Det må också erinras om att den ovisshet, som följer av ett under lång tid pågående vattenregleringsmål, verkar hämmande på bygdens liv, exempelvis på frågor om jordbruksrationalisering och bostadsbyggande.

Ett belysande exempel på de risker, som följa av ett föregripande av vattendomstolens beslut, utgör den nu pågående utbyggnaden av Bergeforsen i Indalsälven. Såsom framgår av den tidigare lämnade redogörelsen har behandlingen av Bergeforsmålet tagit lång tid i anspråk. Den första ansökningen om dämning vid forsen ingavs i september 1945, den andra ansökningen — som innehåller den nu aktuella dämningshöjden — ingavs i maj 1947, men beslut i tillståndsfrågan väntas föreligga först mot slutet av år 1950. Bl. a. med stöd av den omständigheten, att domstolen förordnat att nu pågående sakkunnigutredningar om verkningarna av en eventuell dämning skola avbrytas, anser sig sökandebolaget f. n. ha anledning antaga, att domstolen kommer att avslå det begärda dämningstillståndet, och detta till och med utan att frågan om tillåtligheten hänskjutes till Kungl. Maj:t. Tillräckliga hållpunkter att förutbedöma målets utgång i högre instanser finnas f. n. givetvis icke. I vart fall kommer, därest vattendomstolens dom går i nu förutsedd negativ riktning, målets fortsatta behandling i högre instanser och eventuellt hos Kungl. Maj:t att medföra en ytterligare betydande försejning med tillståndsgivningen.

Emellertid ha, som nämnts, byggnadsarbeten påbörjats vid Bergeforsen redan under år 1949. Även om hittills dessa arbeten begränsats till sådana,

för vilka domstolens tillstånd icke erfordras, äro de likväl av betydande omfattning. Särskilt är att märka, att arbetena omfatta en icke oväsentlig del av jorddammen på södra sidan om älven. Sedan det blivit klart, att en försening av domstolens beslut i tillståndsfrågan var oundviklig, har arbetstakten minskats och arbetena begränsats till att omfatta huvudsakligen ett avslutande av pågående arbeten. Den 31 juli 1950 hade emellertid nu ifrågasvarande arbeten dragit en kostnad av 2,75 miljoner kronor, av vilket belopp 60 procent eller 1,65 miljon kronor faller på statens andel i företaget.

Revisorerna bortse icke från att planläggningen av Bergeforsens blivande kraftstation skett under trycket av den starka forcering, som sedan mer än ett årtionde kännetecknar vattenkraftens utbyggnad. Även igångsättandet av byggnadsarbetena torde utgöra ett led i strävandena att uppfylla det på längre sikt uppgjorda programmet för kraftbehovets tillgodoseende. När riksdagen i samband med 1949 års beslut om utbyggande av Bergeforsen underströk angelägenheten av att vattenfallsstyrelsens utbyggnadsprogram fullföljdes i så snabb takt, som förhållandena medgäve, hade någon ställning givetvis icke tagits till nu ifrågasvarande spörsmål. Det må vidare framhållas, att då byggnadsarbeten för kraftverk eller sjöregleringar hittills igångsatts innan vattendomstolens tillstånd hunnit erhållas — vare sig det gällt arbeten i vatten eller på land — detta som regel torde ha inskränkt sig till sådana fall, där tillåtlighetsfrågan varit ställd utom tvivel. Målets fortsatta behandling har därvid huvudsakligen rört bestämmandet av de ersättningsbelopp, som skolat tillkomma olika sakägare, bestämmandet av skadeförebyggande åtgärder och därmed jämförliga frågor. Det må vidare erinras om att även det nu föreliggande sakkunnigförslaget av år 1947 om viss ändring av vattenlagen såsom en uttrycklig förutsättning för preliminärt byggnadstillstånd anger att tillåtligheten av företaget blivit definitivt prövad. Vid Bergeforsen ha emellertid arbeten till betydande kostnader kommit till stånd, oaktat tillåtlighetsfrågan icke varit klar. I anledning av de nu gjorda iakttagelserna vilja revisorerna framhålla, att vattenbyggnader för statens räkning eller för företag, i vilka staten äger ett avgörande inflytande, under angivna osäkra förhållanden böra för framtiden om möjligt anstå i avvaktan på tillstånd av vattendomstol eller Kungl. Maj:t.

§ 13.

Reglering av sjön Storsjouten.

Sjön Storsjouten är belägen i Frostvikens och Ströms socknar i norra Jämtlands fjälltrakter, mellan Gäddede och Malgomajsjön och omkring 5 mil från norska gränsen. Den avrinner genom Sjoutälven närmast till Tåsjön och dess vatten förenar sig längre ned med Fjällsjöälven och Ångermanälven. Sjön är omkring 12 km lång och äger en yta av omkring 20 km², med sträckning i huvudsak från sydost till nordväst. Vid nordöstra strand-

linjen bildas två större vikar eller fjärdar, benämnda Östra respektive Västra Backsjön. Trakten omkring sjön är ytterst glest befolkad. Den har en bristfällig vägförbindelse med allmän landsväg omkring 2,5 mil söderut.

För att i ökad utsträckning kunna utnyttja vattenkraften i kronan tillhöriga strömfäll i Fjällsjöälven och Ångermanälven har sedan åtskilliga år reglering av vattenståndet i sjön planerats och numera även slutförts. Domstolsbehandlingen av denna fråga ägde till en början rum vid Norrbygdens vattendomstol men fortsatte efter den 1 juli 1949 vid den nyinrättade Mellanbygdens vattendomstol. Sökande till regleringsföretaget är vattenfallsstyrelsen, som är ensam ägare till utbyggda fall i älvarna nedanför sjön; ansökningen har dock biträtts av andra ägare till icke utbyggda strömfäll i älvarna. Dessa ägare ha tillsammans med vattenfallsstyrelsen bildat Ångermanälvens regleringsförening.

Ansökan om tillstånd att reglera vattnets avrinning ur sjön inkom till vederbörande vattenrättsdomare den 19 januari 1946. Ansökningen avsåg att genom en regleringsdamm vid Sjutälvens utlopp ur Storsjouten uppdämma sjön till höjden + 15,5 meter i visst höjdsystem, d. v. s. till en höjd av 6,44 meter över den normala högvattenytan i sjön, samt att avsänka sjön till höjden + 4,5 meter, d. v. s. 2,62 meter under sjöns normala lågvattenyta.

Genom regleringen beräknas 1 056 ha mark bli överdämda, fördelade på 1 007 ha skogsmark samt 49 ha åker och äng. Av marken tillhör 823 ha kronan och 233 ha andra ägare, främst Kramfors aktiebolag. Bland sakägare i vattenmålet märkas de enskilda markägarna samt ett antal arrendatorer av lägenheter på kronomark.

Vid det första rättegångstillfället, som ägde rum den 25 april 1946, anförde sakägarna, att de icke hade något att erinra mot företagets genomförande men att de förbehölle sig rätt till ersättning för all uppkommen skada.

I deldom den 20 maj 1946 behandlade vattendomstolen frågan om tillåtligheten av företaget. Med hänsyn till den produktionsökning, som kunde påräknas för kraftverken vid Nämforsen och Forsmo redan under det första utbyggnadsskedet, ävensom till värdeökningen av de ännu outbyggda strömfällen i Kil- och Äkvissleforsarna, uppskattades nyttan av regleringen till 10,1 miljoner kronor. Byggnadskostnaderna, d. v. s. kostnaderna för dammbyggnad, sänkningskanal, erforderlig tillfartsväg och skadeförebyggande åtgärder samt skadorna på sökanden tillhörig egendom beräknades jämte ränteförluster under byggnadstiden till 3,3 miljoner kronor. Vattendomstolen lämnade tillstånd att för den tillämnade regleringen uppföra en dammbyggnad och utföra en sänkningskanal. Under tiden för byggnadsarbetena finge sjöns vattenyta icke uppdämmas högre än till höjden + 10 meter och avsänkning finge ej äga rum till lägre höjd än som skulle ha inträffat under oreglerade förhållanden.

I deldom den 7 juli 1947 lämnade vattendomstolen tillstånd att fullborda ovannämnda dammbyggnad och sänkningskanal samt att reglera vattnets avrinning inom de i ansökningen begärda dämmningsgränserna.

1) *Röjningen*. I deldomen den 20 maj 1946 förklarade vattendomstolen, att för att möjliggöra ett ändamålsenligt bedrivande av flottning och fiske efter regleringens genomförande det vore erforderligt, att skogbevuxna områden, som vid blivande dämning till höjden + 15,5 meter bleve satta under vatten, avverkades och avröjdes. Med hänsyn till erosionsrisken borde avverkning och avröjning ske även inom området närmast ovanför dänningsgränsen och vattendomstolen hade funnit lämpligt bestämma höjdläget av den övre gränsen härför till + 15,9 meter, dock att avverkning och röjning icke i något fall finge äga rum på område, som låge på större avstånd än 5 meter från dänningsgränsen. Sökanden ålades att i enlighet med vad nu sagts verkställa avverkning och avröjning på de fastigheter, där icke ägarna själva senast den 31 december 1946 ombesörjt arbetet härmed; dock skulle visst undantag gälla för ägare, som önskade själv avverka sin skog. Avverkningen och röjningen skulle ske med omsorg och noggrannhet. Särskilt skulle tillses, att kvarlämnade stubbar ej bleve för höga samt att röjningen verkställdes på sådant sätt, att ris och kvistar ej komme att medfölja vattnet ut i sjön vid sjunkande vattenstånd.

Även i vattendomstolens deldom den 7 juli 1947 berördes frågan om röjningen. Domstolen erinrade att svårigheterna vid utövandet av fisket i Storsjön — enligt vad den i målet förordnade sakkunnige beträffande fiskefrågor, fil. dr. S. Runnström anført — torde komma att bestå i att allt nätfiske förorsakades olägenheter genom att fiskredskapen kunde fastna i och förstöras av stubbar, rötter och dylikt på de överdämda, med skog tidigare bevuxna områdena. Vattendomstolen ville i anledning härav erinra sökanden om de i deldomen den 20 maj 1946 ålagda skyldigheterna i avseende på röjning av skogsområdena. I anslutning till sistnämnda bestämmelser ville vattendomstolen ytterligare föreskriva, att kvistar och ris skulle hopsamlas och brännas samt större grenar dragas upp ovanför högsta högvattennivån. Stubbar skulle göras så låga som möjligt. Sökanden ålades vidare att verkställa upprensning av de nät- och notplatser, som efter uppdamningen komme att brukas vid sjön. Dylik upprensning skulle verkställas i den omfattning och på det sätt, som bestämdes av Runnström eller ombud för denne.

I skrivelse den 13 juli 1948 till vattendomstolen anmälde Runnström, att de meddelade föreskrifterna rörande sättet för den påbudna avverkningen och avröjningen i ett flertal fall följts ytterst bristfälligt, särskilt vid den sydöstra delen av sjön, inklusive Östra Backsjön, där på de överdämda markerna träd flerstädes stode kvar och obrända rishögar flöte omkring. Runnström hade vidare konstaterat, att vid den stora ön mitt i sjön några fullständigt överdämda små skogbevuxna holmar lämnats helt oavverkade, samt anført att den bristfälligt utförda röjningen i synnerligen hög grad försvårade nätfisket.

Vattendomstolen behandlade denna fråga vid sammanträde med parterna den 24 september 1949. I deldom den 14 oktober 1949 uttalade domstolen, att utredningen i målet samt de iakttagelser domstolen själv haft tillfälle att göra gäve vid handen, att vattenfallsstyrelsen på ett anmärkningsvärt

sätt försummat att fullgöra sina skyldigheter i avseende på avverkningen och avröjningen av sjöns stränder. Styrelsen hade härigenom brutit mot ett av vattendomstolen såsom villkor för regleringstillståndet stadgat villkor. För att styrelsen fortfarande skulle äga utöva regleringsrätten måste därför styrelsen utan onödigt dröjsmål verkställa de återstående avverknings- och avröjningsarbetena. På grund av vattenståndet i sjön kunde emellertid dessa arbeten ej omedelbart utföras utan borde komma till stånd successivt under loppet av den kommande vintern och våren. Sjön finge under år 1950 icke höjas över det vattenstånd, som skulle ha rått under naturliga förhållanden, förrän arbetena blivit besiktigade och godkända. Vattendomstolen förordnade skogschefen G. Brandelius i Bispfors att vid lämplig tidpunkt under våren 1950 verkställa besiktning av de utförda röjningsarbetena samt till vattendomstolen inkomma med utlåtande i anledning av besiktningen. Där- est besiktningsmannen i sitt utlåtande förordade godkännande av arbetena, finge dämningrätten i sjön åter utövas enligt vattendomstolens dom den 7 juli 1947. I annat fall komme vattendomstolen att meddela vidare besked i frågan så snart utlåtandet inkommit.

På ansökan av vattenfallsstyrelsen medgav vattendomstolen genom dom den 10 juli 1950, att uppdämning av sjön till höjden + 10 meter finge verkställas så snart de kompletterande röjningsarbetena upp till denna höjd blivit slutförda samt arbetena godkänts av Brandelius.

Sedan riksdagens justitieombudsman uppmärksammat vattendomstolens dom den 14 oktober 1949, har förklaring inforrats i ärendet. Vattenfallsstyrelsen har i anledning härav till justitieombudsmannen överlämnat en av byrådirektören å styrelsens vattenbyggnadstekniska byrås regleringsavdelning upprättad promemoria rörande röjningsförhållandena vid Storsjouten. Härjämte har styrelsen i november 1949 framhållit, att bristfälligheter, om än troligen av rätt obetydlig omfattning, förelegat och tydligen alltjämt förelåge med avseende på avröjningen av stränderna vid sjön. I samband härmed framhöll vattenfallsstyrelsen, att styrelsen åtagit sig att nästkommande år icke taga dämningrätten i sjön i bruk förrän en av vattendomstolen förordnad sakkunnig verkställt kontroll av röjningen, samt att styrelsen för framtiden, innan dämningstillstånd för andra sjöar begagnades, komme att begära avsyning av dämningssområdena genom opartisk sakkunnig.

Ur den av vattenfallsstyrelsen till justitieombudsmannen ingivna promemorian, daterad den 10 november 1949, må följande i sammandraget skick återgivas.

»Det markområde, som skulle avröjas, upptager en areal av 1 146 ha, huvudsakligen bestående av skogsmark. Röjningsarbetet tillgick så, att dämningssområdet uppdelades på ett stort antal mindre röjningsskiften, vilka bortsattes på entreprenad till ett flertal röjarlag. Upp till 120 man deltog i röjningsarbetet. Bortsättning och kontroll av dessa arbeten sköttes av fyra tillsyningsmän med någon skoglig utbildning, av vilka i regel två samtidigt voro i arbete vid Storsjouten.

Röjningen påbörjades i juni 1946 med huggning av sådana träd och bus-

kar, som ej kunde hänföras till gagnvirke. Då arbetet måste avbrytas vid vinterns inbrott, hade huggningen utförts på ca 80 procent av dämmningsområdet, varvid riset hopdragits och upplagts i högar, medan däremot ingen bränning skett.

Så snart snöförhållandena på våren 1947 medgåvo, återupptogs röjningsarbetet med bränning av det huggna riset samt huggning och bränning på den resterande delen av dämmningsområdet. Arbetet inriktades på att röjningen i första hand skulle göras färdig under höjden + 12 meter. Då det kunde förmodas, att de mera lättåtkomliga och bebyggda partierna kring sjön, främst vid Inviken, skulle ställa sig enklast att få avröjda, sparades dessa till sist, medan de mera otillgängliga områdena togos först. Trots att arbetet fortskred programenligt under sommaren, hann det inte helt fullföljas, enär ogynnsamma väderleksförhållanden i hög grad försvårade bränningen under hösten. Då röjningen måste avbrytas vid vinterns inträde, hade emellertid praktiskt taget all huggning på dämmningsområdet utförts och riset hopdragits i högar, medan ca 20 procent av bränningsarbetet återstod.

Sommaren 1947 hade vattendomstolens tillstånd erhållits att taga regleringen i bruk. Med stöd härav skedde under hösten samma år en mindre dämning till höjden + 10,45. Några olägenheter därav ha icke försports. Under den påföljande vintern avsänktes sjön, så att vattenståndet i mitten av april 1948 sjunkit till höjden + 5,8. För att helt kunna utnyttja dämmningsrätten under år 1948 var det angeläget att fullborda röjningen så snabbt som möjligt. Redan i början av mars skickades därför en röjningsförman upp för att förbereda de återstående röjningsarbetena. Bortsättningen av resterande röjningar gick bra, varför någon risk icke syntes föreligga för att arbetet ej skulle bli färdigt efter hand som vattnet väntades komma att stiga under vårflo den. Efter ovannämnda avsänkning av sjön stängdes utskovet i mitten av april, varefter vattenståndet började stiga. Enär de egentliga byggnadsarbetena vid denna tidpunkt voro avslutade och förutom röjningsarbetena endast mindre efterarbeten på dammen återstodo, var ingen ingenjör stationerad vid arbetsplatsen. Strax före och under pingsthelgen i mitten av maj inträdde en oförutsett snabb stegring av vattenståndet till i närheten av höjden + 12 meter. Röjningsförmännen bedömde situationen så, att man genom att arbeta även under pingsthelgen skulle medhinna röjningen i erforderlig omfattning. Emellertid var detta en felbedömning, och trots ansträngningar kom en del ris i närheten av Inviken i vattnet. Meddelande härom från arbetsplatsen till platschefen för regleringsarbetena, vilken då befann sig i Stockholm, kom ej förrän omedelbart efter helgen. Order gavs då, att utskovet ofördröjligen skulle öppnas, vilket även skedde. Därigenom upphörde stegringen, och vattenståndet började långsamt sjunka. Något meddelande om svårigheter att medhinna röjningen efter hand som vattnet steg hade icke lämnats av röjningsförmännen. Om så skett, hade utskovet öppnats tidigare, så att ris icke kommit i vattnet.

Stora ansträngningar gjordes under de närmaste månaderna att draga in till stranden och bärga det ris, som kommit i vattnet; upp till 90 man voro sysselsatta härmed. I mitten av juli fanns det emellertid fortfarande ris kvar i vattnet, men vid denna tidpunkt hade platsbefälet fått den uppfattningen, att ortsborna ansågo, att riset kunde få kvarligga till nästa period av lågt vattenstånd. Arbetet med risbärgningen avbröts därför, sedan det kvarvarande riset förankrats, så att det ej skulle kunna flyta ut. På de återstående, högre belägna områdena fortsattes och avslutades röjningen och bränningen under hösten 1948. Successiv dämning skedde under denna tid, och dämningens gräns uppnåddes i slutet av oktober.

Sedan arbetena för året avslutats, gjorde en av röjningsförmännen en inventering av de återstående arbetena. Då det enligt lämnad rapport beräknades åtgå endast ca 60 dagsverken härför, syntes det högst sannolikt, att arbetet i sin helhet skulle kunna färdigställas påföljande vår.

Under vintern avtappades sjön så att vattenståndet ca + 7,5 meter uppnåddes i slutet av april 1949. Först något senare, då isen och snön på stränderna börjat smälta undan, kunde arbetet med tillvartagandet och bränningen av det återstående riset påbörjas. För att erhålla ett särskilt välgjort arbete bortsattes nu endast en mindre del av röjningen på entreprenad, medan det huvudsakliga arbetet utfördes av ortsborna själva mot timpenning. Sedan dessa arbeten avslutats, har något kringflytande ris icke kunnat observeras vid de inspektionsresor, som företagits av arbetsbefälet.

Enligt de uppgifter, som erhållits från platsbefälet och röjningsförmännen, skulle röjningen nu ha varit praktiskt taget färdig. Enär emellertid fiskare uppgivit, att de vid fiske fått ris i näten, ville vattenfallsstyrelsen vid vattendomstolssammanträdet den 24 september 1949 ej bestrida möjligheten av att ris funnes kvar i sjön. Vattenfallsstyrelsen erbjöd sig därför att efter sjöns avsänkning under den kommande vintern verkställa besiktning och eventuellt erforderlig komplettering av röjningen och medgav efter framställda yrkanden att dämning över det naturliga vattenståndet icke skulle ske under våren 1950, förrän en av domstolen förordnad sakkunnig kontrollerat och godkänt röjningen.

Då tappning från sjön f. n. kan ske utan kraftförlust, har avsänkningen påbörjats med sikte på att det oreglerade vattenståndet skall uppnås ungefär vid tiden för isläggningsen. Härigenom undviks att uppdamningsområdet täckes med is, varför det kan väntas, att marken blir bar så tidigt, att kontroll och eventuell komplettering av röjningen kan hinna ske, medan den första delen av vårfloden magasineras mellan sänkingsgränsen och det naturliga vattenståndet. Någon kraftförlust uppstår i så fall icke.

Den 2 november 1949 hade byrådirektören företagit en resa med båt utmed sjöns norra sida från Hovde till Inviken tillsammans med assistenten åt vattendomstolens sakkunnige i fiskefrågor. Vattenståndet i sjön var därvid + 11,5, således 4 m under dämningens gräns. Det visade sig att stränderna genom vattnets inverkan nu vore befriade från mossa och dylikt, varför det var lätt att iakttaga hur röjningen utförts. Det konstaterades, att röjningen

— så vitt det kunde bedömas vid då rådande vattenstånd — var utförd med mycket stor noggrannhet på så gott som hela den nämnda sträckan; endast på några mycket begränsade ställen i närheten av Inviken iaktogs bristfällig röjning.

De nätförluster och det nätslitage, som uppkommit under de rådande förhållandena, ha bedömts av vattendomstolens fiskeskunnige, och ersättningar ha utbetalats i enlighet härmed. Skulle ytterligare skador möjligen uppstå, komma dessa naturligtvis också att till fullo ersättas. Dylika skador äro emellertid icke beroende enbart på brister i den föreskrivna röjningen. Man har alltid att räkna med sådana skador under de första åren efter det en uppdämning över tidigare skogbevuxna områden skett, bl. a. på grund av de kvarstående stubbarna. Att borttaga dessa kan icke rimligen komma i fråga och har heller icke föreskrivits av vattendomstolen.»

Den av vattendomstolen föreskrivna besiktningen av röjningsarbetena har verkställts under hösten 1950. Den 14 oktober 1950 förklarade den sakkunnige, att samtliga erforderliga röjningsarbeten voro utförda, med undantag för ett mindre område, beträffande vilket uppgörelse träffats.

Kostnaderna för röjningen kring Storsjouten ha för tiden t. o. m. år 1949 uppgått till 410 000 kronor, varav omkring 40 000 kronor beräknats belöpa på bärgning av kringflytande ris o. d. Kostnaderna för den kompletterande röjningen (under år 1950) ha uppgått till omkring 445 000 kronor, varav 35—40 000 kronor för arbeten, som borde ha utförts i samband med den första röjningen. Övriga kostnader ha av vattenfallsstyrelsen angivits hänföra sig till påfordrad bättre röjningsstandard.

2) *Fisket.* De i Storsjouten förekommande fiskarterna äro röding och laxöring. Ett antal fastighetsägare inom Strands by (i trakten av Strömsund) ha i uppgiven egenskap av ägare till skattefiske i sjön yrkat ersättning för den skada, som genom regleringen tillfogades fisket i Storsjouten med Östra och Västra Backsjön. Ersättning har vidare yrkats för skada på fisket i Östra och Västra Backsjön av åtskilliga sakägare i Sjoutnäset samt för skada på fisket i Sjoutälven av sakägare, bosatta vid älven.

I deldomen den 7 juli 1947 har vattendomstolen framhållit, att man ännu icke med någon grad av säkerhet visste, om och i vad mån regleringen komme att inverka på fiskbeståndet i sjön. Närmare undersökningar rörande denna fråga måste företagas, innan man med säkerhet kunde bedöma storleken av skadan. Vattendomstolen hade på grund härav funnit lämpligt att uppskjuta målet i fråga om skadan på det enskilda fisket. Domstolen ville framhålla, att den skada, som trots inplanteringsåtgärderna kunde komma att uppstå på fiskbeståndet, kunde bli märkbar först några år efter regleringens genomförande. Även frågan om ersättningar för skada på fisket i älven blev uppskjuten. I deldom den 12 juli 1949 har vattendomstolen här efter förpliktigt sökanden att i avräkning på slutliga ersättningar till 11 sakägare utgiva tillhoppa 3 060 kronor. Den av domstolen förordnade sakkunnige beträffande fiskefrågor har år 1946 uppskattat årsavkastningen för fisket i sjön till 5 373 kg och räknat med ett värde av 2 kronor per kilo.

3) *Vägförhållanden.* Från Storån vid allmänna vägen Alanäs—Gäddede finnes en 7 km lång ödebygdsväg till byn Risede. År 1941 dömde länsstyrelsen ödebygdsväg till utförande från Risede över Svansese, Hovde (vid Storsjoutens sydöstra ände), Inviken, Sjoutnäset (vid Storsjoutens nordvästra ände) och Trångmon till Herrbergsdalen. På grund av begränsad medelstillgång har vägen ännu icke kommit till utförande. I den dömda sträckningen har emellertid vattenfallsstyrelsen åren 1945—1947 anlagt en materialväg från Risede till Hovde, avsedd för transporter till dammbyggnaden vid Hovde.

Den befolkning ovanför Risede, som beröres av den till utförande dömda, omkring 6 mil långa vägsträckan Risede—Herrbergsdalen, uppgår till i runt tal 150 personer, fördelade på 22 fastigheter.

Den av vattenfallsstyrelsen anlagda materialvägen Risede—Hovde är av enkel beskaffenhet och motsvarar icke fordringarna på en allmän ödebygdsväg. Vägen har emellertid kunnat hållas öppen för motorfordonstrafik, ehuru med smärre avbrott vid särskilt ogynnsamma förhållanden och tidvis under vintern endast med yttersta svårighet. De senaste åren, sedan dammanläggningarna vid Hovde färdigstälts, har motorplogningen ombesörjts av vägförvaltningen, som enligt tidigare förordande har att hålla särskild vinterväg från Risede till Herrbergsdalen, dock endast för gång- och hästrafik. Något barmarksunderhåll har icke utförts på vägen, i varje fall icke efter det vattenfallsstyrelsen avslutat sina arbeten vid Hovde.

Ovanför Hovde äro vägförhållandena ännu sämre. Från Hovde finnes sålunda endast en primitiv och långa tider oframkomlig kärrväg över Inviken och Sjoutnäs till Herrbergsdalen. Motorplogning av vägen är icke möjlig, varför vinterväghållningen måste begränsas till åtgärder för att hålla vägen öppen för gång- och hästrafik. Kostnaderna härför bestridas av vägförvaltningen.

Regleringen av Storsjouten medför, att vägen utefter sjön på vissa sträckor överdämmas. Vid sammanträde inför vattendomstolen den 25 april 1946 meddelades från vattenfallsstyrelsens sida, att vägen skulle bli överdämd på ganska få ställen och att vattenfallsstyrelsen avsåg att på dessa ställen omlägga vägen, så att den bleve av samma kvalitet som förut. Att omlägga hela vägen i ny sträckning enligt av länsstyrelsen dömt förslag till ödebygdsväg vore ett alltför omfattande företag för vattenfallsstyrelsen. En sådan omläggning vore vägmyndigheternas sak.

I deldom den 7 juli 1947 föreskrev vattendomstolen i samband med tillståndet att reglera vattnets avrinning ur Storsjouten att för förhindrande av skador på de av regleringsföretaget berörda vägarna kring sjön, nämligen vägen från Hovde över Inviken till Sjoutnäset och en avtagsväg från nämnda väg, sökanden hade att, där det befunnnes erforderligt, i samråd med vederbörande vägintressenter och ägare av den mark, över vilken vägarna framgingo, omlägga vägarna så att vägbanan komme att ligga lägst på höjden + 16,1 meter och så att vägarna bleve av minst samma kvalitet som tidigare. Beträffande den förstnämnda vägen, för vars utförande som allmän väg vägförvaltningen i länet företagit vissa undersökningar, skulle

sökanden vid omläggningen i största möjliga utsträckning följa den av vägförvaltningen föreslagna sträckningen och utföra omläggningen i samråd med vägförvaltningen.

Avröjningen av skogsmarken utmed sjön och sjöns uppdämning medförde, att vägen på flera ställen kom att ligga helt oskyddad för snödrev och alldeles intill strandkanten. Vid sammanträde inför vattendomstolen den 24 september 1949 framhölls från flera håll, att nämnda förhållanden i hög grad försvårat framkomligheten vintertid. Med hänsyn till de konstaterade och mer än väntat stora svårigheterna att hålla vägen öppen vintertid yrkades, att hela vägen skulle omläggas i ny, för snödrev skyddad sträckning eller också i sin helhet försättas i sådant skick, att den bleve framkomlig när som helst för hästfordon och helst även för en lättare jeep. En sådan omläggning ansågs också skäligen böra åligga regleringsföretaget på grund av att framkomstmöjligheterna på sjön, särskilt vintertid, så försämrats efter regleringen, att transportererna i betydligt större utsträckning än tidigare måste försiggå över land.

Från vattenfallsstyrelsens sida medgavs, att en ökad tendens till drivbildning på vägen uppkommit efter sjöregleringen. Att olägenheterna härav blivit så stora finge emellertid ses mot bakgrunden av att man börjat använda jeepar för transportererna i stället för tidigare hästfordon, vilka sistnämnda hade lättare att taga sig fram. Styrelsen hade erbjudit sakägarna att utföra ytterligare vägomläggningar och att uppsätta snöskärmar under villkor, att sakägarna ville förklara, att frågan därmed vore reglerad. Då något bestämt svar icke erhållits på dessa erbjudanden, hade styrelsen ansett sig böra avvakta vattendomstolens föreskrifter i frågan. Från styrelsens sida erinrades också om den förbättring av vägförhållandena, som erhållits genom den av styrelsen anlagda materialvägen Risede—Hovde. Styrelsen kunde omöjligen påtaga sig en omläggning av hela vägen.

I deldom den 14 oktober 1949 förklarade vattendomstolen, att de uppkomna olägenheterna vintertid på vägen vore att i viss mån betrakta såsom oförutsedd skada. För att vägen helt och hållet skulle skyddas från drivsnö från sjön, måste den omläggas på långa sträckor. Innan föreskrift meddelades om en sådan omläggning, vilken måste komma att draga betydande kostnader, borde emellertid förhållandena närmare studeras vintertid för utrönande av dels omfattningen av de uppkomna olägenheterna i förhållande till tidigare rådande förhållanden, dels den lämpligaste utformningen av en eventuell vägomläggning. Under tiden skulle det emellertid åligga vattenfallsstyrelsen att dels tillhandahålla snöskärmar av lämplig konstruktion för en sträcka av sammanlagt 500 m, dels svara för kostnaderna för snöskärmarnas uppsättande och nedtagande.

I beslut den 10 juli 1950 föreskrev vattendomstolen, att vattenfallsstyrelsen före den 15 augusti 1950 skulle till vattendomstolen inkomna med förslag till vintervägar å vissa delar av vägen Hovde—Invikens by, avsedda att ersätta två för drivsnö utsatta delar av vägen. Förslagen skulle upprättas efter hörande av vägintressenterna och efter samråd med vägförvalt-

ningen. I deldom den 4 oktober 1950 har vattendomstolen beträffande denna vägdel föreskrivit ombyggnad av vissa sträckor på sådant sätt, att vägen blir av minst lika god kvalitet som den tidigare vägen. Andra sträckor skulle ombyggas till minst 3 meters bredd och hårdgöras med grus; vägarbetena i övrigt skulle i stort sett ske enligt de allmänna föreskrifter, som gällde för anläggning av ödebygdsvägar.

Beträffande vägdelen Inviken—Sjoutnäset skulle det åligga sökanden att senast den 31 december 1950 till vattendomstolen inkomma med förslag till åtgärder för förebyggande av snödrev ävensom redogörelse för de åtgärder, som vidtagits för iståndsättande av skadade broar och diken.

Vattenfallsstyrelsens kostnader för vägen Hovde—Sjoutnäset ha t. o. m. september 1950 uppgått till 60 000 kronor jämte kostnaderna för broar på vägsträckan, 30 000 kronor.

De sålunda utförda eller av vattendomstolen föreskrivna åtgärderna avse endast partiella omläggningar och förbättringar av vägen, vilka direkt betingats av regleringens inverkan på väghållningen. De innebära därför icke någon slutlig lösning av vägförbindelsen i stort. En sådan torde förutsätta omläggning av vägen i dess helhet i enlighet med det av länsstyrelsen dömda förslaget.

Kostnaden för en nöjaktig allmän väg på den ca 15,3 km långa sträckan Hovde—Sjoutnäset har av vägförvaltningen vid nuvarande priser uppskattats till 350 000—400 000 kronor, vari icke inräknats kostnaden för de arbeten, som regleringsföretaget ålagts att framdeles utföra. Med hänsyn till förväntad höjning av arbetslöner och andra priser har kostnaden befarats bli något högre.

Vägbehovet för befolkningen utmed Storsjouten blir emellertid icke tillgodosett enbart genom anläggande av nyssnämnda väg Hovde—Sjoutnäset; den av vattenfallsstyrelsen anlagda materialvägen Risede—Hovde måste också förbättras, vilket även av vägförvaltningen ansetts nödvändigt för att den skall kunna intagas i allmänt underhåll och ingå i en genomgående allmän väg Storån—Risede—Hovde—Sjoutnäset. Beträffande utförandet av materialvägen Risede—Hovde må ur en av vägförvaltningen i länet den 1 december 1950 lämnad redogörelse återgivas följande.

»I samband med frågan om reglering av Storsjouten upptog vattenfallsstyrelsen i början av år 1945 diskussioner med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, huruvida delen Risede—Hovde av den dömda ödebygdsvägen Risede—Hovde—Sjoutnäs—Herrbergsdalen kunde komma till utförande så skyndsamt, att vägen kunde användas för transporter våren 1946 till de av vattenfallsstyrelsen planerade regleringsarbetena vid Hovde. Från vattenfallsstyrelsens sida ställdes därvid i utsikt bidrag med ett belopp motsvarande kostnaden för den materialväg, som eljest måste utföras, varjämte vattenfallsstyrelsen vore beredd att vid behov förskottera erforderliga medel till utförande av den ifrågavarande ödebygdsvägen Risede—Hovde. Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen framhöll, att det med hänsyn till den ringa medelstillgången vore omöjligt att disponera medel till vägföretagets utförande redan år 1945

och att styrelsen icke ansåg sig kunna medverka till ett förskottsbygge utan Kungl. Maj:ts medgivande.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen inhämtade därefter länsstyrelsens yttrande, huruvida vägföretaget med hänsyn till förevarande omständigheter kunde jämkas före annat företag i länets flerårsplan för nyanläggning av ödebygdsvägar, varvid medelstildelingen skulle fördelas på åren 1946 och 1947. Vid sådan jämkning komme väg- och vattenbyggnadsstyrelsen vid upprättande av förslag till kommande anslagsfördelning mellan länen att taga största möjliga hänsyn till den ifrågasatta extra belastningen på länet tilldelade medel.

Efter hörande av länsvägnämnden framhöll länsstyrelsen i sitt yttrande, att länsstyrelsen i likhet med länsvägnämnden icke kunde biträda ett jämkande av företaget i flerårsplanen före något annat i planen upptaget företag. Under förutsättning av en ökad medelstildelning vid kommande anslagsfördelning hade länsstyrelsen emellertid intet att erinra mot att företaget jämkades i flerårsplanen vid sidan av i planen upptagna företag. Med hänsyn till de betydande kostnaderna ansåg länsstyrelsen, att medelstildelingen till företaget borde fördelas på förslagsvis fyra år, enär en uppdelning på endast två år kunde medföra en så hård belastning på de länet tilldelade medlen, att ett planenligt utförande av andra företag äventyrades. Länsstyrelsen framhöll också, att på grund av arbetets omfattning de ogynnsamma terrängförhållandena och den korta del av året, som vägarbeten kunde bedrivas i ifrågavarande trakter, det måste anses uteslutet att redan under år 1945 hinna utföra en väg med den standard, som gällde för allmän väg. För att snabbt få en vägförbindelse till stånd torde det därför bliva nödvändigt att i första hand inrikta arbetet på anläggande av en materialväg, som efter hand kunde kompletteras och färdigställas till allmän väg. Länsstyrelsen förutsatte därvid, att materialvägen skulle utföras i den dömda ödebygdsvägens sträckning samt att arbetena, särskilt trummor, utfördes på sådant sätt, att de i största möjliga utsträckning kunde tillgodogöras vid den erforderliga fortsatta kompletteringen.

Mellan väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen träffades i september 1945 överenskommelse, att vattenfallsstyrelsen skulle utföra materialväg i den dömda ödebygdsvägens planläge, varvid trummorna skulle utföras permanenta samt liksom dikena, i de fall sådana voro erforderliga för det enklare utförandet, förläggas enligt arbetsplanen för ödebygdsvägen, även om förekommande bankar icke upplades till full höjd. Merkostnaden för materialvägens utförande på detta sätt skulle bestridas av vägväsendet och överenskommelse om den slutliga ersättningen träffas efter arbetets färdigställande. Beträffande tekniska detaljer i arbetets utförande skulle samråd ske med vägförvaltningen i länet, som skulle upprätta renstakningshandlingar. Över Sjoutälven skulle uppföras en provisorisk bro. Då kostnaden för denna kunde avsevärt nedbringas, om den endast behövde utnyttjas under kortare tid, skulle vägväsendet utföra en permanent bro med tillfarter, varvid vägväsendet skulle få tillgodoräkna sig det av vattenfallsstyrelsen inbesparade beloppet.

Materialvägen utfördes av vattenfallsstyrelsen under åren 1945—1947 med de huvudsakliga arbetena år 1946. Kostnaderna ha uppgått till 455 000 kronor. Den permanenta bron med tillfarter, vars utförande ombesörjdes av vägförvaltningen, färdigställdes på hösten 1947.

I anslutning till den mellan väg- och vattenbyggnadsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen i september 1945 träffade överenskommelsen rörande materialvägens utförande, meddelade vägförvaltningen i skrivelse den 18 september 1945 till arbetsledningen för vägbyggnaden vissa detaljanvisningar för arbetena. Dessa anvisningar liksom föreskrifterna i överenskommelsen ha i vissa betydelsefulla avseenden ej följts, varigenom vägens komplettering och färdigställande till allmän väg beklagligtvis kommer att ställa sig ej oväsentligt dyrare än om arbetena utförts med iakttagande av nämnda anvisningar och föreskrifter.

Vattenfallsstyrelsen har i skrivelse till vägförvaltningen den 11 oktober 1949 meddelat, att merkostnaderna för materialvägens utförande enligt den med väg- och vattenbyggnadsstyrelsen träffade överenskommelsen uppgått till 66 570 kronor. Enligt av vägförvaltningen verkställd utredning synes denna kostnad vara för hög. Någon överenskommelse om den slutliga ersättningen har ännu ej träffats.

Vägförvaltningen har också nyligen verkställt utredning om de arbeten, som erfordras för att sätta den ca 18,9 km långa vägen i sådant skick, att den nöjaktigt kan motsvara kraven på allmän väg. Kostnaden för dessa arbeten har vid nuvarande priser beräknats till 280 000 kronor.

Som ovan nämnts ha kostnaderna för allmän väg Hovde—Sjoutnäset uppskattats till 350 000—400 000 kronor. Kostnaderna för att få till stånd nöjaktig allmän väg å hela den ca 34,2 km långa sträckan Risede—Hovde—Sjoutnäset kunna sålunda vid nuvarande priser beräknas uppgå till 630 000—680 000 kronor, vari ej inräknats kostnaden för de arbeten, som regleringsföretaget ålagt att utföra på vägen Hovde—Sjoutnäset och ej heller den ersättning, vägväsendet kan få erlagga för vattenfallsstyrelsens merkostnader för materialvägen Risede—Hovde.

Vid överläggningar mellan generaldirektören i vattenfallsstyrelsen och landshövdingen i länet har generaldirektören förklarat sig villig att i regleringsföreningen verka för ett räntefritt lån på 200 000 kronor såsom bidrag till anläggningskostnaden för ödebygdsvägen Risede—Hovde—Sjoutnäset. Förutsättningarna härför vore, att för återbetalning av lånet finge disponeras förslagsvis 12 500 kronor per år under 16 år av blivande regleringsavgifter samt att vägföretaget av länsstyrelsen och den berörda bygden bedömes ha prioritet framför elektrifiering. Vidare har regleringsföreningen under vissa villkor ställt i utsikt ett bidrag till vägen av 25 000 kronor.

Kommunalnämnden i Frostvikens kommun, från vilken länsstyrelsen inhämtat yttrande i frågan, lär i dagarna ha meddelat, att den anser vägen böra gå före elektrifieringen.

Det primära vägbehovet utgöres av anläggning av ny väg på sträckan Hovde—Sjoutnäset, vilken enligt ovan kostnadsberäknats till 350 000—400 000

kronor. Om nyssnämnda lån och bidrag å tillsammans 225 000 kronor utnyttjas för denna väganläggning, erfordras sålunda ett tillskott av allmänna vägmedel av 125 000—175 000 kronor. Fördelat på två år innebär detta en årlig belastning av länets andel av ödebygdsvägsanslaget på i runt tal 75 000 kronor.

Tillgodoseendet av det sekundära vägbehovet, förbättring av materialvägen Risede—Hovde, bör kunna anstå tills vägen Hovde—Sjoutnäset färdigställts. Förbättringen, som enligt ovan beräknats kosta 280 000 kronor, bör också kunna utsträckas över relativt lång tid, förslagsvis fyra år. Detta innebär ett årligt medelsbehov av allmänna vägmedel av 70 000 kronor.

Ett utförande av ödebygdsväg Risede—Hovde—Sjoutnäset i nu antydd ordning skulle sålunda under en tid av sex år komma att belasta länets anslag till ödebygdsvägar med ett belopp per år av 70—75 000 kronor eller vid förväntade högre priser något mera. Om anslaget till ödebygdsvägar under de kommande åren bibehålles vid eller ökas över den storlek det har för innevarande budgetår, synes nyssnämnda belastning icke behöva nämnvärt påverka utförandet av andra ödebygdsvägar i länet, som tidigare bedömts vara mera angelägna än den nu ifrågavarande vägen. Detta spörsmål är avsett att upptagas till närmare övervägande vid ett sammanträde med länsvägnämnden i länet den 16 december detta år.»

Revisorernas uttalande. År 1946 påbörjade vattenfallsstyrelsen företaget med reglering av sjön Storsjouten, vilken är belägen i norra Jämtland i en mycket glest befolkad fjällbygd, åtskilliga mil från landsväg.

Sedan avverkning och avröjning pågått år 1946 och våren 1947 av det omkring 1 100 hektar vidsträckta, till övervägande del skogbärande markområde, som var avsett att överdämmas genom regleringen, togs dämmningstillståndet i bruk under hösten 1947, utan att röjningsarbetena hunnit avslutas. Röjningen fortsattes under 1948 och 1949 men likväl ha allvarliga anmärkningar kunnat riktas mot arbetena. Med hänsyn till de brister, som konstaterats föreligga beträffande avverkning och röjning, har vattendomstolen i deldom den 14 oktober 1949 föreskrivit, att dämmningsrätten icke ånyo finge tagas i bruk, förrän en av domstolen utsedd sakkunnig godkänt arbetena. Först under hösten 1950 ha arbetena blivit slutligt godkända.

Kostnaderna för den första röjningen kring Storsjouten (för tiden t. o. m. 1949) ha uppgått till 410 000 kronor och för den senare röjningen (under år 1950) till omkring 445 000 kronor, d. v. s. sammanlagt 855 000 kronor.

Från allmänna landsvägen söder om Storsjouten finnes en 7 km lång ödebygdsväg till byn Risede. År 1941 dömde länsstyrelsen ödebygdsväg till utförande från Risede till Hovde vid sjöns nedre del (19 km), vidare utefter sjön över Inviken till Sjoutnäset vid sjöns övre del (15,3 km), samt ytterligare omkring 20 km genom terrängen nordväst om sjön. Då vattenfallsstyrelsen planerade anläggande av en regleringsdamm vid Hovde och för detta ändamål behövde en materialväg från Risede till Hovde, upptog styrelsen i början av år 1945 diskussioner med väg- och vattenbyggnadsstyrel-

sen i syfte att utröna, huruvida denna del av den dömda ödebygdsvägen kunde komma till utförande så skyndsamt, att vägen kunde användas för transporter våren 1946. Från vattenfallsstyrelsens sida ställdes därvid i utsikt bidrag med ett belopp motsvarande kostnaden för den materialväg, som eljest måste utföras, varjämte styrelsen förklarade sig beredd att vid behov förskottera erforderliga medel. Av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samt länsstyrelsen i länet framhölls emellertid att den begränsade medelstillgången och hänsynen till andra angelägna vägföretag i länet icke gjorde det möjligt att anlägga ödebygdsvägen på den korta tid som var ifrågasatt, och att ej heller någon medverkan till förskottsbygge vore att påräkna utan medgivande av Kungl. Maj:t. I september 1945 träffades därefter överenskommelse, att vattenfallsstyrelsen skulle utföra materialväg i den dömda ödebygdsvägens sträckning, varvid vissa arbeten för trummor och diken skulle utföras med hänsyn tagen till arbetsplanen för ödebygdsvägen. Merkostnaden för materialvägens utförande på detta sätt skulle bestridas av vägväsendet. Beträffande tekniska detaljer i arbetets utförande skulle samråd ske med vägförvaltningen i länet.

Materialvägen utfördes av vattenfallsstyrelsen under åren 1945—1947, med de huvudsakliga arbetena år 1946. I enlighet med överenskommelsen meddelade vägförvaltningen vissa detaljanvisningar för arbetena. Dessa anvisningar liksom föreskrifterna i överenskommelsen ha emellertid i vissa betydelsefulla avseenden ej följts, varigenom vägens komplettering och färdigställande till allmän väg beräknas komma att ställa sig ej oväsentligt dyrare än vad eljest skulle ha blivit fallet.

Kostnaderna för materialvägen ha uppgått till 455 000 kronor, av vilket belopp omkring 65 000 kronor angivits utgöra merkostnad för vägens utförande enligt den träffade överenskommelsen. Vägen är emellertid av enkel beskaffenhet och motsvarar icke fordringarna på en allmän ödebygdsväg. Några kompletterande byggnadsarbeten ha ej utförts sedan den färdigställdes som materialväg — bortsett från vissa av vattenfallsstyrelsen utförda arbeten för underlättande av vinterplogning — ej heller har barmarksunderhåll förekommit. De ytterligare arbeten, som erfordras för att sätta vägen i sådant skick, att den nöjaktigt kan motsvara kraven på en allmän ödebygdsväg, beräknas vid nuvarande priser belöpa sig till minst 280 000 kronor.

I vägens fortsättning ovanför Hovde finnes alltjämt endast en primitiv och långa tider oframkomlig kärrväg över Inviken och Sjoutnäset. Regleringen av Storsjouten medför, att denna väg utefter sjön på vissa sträckor överdämmas. Härjämte har avröjningen av skogsmarken utmed sjön medfört, att vägen på flera ställen kommit att ligga helt oskyddad för snödrev. Framkomligheten vintertid har härigenom försvårats. Från sakägarhåll har yrkats, att hela vägen skulle omläggas i ny, för snödrev skyddad sträckning. Vattenfallsstyrelsen har emellertid enligt vattendomstolens beslut i princip icke ansetts kunna åläggas omläggning av mer än skadade delar av vägen. De av vattendomstolen föreskrivna åtgärderna avse endast

partiella omläggningar och förbättringar på jämförelsevis korta sträckor, vilka ansetts böra utföras antingen på sådant sätt att vägen blir av minst lika god beskaffenhet som den tidigare vägen eller också i stort sett enligt de allmänna föreskrifter, som gälla för anläggning av ödebygdsvägar.

Vattenfallsstyrelsens kostnader för vägen Hovde—Sjoutnäset ha t. o. m. september 1950 uppgått till 99 000 kronor, därav 30 000 kronor för iordningställande av vissa broförbindelser. Kostnaden för en nöjaktig allmän väg på nämnda sträcka har av vägförvaltningen vid nuvarande priser uppskattats till 350 000—400 000 kronor, vari icke inräknats kostnaden för de arbeten, som regleringsföretaget ålagts att framdeles utföra.

Såsom nämnts har vattendomstolen funnit anledning till allvarliga anmärkningar mot det sätt, på vilket avverkning och avröjning av dämmningsområdet vid Storsjouten utförts. Genom besök därstädes i juli 1950 ha revisorerna kunnat iakttaga, att åtskilliga brister i dessa hänseenden då alltjämt kvarstodo. Emellertid är frågan om eventuell försummelse mot de av domstolen för regleringen meddelade föreskrifterna f. n. föremål för prövning av riksdagens justitieombudsman, varför revisorerna icke funnit anledning att närmare ingå härpå. Revisorerna vilja dock icke underlåta att i anledning av de i samband med sjöregleringen nedlagda kostnaderna för röjning och vägar framhålla vissa synpunkter.

Huvuddelen av de till omkring 855 000 kronor uppgående kostnaderna för röjningsarbetena vid Storsjouten torde ha avsett att förebygga skada på fisket i sjön, även om flottningsintressena i viss mån krävt beaktande. Beträffande fisket har en uppskattad årsavkastning av omkring 5 400 kg angivits som möjlig. Härvid är att märka, att fisket i verkligheten icke utnyttjats i så stor utsträckning. Antalet fastigheter, vilkas ägare eller brukare bedriva fiske i sjön, torde uppgå till omkring ett tiotal. Det inbördes förhållandet mellan å ena sidan värdet av fisket och å andra sidan de huvudsakligen för fiskets bevarande nedlagda kostnaderna synes icke rimligt, och det får anses högst sannolikt att en uppgörelse i ett tidigt skede om summariska röjningsåtgärder mot kompensation i annan form — främst i form av en väg till den förut praktiskt taget väglösa bygden — skulle ha väsentligt minskat vattenfallsstyrelsens kostnader och även för sakägarna varit godtagbar eller till och med fördelaktig.

Beträffande vägarbetena är att märka, att försöken till samordning mellan vattenfallsstyrelsens behov av en materialväg från Risede till Hovde samt vägmyndigheternas och bygdens intresse av att färdigställa den ödebygdsväg, som av länsstyrelsen dömts till utförande, icke lett till något mera påtagligt resultat. De hittills utförda vägarbetena ha belöpt sig till sammanlagt 545 000 kronor. Likväl har icke vunnits mera än en bristfällig, såsom ödebygdsväg icke godtagbar materialväg från Risede till Hovde samt vissa omläggningar och förbättringar på mycket begränsade delar av vägsträckan Hovde—Sjoutnäset. Den förstnämnda vägen förfaller successivt, då den icke underhålles, och den sistnämnda vägsträckan är alltjämt till övervägande del icke framkomlig annat än för gång- och hästtrafik. Iord-

ningställande av vägen Risede—Hovde—Sjoutnäset såsom ödebygdsväg beräknas f. n. draga en ytterligare kostnad av 630 000—680 000 kronor. Det numera genom vattenfallsstyrelsen framkomna erbjudandet att i avräkning på framdeles utdömda regleringsavgifter, förskjuta ett belopp av 200 000 kronor samt lämna ett bidrag av 25 000 kronor för vägförbindelsen är alltså långt ifrån tillräckligt för vägförbindelsens lösning.

Vad sålunda förekommit ger revisorerna anledning uttala, att en effektivare samordning av de olika intressen, som förelegat vid ifrågavarande sjöregleringsföretag, uppenbarligen borde ha kunnat medföra att de i företaget nedlagda kostnaderna kommit till större nytta. Revisorerna förvänta, att sådan samordning skall komma till stånd vid pågående och framdeles företagna regleringar.

Revisorerna vilja slutligen framhålla angelägenheten av att materialvägen Risede—Hovde av vägförvaltningen underhålles så, att icke för vägen nedlagda kostnader gå till spillo.

§ 14.

Hangarbyggnad på Torslanda flygplats.

När statsverket år 1942 övertog Torslanda flygplats vid Göteborg, fanns där endast en äldre hangarbyggnad av trä, uppförd år 1923 i samband med fältets tillkomst. I hangaren, vars yta utgör omkring 1 500 m², kunde emellertid icke intagas flygplan av den större typ, som under 1940-talet kommit till användning i den reguljära trafiken.

År 1943 undersökte väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i samråd med flygtrafikbolagen behovet av hangarbyggnader vid civila flygplatser i landet. Därvid anmäldes av Aktiebolaget Aerotransport (ABA) önskemål om en hangar vid Torslanda, rymmande två flygplan typ Douglas DC-4 och fyra flygplan typ DC-3. Överläggningar med ABA pågingo under tiden därefter och år 1946 preciserade bolaget sitt hangarbehov till utrymmen för ett flygplan typ DC-4 och två flygplan typ DC-3, motsvarande omkring 2 000 m², jämte verkstads- och kontorsutrymmen m. m. å omkring 600 m². I samband härmed framhöll bolaget, att avsaknaden av en tillfredsställande hangarbyggnad för trafikflygets behov på Torslanda framstode som en brist i markorganisationen. Göteborgs stads flygförbindelser bleve i hög grad lidande på detta förhållande, enär därigenom dess flygplats icke kunde bli utgångspunkt för flyglinjer, som vore särskilt ägnade att tillvarataga trafikbehovet för staden.

ABA anförde vidare, att en hangar vore nödvändig även ur trafiksäkerhetssynpunkt, så att tillsyns- och reparationsarbeten kunde försiggå under tak. För att åstadkomma att åtminstone ett trafikflygplan av typ DC-3 skulle kunna baseras på Torslanda, hade bolaget beslutat bekosta ändring av portöppningen i den gamla trähangaren. Kostnaderna härför uppginge till omkring 30 000 kronor. Bolaget hade även tidigare bekostat uppföran-

det av en mindre noshangar för att kunna omhändertaga tillfälliga, på grund av väderleksförhållanden eller tekniska orsaker nödvändiga uppehåll och övernattningar på flygplatsen. Uppförandet av en tidsenlig hangar på Torslanda flygplats vore en av de nödvändigaste åtgärder, som snarast måste vidtagas för flygtrafikens utveckling i landet; en hangar måste finnas tillgänglig på Torslanda till hösten 1947. Skulle av någon orsak denna fråga icke genom styrelsens försorg kunna finna en snar lösning, hemställde bolaget om förhandlingar för upplåtelse med tomträtt av erforderligt markområde för uppförande av en bolagets egen verkstads- och hangarbyggnad. Bolaget vore vid sådant förhållande berett giva hangaren en sådan storleksordning, att under de närmaste åren även andra trafikanter i viss utsträckning skulle kunna beredas möjlighet till hangarutrymme. Bolaget förutsatte också att — därest den hangar, om vars uppförande förhandlingar påginge, begränsades till omkring 2 000 m² — hela hangaren skulle komma att upplåtas för bolagets trafik. I februari 1947 begärde bolaget bekräftelse på att sådan upplåtelse komme att ske.

Redan i anslagsäskandena den 30 oktober 1945, avseende budgetåret 1946/47, hade luftfartsstyrelsen hemställt om investeringsanslag av 800 000 kronor för en ny hangar på Torslanda; nämnda belopp, vilket avsåg hangarhall jämte tillbyggnad med verkstad m. m., anvisades av 1946 års riksdag. I petitaskrivelse den 12 oktober 1946, avseende budgetåret 1947/48, anmälde luftfartsstyrelsen härefter, att hangaren, som under alla omständigheter vore oundgängligen erforderlig, beräknades draga en ytterligare kostnad av 200 000 kronor. Hangaren skulle ock härigenom kunna göras något större än tidigare avsetts, vilket syntes nödvändigt för att den skulle kunna hysa de plan av nyare och större typer, som trafikerade flygplatsen. Även sistnämnda belopp anvisades av riksdagen.

I skrivelse den 30 juli 1947 till Kungl. Maj:t anmälde luftfartsstyrelsen, att sedan anbud på byggnadsarbetena dåmera inkommit, kostnaderna för hangaren beräknades till något mer än 1 400 000 kronor. Det ytterligare belopp av 400 000 kronor, som erfordrades för byggnaden, syntes kunna erhållas genom ianspråktagande av vissa reservationer å sådana anslag, vilka av Kungl. Maj:t enligt riksdagens bemyndigande torde kunna omdisponeras för andra ändamål än de ursprungligen avsedda — i förevarande fall anslag, som beviljats för arbeten på Kallax flygplats vid Luleå och för vissa andra arbeten på Torslanda flygplats. Med bifall till styrelsens hemställan ställdes det begärda beloppet till förfogande för styrelsen genom kungl. brev den 8 augusti 1947.

Byggnadsarbetena igångsattes hösten 1947 och hangaren var färdigställd hösten 1949. Under arbetenas gång uppkom behov av ytterligare medel för byggnaden. Sålunda hemställde luftfartsstyrelsen i skrivelse den 17 februari 1949 om 260 000 kronor för en automatisk eldsläckningsanordning, s. k. sprinklersystem, vilket belopp genom kungl. brev den 11 mars 1949 ställdes till styrelsens förfogande av å luftfartsfondens investeringsstat anvisade medel för byggnader på flygplatserna. Slutligen anmäldes i skrivelse den 11

november 1949 att byggnadskostnaderna, fränsett sprinklersystemet, numera beräknades till 1 705 000 kronor. Huvuddelen av merkostnaden belöpte på den allmänna stegring av byggnadskostnaderna, vilken inträffat sedan beräkningarna gjorts, men även under arbetets gång tillstötande omständigheter hade inverkat; särskilt hade pålningen för grundläggning blivit betydligt mera omfattande än vad från början avsetts. Styrelsen hemställde att för täckande av de till 305 000 kronor uppgående merkostnaderna få taga i anspråk medel, som ställts till styrelsens förfogande för byggnadsarbeten vid Karlstads flygplats — arbeten vilka icke hade kommit till utförande. Sistnämnda framställning beviljades av Kungl. Maj:t genom beslut den 21 december 1949.

Sålunda anvisade medel ha numera visat sig i huvudsak förslå för att slutföra byggnadsarbetena. De sammanlagda byggnadskostnaderna för hangaren med tillhörande verkstadsutrymmen m. m. ha alltså uppgått till i runt tal 1 965 000 kronor. Härtill kommer kostnaden för hangarplatta samt vissa yttre arbeten.

I detta sammanhang må erinras om att luftfartsstyrelsen i sina anslagsäskanden för budgetåret 1948/49 — under framhållande att bland andra ABA förklarat sig vara i behov av ytterligare hangarutrymmen på Torslanda — hemställt om anvisande av 1 500 000 kronor för uppförande av en tredje hangarbyggnad på fältet. Något anslagsäskande för nämnda ändamål upptogs dock icke i statsverkspropositionen.

Årshyran för verkstadsbyggnaden beräknade luftfartsstyrelsen med utgångspunkt från att styrelsen skulle erhålla täckning för nedlagda kostnader. Hysesinkomsterna för själva hangarhallen kunde däremot icke beräknas enligt samma princip. Hangaravgifterna vore nämligen bestämda i styrelsens av Kungl. Maj:t fastställda taxa, gällande fr. o. m. den 1 augusti 1947. Enligt denna taxa äro hangarerna uppdelade i olika typklasser med hänsyn till standard och servicemöjligheter; för mera påkostade hangarer gälla högre avgifter än för andra. Inom varje klass utgå avgifterna efter flygplanens vikt och med stigande skala, så att avgiften för tyngre plan är förhållandevis högre per viktenhet än avgiften för lättare plan. Vid årskontrakt medgives viss rabattering av priset. Vid bestämmandet av avgiftsbeloppen har åsyftats, att statsverket skulle erhålla full täckning för sina kostnader vid en genomsnittlig beläggning med 80 procent och med 1946 års byggnadskostnader. Hänsyn till motsvarande avgifter i andra länder har i viss mån inverkat vid taxesättningen. Enär avgiftsbeloppen inom varje hangarklass i princip äro enhetliga över hela landet, varierar det ekonomiska resultatet av hangardriften efter byggnads- och driftkostnaderna för olika hangarer; äldre hangarer med låga byggnadskostnader lämna en förhållandevis god vinst, under det att nyare hangarer, för vilka byggnadskostnaderna varit högre, utvisa ett mindre gynnsamt driftresultat. Beträffande den nya hangaren på Torslanda utvisade en av luftfartsstyrelsen i september 1948 uppgjord kalkyl, att den hangaravgift, som kunde påräknas vid helårskontrakt med ABA, beräknad efter den tyngsta och följaktligen ur sty-

relsens synpunkt mest lönsamma flygplanstypen, icke skulle förslå att täcka samtliga löpande driftutgifter jämte ränta och amortering på nedlagt kapital. Kalkylen grundades på en beräknad byggnadskostnad av 925 000 kronor för hangaren och 450 000 kronor för verkstadstillbyggnaden, vilka belopp enligt vad som framgår av redogörelsen ovan överskridits med närmare 600 000 kronor.

Ären närmast efter andra världskriget ha kännetecknats av en synnerligen kraftig utveckling av civilflyget. Detta förhållande gav anledning till stor optimism beträffande flygets framtid, och i de flesta lufttrafikerande länder, icke minst vårt eget, gjordes betydande flygplansbeställningar, personal nyanställdes och medel investerades i markorganisationen. Under år 1948 drabbades emellertid den civila luftfarten över hela världen av en ekonomisk kris, som för den svenska civila luftfartens vidkommande föranledde ett flertal rationaliseringsåtgärder. Sålunda begränsades lufttrafiken, och behovet av materiel och personal anpassades efter trafikens omfattning. Såsom ett led i rationaliseringen sammanfördes ABA med det privatägda SILA (Svensk interkontinental lufttrafik aktiebolag) till ett företag, i vilket staten ingick såsom delägare med hälften.

Luftfartsstyrelsen ansåg ursprungligen, att innan byggnadsarbetena igångsattes, avtal om uthyrande till ABA av för bolaget avsedda delar av hangaren skulle föreligga. Vid de förhandlingar, som fördes mellan styrelsen och bolaget, överlämnades därför i god tid ett avtalsförslag till bolaget. Då emellertid enighet icke kunde vinnas angående hyresvillkoren, huvudsakligen beroende på att bolaget önskade förhyra större utrymmen än styrelsen med hänsyn till övriga trafikanter ansåg sig kunna upplåta, drog förhandlingarna ut på tiden. Arbetena, som med hänsyn till läget på byggnadsmarknaden måste i olika avseenden förberedas, kommo så småningom i gång. Styrelsen fann nu en viss fördel i att vänta med avtalets tecknande, tills byggnadskostnaderna bättre kunde överblickas. Någon tanke på att bolaget, som ju till övervägande del var statsägt, skulle draga sig ur spelet, försvävade aldrig styrelsen. När förhandlingar om flerårskontrakt fortsattes med det nybildade ABA, ansåg sig emellertid detta bolag icke längre kunna vidhålla det tidigare ABA:s vid förhandlingar gjorda preliminära åtagande om förhyrande av hangaren i sin helhet. Av rationaliseringsskäl planerade bolaget att inskränka flygtrafiken på Göteborg, och det ansågs också möjligt att — i den mån väderleksförhållandena medgäve — helt undvika hangarförvaring. Flygplanen skulle i så fall uppställas under bar himmel.

Något avtal med ABA kom till följd härav icke till stånd. När hangaren under hösten 1949 stod färdig att tagas i bruk, förhyrde nämnda bolag endast en mindre del av verkstadslokalerna och ett mycket begränsat utrymme i hangarhallen. Dessa utrymmen ha senare ytterligare minskats. Huvuddelen av verkstadsutrymmena har i stället uthyrts till andra företag, vilkas verksamhet icke enbart sammanhänger med luftfarten. Även kontorslokalerna i tillbyggnaden ha uthyrts till andra företag; en del av kontors-

utrymmena tages i anspråk av luftfartsverkets marktjänstadministration. Hangarhallen har tagits i anspråk endast i begränsad omfattning. Ett antal privatägda sportplan och andra mindre plan (i genomsnitt 10—15) ha från och med den 1 januari 1950 överflyttats från den äldre hangaren, vilken uthyrts till militära myndigheter för förvaring av motorfordon. Sådana större trafikflygplan, för vilka hangaren egentligen varit avsedd, ha däremot vid längre uppehåll i endast ringa utsträckning intagits i hangaren och i stället uppställts i det fria. Under det första året hangaren varit i bruk (tiden 22 okt. 1949—21 okt. 1950) har övernattning på Torslanda huvudsakligen förekommit för danska och norska plan, vilka uppehållit lufttrafiken enligt ett nordiskt samtrafikavtal under beteckningen SAS. Hangarförvaring respektive parkering på fältet har för dessa flygplan förekommit i följande omfattning.

Planet tillhörigt	Hangar- förvaring	Parkering på fältet
ABA	1	1
DDL (danskt)	28	187
DNL (norskt)	—	121
	29	309

Andra trafikföretag med större flygplan ha under samma tid utnyttjat hangaren endast undantagsvis (vid fyra tillfällen) i samband med charterflygning, varjämte flygvapnet erlagt avgifter för fyra intagningar i hangaren. Det må framhållas att hangaravgiften per dygn för ett större flygplan uppgår till 80—100 kronor.

Verkliga inkomster och utgifter för hangaren under ettårsperioden 1 oktober 1949—30 september 1950 kunna enligt uppgifter från luftfartsstyrelsen angivas på sätt som framgår av följande uppställning.

<i>Inkomster:</i>	Hangaravgifter	19 700	
	Hyror	19 600	
	Beräknad hyresinkomst för av luftfartsverket disponerade lokaler	14 600	53 900
<i>Utgifter:</i>	Bränsle	18 000	
	Underhåll	4 000	
	Lyse	3 200	
	Avskrivning efter 2 % å ett anvisat medelsbelopp av tillhoppa 1 965 000 kronor	39 300	
	Förräntning efter 3,2 %	62 900	127 400
	<i>Underskott:</i> kronor		73 500

Enär huvuddelen av det investerade kapitalet redan tidigare bokföringsmässigt avskrivits genom före den 1 juli 1947 anvisade avskrivningsanslag och med tillämpning av de särskilda regler, som gälla beträffande förräntningen av de affärsdrivande verkens investerade kapital, kommer nu nämnda underskott icke till uttryck i luftfartsverkets bokföring.

Principerna för luftfartsstyrelsens taxepolitik berördes i propositionen 1947:194 angående ändrad redovisning av luftfartsfonden m. m. Vederbörande departementschef anförde därvid bl. a., att syftet med luftfartsverkets affärsdrivande verksamhet borde vara att genom god planering av investeringarna i flygfält m. m. samt rationell drift av markorganisationen hålla kostnaderna för verksamheten så låga som det med hänsyn till trafiksäkerhetens krav och skäliga anspråk på en i övrigt god service vore möjligt. Taxesättningen borde under beaktande härav ske på sådant sätt att, i den mån internationella förhållanden ej lade hinder i vägen, täckning för kostnaderna jämte skälig förräntning av till luftfartsverkets förfogande ställda kapitaltillgångar erhöles. Den höjning av flygplatsavgifterna, som i angivna syfte vore förestående, borde företagas med en viss försiktighet, så att trafikflygets utveckling och begagnandet av de svenska flygplatserna icke härigenom hämmades. Det vore därför möjligt, att man åtminstone under en övergångstid måste räkna med att full kostnadstäckning måhända ej kunde erhållas.

I samma proposition anfördes vidare, att man i ekonomiskt avseende borde särskilt hålla luftfartsverkets verksamhet från trafikföretagens. Detta borde gälla även beträffande ABA. Ehuru detta företag då nästan helt ägdes av staten, borde det icke i ekonomiskt hänseende behandlas på annat sätt än andra lufttrafikföretag.

Revisorernas uttalande. Enligt av statsmakterna uppdragna riktlinjer skall taxesättningen för luftfartsverkets markorganisation i princip ske på sådant sätt, att täckning för kostnaderna jämte skälig förräntning av kapitalinvesteringarna erhöles. Vidare skall luftfartsverkets ekonomiska resultat särskilt hållas från lufttrafikföretagens, utan hänsyn till statens ekonomiska intressen i företagen.

Från och med år 1943 gjorde Aktiebolaget Aerotransport upprepade framställningar till vederbörande statliga luftfartsmyndighet om iordningställande av en ny hangar jämte verkstadsutrymmen på Torslanda flygplats. Behovet av en hangar därstädes angavs av bolaget såsom mycket trängande, såväl för flygtrafiken på Göteborg som av trafiksäkerhetsskäl. För att tillgodose flygtrafikens behov beslöto statsmakterna år 1946, att en hangar skulle uppföras på Torslanda; kostnaden beräknades därvid till 800 000 kronor. Under planeringstiden framställde ABA önskemål om förhyrande av hela byggnaden för bolagets räkning och erhöel sedermera luftfartsstyrelsens anbud härom. Sedan byggnaden färdigställts hösten 1949 för en kostnad av 1 965 000 kronor, hade emellertid — såsom en följd av den ekonomiska kris som sedan år 1948 drabbat den civila luftfarten — åtskilliga rationaliseringsåtgärder vidtagits inom de svenska lufttrafikföretagen. Sålunda hade ABA sammanslagits med det helt privatägda SIIA till ett nytt bolag, lufttrafiken på Göteborg hade inskränkts och lufttrafikföretagen hade på olika sätt sökt begränsa sina omkostnader. ABA ansåg

sig i detta läge icke kunna vidhålla den tidigare utfästelsen om förhyrande av hela hangaren på Torslanda.

Under den tid av något mer än ett år, varunder den nya hangaren på Torslanda varit i drift, ha verkstads- och kontorsutrymmen varit uthyrda till olika företag, under det att hangarhallen endast i mycket ringa utsträckning varit utnyttjad och flygplanen i stället uppställda i det fria på fältet. ABA tillhöriga flygplan ha endast vid två tillfällen övernattat på Torslanda och vid ett av dessa tillfällen intagits i hangaren. Det övervägande antalet övernattningar, som förekommit under det första verksamhetsåret, har gällt danska och norska flygplan, vilka uppehållit lufttrafiken enligt ett nordiskt samtrafikavtal under beteckningen SAS. Vid de 338 tillfällen, som dessa plan under nämnda år övernattat på Torslanda, har hangarförvaring förekommit 28 gånger; i övrigt har parkering på fältet ägt rum. Luftfartsverkets inkomster av hangarhallen ha till följd härav uppgått till endast en ringa del av vad man haft anledning att räkna med.

Enligt revisorernas mening hade luftfartsstyrelsen bort i tid försäkra sig om bindande hyresavtal med det lufttrafikbolag, för vars räkning hangaren i första hand uppförts.

Revisorerna äro icke beredda att utpeka vilka åtgärder som i nuvarande läge böra vidtagas för att undanröja ovan påtalade missförhållanden. Skulle en uppgörelse med vederbörande trafikföretag icke kunna träffas, måste emellertid övervägas att åtminstone delvis disponera hangarutrymmet för annat ändamål.

Finansdepartementet.

§ 15.

Längmanska donationsfonden.

Den 19 oktober 1863 rapporterade svenske generalkonsuln i Helsingfors C. L. Dahlfeldt till svenska utrikesdepartementet, att en finsk f. d. handlande Eric Johan Längman, vilken någon dag dessförinnan under tillfällig vistelse därstädes avlidit i en ålder av 64 år, upprättat ett testamente å ca 320 000 rubel silver till förmån för de finska och svenska folken, varvid det svenska folket erhållit brorslotten eller ca två tredjedelar. Dahlfeldt, som några dagar senare kunde översända avskrift av Längmans testamente, anhöll om instruktioner och fullmakt att tillvarataga de svenska intressena i den Längmanska arvssaken.

Den 27 oktober 1863 uppdrog Kungl. Maj:t åt justitiekanslern att vidtaga de laga åtgärder, som bleve erforderliga för bevakande av svenska folkets rätt med avseende å Längmans testamente.

Längman har inför eftervärlden framstått som en ganska gåtfull person; om hans levnadslopp äger man endast sparsamma upplysningar.

Längman var född i Borgå den 24 maj 1799. I 20-årsåldern flyttade han till Helsingfors, där han fick anställning som bodbiträde. Han verkade sedermera som handelsman på flera platser och trädde härunder två gånger i konkurstillstånd. På 1830-talet kom han in i trävarubranschen och skapade under de följande årtiondena en mäktig koncern inom skogsindustrien. Längmans ovanliga framgång på detta område har förklarats dels med de abnormt låga priser på skog, som rådde vid denna tid, dels med hans företagsamhet, driftighet och skrupelfrihet. För trävarunäringens utveckling voro emellertid Längmans insatser av stor betydelse; han öppnade nya leder för flottningen och befordrade den finska exporten av trävaror.

Då Längmans planer att ytterligare utvidga sin sågverksrörelse mot slutet av 1850-talet stötte på motstånd, realiserade han större delen av sin fasta egendom i Finland och lämnade landet. Han bosatte sig nu i London och drev härifrån en omfattande affärsrörelse. Under sina sista levnadsår uppträdde Längman som företagare också i Sverige. Sälunda anlade han en stor fabrik i Malmö för tillverkning av mongo (konstull) och shoddy. Fabriken, som sysselsatte ett 50-tal arbetare och stod under ledning av Längmans förtroendeman, ullkratsningsfabrikören R. G. Ekman, startade sin verksamhet i februari 1863 men nedlades efter Längmans död och såldes 1865 till F. H. Kockum. Under tillfälligt besök i hemlandet avled Längman, såsom nämnts, i Helsingfors den 16 oktober 1863.

Av allt att döma var Längman en säregen och sammansatt personlighet.

Vid sidan av sitt utpräglade sinne för affärer och praktiska ting ägde uppenbarligen den framgångsrike affärsmannen ett levande intresse för sociala och kulturella frågor, varom framför allt hans donationsurkunder bära värtaligt vittnesbörd. Redan på ett tidigt stadium tog han sig an den sedermera bemärkte statsmannen och författaren J. V. Snellman och var under många år dennes välgörare och förtrogne. I testamentet, som andas en varm social medkänsla, meddelar Längman, att han sedan lång tid tillbaka beslutat förbliva i ungarlsställning för att därigenom undgå en delning av förmögenheten och sålunda »få sina välmående och bekymmersfyllda önskingar uppfyllda».

Längmans testamente, som i avskrift här bifogas, var dagtecknat i London den 20 december 1859 och innehöll i huvudsak följande föreskrifter.

Längmans förmögenhet — av honom själv uppskattad till 320 000 rubel silver — skulle förräntas, till dess den uppnått en storlek av 450 000 rubel. Därefter skulle den skiftas, så att $\frac{31}{\infty}$ skulle användas »till förmån för Finlands alla stånd och folkklasser», dock med undantag för dem som tillhörde »församlingar som hålla egen grekisk kyrka och egen grekisk präst», samt att $\frac{50}{\infty}$ skulle användas »till förmån för Sveriges alla stånd och klasser». Beträffande de donerade medlens förvaltning och användning innehöll testamentet utförliga men delvis oklara och egendomliga bestämmelser.

Finlands andel skulle efter delningen fortfarande förkovras till dess den uppnått en storlek av 620 000 rubel. Av dessa medel skulle bildas två fonder, A-fonden eller den s. k. grundfonden, samt B-fonden. A-fonden skulle enligt testamentets föreskrifter användas till:

»1:o) för kommunala behofver såsom Jordbruks och skogs Modell farme, Folkskolor, bidrag till Jordgummor, Docktorer, Läke Medel, Sjuka, Fattiga och dylika Orkeslösa hindrade på hvilket sätt som bäst att kunna eller förmå arbeta; och i rundeligare mohn till bättre klassens nödlidande; Sparbanker, Understöd och lifränta för Oäkta och ej skyddegande barn, m. hvad för en kommun anses af behof.

2:o) för Hungers-, Missväxt- och Farsotsår, Brand och andra Natur påkommande skador och olyckor, såsom Watten öfversvämning Jordras, Hagel m. m. dylikt.

3:o) för bidrag till Bergverken, Morasters uttorkning, Sjöars af- och tillledning, Landsvägars uphjelpande och Kommunikationers befrämjande.

4:o) för Sjöfart och handel.

5:o) för Industri och slöjd.

6:o) för lifräntefond.

7:o) för Jernvägar, Kanaler och andra allmänt nyttiga företag.»

Någon utdelning ur A-fonden skulle dock icke få förekomma förrän fonden genom ränta på ränta uppnått 4 miljoner rubel. Då skulle vissa delfonder bildas enligt invecklade grunder, och ur dessa skulle utdelning ske till de angivna ändamålen.

B-fonden avsågs för »vetenskaper och sköna konster, litterära arbeten och skrifers gratis utdelning till allmoge på det nödig förtida kännedom och håg förberedes, för att upprätthålla och förvalta förtecknade fonder; samt

för avlöningar, omkostnader och resor till och för dem, vilka uti styrelse-, kontrollerings-, förvaltnings-, räkenskaps- och bokföringsväg skola redogöra för alla fonder». Från denna fond skulle också utgå livräntor till vissa i testamentet närmare angivna personer. Även beträffande B-fonden är föreskrivet, att medlen skola förräntas i serier, men bestämmelser saknas om tidpunkten, då utdelningen får börja. Det stadgas dock, att till livräntor, omkostnader samt till litterära behov m. m. tillsammans icke får användas mer än hälften av årliga räntan — »på det att denna fond icke måtte betagas önskad kraft, samt att någonting i stort måtte i en framtid kunna verkas och utföras».

Beträffande Sveriges andel skulle enligt testamentet gälla motsvarande föreskrifter vad angår förvaltningen och användningen av en A-fond och en B-fond. Dessa fonder uppgå f. n. till ca 8 840 000 resp. 4 306 000 kronor. Därjämte skulle emellertid medel anslås av kapitalet för bildande av en tredje fond, C-fonden. Denna fond, som f. n. uppgår till ca 2 210 000 kronor, skulle användas »till svenska kursens upphjälpande» men fick icke tagas i bruk, förrän den genom förräntning vuxit till 100 miljoner riksdaler. Här om innehåller testamentet följande säregna och ganska dunkla stadganden: »— — — och återstående — — — bestämmes under benämning av fonden L:a C för svenska kursens upphjälpande, att till en början uti Sverige eller där högsta ränta kan fås, förräntas, och varigenom serietiden förkortas men sedan i utlandet, där räntan förmånligast erlägges och säkerhet för kapitalet finnes, vid förmånligaste kurstillfälle utlånas och förräntas, och att därifrån vidare till egna och andra länders bolag, samt läne- och provinsbanker avgivas, där högre ränta påräknas kan, och slutligen då kapitalet fått tillväxa, till regeringar utlånas. Enär denna fond L:a C igenom förräntning uppkommit till etthundra miljoner riksdaler svenskt riksmünt, då indrages till förmån för staten halva årliga ränta såväl i ädel metall efter utvisande behov, som uti växlars avgivande, under det att utlåningen och förräntningen i utlandet och indragning av halva årliga räntan sålunda bör utan avvikelser och efter utvisande schema fortgå».

Dagen efter Längmans död hade rådsturätten i Helsingfors förordnat professorn J. W. Rosenborg och handlanden C. G. Langéen att såsom kuratorer övertaga förvaltningen och utredningen av dödsboet. I enlighet med sitt av Kungl. Maj:t givna uppdrag vidtog den svenske justitiekanslern ofördröjligen åtgärder för att tillvarata svenska folkets rätt i fråga om Längmans testamente och befullmäktigade den 9 februari 1864 generalkonsuln Dahlfeldt samt kanslirådet, professorn J. Ph. Palmén att såsom ombud å svenska statens vägnar bevaka testamentet och i övrigt i enlighet med justitiekanslerns anvisningar företräda de svenska intressena. Kungl. Maj:t fastställde den 27 maj 1864 instruktion för ombuden. På finsk sida hade senaten den 19 december 1863 lämnat motsvarande uppdrag åt förste kammarförvanten V. von Haartman.

Ombuden hade utan tvivel en svår uppgift, då testamentets oklara och underliga bestämmelser kunde ge anledning till åtskilliga tolkningstvister,

vartill kom att bestämmelserna om donationernas uppdelning vållade en ganska stark misslämning i Finland. Bouppteckning förrättades i Anjala den 12 april 1864, varvid boets behållning uppskattades till 1 338 000 mark.

Vid Elimä och Anjala häradsrätt bevakade ombuden därefter testamentet till förmån för svenska och finska folkens rätt. En ingående undersökning verkställdes för att styrka testamentets »verklighet och autenticitet». Härvid uppmärksammades särskilt ett vittnesmål av borgmästaren C. G. Bergstedt. Denne hade i februari 1860 i Uleåborg sammanträffat med Längman, som visat honom testamentet och anmodat honom bevittna detsamma. Bergstedt hade då gjort Längman allvarliga föreställningar beträffande testamentets innehåll under framhållande av att Längman bort donera sin egen dom på annat sätt, »där det kunnat göra landet eller någon viss ort mera och snarare gagn», ävensom att Sverige icke bort komma i fråga såsom testamentstagare. Längman, som blivit mycket uppbragt över Bergstedts kritik, hade genmält, att han i flera år noga övertänkt saken samt att han, som vore svensk till börd, därför velat ihågkomma Sverige. På Bergstedts frågor, om testamentet verkligen gäve uttryck för hans yttersta vilja, hade Längman, som vid tillfället i fråga var vid fullt redig sinnesförfattning, svarat bestämt jakande.

Något klander från Längmans släkt anfördes icke mot testamentet, som vann laga kraft år 1865. Men från annat håll igångsattes en aktion, som i förstora tycktes äventyra hela donationen. Redan kort efter Längmans död började rykten cirkulera att en f. d. sågverksbokhållare Adam Fennander skulle inneha en av Längman utfärdad skuldsedel på icke mindre än 350 000 rubel silver, d. v. s. ett belopp överstigande Längmans hela uppskattade förmögenhet. Tidningarna togo upp saken, men i stort sett vann uppgiften ingen tilltro. Vid årsproklamation efter Längman den 21 april 1865 företeddes emellertid skuldsedeln av borgmästaren i S:t Michel Julius Nygrén, som övertagit densamma av Fennander. Härvid anförde Nygrén till rättens protokoll: »I händelse den rättegång, som torde uppstå i anledning av berörda krav, slutligen vinnes, vilket jag saknar all anledning att betvivla; så förärar jag härigenom högtidligen och offentligen $\frac{1}{3}$ av summa behållning till Finlands folk till användande efter ständernas beslut, samt förbinder mig att den återstående $\frac{1}{3}$ delen skall användas dels till uppbyggande av luthersk kyrka och rådhus i S:t Michels stad, dels till sådan delning emellan herr Karl Gustaf Fennander (Adam Fennanders son) och mig att den förre erhåller större delen; jag för besvär och kostnader däremot den mindre, — — —.»

Här förelåg sålunda i uppseendeväckande form ett försök att kullkasta de Längmanska donationsbestämmelserna. Borgmästare Nygréns framträdande, som uppenbarligen spekulerade i det på finsk sida förefintliga missnöjet med donationsmedlens fördelning, väckte stor uppmärksamhet i tidningspressen. Den rättsliga undersökningen, som bl. a. innefattade handstilsanalyser och vittnesförhör, gav emellertid intet belägg för skuldsedelns äkthet, och kravet avvisades.

Om förvaltningen av Långmans kvarlåtenskap hade på tidigt stadium stridiga meningar yppats mellan de svenska och de finska ombuden. Kejserliga senaten beslöt den 4 maj 1864 att alla till de Långmanska fonderna inflytande medel, vilka enligt testamentet under en övergångstid skulle i Finland förvaltas, skulle »omsätta i räntebärande papper nedsättas i Finlands bank». Svenska regeringen föreskrev däremot i de den 27 maj s. å. utfärdade instruktionerna för svenska ombuden att den svenska andelen i avvaktan på dess överförande till Sverige skulle »i Finland göras fruktbärande medelst utlåning mot säkerhet i finska hypoteksföreningens obligationer eller, om sådant ej kunde ske, genom deposition mot högsta ränta i Finlands bank». Bakom finska senatens beslut låg enligt generalkonsuln Dahlfeldt en åstundan att genom uppköp av hypoteksföreningens obligationer stärka dess kredit. Ehuru chefen för finska finansdepartementet, Långmans vän J. V. Snellman, uppenbarligen önskade en ändring av beslutet, vidhöll senaten den 6 oktober 1864 sin tidigare uppfattning och åberopade testamentets bestämmelse, att förvaltningen skulle ske i Finland, tills dess kapitalet vuxit till 450 000 rubel, ett belopp, som enligt Dahlfeldts uppfattning svårligen skulle någonsin uppnås, om de av senaten utstakade grunderna för förvaltningen skulle vidhållas. De svenska myndigheterna innehöllo under dessa förhållanden de medel, som inflöto vid försäljningen av Långmans egendom i Sverige.

Konflikten löstes så att förmögenhetsfördelningen ägde rum, innan fonderna vuxit till det i testamentet stipulerade beloppet. Svenska regeringen begärde på diplomatisk väg fördelning, vartill kejsaren av Ryssland lämnade sitt bifall efter senatens hörande. En första delning av det disponibla kapitalet enligt de fastställda procenttalen ägde rum i november 1866, varefter ytterligare avräkningar skedde kvartalsvis allteftersom medlen inflöto till och med 1876, då Sverige erhöll sin sista anpart. Förvaltningen av respektive andelar övertogs sedermera av Finlands bank i fråga om de till Finland anvisade donationsmedlen och av svenska statskontoret i fråga om de svenska donationsmedlen.

Över förvaltningen av de Sverige tillfallna Långmanska donationsmedlen, som försiggick enligt av Kungl. Maj:t fastställda grunder, har statskontoret »från tid till annan» avlämnat särskilda redogörelser till Kungl. Maj:t. De vid delningen övertagna aktieposterna i finska industriföretag realiserades så snart detta med fördel kunde ske, och medlen placerades så gott som uteslutande i svenska obligationer.

F. n. är huvudparten av fondmedlen eller ca 11 490 000 kronor placerade i statsobligationer och vissa andra guldkantade obligationer, 3 490 000 kronor utgöra inteckningslån, 161 000 kronor kommunlån samt 85 000 kronor statsskuldförbindelser.

Avkastningen å fondmedlen uppgick under budgetåret 1949/50 till 480 406 kronor 20 öre, varav på A-, B- och C-fonderna respektive 275 557 kronor 35 öre, 135 962 kronor 38 öre och 68 886 kronor 47 öre.

Ur den finska B-fonden ha understöd regelbundet utbetalats allt sedan år

1882, varvid i enlighet med testamentets föreskrifter använts hälften av ränteinkomsterna, medan återstoden lagts till fondens kapital. A-fonden, som enligt testamentsbestämmelserna skulle växa till ett belopp av 4 miljoner silverrubel, har hitintills icke tagits i anspråk. Emellertid har finska riksdagen på bankutskottets förslag år 1950 beslutat att även A-fonden skall tagas i bruk. I bankutskottets motivering framhålles bl. a., att fonden numera uppgår till över 22 miljoner mark och att silverrubeln vid den tid (1860), då marken blev landets mynt, motsvarade 4 mark. Om man bortser från penningvärdets förändringar skulle sålunda det belopp av 4 miljoner silverrubel, som stipulerats i testamentet, redan för flera år sedan ha överskridits. Då testator icke gjort några förbehåll, för den händelse penningvärdet skulle falla, och fonden sannolikt aldrig skulle kunna tagas i bruk, om hänsyn härtill skulle tagas i detta fall, ansåg sig utskottet böra förorda att utdelning omedelbart skulle äga rum.

I Sverige dröjde det avsevärt längre, innan B-fonden började tagas i bruk. I samband med avlämnandet av berättelse över de Längmanska fonderna år 1877 ifrågasatte statskontoret om icke utdelning av understöd ur B-fonden skulle kunna påbörjas och föreslog, att i så fall en särskild kommitté borde tillsättas. I yttrande den 22 december 1877 förklarade justitiekanslersämbetet, att flera tolkningar kunde göras av testamentets föreskrifter på denna punkt. Enligt den ena, som förfäktades av statskontoret, borde utdelning av halva räntan kunna påbörjas, om ej genast, så åtminstone så snart det belopp, som skulle bilda 1:a serien, vore uppnått. Enligt den andra tolkningen hade testators avsikt med B-fonden varit vad som stadgades om A- och C-fonderna, nämligen att utdelning av halva behållna räntan ej skulle få äga rum förrän samma fond vuxit till så stort belopp som efter testators sätt att räkna och uttrycka sig svarade mot »sjätte seriens slut». Då ämbetet för sin del ansåge den sist anförda åsikten som den riktiga, hemställde ämbetet, att någon utdelning från fonden icke borde äga rum. Kungl. Maj:t beslöt den 25 januari 1878 i enlighet med justitiekanslerns hemställan.

I motion till 1893 års riksdag hemställde friherre A. E. Nordenskiöld under åberopande av de finska statsmakternas beslut i fråga om den finska B-fonden, att den svenska B-fonden omedelbart skulle tagas i bruk. Motiönären anförde härvid bl. a.: »Såsom man lätt kan finna är testamentet ej allenast avfattat under den långtifrån berättigade förutsättning, att de nu rådande ekonomiska förhållandena och lagarna för kapital och ränta skola oförändrade äga bestånd en följd av århundraden, utan även eljest ytterligt svårtytt.»

Riksdagen biföll motionen, men sedan justitiekanslersämbetet vidhållit sin tidigare uppfattning, fann Kungl. Maj:t ej skäl medgiva utdelning ur fonden.

Först år 1918 fattades beslut om utdelningens påbörjande, sedan frågan utretts av särskilda sakkunniga.

Såväl A-fonden som C-fonden ha förblivit orörda, då de stipulerade minimibeloppen av 4 miljoner silverrubel, d. v. s. 11,2 miljoner kronor, respek-

tive 100 miljoner riksdaler (kronor), ännu icke uppnått. Silverrubeln har då tillagts ett värde av 2 kronor 80 öre, och hänsyn har icke tagits till penningvärdets förändring. På grund av att den finska valutan försämrats i långt högre grad än den svenska inträder det egendomliga förhållandet, att den svenska A-fonden ej får tagas i bruk förrän den stigit till ett belopp, som omräknat i finsk valuta skulle utgöra icke mindre än ca 500 miljoner mark, medan den finska A-fonden, som nyss nämnts, befunnits kunna enligt testamentets ordalydelse tagas i bruk, när den överstigit ett belopp av 16 miljoner mark. De ändamål, som A-fonden enligt testators mening skulle tjäna, ha ovan angivits. Som en allmän motivering har Långman bl. a. anfört följande: »Mina uti Finland under idkad sågrörelse uti nära 30 år i alla directioner gjorda resor, även att hava ägt ett sågverk uti Övertorneå, har lärt mig känna varje mänskligt lidande.» Då nöden och svårigheterna voro störst i de nordliga delarna av respektive länder, skulle enligt Långmans mening hjälpåtgärderna insättas successivt med början norrifrån. Såsom finska bankutskottets ordförande framhåller i en PM, som lagts till grund för utskottets hemställan, är det sannerligen icke få och obetydliga uppgifter som skulle realiseras med dessa understöd. Vad Långman önskade se förverkligat med sina donationsmedel var emellertid så omfattande och så kapitalkrävande, att han ansåg sig böra stipulera, att kapitalet skulle växa till föreskrivna avsevärda belopp, innan avkastningen fick utnyttjas. »På detta sätt», heter det i den citerade PM, »bringade han icke endast hela sin förmögenhet i fara att förbli onyttig utan beredde också alla dem, som nödgats taga befattning med fonderna, mycken huvudbry».

Revisorernas uttalande. Som av den lämnade redogörelsen framgår har av de Långmanska donationsmedlen hittills endast B-fonden tagits i anspråk, medan såväl A- som C-fonden förblivit orörda. A-fonden uppgår f. n. till ca 8 840 000 kronor och kan med en genomsnittlig förräntning av 3 procent först år 1959 beräknas uppnå det belopp, då fondens avkastning enligt testamentsbestämmelserna må utbetalas för i testamentet angivna ändamål. Det torde ligga i öppen dag, att den oerhörda omdaning, som det svenska samhället genomgått under dessa hundra år, väsentligen rubbat förutsättningarna för de av testator avsedda hjälpaktionerna. Det må härvidlag endast erinras om att järnvägs- och kanalbyggnader, landsvägsbyggen och kommunikationsväsen i allmänhet icke numera främjas genom enskilda insatser utan drivas av staten. Liksom det allmännas uppgifter i fråga om kommunikationer, industri och handel blivit alltmera genomgripande, har också den moderna socialpolitiken i växande omfattning tagit sig an de uppgifter, som på Långmans tid kunde lösas endast genom enskilda personers välgörenhet. Det torde därför redan nu stå klart att det måste bli förenat med betydande svårigheter att framdeles finna användning för fondens medel i enlighet med donationens ursprungliga syften. Med hänsyn till den relativt korta tid, som nu återstår intill dess A-fondens ianspråktagande blir aktuellt, ha revisorerna i detta sammanhang dock icke ansett sig böra föreslå en ändrad disposition av densamma.

Än mer föråldrade och verklighetsfrämmande te sig emellertid testamentets bestämmelser om den s. k. C-fonden. Denna fond, som f. n. uppgår till ca 2 210 000 kronor, beräknas uppnå det stipulerade minimibeloppet å 100 miljoner kronor tidigast i slutet av 2000-talet. Längman har icke i testamentet lämnat några närmare förklaringar till sina föreskrifter om C-fondens användning. Det har heller icke varit möjligt att i brev eller andra källor finna några antydningar om de motiv, som bestämt Längmans handlande på denna punkt. Det hade eljest legat nära till hands att antaga, att Längman diskuterat saken med sin förtrogne vän Snellman, vilken var speciellt intresserad av valutafrågor och var den som främst stod bakom genomförandet av den stora valutareformen i Finland år 1865. Den finska valutakrisen hade varit brännande under 1850-talets senare hälft, och olika projekt att genom tillförsel av valuta stärka kursen hade diskuterats, varvid bl. a. ett större lån söktes hos bankfirman Rotschild. Att Längman tagit intryck av de finska valutasvårigheterna och de ivriga diskussionerna kring valutakursen säger sig självt, men det är med tanke på Längmans anti-ryska inställning också uppenbart, att han icke med sina donationsmedel ville stödja den finska valutan, så länge Finland stod i beroende av Ryssland.

Längmans direktiv rörande användningen av C-fonden, nämligen »för svenska kursens upphjälpande», måste ses mot bakgrunden dels av det år 1859 rådande penningssystemet, dels av det vid denna tidpunkt aktuella ekonomiska läget. Efter det att pappersmyntfot med allenast korta avbrott hade härskat i Sverige under nära 90 år, hade silvermyntfot återupprättats år 1834. Ledstjärnan för riksbankens politik blev då främst att icke på nytt äventyra silvermyntfotens bestånd. Detta krävde, att de utländska växelkurserna hindrades att för någon längre period överskrida den punkt, där export av silver från Sverige kunde bliva lönande. För detta ändamål blev det tidtals nödvändigt att anlita utländsk kredit. Visserligen äro bestämmelserna i Längmans testamente så oklara och motsägelsefulla, att man ej med säkerhet kan sluta sig till hans avsikter härvidlag, men det förefaller sannolikt, att han ville för Sveriges räkning skapa en stor, i utlandet placerad fond, som vid behov skulle kunna anlitas för att på så sätt undgå de drastiska ingripanden, som eljest skulle ha blivit ofrånkomliga för att bevara valutans silvervärde och som skulle ha medfört starka påfrestningar för det inhemska affärlivet. Dylika rubbningar lågo kanske närmare till hands på den tiden, eftersom man då icke drev diskontopolitik i egentlig mening och över huvud taget icke använde växlingar i räntefoten som regulator av penningväsendet. Detta sammanhängde delvis med att ett lagligt räntemaximum existerade men också med att riksbankens räntesatser inom vissa marginaler voro fastställda från riksdag till riksdag.

Till denna förklaring i det då gällande penningpolitiska systemet kommer sedan den som ligger i det vid tiden för testamentets upprättande rådande ekonomiska läget. Frågan om valutans stabilitet hade blivit särskilt aktuell genom 1857 års internationella kris, som drabbat Sverige måhända än mer påtagligt än fallet hade varit med föregående kriser. Den tanken har fram-

kastats, att misräkningar i samband med Längmans företagarverksamhet skulle ha väckt hans håg att stödja den svenska valutan. Huru härmed än må ha förhållit sig hade Längman efter sin avresa från Finland år 1857 rikliga tillfällen att studera finanskrisen i Sverige och dess verkningar speciellt för den näringsgren, vars uppblomstring låg honom så varmt om hjärtat. Visserligen övervunnos verkningarna av denna kris ganska snart, men ännu när Längmans testamente i slutet av år 1859 avfattades, hade den varit fullt aktuell.

Sedan den tid, då Längmans testamente tillkom, har Sveriges liksom de flesta andra länders penningssystem erhållit helt nya grundvalar. Också om de åtgärder, Längman kan förmodas ha haft i tankarna, kunde ha haft ett visst berättigande på hans egen tid, ha de i varje fall numera helt förlorat sin aktualitet. Det finns ej heller någon som helst anledning att antaga, att det på hans tid rådande penningpolitiska systemet någonsin skall komma tillbaka. Härtill kommer att testators föreskrifter i fråga om C-fondens förvaltning under den långa tillväxttiden äro behäftade med åtskilligt, som för eftervärlden framstår som orimligt — t. ex. om »utlåning till Regeringar» — vilka den förvaltande myndigheten icke har möjlighet att ställa sig till efterrättelse.

Av det sagda torde framgå, att de vid tidpunkten för testamentets tillkomst rådande — särskilt de valutapolitiska — förhållandena sedermera i grund så förändrats, att C-fonden, även om den nu skulle ha nått den storleksordning, som stipulerats, icke kan användas för avsett ändamål, att fonden icke kan förvaltas enligt givna föreskrifter samt att den ej heller, mänskligt att döma, framdeles kan komma att tagas i anspråk i enlighet med testators uttryckliga önskemål.

Med hänsyn till det anförda anse revisorerna det önskvärt, att frågan om icke C-fondens medel (f. n. ca 2 210 000 kr.) omedelbart böra nyttiggöras, tages under övervägande. Därvid synes i första hand förtjäna övervägas, om icke fonden i enlighet med testators allmänna inställning och intentioner bör överföras till och sammanslås med B-fonden (f. n. ca 4 306 000 kr.), varigenom fondmedlen kunna användas för de kulturella och vetenskapliga ändamål, som testator bevisligen velat främja.

Avskrift.

»Min qvarlåtenskap, bestående uti:			
Reverser m. m. enligt förteckning till	Kapital.....	S. R.	112 970: —
do	do	»	84 154: 07
do	do	»	45 682: 56
		S. R.	242 806: 63
Af för osäkra fordringar		»	806: 63
		S. R.	242 000: —

Värdet för 70 000 stock, dels levererade, dels under flötning, antages	S. R.	63 000: —
Fordran hos Dresser & Co. & H. Matsen	»	15 000: —
	S. R.	320 000: —

hvilket kapital, mindre eller större, skall efter min död förräntas, intills det uppnått 450 000 Rubel Silfver.

Af denna summa skall S. R. 218 750 delas uti Sju lotter, och » 231 250 delas uti Fem lotter, nämligen		
2/7 delar av R. 218 750 till förmon för Finlands alla Stånd och Folkklasser, och hvartill enskilda Egendoms-innehafvare af alla Religioner höra, men dit höra icke församlingar som hålla egen grekisk kyrka och egen Grekisk präst, gör ...	S. R.	62 500: —
2/5 delar af R. 231 250 till öfverst nämndas förmån »	92 500: —	155 000: —
5/7 delar av R. 218 750 till förmon för Sveriges alla Stånd och Folkklasser	S. R.	156 250: —
3/5 delar af R. 231 250 till desamma gör	»	138 750: —
	S. R.	450 000: —

Af årliga räntan skall Fru Sophie Kåskelin, som med ömhet vårdat mig och under loppet af flere år mitt hem, jemte hennes tvenne barn min Gud Son och Gud dotter, samt efterföljande anhöriga och personer, så länge de leva årligen erhålla:

till Fru Sophie Kåskelin, med flere dertill ägande dopnamn Otteliana m. m.	S. R.	1 000: —
till hennes Son Uno Kåskelin och till hennes yngsta dotter Elida Kåskelin	»	1 000: —
hvaraf Sonen får intills fyllda 21 år, årligen 700 Rubel, och dottren under samma tid årligen S. R. 300. Men derefter erhåller dottern 700 Rubel och Sonen 300 Rubel.		
till Fru Kåskelins Moder Enke Fru Ljeutenantskan född Pistol- kors, hennes namn mins jag icke, men hon är Herr G. Kås- kelins Svär Moder	»	30: —
till min Stjuf Syster Lovisa Klimetz	»	100: —
till min Stjuf Systems Son Fredric Klimetz	»	150: —
till dess hustru Johanna Klimetz	»	100: —
till min stjuf systems dotter Wendla Amalia Taube	»	40: —
till min Ekonom tjenstgörande vid mitt fränfälle	»	150: —
till Enke Fru Sidensjö i Lovisa, dessförinnan under namnet Florin	»	25: —
Snickare Enkan Malen i Fredrikshamn	»	25: —
10 Enkor i Anjala kapell, namnen på en del uppgifna	»	70: —
till Snickare hustrun Johanna Palmgren	»	20: —
till Enke Fru Grüner i Stockholm Rdr 50 utgör	»	30: —
	tillsammans S. R.	2 740: —

Att utgå med 2/5 af årliga räntebeloppet ifrån till förmån för Finland bestämda 92 500 Rubel samt med 3/5 delar af årliga räntebeloppet från de för Sverige bestämda 138 750 Rubel.

Mine öfriga icke här antecknade, såväl kände som okände Släktingar, äga i följe häraf intet anspråk å min kvarlåtenskap, hvarken till större eller mindre del, icke eller något utöfver till här förtecknade Släktingar än de

belopp här bestämt blifvit, öfvertygad att den oberoende delen som må hända mig okänt beroende delen af min slägt anhöriga böra prisa denna åtgärd, då de erfara huru knappt det nu förärade är, endast beräknat att i tidens längd kunna hvard värkan göra.

Uppgifter å mina tillgångar finnas enligt hoslaggde och framdeles utvisande Qvittans Intyg innom förseglat Convolut inlagda i Finska Bankens Hvalf, samt till Comsul Julius Dippel i Viborg, och uti Convolut hos mig, såsom ock uti mine för det löpande året förda och uti min omgifnings värjo utvisande Böcker.

Mine uti Finland under idkad sågrörelse uti nära 30 år i alla directioner gjorda resor, äfven att hafva ägt ett sågverk uti Öfver Torneå, har lärt mig känna hvarje mänskligt lidande; Och hvilket om genom Cultivering m. m. småningom och först efter Sekler till det mästa afhjälpt, ändock aldrig skall i och för Climatets svåra och Jordmånens mera vanlottade beskaffenhet kunna frigöras från ömsom påkommande Frost-, Missväxt-, hungers- och Farsotsår, samt deraf härrörande nöd; ja äfven ibland de bättre stånden detta förutan uppstående fattigdom och armod, och förnämligast då befolkningen i mohn af tid och odling hunnit tillväxa, samt det nödvändiga Industrin derjemte såsom följd tillbragt det mehnliga, en mängd proletärer, om hvilkas nöd ingen kan för eget bestånd sig bekymra, har jag derföre från längre tider beslutit att, till undgående delning af min förmögenhet, qvarstå uti min Ungkarlsställning, för att sålunda igenom dem, som öfver detta bestämma äga, få mina välmående och bekymransfulla önskningar uppfyllda.

Emedan berörde olägenheter och eländen känbarast uppstå uti Landets norra del, så bestämmes början i Finland att i sinom tid ske, aldräförst och till fullo innom Uleåborgs Län, börjandes ifrån Svenska, Norska och Rysk Arkangelska gränssorna, och att sålunda utan afbrott med nästangräsande Län fortsättas; Ändock så, att förr än till annat Län skrides, skall Comunnerna inom det handhafvande Länets sedermera insedda behofver än vidare behöfliga understödas och afhjelpas.

Det ifrån 218 750 Rubel med 2/7 delar för Finland utgående belopp, S. R. 62 500 bestämmes till Grundfond och under benämning L:a A.

1:o) för kommunala behofver såsom Jordbruks och skogs modell farme, Folkskolor, bidrag till Jordgummor, Docktorer, Läke Medel, Sjuka, Fattiga och dylike Orkeslösa hindrade på hvilket sätt som hällst att kunna eller förmå arbeta; och i rundeligare mohn till bättre klassens nödlidande; Sparbanker, Understöd och lifränta för Oäkta och ej skyddegande barn, m. m. hvad för en komun anses af behof.

2:o) för Hungers-, Missväxt- och Farsotsår, Brand och andra Natur påkommande skador och olyckor, såsom Watten öfversvämning, Jordras, Hagel m. m. dylikt.

3:o) för bidrag till Bergverken, Morasters uttorkning, Sjöars af- och tillledning, Landsvägars uphjelpande och Kommunikationers befrämjande.

4:o) för Sjöfart och handel.

5:o) för Industri och slöjd.

6:o) för lifräntefond.

7:o) för Jernvägar, Kanaler och andra allmänt nyttiga företag.

Berörde grundfond S. R. 62 500 förräntas med ränta på ränta under ett tidlopp af 6 Serier, till 4 Millioner Rubel Silfver, hvarefter utdelning samt vidare förräntning och utdelning bör på sätt här nu utvises ske.

1:a Serien	125 000	Rubel Silfver
2:a "	250 000	"
3:e "	500 000	"
4:e "	1 000 000	"
5:e "	2 000 000	"

6:e Serien	4 000 000	häraf 1/4 del	1 000 000	till Kommunala Fonden			
7:e »	6 000 000	» 1/3 »	2 000 000	No 2.	No 3.	No 4.	No 5.
8:e »	8 000 000	» 1/4 »	2 000 000				
9:e »	12 000 000	» 1/6 »		2 000 000			
10:e »	20 000 000	» 1/2 ten	5 000 000		1 000 000	1 000 000	3 000 000
11:e »	20 000 000	» 1/2 »	5 000 000			2 000 000	3 000 000
12:e »	20 000 000	» 1/2 »	5 000 000			1 000 000	4 000 000
13:e »	20 000 000	» 1/2 »	5 000 000			2 000 000	3 000 000
14:e »	20 000 000	» 1/2 »	5 000 000			2 000 000	3 000 000
15:e »	20 000 000	» 1/2 »	4 000 000			2 000 000	4 000 000
Återstår 10 000 000			34 000 000	2 000 000	1 000 000	10 000 000	20 000 000
= 77 Millioner Rubel Silfver.							

Om behofverna för med tidsandan uppstående nyttiga inrättningar erfordrade en längre förräntningstid, så fortsattes dermed på samma sätt; ty fullkomligt men icke bristfälligt bör hvarje fonds skälige behof blifva, och främst för allt, alla märkeligt nödlidande blifva behöfliga understödda.

Årliga räntan från N:o 2 kan efter behof noga utgå, ty då N:o 1 upphör att anlitas, så kunna N:o 1 och 2 samt N:o 3 sammanslås till en reservfond med nu tillsammans utvisande 37 Millioner Rubel Silfver, för att af årliga räntan kunna vid förefallande omständigheter förse hvarje Kommuns behof.

Efter det behofvet för förenämnde 5 fonder N:o 1 å 5 blifvit afhjelpat, så förräntas Grundfondens återstående 10 millioner Rubel till erforderligt belopp, såväl för en Lif-Ränte fond, om sådan, såsom förmonligare mot de då existerande för försäkringstagarene uttänkt, anses behöflig, som att årliga räntan måtte blifva tillräcklig för Jernvägsanläggningar samt för andra nyttiga behof.

De ifrån 231 250 Rubel för Finland med 2/5 delar utgående 92 500 Rubel bestämmes till fond under benämning L:a B för Wettenskaper och sköna konster, Litterära Arbeten och skrifers gratis utdelning till allmoge, på det nödig förtida kännedom och hog förberedes, för att upprätthålla och förvalta förtecknade fonder; samt för aflöningar, omkostnader och Resor till och för Dem, hvilka uti Styrelse-, Controllerings-, förvaltnings-, räckenskaps- och bokföringsväg skola redogöra för alla fonder.

Nämnde 92 500 Rubel skola förräntas i Serier

1:sta Serien till	125 000	Rubel
2:dra do »	250 000	»
3:dje do »	500 000	» och så vidare,

att för hvarje gång som kapitalet fördubblats, så utgör det en Serie.

Af denna fond L:a B för Finland årligen utkommande ränta, deraf deltagar och utbetalar Finland med $\frac{2}{5}$ delar uti de honorationssummor, hvilka till de deraf berättigade, skola på föreskrifvet sätt utgå; hvarjemte alla förvaltnings Omkostnader och Arvoden som angå hvardera fonderna L:a A och B skola af denna dertill bestämda fond intill Sjette seriens slut i L:a A utgå; och bör om förvaltnings Arvodet öfverenskommas pr % af för året influtna räntebelopp, t. ex. 1 % för 1:sta Serien; med avpassad nedsättning för efterföljande Serier, ända intills 7:e serien uti L:a A tager sin början, då utdelning till Kommunerna påbjuder förökad Förvaltnings personal och aflöning, samt dermed förändrad plan.

På det denna fond icke måtte betagas önskad kraft, samt att någonting i stort måtte i en framtid kunna värkas och utföras, så får till Aflöningar, Omkostnader, samt till Litterära behofver m. m. tillsammans icke mer än hälften af årliga räntan användas.

För det tids uppehåll som fonden L:a A rönt, under den tid som fonden L:a B vid förräntandet vunnit stöd, så tillkommer det fonden L:a A att af de gemensamt förräntade fonderna intills 6:te seriens utgång erhålla de högsta och minst tidsspillande räntebetalningar.

Den Finlands Stats Cassa tillkommande procent penning (om något sådant ens komme i fråga), för de till Sverige öfvergående 295 000 Rubel, den finnes uti dessa för Finland bestämda 155 000 Rubel inbegripen.

Användandet af de för Sverige bestämda belopp skall oafvikeligen ske efter samma bestämmelser och Schema som för Finland blifvit bestämt och sålunda att:

Fonden L:a A erhåller $\frac{1}{4}$ delar af 218 750 Rubel med S. R. 125 000

och återstående $\frac{3}{4}$ del af D:o Rubel med S. R. 31 250 bestämmes under benämning af fonden L:a C för Svenska Coursens uphjelpande, att till en början uti Sverige eller där högsta räntan kan fås, förräntas, och hvarigenom Serie tiden förkortas men sedan i Utlandet där räntan förmonligst erlägges och säkerhet för Kapitalet finnes, vid förmonligaste Cours tillfälle utlånas och förräntas, och att derifrån vidare till egna och andra Länders Bolag, samt Läne- och Provins-Banker afgifvas, där högre ränta påräknas kan, och slutligen, då Kapitalet fått tillväxa, till Regeringar utlånas.

Enär denna fond L:a C igenom förräntning upphunnit till Etthundra Millioner Riksdaler Svenskt Riks Mynt, då indrages till förmon för Staten halfva årliga räntan såväl i Ädel Metall efter utvisande behof, som uti Wexlars afgifvande, under det att utlåning och förräntningen i Utlandet och indragning af halfva årliga räntan sålunda bör utan afvikelse och efter utvisande Schema fortgå.

Antages att

11:te Serien lämnar 100 millioner Rdr. Riksmünt då indrages årliga räntan för 1/2va Kapitalet.

12:te » » 100 » » »

13:de » » 200 » » » då indrages halfva räntan som ovan.

14:de » » 200 » » »

15:de » » 400 » » » deraf indrages hälften som ofvan och att på enahanda sätt allt framgent fortfares.

Sverige bör anseende till sin i L:a B ägande större och då redan tillvuxna lönefond, med god beräkning kunna underhålla sina egna Commanditer, hvilka å orter såsom London m. m. böra förenas med de Män hvilka för Handeln och Industrin äfven böra lika af Finland som af Sverige å Utrikes orter stabila hållas.

Alla Löner och Kostnads Utgifter utgå främst till så stort belopp som det någonsin erfordras, hvarefter resten af årliga halfva räntan tillfaller behofvet för Wettenskaper och sköna Konster.

En Committé bildas för att handhafva allt detta, hvaribland 2:ne Wettenskapsmän och 2:ne Handlande, hvilka inom hvar sin Corps utse de sina, och dessa utse en präses, hvilka tillsammans utse personer af hvarje stånd, och till antal efter behof.

Ofvanstående har jag med fullt förstånd och fri vilja beslutit vara min yttersta villja och testamente, och har för detsammes bevittnande tillkallat 2:ne mina bekante Herrar Pontus Kleman och Samuel Johnson, som skedde i London den 20 december 1859.

E. J. LÄNGMAN.

(Sigill)

Att Herr Brukspatron Eric Johan Laengman med fullt förstånd och fri vilja undertecknat detta dokument såsom sin yttersta vilja och testamente, varder af oss för detta ändamål tillkallade vittnen, af hvilka jag Johnson fått fullständig kännedom, härmed under Eds förpligtelse betygadt.

London den 20 december 1859.

SAM. JOHNSON.

PONTUS KLEMAN.

Lika lydande med originalet betygar

Ex officio
Carl Blackstadius.

§ 16.

Tull- och skattefrihet för vissa varor i samband med proviantering av flottans fartyg.¹

Gods, som erfordras för proviantering och utrustning av fartyg i utrikes trafik, har sedan gammalt beretts vissa speciella lättnader i tullhänseende.

Skeppsproviant, som erfordras för besättning eller passagerare och som medföres å från utrikes ort ankommande fartyg, åtnjuter sålunda enligt 5 § mom. k) tulltaxeförordningen tullfrihet, så länge fartyget icke efter avslutad resa avgått i inrikestrafik. I fråga om spritdrycker och vin gäller härvid att tullfriheten i regel icke må omfatta större myckenhet än vad som å ort, där tullfriheten ifrågasättes, kan av vederbörande försäljningsbolag i allmänhet utminuterat till där bosatt person för tid svarande mot fartygets uppehåll å orten jämte färden till nästa anloppsort under resan eller till öppen sjö.

Skeppsprovianten utlämnas i enlighet härmed efter hand, dock må icke å någon ort större myckenhet utfås än vad som beräknas åtgå ombord under uppehållet å den ort, där fartyget befinner sig, och under färden till nästa ort, som anlöpes under resan, eller till öppen sjö. Där fartyget väntas under avsevärd tid kvarligga å en och samma ort, få dock spritdrycker och vin samt tobak icke utlämnas för hela nämnda tid på en gång utan endast i smärre kvantiteter för kortare tider efter rekvisition. Fartygsproviant, som icke tullfritt utlämnas (överskottsproviant), skall förvaras under tullverkets försegling, intill dess den återutföres eller utlämnas mot erläggande av tull. Ombordvarande överskottsproviant skall därvid vid invisitationen uppföras å särskild förteckning (proviantlista).

Enär tullfriheten förutsätter, att skeppsprovianten erfordras ombord till besättning och medföljande passagerare, följer härav att tullfri skeppsproviant icke må ilandföras. Spritdrycker och vin få enligt föreskrift i rusdrycksförsäljningsförordningen icke ens, då de förtullas såsom överskottsproviant, avlägsnas från fartyget. Den, som varit anställd å fartyget men avmönstrat därifrån, må för eget bruk tullfritt medföra färdiga tobaksvaror om i regel högst 50 gram samt cigarrettpapper ej överstigande 10 gram. S. k.

¹ Denna paragraf har avlämnats redan den 20 april 1950. (Jfr riksdagens skrivelse 1950: 414).

exportöl lärer med hänsyn till föreskrifterna i förordningen den 1 juni 1923 angående förbud mot införsel till och försäljning i riket av exportöl icke kunna som skeppsproviant förtullas, och dylikt öl skulle sålunda icke få användas ombord.

För proviantering av fartyg finnes inrättad en särskild tullagerinstitution, provianteringsfrilager. Enligt förordningen den 15 november 1912 om provianteringsfrilager må tullpliktigt gods, som avses för proviantering av fartyg och som införts från utrikes ort, efter verkställd tulltaxering tullfritt uppläggas i särskilt magasin i regel under varuhavarens egen vård med villkor att säkerhet ställes för belöpande tullavgift. Från provianteringsfrilager må gods för proviantering av fartyg utlämnas tullfritt bl. a. under villkor att fartyget utklararats till utrikes ort — direkt eller via en eller flera andra svenska hamnar — eller ock befinner sig på resa mellan utrikes orter. Härvid skall i tillämpliga delar gälla vad som föreskrives rörande utlämnande till fritt förfogande av skeppsproviant å från utrikes ort ankommande fartyg. Från provianteringsfrilager må sålunda utlämnas skattepliktiga varor av olika slag, såsom spritdrycker, vin, exportöl, konfityrer m. m.

För tobaksvarornas del finnas enligt lagen den 11 juni 1943 angående statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror inrättade de s. k. tobaksskattelagren, å vilka av AB Tobaksmonopolet antagen återförsäljare må, utan erläggande av belöpande skatt, i avvaktan på varans utförsel till utrikes ort upplägga importerad tobaksvara. Från dylikt lager kunna sålunda utlämnas obeskattade tobaksvaror bl. a. för proviantering av fartyg.

Såväl provianteringsfrilager som tobaksskattelager betraktas i tullhänseende såsom icke tillhörande det svenska tullområdet. Med hänsyn härtill liksom till den indirekta beskattningens syfte att drabba konsumtionen inom landet är gods, som från dylika lager utlämnas till proviantering av fartyg, befriat icke blott från belöpande tullavgifter utan även från eljest utgående indirekta skatter. För tobaksvaror har därjämte genom uttrycklig föreskrift i vederbörande skatteförfattning skattefrihet medgivits för proviantering av gods direkt från tullområdet. I det följande lämnas en översikt över skattebeloppens storlek för hithörande varuslag.

Enligt förordningen den 11 juni 1926 angående tillverkning och beskattning av brännvin utgår tillverknings-skatt för brännvin med 65 öre för varje liter av normalstyrka. Då vissa utländska råämnen blivit vid fabrikationen använda, skall erläggas en tilläggsavgift av 8 öre för liter. Restitution av erlagd tillverknings-skatt erhålles för brännvin, som utföres ur riket.

För spritdrycker, som försäljas här i riket, utgår enligt förordningen den 8 juni 1923 angående omsättnings- och utskänknings-skatt å spritdrycker omsättnings-skatt. Denna, som upptages vid detaljhandelsbolagens inköp av spritdrycker, utgår med dels en grundavgift å 9 kronor för liter, dels med 60 procent av det belopp, som skatten oberäknad betingas vid inköp av dryckerna i buteljerat skick.

För vin, som systembolag inköper, skall enligt förordningen den 28 maj 1943 angående omsättnings- och utskänknings-skatt å vin erläggas omsätt-

ningsskatt med dels en grundavgift å 70 eller 35 öre för liter beroende på vinnets alkoholhalt, dels en avgift, som i princip motsvarar 60 procent av det belopp, som, grundavgiften inberäknad, betingas vid systembolagens inköp av vinet i buteljerat skick.

För maltdrycker av tredje klass, s. k. exportöl, skall tillverkaren enligt förordningen den 15 december 1939 angående tillverkning och beskattning av maltdrycker erlægga skatt med 72 öre för liter. Från skatteplikt undantagas bl. a. maltdrycker, som från bryggeri utlämnas för utförsel ur riket eller till svensk frihamn.

Enligt lagen den 11 juni 1943 angående statsmonopol å tillverkning och import av tobaksvaror skall i varje varas priskurantpris tobaksskatt ingå dels med ett belopp motsvarande vissa procent av detta pris, dels ock med vissa i förhållande till varans myckenhet bestämda belopp. I enlighet härmed utgår f. n. exempelvis för inom riket tillverkad cigarr skatt med 54 procent av priskurantpriset och 2 öre stycket, för cigarrett med 72 procent och 0,45 öre stycket samt för röktobak med 73 procent och 2 kronor 75 öre pr kg. Om varan i stället importerats, hade skatten i motsvarande fall utgjort respektive 63 procent och 4 öre pr styck, 68 procent och 1,7 öre pr styck samt 78 procent och 1 krona 50 öre pr kg. Skatt utgår icke för tobaksvaror, som inköpas såsom proviant för fartyg, därest varorna under stadgad tullkontroll med fartyget utföras till utrikes ort.

Såsom ovan berörts utgår icke heller tullavgift vid utlämnande till fartyg av skeppsproviant från provianteringsfrilager.

Från de bestämmelser, vilka i allmänhet gälla för utrikestrafikens bedrivande, har i 123 § tullstadgan meddelats undantag för vissa statliga transportmedel.

I enlighet härmed ha bl. a. för svenskt krigsfartyg föreskrivits särskilda bestämmelser angående behandlingen i tullhänseende av sådant fartyg. Bestämmelserna, vilka återfinnas i kungörelsen den 14 juni 1928 (SFS nr 300), innebära i huvudsak följande.

Svenskt krigsfartyg, som på resa från ort utom tullområdet anländer till tullområdet, må icke ingå till annan ort än tullplats med distrikttullanstalt, där ej annat föreskrivits genom för tillfället meddelad order.

Fartyget skall i tullhänseende anses ha avslutat sin resa, då det anlärt till den tullplats, som inom tullområdet först anlöpes, eller, om fartyget enligt för tillfället meddelad order icke omedelbart skall anlöpa tullplats utan för övningar eller annat ändamål förläggas annorstädes, då fartyget anlärt till första ankarplats inom tullområdet. Intill dess fartyget avslutat sin resa samt tulltjänsteman kommit tillstädes, må icke inom tullområdet gods lossas ur eller lastas i fartyget; dock må utan hinder härav å fartyget ombordtagas förnödenhets- och proviantartiklar, avsedda för fartyget eller för medföljande personer.

Innan fartyget avslutat sin resa, åligger det fartygschefen att själv eller genom därtill beordrad officer företaga noggrann visitation av fartyget för utrönande av myckenheten och beskaffenheten av det gods, som medföres i fartyget. Senast vid visitationen skall envar ombord kommenderad eller inmönstrad person till fartygschefen avlämna skriftlig uppgift å de nyförvärvade eller av honom icke begagnade föremål, som av honom medföras.

Motsvarande skyldighet åligger föreståndare för mäss eller marketenteri med avseende å vad som medföres för mässens eller marketenteriets räkning.

Då fartyget avslutat sin resa, skall fartygschefen utan uppskov till vederbörande distrikttullanstalt för tullklarering avgiva skriftlig, av fartygschefen egenhändigt undertecknad anmälan rörande fartyget och vad däri föres (inkommande fartygsanmälan eller märkrulla). Denna anmälan skall innehålla uppgift å fartygets namn och slag, antalet ombord kommenderade eller inmönstrade personer samt å fartygets senaste avgångsort och dess bestämelseort. Anmälan skall tillika innehålla förteckning över ombord befintliga förråd av förnödenhets- och proviantartiklar för fartyget ävensom över i fartyget medfört annat gods, som står under fartygschefens tillsyn. Vid anmälan skola, genomdragna under fartygschefens sigill, fogas de tidigare omförmälda skriftliga uppgifterna.

Anmälan och uppgifter, som nu nämnts, skola med avseende å däri upptaget gods, vilket är avsett att direkt förtullas, anses innefatta jämväl inkommande varuanmälan.

Gods, som enligt inkommande fartygsanmälan och därvid fogade uppgifter medföres i fartyget, är underkastat tullklarering i vanlig ordning; dock skall tulltaxering icke vara erforderlig för inom landet alstrad eller tillverkad eller här förut införtullad vara, för vilken föreskrivet intyg avgivits för åtnjutande av tullfrihet. Sådant intyg skall i fråga om gods, som icke tillhör enskild person, avgivas av den, som ombord har närmaste tillsynen över godset, samt bestyrkas av fartygschefen.

I avseende å krigsfartygs proviantering ha i kungörelsen meddelats följande närmare bestämmelser.

Under förberedelse till eller under resa från eller till tullområdet må å svenskt krigsfartyg icke tagas ombord spritdrycker annat än för vederbörande mässars räkning samt vin eller exportöl annat än för fartygets eller vederbörande mässars räkning, allt i enlighet med vad därom är särskilt stadgat samt efter fartygschefens medgivande och till myckenhet, som av honom bestämmes.

Under resa, som nyss sagts, må ej heller tobaksvara, som icke är försedd med fastställd, genom tobaksmonopolets utöwares försorg åsatt kontrollstämpel, tagas ombord annat än efter fartygschefens medgivande och till myckenhet, som av honom bestämmes.

Medgivande, som nyss sagts, må av fartygschefen icke lämnas i större omfattning än

a) beträffande sådana spritdrycker, vin eller tobaksvaror, som utgöra utrikes gods eller restitutionsgods: vad som kan beräknas bliva erforderligt för tiden intill dess fartyget avslutar sin expedition, dock ej för längre tid än till utgången av flottans övningsår, samt

b) beträffande exportöl: vad som kan beräknas bliva erforderligt för tiden intill dess fartyget avslutar sin resa.

I fråga om spritdrycker skall vid beräkningen jämväl tagas hänsyn till de bestämmelser, som här i riket äro gällande i avseende å begränsning av inköpsrätten vid utminuterung av sådana drycker.

Fartygschefen har att svara för att spritdrycker och vin, som med fartyget införas till tullområdet och förtullas, icke ilandföras.

Vad sålunda gäller beträffande mäss skall äga motsvarande tillämpning beträffande kajutbord; dock skall, där kajutbord hålles av annan än fartygschefen, med avseende å gods, som ombordtages eller medföres för ka-

jutbordets räkning, vad som är föreskrivet om befogenhet eller ansvar för fartygschef i stället avse den befälhavare, som håller kajutbordet.

Vad som föreskrivits angående transportmedels behandling i tullhänseende vid resa till eller från tullområdet skall i princip äga tillämpning jämväl då transportmedlet på sådan resa ankommer till eller avgår från frihamn.

I detta sammanhang må även något beröras den mässordning, som enligt reglemente för marinen tillämpas ombord å flottans fartyg.

Följande mässor kunna f. n. finnas inrättade å örlogsfartyg, nämligen officersmäss, underofficersmäss, kadettmäss samt högbåtsmansmäss. Då särskilda anordningar finnas för ändamålet vidtagna eller eljest utrymmet å fartyget det medger, må fartygschefen därjämte låta inrätta marketenteri ombord.

Vad beträffar officersmäss gäller att chef för flotta och eskaderchef samt, där fartygets inredning så medger, annan befälhavare av kommandörkapstens eller högre grad hålla eget bord, kajutbord, vid vilken skall mässo envar ombord kommenderad av kommandörkapstens eller högre tjänsteställning, dock ej sekond.

Sekond samt ovan ej nämnd ombord kommenderad officer och vederlike skola mässo vid gunrumsbord eller, om inredningen av fartyget ej medger hållande av särskilt gunrumsbord, vid kajutbordet.

Då kajutbord icke hålles, mässo samtliga ombord kommenderade officerare och vederlikar vid gemensamt bord.

Av mässmedlemmarna utses i regel en att vara mässföreståndare. Denne åligger bl. a. att föra räkenskaper öfver mässens ekonomi samt uppbära och kvittera mässpenningar för mässmedlemmarna.

Mässpenningarna och andra mässens inkomster förväntas täcka de gemensamma utgifter, som av mässens medlemmar bestämmas, jämte nödiga omkostnader för mässen.

Vad enskild mässmedlem uttager från mässen betalas av honom själv för varje månad vid dess slut samt vid avgång från fartyget och vid expeditionens slut i vad angår då kvarstående skuld. Vid expeditionens slut skall mässmedlems andel, därest mässräkenskaperna uppvisa behållning, till honom utbetalas, samt vid brist på honom belöpande andel därav inbetalas till mässföreståndaren.

I avseende å underofficersmässarna föreskrives, att ombord kommenderade flaggunderofficerare och underofficerare av 2. graden skola mässo tillsammans. Vin och spirituosa få icke utan fartygschefens tillstånd tillhandahållas i sådan mässo.

För underofficersmäss gäller i övrigt i tillämpliga delar för officersmäss föreskriven mässordning.

Med kadettmäss förstås, förutom mässo för kadetter, även på vederbörande fartygschefs eller högre befälhavares order anordnad gemensam bordhållning eller mässo för mariningenjörspiranter.

Slutligen gäller att ombord kommenderade högbåtsmän, vilka icke bespissas från officers- eller underofficersmäss, skola, om fartygets inredning det

möjliggör, mätta tillsammans. Vin och spirituosa få ej tillhandahållas i denna mäss. Beträffande mässningen gäller i övrigt i tillämpliga delar enligt fartygschefens bestämmande vad i fråga om underofficersmäss är föreskrivet.

För manskapet finnes förbud meddelat att ombord medföra öl, vin eller spirituosa.

Mässpenningarna äro avsedda täcka merkostnader i anledning av sjökommendering samt utgå enligt 20 § tilläggsbestämmelserna till Saar för viss därtill berättigad beställningshavare med belopp, som för dag räknat motsvarar summan av för vederbörligt fartyg gällande penningvärde av skeppsportion och vissa fasta tillägg, som utgå högst med 5 kronor 50 öre, nämligen för beställningshavare, som håller kajutbord, och lägst med 75 öre, för beställningshavare i lönegrad Me 1 och Me 2, som ej mätta i eller bespisas från underofficersmäss.

Utöver mässpenningarna utgå för viss personal under sjötjänstgöring även sjötillägg med belopp, som för dag räknat uppgår till i regel lägst 60 öre och högst 9 kronor 50 öre, beroende på vederbörandes lönegradsplacering. Till beställningshavare, som är kommenderad som chef för fartyg, utgå för dag, då vederbörande är berättigad till sjötillägg, även representationspenningar.

I syfte att närmare undersöka omfattningen av den proviantering av krigsfartyg, varom förmåles i ovannämnda kungörelse den 14 juni 1928, ha revisorerna i skrivelse till generaltullstyrelsen den 17 januari 1950 infordrat vissa uppgifter angående den kvantitet fartygsproviant av i kungörelsen angivet slag (spritdrycker, vin, exportöl och tobaksvaror), som under år 1949 utlämnats till flottans fartyg, ävensom den tull och skatt, som i förekommande fall belöpt på respektive provianteringar.

I skrivelse den 7 mars 1950 har generaltullstyrelsen lämnat de ifrågavarande uppgifterna. Därvid har styrelsen tillika upplyst, att styrelsen i en den 13 februari 1950 avlåten underdånig skrivelse föreslagit, bland annat, att obeskattade tobaksvaror icke finge såsom skeppsproviant utföras med svenskt krigsfartyg, där ej av omständigheterna otvetydigt framginge, att fartyget under resan skulle anlöpa utländsk hamn för avläggande av officiellt besök.

Av de lämnade uppgifterna framgår, att här avsedd proviantering av krigsfartyg under år 1949 förekommit vid i nedanstående tabell 1 närmare angivna tullanstalter. Vid övriga tullanstalter har icke förekommit vare sig sådan proviantering eller förtullning av skeppsproviant, som med krigsfartyg återinförts till tullområdet. Sammanställningen utvisar för envar tullanstalt kvantiteten utförd proviant av i 1928 års kungörelse angivet slag ävensom den tull och skatt, som belöpa sig på respektive varukvantiteter och som sålunda skulle ha utgått vid varans konsumtion inom landet.

Utöver i tabell 1 angivna varuslag redovisas vid en del tullanstalter proviantering även av vissa andra skattepliktiga varor. Omfattningen av denna

Tabell 1.

Tullanstalt	Spritdrycker			Vin			Exportöl			Tobak		Cigarretter m. m.	
	Antal liter	Tull kr.	Skatt kr.	Antal liter	Tull kr.	Skatt kr.	Antal liter	Tull kr.	Skatt kr.	Antal kg	Skatt kr.	Antal styck	Skatt kr.
Stockholm	4 510	9 491	62 524	2 814	3 969	12 584	11 792	—	8 496	376	29 867	2 383 070	261 737
Göteborg	9 161	19 135	116 851	3 877	5 118	17 662	17 852	1 319	11 527	569	29 712	2 683 135	298 435
Malmö	—	—	—	28	42	146	—	—	—	—	—	—	—
Karlskrona	530	516	6 382	273	323	1 195	9 733	—	6 788	144	15 572	558 475	99 940
Strömstad	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	345	17 600	1 923
Lysekil	91	182	978	—	—	—	375	203	276	6	407	68 375	7 606
Halmstad	64	118	761	27	37	108	150	108	108	—	—	54 400	5 440
Trelleborg	10	20	181	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Karlshamn	13	11	154	—	—	—	33	—	24	—	—	12 000	1 306
Umeå	35	70	438	—	—	—	333	240	240	8	468	19 190	1 977
Summa	14 414	29 553	188 219	7 019	9 489	31 695	40 268	1 870	27 459	1 109	76 371	5 796 245	678 364

Tabell 2.

Tullanstalt	Läskedrycker		Konfityrer m. m.			Kaffe			Spelkort			Konserver		
	Antal liter	Skatt kr.	Antal kg	Tull kr.	Skatt kr.	Antal kg	Tull kr.	Skatt kr.	Antal	Tull kr.	Skatt kr.	Antal kg	Tull kr.	Skatt kr.
Stockholm	4 107	739	4 180	—	23 054	520	312	234	211 spel	105	422	1 427	670	—
Göteborg	6 190	1 114	5 949	6 255	18 109	856	514	385	52 kg	102	628	—	—	—
Malmö	—	—	—	—	—	5	3	2	—	—	—	—	—	—
Karlskrona	7 907	1 423	2 076	2 180	6 280	80	48	36	49 spel	—	49	1 472	499	—
Strömstad	266	48	18	14	84	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Lysekil	—	—	—	—	—	65	44	29	—	—	—	—	—	—
Karlshamn	—	—	2	2	6	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Summa	18 470	3 324	12 225	8 451	47 533	1 526	921	686	52 kg 260 spel	207	1 099	2 899	1 169	—

proviantering framgår av följande tabell 2. I Karlskrona ha därjämte provianterats 1 000 buntar cigarrettpapper (skatt 1 000 kr.), 261 kg käk (tull 131 kr., skatt 598 kr.) samt tandkräm, hårvatten, rak- och munvatten å tillsammans 114 kg (tull 538 kr., skatt 294 kr.).

Den tull och skatt, som sammanlagt hänför sig till varor, vilka under år 1949 i här angiven ordning utlämnats såsom proviant till flottans fartyg, kan uppskattas till ca 1 100 000 kronor. Provianteringen fördelar sig på 51 skilda fartyg samt 217 olika provianteringstillfällen.

Vid bedömandet av dessa uppgifter har man att beakta, att viss proviantering belöper på tid, då fartyg besökt utländsk hamn, och avser att bl. a. täcka behovet av dylika varor under uppehållet därstädes samt resan dit och därifrån. Av de fartyg, varom här är fråga, ha följande enligt meddelad order avlagt besök i sådan hamn under nedan angivna tider.

Gladan	1—4 juli, 14—16 augusti
Gotland, Sandön, Örskär, Grönskär och Kullen	19—23 och 26—29 maj, 2—6, 9—13 och 24—27 juni
Sjöbjörnen, Sjöormen, Näcken och Delfinen	11—13 juli
Tre Kronor, Uppland, Öland och Visby	20—22 juli
Ven	23—26 september

Beträffande kryssaren Gotland må dessutom nämnas, att denna under början av året till den 15 mars samt under slutet av året varit på expedition i utländska farvatten.

Att exakt fastställa storleken av den proviantering, som direkt avser vederbörande fartygs utrustning inför ovan berörda utländska resor, låter sig icke göra på grundval av de föreliggande uppgifterna, då en proviantering, som närmast föregått en sådan resa, icke nödvändigtvis behöver förbrukas därunder, liksom den för resan erforderliga provianten givetvis kan fördela sig på ett flertal tidigare provianteringstillfällen. Som ovan närmare framgår äro emellertid dessa besök — med undantag för kryssaren Gotlands utlandsexpeditioner — i regel mycket kortvariga. Vad särskilt angår kryssaren Gotlands provianteringar för ifrågavarande expeditioner lämnas närmare uppgifter i det följande.

Vid bedömandet av storleken av ovannämnda provianteringar har man även att taga hänsyn till, i vad mån förtullning skett av fartygsproviant, som återinförts till tullområdet. Av utredningsmaterialet framgår att sådan förtullning skett endast i mycket begränsad omfattning. Det debiterade tullbeloppet torde kunna uppskattas till något tusental kronor.

Från sjötullavdelningen i Stockholm ha revisorerna vidare införskaffat uppgifter utvisande provianteringen av krigsfartyg i Stockholm under tiden 1 januari—15 april 1950. Av uppgifterna framgår att under denna tid ut-

Datum	Tullanstalt	Spritdrycker			Vin			Exportöl			Cigaretter m. m.		Tobak		Övrig proviantering				
		Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. st.	Skatt kr.	Kvant. kg	Skatt kr.	Varuslag	Kvant.	Tull kr.	Skatt kr.	
1. Kryssaren Gotland.																			
20/4	Karlskrona	170	11	1 762				3 000		2 160									läskedrycker lit. 3 267 588
20/4	Stockholm	470	974	6 510	388	510	1 695				237 250	26 268	28	2 206					käx 30 15 71
14/6	Göteborg	1 321	2 793	15 908	601	824	2 960	1 619		1 166	84 450	9 509	23	1 316					konserver kg 20 9
																			choklad kg 2 189 7 643
																			spelkort lekar 6 3 12
																			läskedrycker lit. 2 273 409
																			choklad kg 111 88 342
																			spelkort kg 2 3 20
																			kaffe kg 145 87 65
																			margarin kg 500 40
15/6	Göteborg	28	66	415	27	36	122				100	70	15	808					läskedrycker lit. 250 45
1/11	Karlskrona	194	144	2 471	51	58	213				358 550	64 050	119	12788					konserver kg 39 20
8/11	Karlskrona							5 700		3 884									mineralvatten lit. 4640 835
																			konfityrer kg 26 13 136
																			käx 231 116 527
																			tandkräm 8 8 17
																			hårvatten 65 325 187
																			rakvatten 38 190 72
																			munvatten 3 15 18
																			choklad kg 77 137
12/11	Stockholm	638	1 374	8 859	114	208	539	1 333		960	58 950	6 581	19	1 492					läskedrycker lit. 4 040 727
																			konserver kg 520 232
																			kaffe kg 121 73 54
22/11	Göteborg	1 749	3 675	20 852	1 110	1 631	5 086	532	12	371									läskedrycker lit. 219 4
																			konfityrer kg 1 252 1 758 4 550
																			choklad kg 1 338 1 070 3 243
																			spelkort kg 5 10 60
																			kaffe kg 253 152 114
	Summa	4 570	9 037	56 777	2 291	3 267	10 615	12 184	12	8 541	739 300	106 473		204 18 610					4 187 19 916

Summa tull 16 503 kr.
skatt 220 937 kr.

Bemanning: Officerare 21
(Juli månad) Underofficerare 52

Kadetter 55
Manskap 355

Datum	Tullanstalt	Spritdrycker			Vin			Exportöl			Cigarretter m. m		Tobak		Övrig proviantering				
		Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. st.	Skatt kr.	Kvant. kg	Skatt kr.	Varuslag	Kvant.	Tull kr.	Skatt kr.	
2. Minkryssaren Älvsnabben.																			
10/4	Göteborg	122	249	1 722	54	67	234	380		273	37 620	4 298	15	827	läkedrycker	lit.	130		23
															choklad	kg	18	14	75
															spelkort	kg	2	3	20
20/4	Halmstad	50	101	617	27	37	108	117	84	84	34 000	3 400							
25/5	Göteborg	112	224	1 680	129	113	421	495		356	84 300	8 986	12	553	choklad	kg	4	3	15
															spelkort	kg	2	3	20
17/6	Göteborg	17	34	241							6 100	777			choklad	kg	2	1	8
6/7	Göteborg	255	576	2 923	96	94	383	512		368	110 050	11 890	24	1 203	spelkort	kg	2	4	22
22/7	Göteborg	96	215	1 363	42	35	177	165		119	64 620	6 698	9	463					
6/8	Göteborg	87	183	1 239	48	59	193	565	71	336	30 620	3 302	10	241					
11/10	Göteborg	172	353	2 350	44	48	180	498	166	192	96 300	10 207	15	803	spelkort	kg	0.5	1	6
															kaffe	kg	6	4	3
2/11	Göteborg	78	169	1 125	21	28	95	400		288	43 230	4 668	9	505	choklad	kg	35	28	105
															spelkort	kg	1	3	16
															kaffe	kg	36	22	16
															konfityrer	kg	48	57	117
19/11	Göteborg	242	503	3 480	43	35	243	731	166	360	127 410	14 068	18	534	läskedrycker	lit.	1 333		240
															choklad	kg	163	130	495
															spelkort	kg	3	5	32
															kaffe	kg	348	209	157
															konfityrer	kg	218	303	540
12/12	Göteborg	78	161	1 110	21	28	101	332	119	120	35 885	3 948	18	935	spelkort	kg	0.5	1	6
															choklad	kg	91	73	328
															konfityrer	kg	20	30	47
	Summa	1 309	2 768	17 850	525	544	2 135	4 195	606	2 496	670 185	72 242	130	6 064				894	2 291

Summa tull 4 812 kr.
» skatt 103 078 kr.

Bemanning: Officerare 11
Underofficerare 17
Manskap 135

Datum	Tullanstätt	Spritdrycker			Vin			Exportöl			Cigarretter m. m.		Tobak		Övrig proviantering				
		Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. st.	Skatt kr.	Kvant. kg	Skatt kr.	Varuslag	Kvant.	Tull kr.	Skatt kr.	
3. Kryssaren Tre Kronor.																			
*/	Karlskrona	167	361	2 149	222	265	982	883		636	167 775	31 106	15	1 625	konfityrer	kg	1 625	1 835	4 812
															kaffe	kg	80	48	36
															konserv	kg	1 433	479	
															spelkort	lekar	49		49
															cigarrett- papper	bunt	1 000		1 000
5/4	Göteborg	45	90	637											läskedrycker	lit.	443		80
16/7	Göteborg	1 296	2 706	15 635	626	751	2 700	2 122		1 528	315 640	36 605	46	2 420	choklad	kg	770	616	2 342
															konfityrer	kg	643	890	1 929
															spelkort	kg	13	25	152
5/11	Stockholm	370	785	5 136	456	627	2 030	1 525		1 098	300 730	32 874	68	5 381	kaffe	kg	75	45	34
															choklad	kg	1 084		5 855
															konserv	kg	231	103	
															spelkort	lekar	73	37	146
	Summa	1 878	3 942	23 557	1 804	1 648	5 712	4 530		8 262	734 145	100 585	129	9 426				4 078	16 485
	Summa tull	9 663 kr.							Bemanning: Officerare		27								
	skatt	158 977 kr.							Underofficerare		62								
									Manskap		455								
4. Jagaren Uppland.																			
11/3	Göteborg	45	90	622	27	36	122				21 900	2 448	2	112	choklad	kg	70	56	300
20/4	Karlskrona							150		108	30 300	5 400	11	1 159	konfityrer	kg	425	332	1 332
16/7	Göteborg	503	1 037	6 000	108	171	497	462		333	115 020	12 601	9	482					
3/11	Stockholm	130	280	1 807	128	159	556	833		600	129 815	14 252	36	2 874	konserv	kg	33	17	
															spelkort	lekar	12	6	24
18/11	Stockholm														choklad	kg	125		610
21/11	Stockholm														choklad	kg	95		440
	Summa	678	1 407	8 429	263	366	1 175	1 445		1 041	297 085	34 701	58	4 627				411	2 706
	Summa tull	2 184 kr.							Bemanning: Officerare		9								
	skatt	52 679 kr.							Underofficerare		28								
									Manskap		175								

Datum	Tullanstalt	Spritdrycker			Vin			Exportöl			Cigarretter m. m.		Tobak		Övrig proviantering			
		Kvant. Ht.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. Ht.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. Ht.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. sl.	Skatt kr.	Kvant. kg.	Skatt kr.	Varuslag	Kvant.	Tull kr.	Skatt kr.
9. Minsveparen Ulvön.																		
16/3	Göteborg	9	18	128	9	12	41	50	36	5 270	684	1	70	choklad	kg	11	8	45
19/4	Göteborg	26	52	365	9	6	30	132	95	16 600	1 821	1	52					
30/4	Halmstad	13	26	144						12 000	1 200							
25/5	Göteborg	26	52	405	12	8	32	132	95	21 345	2 359	3	136					
17/6	Göteborg	9	18	113						3 895	472							
5/7	Göteborg	43	91	685	21	28	95	132	95	32 350	3 561	3	131					
23/7	Göteborg	44	89	595						24 16 125	1 791	8	407					
13/8	Göteborg	35	74	486	9	12	41	83	59	14 000	1 491	3	161					
1/9	Göteborg	43	91	615						41 17 375	2 109	2	108					
	Summa	248	511	3 536	60	66	239	629	445	138 960	15 488	21	1 065				8	45
	Summa tull	585 kr.			Bemanning: Officerare 4, Underofficerare 6, Manskap 35													
	skatt	20 818 kr.																
10. Minsveparen Örskär.																		
22/3	Göteborg	17	35	240	18	24	81	99	71	10 500	1 107			choklad	kg	16	13	68
14/5	Göteborg	193	393	2 508	85	113	375	406	293	77 135	8 681	27	1 476	choklad	kg	78	62	234
														konfityrer	kg	49	62	147
														läskedrycker	lit.	224		40
														spekört	kg	1	3	16
15/6	Göteborg													läskedrycker	lit.	83		15
18/6	Lysekil							50	27	36	200	38		kaffe	kg	17	16	8
4/10	Stockholm	25	51	339	5	8	21	133		96	12 000	1 306		choklad	kg	1		5
														spekört	spel	2	1	4
20/10	Göteborg	51	107	694	26	30	107	99	71	15 700	1 727	5	281	mineralvatten	lit.	1		
19/11	Göteborg	53	116	749	18	24	104	125	36	54	27 500	3 044	4	224	mineralvatten	lit.	4	1
12/12	Göteborg	51	107	678	36	41	140	216	59	96	28 250	3 126		choklad	kg	36	29	182
														konfityrer	kg	86	85	185
														mineralvatten	lit.	1		
														spekört	kg	1		10
	Summa	390	809	5 208	188	240	828	1 128	122	717 171 285	19 029	36	1 981				271	915
	Summa tull	1 442 kr.			Bemanning: Officerare 3, Underofficerare 8, Manskap 42													
	skatt	28 678 kr.																

Datum	Tullanstalt	Spritdrycker			Vin			Exportöl			Cigarretter m. m.		Tobak		Övrig proviantering				
		Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. lit.	Tull kr.	Skatt kr.	Kvant. st.	Skatt kr.	Kvant. kg	Skatt kr.	Varuslag	Kvant.	Tull kr.	Skatt kr.	
14. Bärgningsfartyget Belos.																			
²² / ₁₀	Stockholm	14	30	190	2	3	10	200		144	46 320	5 070			kaffe	kg	15	9	7
¹³ / ₁₁	Stockholm	2	5	31															
⁹ / ₁₃	Stockholm	8	20	119	18	26	83	133		96	150	46	4	318	choklad	kg	22		55
	Summa	24	55	340	20	29	93	333		240	46 470	5 116	4	318			9		62
	Summa tull		93 kr.																
	» skatt		6 169 kr.																
Bemanning: Officerare 1, Underofficerare 7, Manskap 30																			
15. Radarfartyget Prins Carl.																			
¹⁵ / ₁₀	Stockholm	279	594	3 875	99	132	437	400		288	186 675	20 517	48	3 803	choklad	kg	110		570
¹⁰ / ₁₃	Stockholm							333		240									
	Summa	279	594	3 875	99	132	437	733		528	186 675	20 517	48	3 803					570
	Summa tull		726 kr.																
	» skatt		29 730 kr.																
16. Tendern Sveparen.																			
²⁵ / ₄	Göteborg	17	34	241				132		95	1 000	105							
²³ / ₅	Göteborg	17	34	241	12	8	32				12 425	1 428			choklad	kg	2	1	8
¹ / ₇	Göteborg	34	73	487	8	6	26	67		48	22 000	2 616	3	187					
⁴ / ₉	Göteborg	61	130	829	12	16	54	200		144	31 300	3 590	4	213	choklad	kg	7	6	30
															spelkort	kg	1	1	8
⁵ / ₁₁	Stockholm	8	18	114	5	7	23				23 000	2 502	4	351	kaffe	kg	15	9	7
															choklad	kg	11		38
															konserver	kg	20	16	
															spelkort	spel	8	4	16
	Summa	137	289	1 912	37	37	135	399		287	89 725	10 241	12	777			37		107
	Summa tull		363 kr.																
	» skatt		13 459 kr.																
17. Sjömättningsfartyget Gustav af Klint.																			
²⁵ / ₄	Stockholm	138	281	1 905	9	12	41	100		72	12 600	1 396	3	239	läskedrycker	lit.	67		12
¹⁴ / ₉	Stockholm	31	63	431							5 500	656							
	Summa	169	344	2 336	9	12	41	100		72	18 100	2 052	3	239					12
	Summa tull		356 kr.																
	» skatt		4 752 kr.																

lämnats sammanlagt bl. a. 1 997 l. spritdrycker, 2 659 l. vin, 66 950 flaskor exportöl, 2 732 665 st. cigaretter m. m., 173 kg röktobak samt 7 359 kg konfityrer m. m. Provianteringen fördelar sig på 66 skilda provianterings-tillfällen samt har avsett, förutom krigsfartyg i mera egentlig bemärkelse, bl. a. bärgningsfartyg och isbrytarfartyg. Av de berörda krigsfartygen har exempelvis pansarskeppet Drottning Viktoria vid 4 olika tillfällen provianterat sammanlagt 403 l. spritdrycker, 593 l. vin, 27 250 flaskor exportöl, 612 175 st. cigaretter m. m. samt 2 254 kg konfityrer m. m. Kryssaren Tre Kronor har vid ett provianteringsstillfälle provianterat bl. a. 9 100 flaskor exportöl, 754 040 cigaretter samt 1 585 kg konfityrer m. m.

Med hänsyn till den betydande proviantering, som sålunda förekommit, samt storleken av de tull- och skattemedel, som hänföra sig till den utlämnade provianten, ha revisorerna funnit det påkallat att närmare undersöka provianteringsens omfattning och fördelning i de enskilda fallen. I sådant syfte ha revisorerna i det följande för vissa flottans fartyg sammanställt uppgifter å vid varje särskilt tillfälle under år 1949 utlämnad skeppsproviant samt till densamma hänförlig tull och skatt. I sammanställningen redovisas för där angivna fartyg samtliga under året förekommande provianteringsstillfällen. Till jämförelse lämnas i vissa fall även uppgifter, utvisande den genomsnittliga fartygsbemanningen under år 1949 enligt vederbörande räkenskaper.

Revisorernas uttalande. För behandlingen i tullhänseende av flottans fartyg finnas meddelade vissa särskilda bestämmelser, vilka i åtskilliga hänseenden innebära undantag från den ordning, den utrikes fartygstrafiken i allmänhet är underkastad. Bl. a. har ansvaret för den tullkontroll, som eljest åvilar tullverket, i viss utsträckning överflyttats å vederbörande fartygschef. I enlighet härmed må å svenskt krigsfartyg under förberedelse till eller under resa från eller till tullområdet taga ombord spritdrycker, vin och exportöl först efter fartygschefens medgivande och till myckenhet, som av honom bestämmes. På fartygschefen ankommer även att besluta om proviantering under dylik resa av tobaksvaror, som ej äro försedda med vederbörlig kontrollstämpel.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår, att den proviantering av flottans fartyg, varom här är fråga — även med beaktande av att i vissa fall fartyg under någon del av året haft att avlägga besök i främmande hamn — numera är av en högst betydande storleksordning. En av revisorerna verkställd undersökning utvisar sålunda, att ombord å flottans fartyg under år 1949 provianterats ca 14 400 liter spritdrycker, ca 7 000 liter vin samt ca 40 200 liter exportöl, medan på motsvarande sätt utlämnade tobaksvaror kunna uppskattas till ca 1 100 kg tobak och ca 5 800 000 stycken cigaretter eller cigarrer. Härtill kommer en i vissa fall betydande proviantering av åtskilliga skattepliktiga varor av annat slag, såsom konfityrer, kaffe, konserver, kax, spelkort, m. m. Provianteringen har omfattat icke blott krigsfartyg i egentlig mening utan även andra marinens fartyg, såsom bärgningsfartyg och isbrytarfartyg.

De nuvarande provianteringsmöjligheterna äro förenade med en skattefrihet av betydande mått, varigenom flottans fartyg komma i åtnjutande av här avsedda varuslag till priser, som väsentligt understiga de i allmänna marknaden förekommande. Icke obetydliga skattebelopp belöpa sig nämligen å de utförda varukvantiteterna. En överslagsberäkning ger sålunda vid handen att de i ovannämnda fall till sprit- och vinvarorna hänförliga skatterna torde uppgå till inemot 220 000 kronor samt skatten för exportölet till 27 400 kronor, medan tobaksskatten kan uppskattas till 754 700 kronor. Skatten å övriga varuslag torde belöpa sig till 54 500 kronor. I den mån varorna äro av utländskt ursprung innefattar provianteringsrätten därjämte befrielse från belöpande tullavgifter, även om dessa i jämförelse med skattebeloppen äro av underordnad betydelse. Sammanlagt kunna den skatt och den tull, som belöpa sig å under år 1949 i här angiven ordning verkställd proviantering av flottans fartyg, uppskattas till ca 1 100 000 kronor.

I överbäggande antalet här berörda fall ha fartygen icke utklararats för att anlöpa viss utrikes ort i egentlig mening. En viss tvekan synes råda om med hänsyn till den grundläggande förutsättningen för skattefri utförelse, nämligen att fartyget skall avgå till utrikes ort, provianteringsrätt skall föreligga i fall, då fartyg utklararar från svensk hamn i vanlig ordning och lämnar svenskt territorium men icke anlöper någon utländsk hamn. Till skillnad från vad som nu gäller för t. ex. handelsfartyg eller passagerarfartyg i reguljär trafik, vilka vid utklareringen enligt tullpasset angivas anlöpa viss avsedd bestämmelseort eller i varje fall visst främmande land, anses emellertid med nuvarande tillämpning av bestämmelserna flottans fartyg uppfylla klareringsföreskrifterna i och med att de lämna det svenska tullområdet. Utan att ingå på en bedömning av riktigheten i en sådan tolkning torde man dock med visst fog kunna påstå, att de lättnader i tullhänseende, som sedan gammalt medgivits i avseende å fartygs proviantering och utrustning, knappast torde ha avsett fartygstafrik av här angiven karaktär. Dessa lättnader torde nämligen ha betingats i första hand av internationella hänsyn, särskilt önskvärdheten av att underlätta den egentliga fraktfarten på utlandet liksom angelägenheten att vid försäljning av proviant till fartyg icke försätta det egna landet i sämre läge än ett främmande land.

Från en sådan utgångspunkt måste ifrågasättas, om icke flottans fartyg kommit att intaga en privilegierad ställning, som knappast bör inrymmas i provianteringsrätten. Med hänsyn härtill tala enligt revisorernas mening överbäggande skäl för en begränsning av de provianteringsförmåner, vilka medgivnas flottans fartyg under övningar å internationella farvatten och över huvud vid färder, som med fartyget företagas utom svenskt tullområde, utan att detsamma är destinerat till en utrikes ort. Skälen för en begränsning av förmånera förefalla desto större som i dessa fall skattefriheten uppenbarligen grundar sig enbart på tjänstgöringens speciella natur, vilken i allmänhet torde förutsätta att övningar hållas utom territorial-

vattengränsen. Under angivna förhållanden synes det icke opåkallat, att här berörd personal icke blott underkastas de begränsningar i avseende å rätten till inköp och förbrukning av här avsedda varuslag, vilka gälla inom landet, utan även i fråga om de ekonomiska villkoren för sådana inköp likställas med andra samhällsgrupper. Det må även framhållas, att under sjötjänstgöring särskilda förmåner i form av sjötillägg och mässpenningar tillkomma sjökommenderade beställningshavare, vilka förmåner äro avsedda att utgöra kompensation bl. a. för de merkostnader, denna tjänstgöring medför. Huruvida i andra länder motsvarande provianteringsförmåner gälla för krigsfartyg, ha revisorerna saknat anledning att närmare undersöka.

Med hänsyn till det anförda vilja revisorerna uttala sig för att en sådan begränsning av den nuvarande provianteringsrätten för flottans fartyg genomföres, att här avsedda fartyg på utgående resa, varunder utländsk hamn icke skall anlöpas, undantagas från de förmåner i form av befrielse från å proviantutrustning belöpande skatt och tull, vilka gälla för den utrikes fartygstrafiken i allmänhet vid utklarering till vid utklareringstillfället uppgiven eller annan utländsk hamn. Såsom ovan framhållits ha revisorerna under utredningsarbetet inhämtat, att generaltullstyrelsen i underdånig skrivelse den 13 februari 1950 angående vissa åtgärder till motverkan av olovlig införsel och olaga försäljning av tobaksvaror även föreslagit vissa begränsningar i fråga om utförseln med krigsfartyg av obeskattade tobaksvaror, varigenom dessa fartyg skulle medgivas proviantering av sådana varor endast i samband med officiella besök i utlandet. Då emellertid, såsom den lämnade redogörelsen utvisar, denna fråga är av betydelse för proviantering även av vissa andra skattebelagda varor, vilja revisorerna uttala sig för att en motsvarande begränsning med det snaraste kommer till stånd även i vad gäller dessa varuslag.

Med hänsyn till angelägenheten av att här berörda spörsmål snarast bringas till sin lösning ha revisorerna med stöd av § 6 första stycket av den för revisorerna gällande instruktionen (1949: 358) ansett sig böra avgiva särskild berättelse i ämnet.

§ 17.

Tull- och skattefrihet för till skeppsproviant hänförliga varor för fartyg i reguljär pasagerartrafik med Danmark, Finland och Norge.

För sådana till skeppsproviant hänförliga varor, vilka erfordras för passagerare och besättning ombord å bl. a. passagerarfartyg i utrikes trafik, åtnjutes befrielse från såväl å dessa varor belöpande tullavgifter som de konsumtions- m. fl. indirekta skatter, vilka inom landet belasta desamma.

Enligt 5 § mom. k) tulltaxeförordningen åtnjutes sålunda i avseende å sådan skeppsproviant, som medföres å från utrikes ort ankommande fartyg, tullfrihet, försåvitt provianten erfordras ombord till fartygets besättning eller passagerare, så länge fartyget icke efter avslutad resa avgått i inrikes-

trafik. Tullfriheten är dock i vad avser spritdrycker och vin på visst sätt maximerad i förhållande till den utminuterig, som kan gälla på platsen i fråga. Provianten utlämnas av tullverket efter hand samt, vad avser spritdrycker och vin, endast i smärre kvantiteter, varefter den del, som icke tullfritt utlämnas (överskottsproviant) sättes under tullverkets sigill, till dess den återutföres.

Såsom i annat sammanhang närmare berörts, har för proviantering av fartyg i utrikestrafik en särskild tullagerinstitution, provianteringsfrilager, inrättats. Från sådant frilager må gods utlämnas för proviantering av fartyg bl. a. under villkor att fartyget utklareras till utrikes ort. Gods, som i denna ordning utlämnas, är befriat från vederbörliga tullavgifter. Även i fall, då provianteringen sker från frihamn eller tullnederlag, åtnjutes befrielse från tullavgift.

En provianteringsfrilagren motsvarande lagerinstitution utgöra för tobaksvarornas del de s. k. tobaksskattelagren, å vilka av AB Tobaksmonopolet godkänd importör må utan erläggande av belöpande tobaksskatt uppläggas importerad tobaksvara. Från dylikt lager kunna sålunda utlämnas obeskattade tobaksvaror bl. a. för proviantering av fartyg. Enligt föreskrift i 1943 års tobaksmonopollag utgår icke heller skatt för tobaksvaror, som direkt hos AB Tobaksmonopolet inköpas såsom proviant för fartyg, därest varorna med fartyget under stadgad tullkontroll utföras till utrikes ort.

Såväl provianteringsfrilagren och övriga tullager som tobaksskattelagren och frihamnsinstitutionen äro i tullhänseende att anse såsom icke tillhörande det svenska tullområdet. Med hänsyn härtill samt till det indirekta skattesystemets ändamål alt i huvudsak taga sikte på konsumtionen av varor inom landet, är som ovan antytts det gods, som från dylika lager m. m. utlämnas för proviantering av fartyg, undantaget icke blott från belöpande tullavgifter utan därjämte från de indirekta skatter av skilda slag, som må utgå vid varornas försäljning eller konsumtion inom landet. De skatter, vilka här komma i fråga, äro exempelvis omsättnings- eller utskänkningskatt å spritdrycker och vin, tillverkningskatt å brännvin, skatt å maltdrycker, tobaksskatt, läskedrycksskatt, varuskatt av skilda slag, såsom å konfityrer, choklad, kex m. m., stämpelavgift å spelkort m. m.

I avseende å storleksordningen av den skattebefrielse, som för varje här avsett varuslag kan komma i fråga, få revisorerna hänvisa till den redogörelse, som under § 16 angående tull- och skattefrihet för vissa varor i samband med proviantering av flottans fartyg lämnats för vissa skatteformer och för dem före den 1 december 1950 gällande skattesatser.

Vad angår möjligheten för resande, som till riket ankommer från utrikes ort, att hit införa spritdrycker, vin, exportöl och tobaksvaror gäller följande.

Sådan resande må, därest han uppnått 21 års ålder, mot erläggande av stadgad tull för eget bruk införa av spritdrycker högst tre fjärdedels liter — i fråga om resande hemmahörande i Sverige, Danmark, Finland eller Norge en tredjedels liter — och av vin en liter, så framt det icke är uppenbart, att resan företagits i huvudsakligt syfte att till riket införa rusdrycker.

Av maldrycker tredje klass (exportöl) må för eget bruk införas högst en liter.

Färdiga tobaksvaror må av den resande för eget bruk tullfritt medföras till myckenhet ej överstigande 200 — vad gäller resande, hemmahörande i Sverige, Danmark, Finland eller Norge 50 — gram samt cigarrettpapper, ej överstigande 10 gram. Vid tillämpningen härav skall varje cigarr anses väga 5 gram, cigarrcigarrett 3,3 gram, cigarrett utan munstycke 1 gram samt cigarrett med munstycke 0,5 gram.

Av den lämnade redogörelsen torde framgå, att det provianteringsförfarande, som gäller för den utrikes fartygstrafiken i allmänhet, är förknippat med betydande förmåner i form av tull- och skattefrihet för ombord å fartygen medförd skeppsproviant. I syfte att närmare undersöka storleksordningen av den proviantering, varom här är fråga, särskilt i vad gäller passagerarfartyg i reguljär trafik mellan Sverige samt Danmark, Finland och Norge, ha revisorerna från vederbörande tullmyndigheter införskaffat vissa uppgifter angående de kvantiteter proviant av skilda slag, som under år 1949 tilldelats fartyg i reguljär trafik på orter i de här angivna länderna.

Sådan proviantering, varom här är fråga, har i huvudsak förekommit endast vid tullanstalterna i Malmö, Stockholm och Göteborg samt, i viss mindre utsträckning, jämväl i Landskrona. Vid tullkammaren i Hälsingborg har proviantering med skattebelagda varor icke förekommit av vare sig färjor eller andra passagerarfartyg i trafik på de berörda länderna. Färjförbindelsen därstädes upprätthålles av danska båtar, och provianten inköpes i Danmark. SJ tillgodoföres dock viss del av såväl trafikresultatet som överskottet å restaurangrörelsen.

Nedanstående sammanställning utvisar för envar ovan angiven tullanstalt kvantiteten av under år 1949 såsom skeppsproviant tilldelade obeskattade varor av vissa vanligen förekommande varuslag.

Tullanstalt	Sprit- drycker liter	Vin liter	Export- öl liter	Cigarrer, cigarr- cigarretter, cigarretter styck	Tobak kg	Kaffe kg	Konfi- tyrer, choklad kg
Malmö	27 625	962	57 777	24 813 466	2 764	5 834	9 146
Stockholm	17 039	2 252	76 414	5 896 660	131	4 405	—
Göteborg	6 504	636	4 464	1 654 565	230	1 157	3 502
Landskrona	247	—	561	134 700	38	—	—
Summa	51 415	3 850	139 216	32 499 391	3 163	11 396	12 648

Utöver i tabellen angivna varuslag redovisas vid en del tullanstalter tilldelning jämväl av vissa andra skattebelagda varor. I Göteborg ha sålunda därjämte provianterats 11 831 liter läskedrycker, 2 309 kg konserver, 491 kg spelkort, 650 buntar cigarrettpapper samt vissa mindre kvantiteter te, feta oljor, såser samt gåsleverpastej. I Stockholm ha utlämnats mineralvatten och läskedrycker till en kvantitet av sammanlagt 39 951 liter, medan i Malmö tilldelningen av dessa varor uppgått till 30 670 liter.

Revisorerna ha med hänsyn till de därmed förbundna svårigheterna icke

ansett sig kunna verkställa någon exakt uppskattning av storleken av den tull och skatt, som hänför sig till i här angiven ordning tilldelad skeppsproviant och som skulle ha utgått, därest motsvarande varukvantiteter i stället konsumerats inom landet. Med utgångspunkt från arten och kvantiteten av de varuslag, som vanligen synas provianteras, samt de för dem under år 1949 gällande tull- och skattesatserna torde överslagsvis de till provianteringarna hänförliga tull- och skattebeloppen kunna uppskattas till sammanlagt bortåt 5,5 miljoner kronor. Därutav torde tobaksskatten kunna angivas till ca 4 miljoner kronor samt skattebeloppen för vin- och spritdryckerna till ca 1 miljon kronor.

Med hänsyn till den betydande proviantering, som sålunda i denna ordning förekommit, samt storleken av de tull- och skattemedel, som hänföra sig till de tilldelade varukvantiteterna, ha revisorerna funnit det påkallat att något närmare undersöka provianteringsens omfattning och fördelning i de enskilda fallen ävensom de yttre förhållanden, varunder fartygstrafiken bedrives å de här berörda utreseorterna.

Trafiken mellan Malmö och Köpenhamn ombesörjes f. n. dels av statens järnvägar medelst tåg färjan Malmöhus, dels av Svenska rederiaktiebolaget Öresund och Dampskibsselskabet Öresund. Sistnämnda båda bolag äro helt i svenska respektive danska statens järnvägars ägo. För sundstrafiken disponera bolagen f. n. fem fartyg, nämligen Malmö, Öresund, Hälsingborg, S:t Ibb och Sverige, av vilka de båda förstnämnda äro svenska och de tre övriga danska. Tågfärjeförbindelsen upprätthålles tidvis även med de danska tågfärjorna Prins Christian och Korsör.

Tågfärjorna, vilka utgå från Malmö Färjestation och i Köpenhamn anlöpa Köpenhamns Frihamn, göra sina turer i anslutning till de direkta tågförbindelserna med Danmark och kontinenten. Antalet turer i vardera riktningen uppgår f. n. till tre per dygn.

Av båtarna äro f. n. endast tre, två svenska och en dansk, i regelbunden trafik hela året. I övrigt alternera båtarna i trafiken. Enligt för september gällande turlista göras sammanlagt sju (lördagar och söndagar åtta) från Malmö till Köpenhamn avgående turer per dygn samt lika många i motsatt riktning. Biljettpriset utgör f. n. tur och retur i svenskt mynt 5 kronor 75 öre i I kl. och 3 kronor 85 öre i III kl. Biljetten är giltig alternativt å färja eller båt.

Till belysande av provianteringsens omfattning i de enskilda fallen lämnas i här nedan följande sammanställning för de berörda tågfärjorna och båtarna uppgifter utvisande den kvantitet varor av olika slag, som genom tullanstalten i Malmö under år 1949 tilldelats berörda fartyg. Till jämförelse ha i tabellerna även redovisats antalet med fartygen in- respektive utresande passagerare. Det bör i detta sammanhang erinras, att de redovisade uppgifterna endast avse i Malmö tilldelad proviant; huruvida proviantering även förekommit i Köpenhamn framgår sålunda icke av tablån. För bedömande av storleken av den totala förbrukningen ombord å färjorna och båtarna måste sålunda hänsyn tagas jämväl till den tilldelning, som kan ha

F a r t y g	Antal passagerare		Sprit- drycker och vin lit.	Exportöl lit.
	In	Ut		
Svenska tåg färjan Malmöhus . . .	243 556	248 465	7 625,86	44 636 ² / ₃
Danska tåg färjan Prins Christian	37 734	40 808	603,83	783 ¹ / ₃
Danska tåg färjan Korsör	14 436	15 418	358	366 ² / ₃
Svenska ångfartyget Malmö	199 648	183 831	6 205	4 873 ¹ / ₃
Svenska ångfartyget Öresund . . .	119 807	139 788	5 004,8	2 906 ² / ₃
Danska ångfartyget Sverige	150 543	121 577	4 109,03	2 391 ² / ₃
Danska ångfartyget Helsingborg .	105 059	117 148	2 392,7	600
Danska motorfartyget Sankt Ibb	66 912	73 246	2 288,67	1 218 ¹ / ₃

F a r t y g	Tobaksvaror				Kon- fity- rer kg	Kaffe kg	Läsk- drycker lit.
	Cigar- retter st.	Cigarrer st.	Cig.- cig. st.	Tobak kg			
Svenska tåg färjan Malmöhus . . .	10 118 850	142 330	146 600	691,6	1 306	1 980	27 733 ¹ / ₃
Danska tåg färjan Prins Christian	808 000	16 750	19 200	79,7	300	65	126 ² / ₃
Danska tåg färjan Korsör	536 000	112 001	13 500	57,6	1 000	75	116 ² / ₃
Svenska ångfartyget Malmö	3 500 800	37 405	50 400	543,8	1 660	1 316	896 ² / ₃
Svenska ångfartyget Öresund . . .	2 683 700	31 515	50 400	358,8	2 080	1 098	690
Danska ångfartyget Sverige	2 894 100	52 015	58 500	261,25	2 080	694	606 ² / ₃
Danska ångfartyget Helsingborg .	1 743 000	24 700	37 200	584,5	360	382	260
Danska motorfartyget Sankt Ibb	1 645 500	21 450	25 900	180,70	360	224	240

ägt rum av danska varor. Enligt uppgift lära vissa märken av såväl spritdrycker och viner som tobaksvaror huvudsakligen inköpas i Danmark. Sålunda kan nämnas, att av de under sommarmånaderna 1948 provianterade spritdryckerna ungefär hälften inköptes i Danmark samt hälften i Sverige. Vad särskilt tåg färjan beträffar förutsattes, när svenska statens järnvägar fr. o. m. år 1945 helt övertog tåg färjetrafiken (intill denna tid ombesörjdes den växelvis av en svensk och en dansk färja), från danskt håll, att viss proviantering, även om restaurangrörelsen var svensk, skulle ske på dansk sida. Så sker även, varvid i huvudsak danskt öl, dansk sprit och diverse färskvaror köpas under uppehållen i Köpenhamn.

Å såväl den svenska tåg färjan som båtarna bedrivs fullständig restaura- tion innefattande försäljning eller utskänkning av mat, kaffe, alkoholfria drycker, smörgåsar, spritdrycker och viner, exportöl, tobaksvaror, choklad m. m. Å tåg färjan handhas restaurationen av AB Trafikrestauranger, i vil- ket bolag samtliga aktier ägas av statens järnvägar. Ombord å såväl de svenska som de danska öresundsbatarna ombesörjes restaurationen i det danska rederibolagets regi, varefter enligt avtal Svenska rederiaktiebolaget Öresund, vilket som ovan berörts helt äges av svenska statens järnvägar, tillgodoföres hälften av det redovisade överskottet å verksamheten. Tillstånd till utskänkning är meddelat för tåg färjan av överståthållarämbetet samt för de svenska öresundsbatarna av länsstyrelsen i Malmöhus län. Beträffande färjan är tillståndet utfärdat för verkst. direktören i AB Trafikrestauranger personligen och beträffande båtarna för rederiaktiebolaget Öresund. Såsom föreståndare för utskänkningen å tåg färjan har kontrollstyrelsen godkänt

verkst. diektören och såsom föreståndare för utskänkningsen å vardera av de svenska båtarna två i Öresundsbolaget anställda sjökaptener.

Enligt de av länsstyrelsen meddelade tillstånden skall, där ej länsstyrelsen medger undantag, under varje tur utskänkningsen ombord övervakas av en rörlig kontrollant, som medföljer fartyget och icke må delta i serveringen. Denne, som förordnas av rederibolaget, har till uppgift att övervaka spritutskänkningsen samt därvid särskilt tillse, att icke onyktra personer serveras spritdrycker. För ordningens upprätthållande skall vidare enligt länsstyrelsens föreskrifter anställas en av polischefen i Malmö förordnad ordningsvakt, som har att medfölja fartygen på de turer, polischefen bestämmer.

Vid utskänkningsen iakttagas icke inom Sverige gällande bestämmelser i fråga om s. k. mattvång och övriga restriktioner. Då fartygen ligga i hamn eller vid land och sålunda befinna sig å svenskt territorium, må utskänkningsen enligt länsstyrelsens bestämmande ske allenast till besättningen eller till sådana passagerare, som intaga måltid i fartygens restauranglokal. I övrigt är utskänkningsen av spritdrycker eller försäljning av tobaksvaror eller andra varor icke tillåten under båtarnas uppehåll vid kaj. Någon införsegling av medförd proviant förekommer icke, men båtarna hållas under uppehållet i Malmö hamn under ständig tullbevakning.

Vad tåg färjan Malmöhus beträffar, ha vissa restriktionsregler utfärdats av AB Trafikrestauranger. Enligt dessa får brännvin utskänkas endast i samband med intagande av måltid, varvid för det fall att lagad mat intages i matsalen högst två stora glas (10 cl) må serveras till en och samma gäst samt i övriga lokaler till gäst, som intager minst en smörgås, ett stort glas (5 cl). I övrigt gälla inga restriktioner. Det bör i detta sammanhang särskilt framhållas att personalen å Öresundsbolagets båtar är huvudsakligen dansk, medan personalen på tåg färjan till största delen utgöres av svenskar.

Den vinst, som uppkommer genom restaurangrörelsen liksom rörelsen i övrigt å de båda öresundsbolagens samtliga båtar, fördelas, som ovan berörts, enligt avtal med hälften på det svenska och hälften på det danska bolaget. Av den bl. a. genom försäljningen av vin- och spritdrycker samt tobaksvaror uppkomna nettobehållningen kommer således hälften Svenska rederiaktiebolaget Öresund och därmed indirekt statens järnvägar till godo. Vinsten på tåg färjans restaurangrörelse tillkommer helt AB Trafikrestauranger samt tillföres därigenom indirekt helt eller delvis statens järnvägar.

Svenska spritvaror, som rekvireras från vin- och spritcentralen, levereras till såväl färjan som båtarna till priser gällande enligt spritcentralens prislista med 30 procents avdrag vid köp av minst 20 lådor per gång till en och samma båt. De i Danmark inköpta spritvarorna torde levereras av danska grossister till ungefärligen samma priser, som motsvarande svenska spritvaror betinga. Såvitt kunnat utrönas, pålägger icke danska staten någon särskild skatt eller tull vid utförsel av berörda spritvaror.

Av efterföljande tablå framgå före den 1 december 1950 gällande utskänkingspriser för vissa vanligen förekommande spritvaror samt priserna på vissa andra dryckesvaror å båtarna och färjan, varvid jämförelse även

gjorts med motsvarande utskänkingspriser å svenska restauranger ävensom de inköpspris, som varorna betinga vid inköp i Sverige till båtarna och färjan. Priserna avse, där ej annat angives, glas om 5 cl. De för öresundsbolagens båtar gällande priserna, vilka beräknas i dansk valuta per glas om 6 cl, ha i tablån med utgångspunkt från gällande valutakurs å danska kronor (75: 10) omräknats till motsvarande priser i svenska kronor per glas om 5 cl.

Varuslag	Utskänkingspriser Svenska kronor				Inköpspris i Sverige för öresunds- båtarna och tåg färjan Sv. kr.
	Båtarna	Tåg färjan	Restauranger i Sverige		
			klass II	klass I	
Bordsbrännvin	—	1: —	1: 40	1: 40	0: 10,9
O. P. Anderssons akvavit	0: 79	1: —	1: 40	1: 40	0: 11,2
Aalborgs akvavit	0: 63	1: —	1: 80	2: —	0: 21,8
Gin, svensk	0: 75	1: —	1: 40	1: 40	0: 14,7
Eau de Vie	0: 96	1: —	1: 50	1: 50	0: 14,7
Grönstedts V.O.	2: 83	3: —	3: 60	4: —	0: 81,4
Hennesy	2: 13	2: 50	3: 40	3: 80	0: 67,1
Martell	2: 13	—	3: 40	3: 80	0: 67,1
Kloster, svensk	1: 38	1: 50	1: 90	2: —	0: 32,9
Cacao, brun, svensk	1: 13	1: 25	1: 60	1: 70	0: 24,5
Ramlösa, 40 cl	0: 50	—	—	—	0: 21
Svenskt exportöl 1/3 fl.	0: 65	—	—	—	0: 30

I nedanstående tablå lämnas motsvarande uppgifter beträffande vissa å båtarna saluhållna tobaksvaror.

Varuslag	Pris per styck ombord å båtarna	Priskurant- pris i Sverige	Exportpris vid försälj- ning till båtarna
	Sv. kr.	Sv. kr.	Sv. kr.
<i>Cigarretter.</i>			
Simon Artz 70 L	0: 20	0: 32	0: 07,1
» » E.F.P.	0: 15	0: 23	0: 04,6
Abdullah nr 16	0: 15	0: 23	0: 04,4
» » Imperial	0: 10	0: 16	0: 02,5
Gold Flake	0: 09	0: 17,5	0: 03
Capstan	0: 09	0: 17,5	0: 03
Pall Mall	0: 09	0: 17,5	0: 03
Players	0: 09	0: 17,5	0: 03
The Greys	0: 09	0: 16	0: 02,5
De Reszke	0: 09	0: 16	0: 02,5
Astorias	0: 07,5	0: 13,5	0: 01,8
Domino	0: 07,5	0: 12,5	0: 01,7
Blue Master	0: 07,5	0: 13,5	0: 01,8
Raleigh	0: 07,5	0: 15	0: 02,5
Marvels	0: 07,5	0: 13	0: 01,8
<i>Röktobak (ca 50 gr).</i>			
Capstan	3: —	9: 25	1: 75
Players	3: —	11: —	1: 90
Prince Albert	2: 50	4: 30	0: 75

Med Finland upprätthålles reguljär passagerartrafik mellan Stockholm och Åbo samt Stockholm och Helsingfors. Trafiken ombesörjes av Stockholms Rederi AB Svea i samtrafik med de finska bolagen Finska Ångfartygs

AB i Helsingfors och Ångfartygs AB Bore i Åbo. Fyra av båtarna äro svenska, de övriga, f. n. sju, finska.

F. n. göras från Stockholm till Åbo en avgående tur per dygn samt från Stockholm till Helsingfors två avgående turer i veckan (onsdagar, söndagar). Sommartid avgår i regel från Stockholm en tur dagligen till Helsingfors. På Åland upprätthålles ingen särskild förbindelse, men enligt uppgift lära planer på en sådan föreligga.

Följande sammanställning utvisar för ettvarrt fartyg storleken av genomtullanstalten i Stockholm under år 1949 som proviant tilldelade obeskattade varor. Till jämförelse lämnas i tablån uppgift jämväl å antalet utresor och passagerare.

Fartyg	Antal utresor	Antal passagerare	Spritdrycker lit.	Vin lit.	Exportöl lit.	Tobaksvaror				Kaffe kg	Läskedrycker lit.
						Cigarretter st.	Cigarretter st.	Cig.-cig. st.	Tobak kg		
Arcturus	8	1 545	366	6	1 360	141 000	220	—	5	141	480
Bore I	51	9 849	1 897	322	8 116	647 860	1 100	—	3	—	5 650
Bore II	28	6 240	1 655	283	6 766	592 200	600	1 800	22,6	468	6 169
»	18	2 525	723	51	2 550	246 000	50	400	—	156	1 719
Brynhild	41	8 200	2 362	629	9 250	705 600	3 270	2 100	3	690	6 400
Heimdall	25	3 907	1 290	278	4 145	241 500	1 025	600	10	304	1 564
»	21	4 009	834	162	4 071	274 300	450	1 200	8	335	1 540
Nordstjernen .	16	2 614	376	43	1 716	129 660	200	—	—	95	2 150
»	12	828	444	21	1 400	139 000	—	—	—	104	676
Oihonna	57	10 184	1 970	17	8 600	669 400	1 300	1 050	17	445	4 710
Per Brahe	35	8 811	860	151	5 560	358 000	800	—	2	201	2 450
Ragne	17	2 405	718	21	3 100	176 200	—	100	1	240	180
Regin	38	10 506	1 614	218	6 980	606 200	525	1 200	1	502	3 073
Wellamo	14	2 383	500	10	2 170	210 000	1 050	—	9	124	—
»	40	8 653	1 430	40	10 630	736 000	4 200	500	50	600	3 190

Ombord å finlandsbåtarna förekommer fullständig restaurationsrörelse med försäljning av mat, alkoholfria drycker, kaffe, spritvaror och viner, tobak m. m. För att belysa restaurationsrörelsen ombord lämnas i följande tablå uppgift å ombord å de svenska fartygen före den 1 december 1950 gällande utskänkings- och försäljningspriser för några vanligen förekommande skattebelagda varor.

Brännvin:	pr glas 5 cl	Cognac:	pr glas 5 cl
Renat	0: 75	Grönstedts V. O.	3: —
O. P. Andersson	0: 75	» ***	1: 50
Skåne	0: 75	Eau de Vie	1: —
Svensk Gin	1: —		
Whisky	2: —	1 fl. pilsner	0: 65
Punsch:		1 » vichyvatten	0: 50
Grönstedts blå (1/2 flaska) ..	9: —	1 st cigarr Headline Majors ..	0: 70
Likörer:		1 » cigarr Upman Tropicales	2: —
Bénédictine	2: 50		
Kloster	1: 50		
Brun cacao	1: 50		

Från Göteborg upprätthålles reguljär passagerartrafik dels med Oslo, dels med Fredrikshamn i Danmark. Trafiken ombesörjes f. n. av tre svenska båtar. Omfattningen av den proviant, som under år 1949 tilldelats dessa båtar genom tullanstalten i Göteborg, framgår av nedanstående tablå. Varorna ha till huvudsaklig del omsatts i restaurationen ombord å fartygen. Ytterligare bör nämnas, att M/S Kronprinsessan Ingrid gjort dagliga resor på Fredrikshamn tiden maj—oktober 1949 samt därutöver extraturer. Antalet utresande passagerare uppgick därvid till 43 708 och antalet ankommande till 42 612.

Fartyg	Sprit- drycker lit.	Vin lit.	Ex- port- öl lit.	Tobaksvaror		Konfi- tyrer kg	Kaffe kg	Läsk- drycker lit.	Spel- kort kg
				Cigar- retter, cigarrer st.	Rök- tobak kg				
Sv. motorfartyget Kron- prinsessan Ingrid	3 129	537	1 191	1 371 925	187	3 502	1 018	11 559	474
Sv. ångfartyget Göteborg	1 948	31	1 835	165 275	24	—	93	272	7
Sv. ångfartyget Oslo	1 427	68	1 438	117 365	19	—	46	—	10

Slutligen vilja revisorerna erinra om att generallullstyrelsen i en den 13 februari 1950 avgiven underdånig skrivelse, i vad avser proviantering med obeskattade tobaksvaror, föreslagit begränsning av de nuvarande provianteringsmöjligheterna bl. a. för passagerarfartyg på resa till utrikes ort, därest för resan beräknas åtgå kortare tid än fyra timmar.

Revisorernas uttalande. För den utrikes fartygstrafiken i allmänhet har sedan gammalt medgivits ett provianteringsförfarande, vilket bereder möjlighet till skattefri utförsel av sådana till skeppsproviant hänförliga varor, som vid konsumtion eller försäljning inom landet eljest vore belagda med indirekta skatter av skilda slag. Förutom denna skattebefrielse åtnjutes, i den mån varorna äro av utländskt ursprung, jämväl befrielse från belöpan- de tullavgifter. De vittgående förmåner i form av tull- och skattefrihet, som sålunda innefattas i denna provianteringsrätt, komma fartyg av praktiskt taget alla kategorier till del under förutsättning, att dessa genom tullmyndigheterna i vanlig ordning utklaras till utrikes ort samt att de i övrigt uppfylla föreskrivna tullformalityter. Med hänsyn till den restauration, som i allmänhet förekommer ombord å fartyg i reguljär passagerartrafik speciellt på avlägsnare länder, torde provianteringsmöjligheterna ha sin största betydelse i vad avser denna trafik.

En särställning i den utrikes passagerartrafiken intar onekligen den reguljära persontrafik, som äger rum mellan Sverige och orter i de övriga nordiska länderna. I dessa fall är i huvudsak fråga enbart om en närtrafik med kortvariga och täta turer samt färdsträckor, som icke sällan väsentligt understiga rutter i den inrikes fartygstrafiken. I anslutning till den ombord å ifrågakarande fartyg bedrivna restaurangrörelsen förekommer regelmässigt såväl skattefri utskänkning av spritvaror, vin och exportöl ur fartygens

proviantförråd som försäljning av obeskattade varor av skilda slag, såsom tobaksvaror, konfityrer, choklad, kex m. m. Revisorerna, som avlagt besök å såväl tågfärjan Malmöhus som öresundsåtarna, ha icke kunnat undgå det intrycket, att nykterhets- och ordningstillståndet, vad åtarna beträffar, lämnar åtskilligt övrigt att önska. Endast för tågfärjans vidkommande synas ha meddelats vissa restriktionsregler, men ifrågavarande bestämmelser medgiva likväl en betydligt frikostigare utskänkning än vad fallet är inom landet. Dessa förhållanden synas emellertid utgöra spörsmål, fallande inom vederbörande länsstyrelses verksamhetsområde, varför revisorerna förutsätta, att denna myndighet ägnar frågan erforderlig uppmärksamhet samt vidtager de åtgärder, som kunna anses erforderliga.

I syfte att erhålla en närmare uppfattning av omfattningen av den proviantering, som äger rum i och för restaurationens bedrivande, ha revisorerna på grundval av från vederbörande tullmyndigheter införskaffade uppgifter verkställt en utredning i frågan. De trafikleder, som därvid särskilt uppmärksammats, äro de reguljära fartygsförbindelserna Malmö—Köpenhamn, Stockholm—Åbo—Helsingfors samt Göteborg—Fredrikshamn och Göteborg—Oslo. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, ha å ifrågavarande förbindelseleder provianteringsmöjligheterna fått ett mycket vidsträckt utnyttjande, och den skattefria försäljning och utskänkning, varom här är fråga, måste också, särskilt i betraktande av de relativt korta rutterna, anses vara av en högst avsevärd omfattning. Under år 1949 uppgick sålunda den totala skattefria utförseln för fartyg å de berörda linjerna till 51 415 liter spritdrycker, 3 850 liter vin, 139 216 liter exportöl, 32 499 391 stycken cigaretter, cigarreigaretter och cigarrer och 3 163 kg röktobak. Härtill kommer en i vissa fall betydande proviantering av åtskilliga andra skattepliktiga varuslag, såsom konfityrer, kaffe, kex, spelkort, läskedrycker m. m. Bortsett från vissa mindre kvantiteter, vilka avsetts för besättningen, har den tilldelade provianten helt omsatts i vederbörande restaurangrörelse. Det bör framhållas, att den nyssnämnda tilldelningen givetvis endast avser den i svensk hamn inköpta provianten. För bedömning av den totala konsumtionen ombord å fartygen måste hänsyn därför tagas jämväl till sådana varor, vilka eventuellt inköpts å den främmande destinationsorten. Huruvida och i vilken utsträckning så skett, ha revisorerna sig ej bekant. Vad särskilt gäller förbindelserna över Öresund, bör dock framhållas, att en väsentlig del av inköpen, särskilt i vad avser vissa märken spritdrycker och tobaksvaror, regelmässigt torde ske i Köpenhamn.

Den nuvarande provianteringsordningen är, såsom ovan framhållits, förknippad med en skattebefrielse av betydande mått, varigenom här berörda fartyg kunna komma i åtnjutande av eljest skattebelagda varor till priser, som väsentligt understiga de i allmänna marknaden förekommande. En överslagsberäkning ger sålunda vid handen, att de till ovannämnda varukvantiteter hänförliga skatterna kunna uppskattas till vad avser sprit- och vinvarorna ca 1 miljon kronor samt tobaksvarorna ca 4 miljoner kronor. Härtill komma belöpande tullavgifter. Sammanlagt torde den tull och skatt,

som hänför sig till under år 1949 tilldelad proviant för fartyg på här avsedda rutter, kunna uppskattas till bortåt 5,5 miljoner kronor. Det bör vid bedömning av storleken av ifrågasvarande belopp uppmärksammas, att beräkningarna grunda sig på före den 1 december 1950 gällande skattesatser för spritvarorna.

En undersökning av gällande utskänknings- och försäljningspriser ombord å fartygen utvisar, att dessa priser, ehuru de understiga de inom landet i motsvarande fall tillämpade, i betraktande av de låga inköpspriserna likväl måste anses vara relativt betydande. Detta måste sålunda innebära, att en väsentlig del av den bortfallande skattemarginalen utnyttjas vid prissättningen av dessa varor, vilket givetvis bör bidra till en icke oväsentlig vinst för restaurationsrörelsen.

Enligt revisorernas mening framstår det såsom principiellt oriktigt, att betydande medel, vilka egentligen ha karaktär av skattemedel, som med hänsyn till monopolrättens allmänna innebörd rätteligen borde komma statsverket till godo, på sätt här sker skola undandragas det allmänna för att i stället tillgodoföras statliga eller enskilda restaurationsföretag. Det anförda synes därför revisorerna giva anledning att starkt ifrågasätta lämpligheten av ett fortsatt bestånd av den nuvarande provianteringsordningen på de trafikleder, varom här är fråga. En avveckling av dessa förmåner, varigenom den tilldelade provianten belades med sedvanlig skatt och sålunda komme att betinga samma pris som vid försäljning inom landet, torde därför böra övervägas. En sådan åtgärd måste emellertid för att få avsedd effekt motsvaras av likartade inskränkningar i provianteringsmöjligheterna från de övriga berörda ländernas sida, enär eljest inköpen torde komma att överflyttas till ifrågasvarande länder. Åtgärden skulle därför förutsätta en ömsesidig överenskommelse i frågan mellan myndigheterna i respektive länder. Med tanke på de betydande skatteintäkter, som därigenom skulle tillföras respektive stater, synes dock en dylik överenskommelse kunna ligga inom räckhåll. Förutsättningarna härför förefalla dessutom desto gynnsammare som enligt vad revisorerna erfarit — vad särskilt avser öresundstrafiken — departementet för told- och forbrugsafgifter inom danska finansministeriet i skrivelser till generaltullstyrelsen gjort upprepade framställningar om åtgärder till förhindrande av att proviantering med huvudsakligen obeskattade tobaksvaror ägde rum i svenska hamnar av danska ruttbåtar på rutterna mellan Bornholm och Sverige. Därvid har bl. a. anförts, att nämnda båtar i Danmark förvägrats intaga obeskattade tobaksvaror men att upprätthållandet av detta provianteringsförbud vore utan egentlig verkan, så länge båtarna finge förse sig med obeskattade tobaksvaror i svensk hamn. Det kunde därför befaras, att det danska provianteringsförbudet måste hävas. Med hänsyn till insmugglingsfaran vore det emellertid utomordentligt betydelsefullt, att försäljning av obeskattade tobaksvaror på helt kortvariga överfärder mellan danska och näraliggande utländska hamnar icke ägde rum.

Det synes också revisorerna, som om de skäl, vilka ligga bakom tillkoms-

ten av de tillämpade provianteringsmöjligheterna och som alltjämt torde motivera deras bibehållande i vad gäller trafiken på mera avlägsna länder, icke göra sig med samma styrka gällande i avseende å den närtrafik, varom här är fråga. Ifrågavarande privilegier lära nämligen få anses betingade i första hand av önskvärdheten att underlätta den i egentlig mening internationella fartygstrafiken genom att bl. a. undanröja de hinder, som skiljaktigheter länderna emellan i fråga om varubeskattningens utformning, inköpsvillkor m. m. kunna utgöra för denna trafik. Några sådana skiljaktigheter torde emellertid, bortsett från restriktionssystemets olikartade natur, knappast kunna åberopas de nordiska länderna emellan.

Med hänsyn till det anförda vilja revisorerna understryka angelägenheten av att genom överenskommelser med respektive myndigheter i de övriga berörda länderna åtgärder vidtagas för ett upphävande av de nuvarande möjligheterna till skattefri utförsel av till skeppsproviant hänförliga varor för fartyg på de här berörda trafiklederna. Det må erinras, att 1950 års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställt om att åtgärder måtte vidtagas i syfte att begränsa de nuvarande provianteringsmöjligheterna, i vad de avse flottans fartyg.

§ 18.

Tullverkets kostnader för provianteringsfrilagerörelsen.

För proviantering och utrustning av fartyg och luftfartyg finnes inrättad en särskild tullagerinstitution, s. k. provianteringsfrilager. Å dylikt tullager må i nyss angivet syfte tullpliktigt gods, efter verkställd tulltaxering men utan att tullavgift erlägges, kunna uppläggas under vård av godsets ägare (frilagershavaren).

- Uppläggning å provianteringsfrilager må därvid kunna ske av gods, som
- a) inkommit direkt till riket från utrikes ort eller från frihamn;
 - b) transiterats från annan ort inom tullområdet;
 - c) överförts från tullnederlag eller transitupplag;
 - d) överflyttats från ett provianteringsfrilager till ett annat å samma ort.

För provianteringsfrilagren finnas grundläggande bestämmelser meddelade i förordningen den 15 november 1912 om provianteringsfrilager och kungörelsen den 17 juni 1948 med tillämpningsföreskrifter till denna förordning.

Enligt ifrågavarande bestämmelser må provianteringsfrilagersrätt åtnjutas endast i sådan vid saltsjön eller inlandsvatten belägen stad med distrikttullanstalt eller avdelning därav, som av Kungl. Maj:t medgivits sådan rätt.

För proviantering och utrustning av luftfartyg må dylik rätt åtnjutas endast å eller i närheten av flygplats, där tullverket regelmässigt expedierar utrikestrafik och för vilken Kungl. Maj:t på ansökan av flygplatsens ägare eller innehavare medgivit sådan rätt.

Den som önskar hålla provianteringsfrilager har att hos vederbörande distriktfullnämnd söka tillstånd därtill. Sådant tillstånd må icke beviljas annan än den, som bl. a. styrker sig vara berättigad att här i riket idka handels- eller rederirörelse.

Proviaanteringsfrilagersrätt åtnjöts under år 1949 av i nedanstående sammanställning upptagna 36 städer. I sammanställningen lämnas även uppgift å dels det antal firmor, som under år 1949 medgivits provianteringsfrilagersrätt, dels det antal firmor, som under nämnda år begagnat sig av denna rättighet. Av tablan framgår därjämte antalet under budgetåret 1948/49 å provianteringsfrilager verkställda uppläggningar respektive uttagningar därifrån.

Stad	Antal		Antal under räkenskapsåret 1948/49 verkställda	
	beviljade rättigheter	begagnade rättigheter	uppläggningar å prov.- frilager	uttagningar från prov.- frilager
Falkenberg	1	—	—	—
Gävle	2	2	107	1 738
Göteborg	18	14	2 336	32 551
Halmstad	2	2	28	379
Hudiksvall	1	1	22	166
Hälsingborg	5	5	169	1 743
Härnösand	2	2	69	1 049
Kalmar	2	2	53	679
Karlshamn	3	3	43	858
Karlskrona	1	1	55	396
Karlstad	1	—	—	—
Landskrona	1	1	60	496
Luleå	5	4	97	770
Lysekil	6	6	23	191
Malmö	3	3	112	1 838
Norrköping	3	3	56	850
Nyköping	1	1	27	301
Oskarshamn	3	2	83	934
Ronneby	1	1	9	110
Simrishamn	2	2	3	35
Skellefteå	1	1	27	183
Stockholm	11	10	485	5 542
Strömstad	1	—	—	—
Sundsvall	2	2	27	546
Söderhamn	2	2	33	288
Sölvesborg	1	1	6	119
Södertälje	—	—	—	—
Trelleborg	1	1	25	389
Udevalla	2	2	68	332
Umeå	2	2	15	66
Varberg	2	1	10	51
Visby	1	1	7	112
Västervik	2	2	4	95
Västerås	1	—	—	—
Ystad	2	2	28	294
Örnsköldsvik	1	1	27	360
Summa	95	83	4 114	53 461

Till jämförelse må nämnas, att antalet till provianteringsfrilagersrätt berättigade släder uppgick år 1928 till 14 och år 1938 till 21. Följande sammanställning utvisar antalet beviljade och begagnade rättigheter till provianteringsfrilager åren 1938, 1940, 1942, 1944 samt 1946—1949.

Å r	Beviljade rättigheter	Begagnade rättigheter	Å r	Beviljade rättigheter	Begagnade rättigheter
1938	54	51	1946	72	61
1940	57	53	1947	83	71
1942	57	51	1948	89	78
1944	64	58	1949	95	83

I avseende å *uppläggning av varor* å provianteringsfrilager tillämpas följande ordning.

Under a) och b) ovan nämnt gods skall anmälas till uppläggning å provianteringsfrilager och tulltaxeras före uppläggnings i vanlig ordning, varvid vederbörlig tullklaringsattest utfärdas. I samband därmed debiteras en särskilt avgift, s. k. provianteringsfrilagersavgift, efter enahanda grunder som i fråga om bokföringspenningar för tullagerods enligt § 177 tullstadgan. Denna avgift, som är avsedd att utgöra ersättning för tullverkets bestyr i samband med bokföringen av godset, uppgår för närvarande till två kronor för varje varupost, som upplägges. Proviafteringsfrilagersavgiften erlägges före godsets uppläggning. Därest godset utgöres av rusdrycker eller maldrycker av tredje klassen, skall detsamma under tullbevakning transporteras till och uppläggas å provianteringsfrilagret. Bevakningsåtgärden attesteras av vederbörande tulltjänsteman å anmälningshandlingen. Annat gods utlämnas direkt till frilagershavaren mot kvitto för uppläggning å provianteringsfrilagret utan att tullbevakning äger rum.

Under c) nämnt gods anmäles till överföring från respektive tullager. Vid överföring av gods från tullnederlag erfordras icke tulltaxering av detsamma, därest icke på grund av exempelvis ändring i tulltaxan förnyad tulltaxering av godset enligt § 145 tullstadgan erfordras. Uppgifterna rörande godset, som före uppläggnings å tullnederlag vederbörligen tulltaxerats, överföres från nederlagsjournalens debet till den avlämnade anmälan. Proviafteringsfrilagersavgift debiteras ej vid nämnda godsöverföring, enär bokföringspenningar erlagts i samband med godsets uttagning från tullnederlaget. Uttagningen från tullnederlaget sker under kontroll av tulltjänsteman, som attesterar denna åtgärd å anmälan. I övrigt förfäres vid godsets överföring till provianteringsfrilagret på samma sätt som ovan sagts beträffande under a) och b) nämnt gods.

Vid överföring från transitupplag till provianteringsfrilager anmäles godset till sådan överföring, varefter detsamma tulltaxeras i vanlig ordning. Proviafteringsfrilagersavgift debiteras ej, enär bokföringspenningar erlagts i samband med godsets uttagning från transitupplaget. I övrigt förfäres vid godsets överföring på samma sätt som ovan sagts beträffande under a) och b) nämnt gods.

Under d) nämnt gods anmäles till överflyttning från ett provianteringsfrilager till ett annat. Därvid överförs uppgifterna beträffande godset från provianteringsjournalens debet för det lager, från vilket godset överflyttas, till den avlämnade anmälan. Proviauteringsfrilagersavgift debiteras ej vid sådan överflyttning. Vid överflyttning från provianteringsfrilager skall tulltjänsteman närvara och tillse, att det gods, som överflyttas, överensstämmer med vad som upptagits å anmälan. I övrigt förfäres vid godsets överflyttning på samma sätt som sagts beträffande under a) och b) nämnt gods.

Å provianteringsfrilager får ej av emballerat eller buntat gods uppläggas mindre än helt kolli sådant det från utrikes ort inkommit eller å tullnederlag upplagts. Sedan varorna upplagts å frilagret få de ej underkastas förädlingsarbete eller annan bearbetning.

I fråga om *uttagning av gods* från provianteringsfrilager gäller nedan angivna ordning.

Från provianteringsfrilager kan gods, fördelat i större eller mindre partier, för proviantering eller utrustning utlämnas till fartyg eller luftfartyg under villkor — förutom beträffande fartyg att dess dräktighet icke understiger visst angivet tontal eller beträffande luftfartyg att detta uppfyller vissa villkor i fråga om storlek — att fartyget eller luftfartyget utklaras till utrikes ort, vare sig direkt eller via en eller flera andra svenska hamnar, eller ock befinner sig på resa mellan utrikes orter; enligt medgivande av Kungl. Maj:t må dock rätt att från provianteringsfrilager intaga gods jämväl tillkomma fartyg eller luftfartyg, som inkommit från utrikes ort med destination till annan svensk ort, ävensom med vederbörligt svenskt måtbrev försett fiskefartyg, vilket skall avgå till i Nordsjön eller där bortom belägen fiskeplats.

Gods, som sålunda utlämnas från provianteringsfrilager, är befriat från tullavgift.

Då frilagershavare vill från provianteringsfrilager utlämna varor, skall han därom göra anmälan hos tullanstalten och behörigen styrka, att fartyget befinner sig på sådan resa, samt även i övrigt sådana omständigheter föreligga, som berättiga till varornas tullfria utlämnande. I de fall, då utlämnandet avser fartyg, som befinner sig på resa mellan utrikes orter, må, därest icke med vederbörliga skeppshandlingar styrkes, att ovannämnda förutsättningar för varornas tullfria utlämnande äro för handen, såsom bevisning i dessa hänseenden godkännas skriftlig, på tro och heder avgiven försäkran av fartygsbefälhavare.

Gods, som uttages från provianteringsfrilager för att utlämnas till fartyg eller luftfartyg för proviantering eller utrustning, anmäles av lagerhavaren å s. k. exportsedel, innehållande uppgifter beträffande därå upptaget gods, vilka erfordras för godsets bokföring i provianteringsfrilagersjournalen. Vid sådan uttagning skall tulltjänsteman närvara och tillse, att det gods som uttages överensstämmer med vad som upptagits å exportsedeln. Därefter skall godset under tullbevakning transporteras till och inlastas i vederbörande fartyg och där införseglas. Dessa kontrollåtgärder skola attesteras å exportsedeln. Proviauteringsfrilagersavgifter utgå icke vid uttagningar från provianteringsfrilager.

Över provianteringsfrilagerrörelsen förutsättes viss kontroll utövad från tullverkets sida. I avseende härå föreskrives bl. a. att tullanstalt skall hålla uppsikt å att tillstånd att hålla provianteringsfrilager icke missbrukas. För sådant ändamål skall tullanstalten vid varje kalenderkvartals slut samt i övrigt så ofta anledning därtill förekommer genom inventering för vissa sig om att varubehållningen å provianteringsfrilagret överensstämmer med tullanstaltens provianteringsfrilagersjournal. Erforderligt arbetsbiträde vid inventeringen skall bekostas av frilagershavare.

Kostnaderna för de tjänsteåtgärder, som, enligt vad i det föregående närmare berörts, erfordras från tullverkets sida i samband med uppläggning av gods å provianteringsfrilager eller uttagning därifrån, stanna i princip å statsverket.

Sålunda är tullklarering av gods vid såväl uppläggningar å som uttagningar från provianteringsfrilager, som sker inom fastställd tullklareringstid och inom allmän tullklaringslokal eller allmänt tullklaringsområde, kostnadsfri.

Likaså äro tullbevakning och kontroll av sådant gods vid såväl uppläggningar å som uttagningar från provianteringsfrilager, då förrättningen sker inom fastställd tullkontrolltid och inom tullplats, kostnadsfria. I vissa undantagsfall skola dock ifrågavarande kostnader gottgöras av frilagershavaren. Sker nämligen dylik förrättning å annan tid eller plats än här ovan nämnts, utgår ersättning härför enligt gällande taxa för extra tullförrättningar med ett fastställt belopp av 3 kronor för man och timme; äger sådan förrättning rum utom tullplats, utgår jämväl ersättning enligt allmänna resereglementet. Härutöver utgår i vissa fall såsom ovan nämnts provianteringsfrilagersavgift vid uppläggning av gods.

Med hänsyn till den utveckling provianteringsfrilagerrörelsen nått ha revisorerna funnit det påkallat att närmare undersöka, i vilken omfattning tullverket tages i anspråk för betjäning av denna trafik, ävensom att söka uppskatta de kostnader och det besvär, denna lagerinstitution kan förorsaka tullverket. Då kostnaderna för provianteringsfrilagren icke redovisas skilda från tullagerrörelsen i övrigt, är det icke möjligt att utan synnerligen ingående undersökningar komma fram till en exakt beräknad totalkostnad för provianteringsfrilagerrörelsen i dess helhet. Revisorerna ha därför inskränkt sig till en undersökning avseende förhållandena vid centraltullkammaren i Stockholm. Undersökningsmaterialet har därvid begränsats till april och augusti 1949, vilka månader i här ifrågavarande avseende kunna anses representativa för respektive halvår. Utredningen har för såväl uppläggningar som uttag för envar dag avsett att fastställa antal förekommande tullbevakningsförrättningar av vardera slaget, den tid ifrågavarande förrättningar tagit i anspråk samt förrättningsmännens löneställning.

Resultatet av utredningen framgår av efterföljande sammanställning. I avseende å förrättningsmännens löneställning må påpekas, att tulluppsyningsman (tum) hänföres till lönegrad Ca 12 och tullvakt (tv) till Ca 9.

Uppgifterna avse vidare endast under tullkontrolltid och inom tullplats verkställda tullbevakningsförrättningar.

Till jämförelse må nämnas, att de tullbevakningsförrättningar, för vilka ersättning utgått enligt gällande taxa för extra tullförrättningar, uppgingo under april till ett antal av 25 med en förrättningstid av 53 timmar samt under augusti till 34, varvid den sammanlagda förrättningstiden utgjorde ca 37 timmar.

Uppläggningar				Uttagningar			
Dag	Antal uppläggningar	Förrättn.-mannens tjänsteställning	Använd tid timmar	Dag	Antal uttagningar	Förrättn.-mannens tjänsteställning	Använd tid timmar
<i>April</i>							
1	1	tum	2,30	1	4	tum	9,45
2				2	2	»	6,30
					2	tv	5,15
4				4	2	tum	11,45
					2	tv	4,15
5	1	tum	2,30	5	1	»	0,45
					4	tum	12
6	1		3	6	2	»	8,45
					2	tv	4,45
7	1	tv	2,30	7	2	»	7
8	1	tum	5	8	3	tum	9,45
					1	tv	3,30
9				9	4	tum	18,30
					1	tv	0,30
11				11	6	tum	15
13				13	4	»	12,30
14				14	6	»	16,45
					4	tv	7,30
16				16	4	tum	11,15
19				19	5	»	8,30
					1	tv	2
20	1	tum	2,30	20	3	tum	6,45
21	2	»	3	21	4	»	11,30
22	1	»	7,30	22	4	»	7,45
23	2	»	7	23	5	»	8,45
	1	tv	1,15				
25	1	»	2	25	2	»	12,15
					6	tv	13,45
26	1	»	1,30	26	5	tum	15
27				27	8	»	29,30
					2	tv	5,30
29				29	4	tum	10,45
30				30	3	»	9,15
S:a	10	tum	33,00		84	tum	252,30
	4	tv	7,15		24	tv	54,45
<i>Augusti</i>							
1				1	3	tum	8
					3	tv	6,15
2	1	tv	3	2	5	tum	11,15
					2	tv	2,45
3	2	tum	6	3	3	tum	12,15
					2	tv	4,30
4	3	»	6	4	3	tum	11
					4	tv	6
5	2	»	6,30	5	1	»	0,30
					3	tum	6,30

Uppläggningar				Uttagningar			
Dag	Antal uppläggningar	Förrättn.-mannens tjänsteställning	Använd tid timmar	Dag	Antal uttagningar	Förrättn.-mannens tjänsteställning	Använd tid timmar
6	1	tv	2,30	6	3	tv	4,15
7				7	3	tum	3,15
8	1	tum	2,30	8	1	»	1
9	2	»	1	9	4	»	11
10	1	tv	1	10	5	tv	9,30
11	1	tum	3	11	4	tum	5,45
12	1	»	0,30	12	2	tv	2
13			6	13	4	tum	11,15
14				14	2	tv	2,15
15				15	4	tum	9,30
16	1	tum	5,30	16	4	tv	6,45
17				17	2	tum	4,30
18	2	tv	2,30	18	5	tv	5,45
19	1	tum	1	19	6	tum	14,15
20	17	»	4	20	2	tv	3,15
21				21	1	tum	0,30
22				22	4	»	12,30
23	2	tum	5	23	2	»	3,45
24				24	1	»	0,30
25	1	»	1	25	6	»	13
26	2	tv	0,30	26	3	»	9
27	2	tum	3,30	27	1	tv	0,30
28	13	tv	2	28	5	tum	13,45
29	1	tum	3,45	29	6	tv	10
30	1	tv	1	30	2	»	1
31	1	»	3	31	5	tum	17,30
					4	»	12
					1	tv	2
					3	tv	1,30
					10	tum	23,15
					1	tv	0,30
					3	tum	7,15
					6	tv	5,15
					7	tum	16,15
					3	tv	1,30
					4	»	1,30
					5	tum	12,15
					7	»	20,45
					3	tv	2,30
					5	tum	11,45
					5	tv	1,30
					3	tum	1
					6	»	13,45
					6	tv	3,15
					8	tum	21,45
					8	tv	8,15
					6	tum	9,30
					1	tv	0,30
S:a	38	tum	55,15		131	tum	325,15
	22	tv	15,30		88	tv	97,45

Av ovanstående tabell framgår, att antalet uppläggningar å provianteringsfrilager uppgått under april till 14 och augusti till 60 med en sammanlagd förrätningstid av 40 timmar 15 minuter respektive 70 timmar 45 minuter. Per tullbevakningsförrättning har sålunda åtgått en genomsnittlig tjänstetid av under april ca 3 timmar och augusti 1 timme 15 minuter. Om

hänsyn toges till den i tabellen angivna fördelningen av förrättningstiden mellan förrättningsman i tulluppsyningsmans respektive tullvaks tjänsteställning, kunna de sammanlagda förrättningskostnaderna — med utgångspunkt från lägsta löneklassen — uppskattas till under april 88 kronor 75 öre och under augusti 150 kronor eller per förrättning 6 kronor 35 öre respektive 2 kronor 50 öre eller i genomsnitt 4 kronor 40 öre per bevakningsförrättning.

Vad därefter angår uttagningarna från provianteringsfrilagren, uppgå dessa enligt tabellen till 108 under april och 219 under augusti. Frånräknas sådana förrättningar, för vilka ersättning debiterats enligt taxan för extra tullförrättningar, kvarstå 87 obetalade uttagningar under april och 193 under augusti. Den samlade förrättningstiden utgör under april 307 timmar 15 minuter och under augusti 423 timmar eller sålunda per förrättning ca 4 timmar respektive 2 timmar 15 minuter. Med utgångspunkt från den i tabellen angivna fördelningen av tjänstgöringstiden å tulluppsyningsmän och tullvakter torde den sammanlagda förrättningskostnaden vad beträffar uttagningarna kunna uppskattas till under april 677 kronor 36 öre och augusti 894 kronor 75 öre eller i genomsnitt 7 kronor 80 öre respektive 4 kronor 65 öre för förrättning.

Om man utgår från förhållandena under april och augusti månader såsom representativa för respektive halvår 1949, torde man med utgångspunkt från uppgifterna i tabellen kunna beräkna centraltullkammarens i Stockholm personalkostnader för bestyr med kontroll och redovisning av provianteringsfrilagersgoods under året sålunda.

För tullbevakningsförrättningar torde kunna beräknas arbetstid, motsvarande tjänstgöringstiden för en tulluppsyningsman i Ca 12 under sammanlagt 498 dagar samt en tullvakt i Ca 9 sammanlagt 132 dagar. Avlöningskostnaderna uppgå i dessa fall till 10 234 kronor respektive 2 389 kronor eller sammanlagt 12 623 kronor.

Vad angår de kamerala arbetsuppgifterna, sysselsättes ett kanslibitråde i Ca 11 uteslutande med förande av provianteringsfrilagersjournalen och i samband därmed förekommande expeditionsgöromål m. m. Avlöningskostnaden utgör 7 092 kronor. Minst en gång varje kvartal förekommer därefter inventering av samtliga provianteringsfrilager. Detta arbete utföres av tre tullkontorister i Ca 16 under 2 dagar vid varje inventeringstillfälle. På denna tjänstgöring belöpande avlöningskostnad kan uppskattas till 580 kronor.

Totalt skulle sålunda här ifrågavarande kostnader komma att uppgå till 20 295 kronor för år. Denna summa bör emellertid uppräknas med hänsyn till utgående ersättningar under befattningshavarnas semester- och sjukledighet m. m. ävensom med i vissa fall utgående beklädnadsersättningar. Ifrågavarande kostnader kunna uppskattas till 10 å 15 procent av nämnda summa. Å andra sidan böra frånräknas för provianteringsfrilagren inflytande provianteringsfrilagersavgifter, vilka under år 1949 uppgingo till 1 942 kronor.

Revisorernas uttalande. Såsom den lämnade redogörelsen utvisar har provianteringsfrilagersrörelsen — främst genom den stegring i utrikestrafiken, som efter hand inträtt — numera nått en betydande utveckling, och de provianteringar, vilka verkställas i denna ordning, uppgå säkerligen till väsentliga belopp. För budgetåret 1948/49 redovisades sålunda 4 114 uppläggningar å provianteringsfrilager, medan antalet uttagningar därifrån uppgingo till 53 461. Uppenbart är, att tullverkets personal i icke obetydlig utsträckning måste tagas i anspråk för fullgörande av de bevakningsåtgärder och kontrollerande uppgifter i skilda hänseenden, provianteringsfrilagersinstitutionen förutsätter. De kostnader, som äga samband med denna verksamhet, falla — bortsett från sådana kostnader, vilka täckas av provianteringsfrilagersavgiften — nästan helt på statsverket. Den av revisorerna verkställda utredningen synes även giva anledning förmoda, att tullverkets kostnader för dessa uppgifter, i varje fall i betraktande av den för tullverket mycket speciella verksamhet, varom här är fråga, icke kunna anses såsom oväsentliga. Om man utgår från en genomsnittlig lönekostnad av, lågt räknat, 5 kronor för bevakningsförrättning, torde den sammanlagda årskostnaden enbart för bevakningsgöromålen kunna uppskattas till över 250 000 kronor. Härtill komma emellertid sådana ytterligare kostnader, vilka indirekt föranledas av svårigheterna att följa de uppgjorda tjänstgöringsplanerna och därmed även för tullverket att rationellt utnyttja den tillgängliga arbetskraften, varjämte med systemet även följer att dyrbar arbetstid som regel måste gå förlorad i samband med resor till och från förrättningsställena.

Enligt revisorernas mening kan med fog ifrågasättas det rimliga i att kostnaderna för provianteringsfrilagersinstitutionen till sin huvudpart skola bäras av statsverket. Denna speciella tullagerinstitution har uppenbarligen uteslutande till syfte att betjäna viss trafik och är främst genom den tull- och skattefria försäljning, som möjliggöres i denna ordning, förenad med väsentliga ekonomiska förmåner för frilagersinnehavarna och deras kunder. För statsverket däremot medföra försäljningarna från provianteringsfrilagren icke några inkomster av tull och skatt. Det må i detta sammanhang erinras om att, enligt en av revisorerna under § 16 verkställd utredning, enbart till flottans fartyg under år 1949 utlämnats varor, representerande tull och skatt till ett belopp av sammanlagt ca 1 miljon kronor, vilka provianteringar till övervägande del verkställts från provianteringsfrilager. Även andra fartyg, såsom handels- och passagerarfartyg, samt luftfartyg ha samma provianteringsmöjligheter. I betraktande av det anförda anse revisorerna det ur principiella synpunkter rimligt och motiverat, att i fall som dessa kostnaderna för bestyret med verksamheten i fråga i princip bäras av den trafik, som betjänas. Det må dessutom framhållas, att denna princip redan vunnit erkännande i fråga om de kostnader, vilka hänföra sig till uppgifter i samband med bokföringen av provianteringsfrilagersgodset, även om provianteringsfrilagersavgiftens nuvarande storlek icke ger full täckning för dessa kostnader.

Med hänsyn till det anförda torde det därför förtjäna överbågas, om icke den debitering, som f. n. endast undantagsvis åger rum enligt taxan för extra tullförrättningar för vissa av tullverkets tjänsteåtgärder, lämpligen borde utsträckas till att omfatta alla de fall, där tullverkets medverkan påkallas i samband med uppläggningar å provianteringsfrilager samt uttagningar därifrån, eller också annan lämpligt avvägd avgift uttagas. Förutom direkta inkomster för statsverket skulle en sådan åtgärd medföra fördelar för tullverket även ur vissa andra synpunkter. I motsats till vad som gäller för tullnederlag i allmänhet medgivs sålunda f. n. uttagningar från provianteringsfrilager oberoende av det uttagna godsets storlek. En sådan ordning, varigenom möjliggöres för frilagershavaren att utan några som helst begränsningar anlita tullverket, framstår som för statsverket föga ändamålsenlig och medför, att tullpersonal i viss utsträckning måste ställas till förfogande även för relativt obetydliga provianteringar. Revisorerna ha sig sålunda bekant ett fall, där exempelvis provianteringen omfattat enbart 2 kg torkade blåbär. I flera fall ha uppmärksammats provianteringar innefattande så obetydliga kvantiteter som exempelvis 1 flaska likör eller 2 flaskor brännvin. En debiterad avgift, vilken åtminstone i någon mån gäve täckning för tullverkets kostnader för bevakningsåligganden och andra uppgifter i samband med provianteringsförfarandet, skulle utan tvivel vara ägnad motverka sådana tendenser samt framtvinga ett planmässigare ianspråktagande från kundernas sida av tullverkets tjänster vid proviantering av dylikt gods samt därigenom också bereda ökade möjligheter för tullverket till en rationellare personaldisposition och därmed sammanhängande personalbesparande rationaliseringsåtgärder.

Med hänsyn till det anförda vilja revisorerna förorda att i syfte att bereda täckning för de med provianteringsfrilagersrörelsen sammanhängande kostnaderna för tullverket frågan om debitering enligt taxan för extra tullförrättningar eller om uttagande av annan lämplig avgift för denna verksamhet på sätt och i den omfattning ovan antytts upptages till närmare överbågande.

§ 19.

Beskattning av svensk medborgare för inkomst av tjänst vid främmande makts härvarande beskickning m. m.

Enligt 70 § 2 mom. kommunalskattelagen och 18 § 2 mom. förordningen om statlig inkomstskatt är svensk medborgare, som tillhört främmande makts härvarande beskickning eller lönade konsulat eller beskickningens eller konsulatets betjäning, frikallad från skattskyldighet för inkomst av sin tjänst hos den främmande makten.

Frågan huruvida svensk medborgare skall beskattas för inkomst av nu ifrågakvarande slag har vid olika tillfällen varit föremål för uppmärksamhet.

Enligt § 8 c) 1861 års bevillningsförordning voro från utgörande av in-

komstbevillning frikallade, bland andra, främmande makters härvarande beskickningar och konsulat tillhörande personer jämte deras betjäning, såvida de icke voro svenska undersåtar eller inom riket idkade handel eller utövade annat yrke. I den mån beskicknings- och konsulatpersonalen i fråga jämte deras tjänare utgjordes av svenska medborgare påfördes dessa såväl personliga kronoutskylder som ock i åtskilliga fall bevillning för inkomst. De olägenheter, detta visade sig medföra i tillämpningen, föranledde emellertid Kungl. Maj:t att i skrivelse den 2 september 1864 till överståthållarämbetet avgiva en förklaring angående ifrågavarande beskattningsregels tolkning.

Av skrivelsen framgår bl. a. att statsministern för utrikes ärendena hos överståthållarämbetet gjort framställning om vidtagande av nödiga åtgärder till förekommande därav, att kontributioner och andra allmänna avgifter avfordrades vid främmande makters härvarande beskickningar anställda personer och deras betjäning. Statsministern hade i sammanhang därmed anfört, att dylika personer, vare sig infödda eller utlänningar, enligt allmän folkrätt och plägsed vore från sådana avgifter befriade samt deras bostäder respekterade av dem, som vore med skatteuppbörden sysselsatta, ävensom att ett likartat stadgande syntes vara avsett med bevillningsförordningens § 8 c). Överståthållarämbetet hade för sin del ansett, att de av statsministern anförda förhållandena icke innefattade tillräcklig grund för ämbetet att förordna om avskrivning av debiterade utskylder. Med hänsyn till den grannliga ställning, vari den redovisningsskyldige uppbördsmannen komme att befinna sig, i händelse utskylderna icke godvilligt inbetaltes, hade emellertid ämbetet anhållit om nådig föreskrift, huruvida svenska undersåtar, som tillhörde främmande makters härvarande beskickningar och konsulat eller vore hos dithörande personer i tjänst anställda, skulle vara från alla utskylder till såväl svenska staten som kommun frikallade. I händelse dylik skattefrihet icke finge av ovannämnda personer tillgodonjutas, hade ämbetet tillika anhållit om direktiv, huru med utskyldernas indrivning borde förfaras, därest desamma icke i behörig tid godvilligt inbetaltes.

Kungl. Maj:t hade funnit att ovannämnda föreskrift i 1861 års bevillningsförordning borde så tolkas, att villkoret för åtnjutande av skattefrihet, nämligen att icke vara svenska undersåtar eller inom landet driva handel eller annat yrke, borde hänföras till de personer, vilka tillhörde främmande makters beskickningar och konsulat, men icke till deras betjäning. I anledning därav meddelade Kungl. Maj:t i ovannämnda skrivelse den 2 september 1864 den föreskriften, att jämväl svenska undersåtar, vilka vore i tjänst anställda hos de till främmande beskickningar och konsulat hörande personer, som själva vore skattefria, skulle vara från alla utskylder till såväl svenska staten som kommunen frikallade.

Detta innebar sålunda, att svenska medborgare, som voro anställda hos personalen vid främmande beskickningar eller konsulat, erhöilo skattefrihet, medan denna personal själv beskattades, i den mån den utgjordes av svenska medborgare.

1877 års förberedande skattejämningskommitté föreslog, att utlänning, som tillhörde främmande makts härvarande beskickning eller konsulat, skulle vara befriad från inkomstbevilning för all inkomst, som han åtnjöt från utlandet. Härjämte föreslogs, att svensk undersåte, som var anställd vid främmande makts härvarande beskickning eller konsulat, skulle vara befriad från inkomstbevilning för avlöning och sportler, som han åtnjöt därifrån.

I skatteregleringskommitténs betänkande av den 17 augusti 1881 med förslag till förordning angående bevilning av fast egendom samt av inkomst föreslogs däremot — i nära anslutning till tidigare bevilningsförordningar — att främmande makters härvarande beskickningar och konsulat tillhörande personer jämte deras betjäning skulle frikallas från utgörande av inkomstbevilning, såvida de icke vore svenska undersåtar eller från Sverige uppbure allmän eller enskild pension eller här dreve handel eller utövade annat yrke.

I proposition nr 6 till 1883 års riksdag med förslag till förordning angående bevilning av fast egendom samt av inkomst utelämnades emellertid det villkoret för skattefrihet, att vederbörande icke vore svensk undersåte. Som motivering härför anförde vederbörande departementschef, att den vidtagna förändringen avsåge att bringa stadgandet i full enlighet med i den internationella rätten antagna plägseder och även överensstämde med det sätt, varpå ifrågavarande föreskrift jämlikt Kungl. Maj:ts ovannämnda skrivelse till överståthållarämbetet den 2 september 1864 dittills hade tillämpats.

Riksdagen godkände förslaget i denna del.

I 1883 års bevilningsförordning, vilken utfärdades på grundval av propositionen, stadgades i § 11 mom. 2 e), att från utgörande av inkomstbevilning frikallades främmande makters härvarande beskickningar och konsulat tillhörande personer jämte deras betjäning för all annan inkomst än den som utgjordes av från Sverige uppburen allmän eller enskild pension eller erhöles genom här idkad rörelse.

De kommitterade, som år 1894 avgåvo betänkande med förslag till förordning angående inkomstbevilning, ansågo även, att den för främmande makters härvarande beskickningar och konsulat tillhörande personer jämte betjäning medgivna skattefriheten icke borde utsträckas längre än internationella plägseder syntes fordra och att förty dess tillämplighet å svenska undersåtar borde upphöra. Kommitterade föreslogo ett stadgande, enligt vilket från inkomstbevilning frikallades »främmande makters härvarande beskickningar och konsulat tillhörande personer jämte deras betjäning, så vida de icke äro svenska medborgare: för all annan inkomst än den, som härflyter av här i riket belägen fast egendom eller utgöres av från Sverige uppburen allmän eller enskild pension eller utdelning för aktier eller erhålles genom här idkad handel eller näring».

I propositionen till 1897 års riksdag föreslogs emellertid icke någon ändring på förevarande punkt. I 1897 års bevilningsförordning inflöt ett stadgande om befrielse från utgörande av inkomstbevilning för bl. a. främman-

de makters härvarande beskickningar och konsulat tillhörande personer jämte deras betjäning, om de voro svenska medborgare, för den inkomst, de åtnjöto av sin tjänst hos den främmande makten.

Såsom motivering anfördes i riksdagsskrivelsen:

Det i 11 § av nu gällande bevillningsförordning förekommande och i Eders Kungl. Maj:ts förslag bibehållna stadgandet om befrielse för främmande makters härvarande beskickningar och konsulat tillhörande personer jämte deras betjäning att erlagga bevillning för visst slag av inkomst gäller även svenska undersåtar. Riksdagen, som funnit det fullt befogat, att svensk medborgare, tillhörande utländsk beskickning eller konsulat, befrias från erläggande av skatt för inkomst, härflytande av hans tjänst hos den främmande makten, anser dock icke, att dylikt medgivande bör sträcka sig även till befrielse från skatt för inkomst av sådan person tillhörigt kapital.

1921 års kommunalskattekommitté upptog i 50 § av sitt förslag till kommunalskattelag en bestämmelse av innehåll, att från skattskyldighet bl. a. för inkomst av tjänst frikallades främmande makts härvarande beskickning eller konsulat tillhörande person jämte betjäning, som icke var svensk medborgare; skattebefrielsen skulle dock icke gälla härifrån uppburen lön eller pension. Såsom motivering för detta förslag anförde kommittén bl. a.

Om ock för utlänning, som tillhör främmande makts härvarande beskickningar och konsulat, de nu gällande undantagsbestämmelserna i skattskyldighetsavseende böra av internationella hänsyn bibehållas — och kommittén har ej funnit anledning att häri föreslå någon ändring — synas i varje fall giltiga skäl saknas för att svensk undersåte, som tager anställning hos främmande makt eller hos dess härvarande representant, skulle vara befriad från skattskyldighet för den inkomst, som anställningen bereder honom.

1924 års skatteberedning föreslog den utvidgningen av skattefriheten att densamma jämlikt internationell kutym skulle omfatta även vederbörandes hustru och minderåriga barn men icke hans enskilda tjänare.

Första särskilda utskottet vid 1927 års riksdag ansåg den skattefrihet, som fastslagits beträffande främmande diplomater, »böra i överensstämmelse med internationell kutym utsträckas att gälla även hans enskilda tjänare, därest de bo hos honom och icke äro svenska medborgare».

I propositionen till 1928 års riksdag anslöt sig departementschefen härtill, och stadgandena erhöles i överensstämmelse härmed sin slutliga avfattning.

Sedan spørsmålet om upphävandet av här ifrågavarande skattefrihet upptagits av 1943 års riksdags revisorer, avlät 1944 års riksdag skrivelse i ämnet till Kungl. Maj:t. Någon åtgärd i anledning därav har emellertid ännu icke vidtagits.

Slutligen upptog dåvarande skattedirektören vid överståthållarämbetet frågan i yttrande över 1945 års statsskatteberednings betänkande. Departementschefen ansåg sig dock icke då böra biträda förslaget.

Som av den lämnade redogörelsen framgår, har den speciella skattebe-

frielse, som sedan gammalt medgivits svenska medborgare anställda hos främmande beskickningar eller konsulat, pläгат motiveras främst med hänsyn till gällande internationella praxis på förevarande område.

I anledning därav vilja revisorerna till en början något beröra de allmänna regler, som f. n. tillämpas inom folkrätten i avseende å skattebefrielse för diplomater samt därmed jämförliga grupper.

Beskickningschefer, tjänstgörande i främmande stat, åtnjuta enligt folkrättens allmänna regler vissa förmåner, sammanfattade under termen immunitet. Till dessa förmåner höra, att beskickningschefen är frikallad från inkomstskatt och förmögenhetsskatt i den främmande staten men däremot icke från skatt för därstädes ägd fastighet. Befrielsen gäller dock icke sådan inkomst, som vederbörande förvärvar genom att driva rörelse i den främmande staten; ej heller gäller befrielsen sådana skatter å förmögenhetsavkastning, som uttagas genom avdrag vid källan (kupongskatt). Samma privilegier åtnjutas av beskickningsmedlemmarna, såsom beskickningsråd, sekreterare, attachéer och beskickningspastorer.

Denna skattebefrielse å folkrättsliga grunder gäller icke för konsulär personal. Det oaktat ha de olika staterna ändock pläгат inrymma en motsvarande skattebefrielse åt främmande staters konsulära personal.

Någon folkrättslig skyldighet för en stat att medgiva skattebefrielse för det egna landets medborgare, där dessa äro anställda vid en främmande stats beskickning, föreligger icke. Det oaktat förekommer, att en stat medgiver skattebefrielse även i dylika fall, men befrielsen avser då regelmässigt endast skatten å den från beskickningen uppburna inkomsten.

Spörsmålet i fråga har nyligen behandlats i ett danskt kommittébetänkande (betänkning om Beskatningen af Indkomst og Formue m. v., 1948, Afsnit IV), vari bl. a. uttalas, att då skattefrihet förekommer för nyss berörda personal, »skyldes dette alene Hensynet til den internationale Sædvane, som paa dette Punkt almindeligvis — men dog ikke overalt — følges».

Å andra sidan går Förenta Nationernas skattekommitté i sitt förslag till formulering av dubbelbeskattningsavtal ingalunda lika långt utan föreslår endast att ersättningar, som en stat utbetalar till sina egna *medborgare*, vilka fullgöra bl. a. diplomatiska eller konsulära uppgifter i en annan stat, skola beskattas allenast i förstnämnda stat, för så vitt icke fråga är om rörelse, bedriven i den andra staten. Skattekommittén anser vidare, att ej ens vid ingåendet av dubbelbeskattningsavtal mellan två stater någon befrielse från skatt för personal vid främmande stats beskickning bör ifrågakomma, i den mån denna personal utgöres av medborgare i den stat, varest beskickningen är placerad. En bestämmelse av dylikt innehåll återfinnes t. ex. i dubbelbeskattningsavtalet mellan Förenta staterna och Storbritannien.

Revisorerna ha i detta sammanhang jämväl ansett sig böra undersöka, vilken ståndpunkt andra stater intaga till frågan, huruvida skattefrihet bör medgivas det egna landets medborgare för inkomst, som dessa uppbära på grund av anställning i sitt hemland hos därvarande främmande beskickning eller konsulat. Undersökningen har begränsats till tretton av de

stater, vilkas lagstiftning i här ifrågavarande hänseende erbjuder det största intresset.

Danmark. I 1922 års lag om Indkomst- og Formueskatt til Staten stadgas bl. a., att från skattskyldighet äro — med visst undantag — fritagna främmande staters sändebud och beskickningspersonal samt konsulattjänstemän, som icke äro danska medborgare.

I praxis har detta stadgande tillämpats så att danska medborgare, anställda vid främmande stats beskickning i Danmark, äro fria från skatt för sin lön från den främmande beskickningen, men i övrigt skattskyldiga i Danmark. Den tidigare omnämnda Skattelovkommissionen föreslår icke någon ändring härvidlag. Dock föreslås skattefriheten för främmande sändebud och beskickningspersonal skola gälla endast under förutsättning, att den främmande staten medger enahanda skattefrihet åt danska sändebud och beskickningspersonal. »Et saadant Forbehold om Gensidighed maa anses for en naturlig Ting paa dette Omraade, og det vil formentlig ogsaa være en Støtte for vort Udenrigsministerium under dets Bestræbelser for att opnaa en tilsvarende Skattefrihed for vore Repræsentationer i Udlandet.»

Finland. Enligt 1924 års lag om inkomst- och förmögenhetsskatt gällde, att finsk medborgare, som tillhörde främmande stats beskickning eller konsulat i Finland, var befriad från erläggande av skatt till staten för den inkomst, han åtnjutit för anställningen hos den främmande staten; han var däremot icke befriad från skyldigheten att erlægga kommunalskatt för sagda inkomst. I ett år 1934 avgivet betänkande föreslog lagberedningen, att detta stadgande skulle utgå. Såsom motivering anfördes, att »finsk medborgare, som hör till främmande stats härvarande beskickning eller konsulat, . . . bör skäligen icke beträffande till staten utgående skatt försättas i bättre läge än annan finsk medborgare».

Då 1943 års lag om inkomst- och förmögenhetsskatt utfärdades, slopades även skattefriheten i fråga. Enligt 9 § sagda lag åtnjutes visserligen skattefrihet av personer, som tillhöra främmande makts i Finland beskickning eller konsulat, men endast om de icke äro finska medborgare.

Island. Den skattefrihet, varom stadgas i lagen den 9 januari 1933 om tekjuskatt og eignarskatt, gäller så vitt nu är i fråga endast utländsk personal, anställd vid främmande makts beskickning i Island.

Norge. Enligt 23 § byskatteloven (28 § landskatteloven) äger Konungen bestämma, i vilken utsträckning främmande makters diplomatiska och konsulära tjänstemän jämte familjer och betjäning skola vara befriade från skatt å förmögenhet och inkomst. Genom en resolution av den 17 januari 1913 bestämdes bl. a. att den underordnade kontorspersonal, som var anställd vid främmande makters beskickningar och konsulat, icke skulle påföras skatt å förmögenhet och inkomst, för så vitt fråga vore om den inkomst, de i sin berörda egenskap uppbure (d. v. s. inkomsten från den främmande beskickningen eller det främmande konsulatet).

Med avseende å dessa bestämmelser — »som bygget på gjensidig diplomatisk kurtoisi» — har uttalats att de näppeligen varit avsedda att gälla även norska medborgare. Då norska medborgare emellertid icke uttryckligen undantagits från bestämmelserna, fastslogs i domstolsväg att också norska medborgare, anställda vid främmande makts beskickning eller konsulat, ägde åtnjuta skattebefrielse från sin därifrån uppburna inkomst. Som en följd härav upphävdes resolutionen av den 17 januari 1913, och nya bestämmelser meddelades genom en resolution av den 7 september 1939. Enligt dessa gäller, att den underordnade kontorspersonalen vid främmande makts beskickning eller konsulat icke skall påföras skatt å förmögenhet

eller inkomst, för så vitt fråga är om den inkomst, de uppbära från den främmande beskickningen eller det främmande konsulatet. Det har emellertid nu härtill fogats ett uttryckligt uttalande av innehåll, att »fritagelsen gjelder dog ikke for funksjonærer, som er norske statsborgere».

Frankrike. I Code Général des Impôts, gällande från och med den 6 april 1950, stadgas — liksom i tidigare skattelagar beträffande den allmänna inkomstskatten — att från den progressiva tilläggsskatten (surtaxe) äro befriade bl. a. främmande staters ambassadörer och diplomatiska personal (»agents diplomatiques») ävensom konsulter av främmande nationalitet, dock endast i den mån den främmande staten medgiver motsvarande förmåner åt fransk diplomatisk och konsulär personal. Under uttrycket »agents diplomatiques et consulaires» torde inbegripas all vid beskickningar och konsulat anställd personal. Följaktligen torde franska medborgare, anställda vid svensk beskickning eller svenskt konsulat i Frankrike, vara befriade från den progressiva tilläggsskatten å inkomsten därifrån så länge svenska medborgare, anställda vid fransk beskickning eller konsulat i Sverige, åtnjuta skattebefrielse.

Beträffande den proportionella skatten å löner i Frankrike saknas motsvarande bestämmelse, vilket torde sammanhånga med att sådan skatt icke för närvarande uttages. I fråga om en tidigare utgående motsvarande skatt uttalades i doktrinen att ovan berörda skattefrihet gällde även beträffande denna skatt, dock under förutsättning av reciprocitet.

Nederländerna. Jämlikt art. 35 i Eerste Uitvoeringsbeschikking Inkomstenbelasting 1941 är befrielse från inkomstskatt medgiven åt konsulter och andra representanter för främmande makter ävensom åt dem tilldelade tjänstemän m. fl., dock endast under förutsättning av reciprocitet i vederbörande främmande stat. Emellertid gäller skattebefrielsen endast utländska medborgare. Nederländska medborgare, anställda vid utländsk beskickning eller konsulat i Nederländerna, äro alltså enligt sagda stadgande skattskyldiga i Nederländerna.

Schweiz. Någon allmän föreskrift rörande skattebefrielse för diplomatisk personal har icke meddelats i Schweiz. Detta finner sin förklaring däri, att intill senaste världskriget edsförbundet såsom sådant icke uttog någon inkomstskatt; det var varje kanton förbehållet att uttaga dylik skatt. Då edsförbundet år 1940 nödgades uttaga en allmän inkomstskatt, föreskrevs i beslutet härom art. 17, att från skattskyldighet befriades bl. a. personalen vid främmande representantskap i den utsträckning som de åtnjöte skattefrihet jämlikt särskilt avtal eller sedvänja. Denna skattefrihet anses omfatta beskickningschefer med familjemedlemmar samt beskickningens personal. Emellertid har i mom. 4 av återopade art. 17 uttryckligen stadgats, att schweiziska medborgare icke hava någon rätt till skattebefrielse på grund av bestämmelsen i art. 17.

Storbritannien. Den brittiska skattelagstiftningen innehåller icke någon föreskrift om skattebefrielse för främmande staters diplomatiska och konsulära personal. Emellertid föreligger det oaktat sådan skattebefrielse på grund av folkrättslig sedvänja. Befrielse från inkomstskatt anses sålunda gälla för främmande staters ambassadörer och deras personal bl. a. beträffande den lön, de uppbära från den främmande staten. — Genom 1930 års Finance Act, Sec. 20, utsträcktes skattebefrielsen i fråga till främmande staters konsulter.

Spörsmålet, huruvida skattebefrielsen för främmande beskickningspersonal skall gälla även beträffande brittiska medborgare, anställda vid främmande makts beskickning i Storbritannien, har icke direkt besvarats i den

brittiska skattelagstiftningen. I samtliga av Storbritannien ingångna dubbelbeskattningsavtal har skattefrihet visserligen medgivits för ersättningar, som en främmande stat utbetalar till en person i Storbritannien för arbete, som denne utfört i den främmande statens tjänst, men i samtliga fall har undantag från skattefriheten gjorts för det fall, att personen varit brittisk medborgare (och icke samtidigt medborgare i en annan stat) eller bosatt i Storbritannien. Härav lärers alltså följa, att Storbritanniens medborgare beskattas för den inkomst, som de åtnjuta från främmande beskickning i Storbritannien.

Turkiet. Enligt lagen om inkomstskatt av den 3 juni 1949, art. 15, gäller — under förutsättning av reciprocitet i vederbörande främmande stat — att beskickningschefer och lönade konsulter från främmande stat ävensom sådan anställd personal vid beskickningar och konsulat, som utgöres av medborgare i den främmande staten, äro befriade från inkomstskatt.

Emellertid stadgas härutöver i art. 16, att andra befattningshavare eller tjänare vid främmande beskickningar eller konsulat än som i art. 15 sägs äro befriade från inkomstskatt å den ersättning de uppbära från den främmande beskickningen eller det främmande konsulatet, dock endast under förutsättning av reciprocitet i den främmande staten.

Följaktligen lära turkiska medborgare, anställda vid svensk beskickning eller svenskt konsulat i Turkiet, åtnjuta skattefrihet därstädes för lönen från beskickningen eller konsulatet så länge svenska medborgare, anställda vid turkisk beskickning eller turkiskt konsulat i Sverige, åtnjuta skattefrihet härstädes för den uppburna lönen.

Tyskland. Före det tyska sammanbrottet år 1945 gällde enligt § 9 Steueranpassungsgesetz, att från inkomst- och förmögenhetsskatt befriades bl. a. personer, som enligt allmänna folkrättsliga regler åtnjöto skattebefrielse, dock endast under förutsättning av reciprocitet i vederbörande främmande stat. Dylig skattebefrielse åtnjöto på grund härav främmande staters beskickningschefer ävensom hos dem anställd personal, dock endast såvitt denna personal utgjordes av utlänningar. Vidare förelåg skattebefrielse endast i den mån den främmande staten medgav motsvarande befrielse för tyska beskickningschefer och beskickningspersonal.

I fråga om tyska medborgare, anställda vid främmande makts beskickning i Tyskland, inträdde, såsom av det anförda framgår, icke någon skattebefrielse. Enligt dubbelbeskattningsavtalet mellan Sverige och Tyskland, art. 12, gäller även att från skattebefrielse i Tyskland äro undantagna de tyska medborgare, som äro anställda vid svensk beskickning eller konsulat i Tyskland.

Nu omförmälda bestämmelse i Steueranpassungsgesetz äger fortfarande tillämpning i Väst-Tyskland.

Österrike. Särskilda bestämmelser rörande skattebefrielse för diplomatisk och konsulär personal från främmande stat ha meddelats den 31 januari 1949. Skattebefrielsen säges grunda sig å folkrättens erkända regler samt å principerna för den internationella skatterätten. På denna grund förklaras, att befrielse från inkomstskatt åtnjutes av främmande beskickningschefer samt deras tjänstemän och anställda personal; dock gäller skattebefrielsen icke för österrikiska medborgare.

Amerikas förenta stater. Föreskrifter angående skattebefrielse för representanter för främmande regeringar ha meddelats i Internal Revenue Code Sec. 116 h) och i Regulations 111, Sec. 29. 116—2. Skattebefrielsen, som självfallet i första hand har avseende å diplomatisk och konsulär personal, gäller uteslutande personal, som icke utgöres av amerikanska medborgare.

Canada. Enligt 1948 års Income Tax Act gäller att från inkomstskatt är befriad varje hos en främmande stat anställd tjänsteman, vars tjänsteutövning kräver att han är bosatt i Canada. Dock gäller skattebefrielsen allenast under förutsättning bl. a., att tjänstemannen under sin vistelse i Canada är medborgare i den främmande stat, hos vilken han är anställd. Canadensiska medborgare, anställda vid utländsk beskickning eller konsulat i Canada, äro alltså skattskyldiga därstädes för sin lön från beskickningen eller konsulatet.

Antalet svenska medborgare, som f. n. inneha sådan anställning hos främmande makts härvarande beskickning eller konsulat, varom här är fråga, uppgår enligt från utrikesdepartementet inhämtade uppgifter till 259. Av ifrågakarande personal inneha 183 personer anställning som tjänstemän vid beskickningarna, medan 76 utgör tjänstepersonal. På de skilda beskickningarna och konsulaten fördelar sig personalen sålunda.

Beskickning, konsulat	Icke diplo- matiska tjänstemän	Tjänste- personal	Summa personal	Beskickning, konsulat	Icke diplo- matiska tjänstemän	Tjänste- personal	Summa personal
Amerikas förenta stater . . .	62	23	85	Rumänien	1	1	2
Argentina	5	2	7	Schweiz	1	4	5
Belgien	1	—	1	Storbritannien	2	3	5
Brasilien	3	3	6	Sovjetunionen	3	—	3
Bulgarien	1	—	1	Spanien	8	10	18
Canada	3	1	4	Sydafrikanska unionen	6	—	6
Cuba	1	2	3	Tjeckoslovakien	3	—	3
Danmark	2	1	3	Turkiet	—	1	1
Egypten	2	—	2	Ungern	2	—	2
Etiopien	3	1	4	Uruguay	1	—	1
Finland	1	2	3	Österrike	2	1	3
Frankrike	4	1	5	Sovjets handelsrepr.	2	—	2
Grekland	—	1	1	Ahcpo	6	—	6
Indien	6	1	7	Amerik. ekonom. reg. kom. . . .	7	—	7
Iran	1	—	1	Amerik. gk. i Göteborg	13	6	19
Irland	—	1	1	Argentinska gk. i Sthlm	1	1	2
Italien	2	7	9	Brasil. kons. i Göteborg	3	—	3
Jugoslavien	1	—	1	Brittiska kons. i Malmö	—	1	1
Kina	1	—	1	Chilenska kons. i Göteborg . . .	1	—	1
Mexiko	2	—	2	Franska kons. i Göteborg	2	—	2
Nederländerna	2	—	2	Spanska kons. i Göteborg	1	—	1
Norge	5	—	5	Turkiska gk. i Sthlm	1	—	1
Peru	3	2	5	Tass	1	—	1
Polen	3	—	3				
Portugal	2	—	2	Summa	183	76	259

Vid följande länders beskickningar eller konsulat finnas f. n. icke några svenska medborgare anställda, nämligen Afganistan, Chile, Columbia, Ecuador, Indonesien, Island, Israel, Libanon, Panama, Venezuela, Argentinska konsulatet i Göteborg, Brittiska konsulatet i Luleå, Brittiska generalkonsulatet i Stockholm, Cubanska konsulatet och Finska konsulatet i Göteborg, Finska konsulatet i Haparanda, Norska generalkonsulatet och Peruanska generalkonsulatet i Göteborg, Polska konsulatet i Stockholm samt Venezuelanska konsulatet i Göteborg.

Revisorernas uttalande. Sedan gammalt har i den svenska skattelagstiftningen den regeln varit fastslagen, att svenska medborgare, vilka inneha anställning hos främmande makts härvarande beskickning eller lönade konsulat, varit frikallade från skattskyldighet för inkomst av sin tjänst hos den främmande makten. Det torde knappast kunna förnekas, att en skattebefrielse av denna art på ett anmärkningsvärt sätt bryter mot de regler, vilka eljest gälla för den subjektiva skattskyldigheten för svenska medborgare i allmänhet. Ur rent principiella synpunkter torde icke heller kunna förebringas fullt bärande skäl, varför denna speciella grupp av medborgare, vilka i övrigt leva under samma yttre existensbetingelser som andra svenska medborgare, i förhållande till dessa skola intaga den undantagsställning i beskattningshänseende, den svenska skattelagstiftningen sålunda medgiver. Det förtjänar vid bedömande av det berättigade i denna särställning särskilt uppmärksammas, att här avsedda medborgare, bortsett från den obligatoriska olycksfallsförsäkringen, i full utsträckning komma i åtnjutande av de sociala förmåner samt omfattas av samma medborgerliga rättigheter, som i olika former äro tillförsäkrade skattskyldiga svenska medborgare. Ur det allmännas synpunkt torde icke heller kunna helt bortses från den skatteinkomst, som belöper på den medgivna skattebefrielsen. Då antalet svenska medborgare, som på grund av dessa bestämmelser undgå skatt för sin tjänsteinkomst, f. n. torde uppgå till ca 250 personer, kan den sammanlagda inkomst, som i denna ordning årligen undandrages beskattning, uppskattningsvis beräknas uppgå till lågt räknat 1,5 miljoner kronor.

Sett uteslutande ur svensk skattesynpunkt kunna revisorerna därför knappast finna att några som helst skäl numera tala för ett bibehållande av den skattefrihet, varom här är fråga. Tillkomsten av denna skattebefrielse torde emellertid få anses betingad i första hand av internationella förhållanden, varvid den inställning man i främmande stater i allmänhet intagit till ifrågakarande spörsmål fått vara utslagsgivande. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår har även vid de tidigare tillfällen, då ett upphävande av de ifrågakarande bestämmelserna satts i fråga, som främsta skäl däremot åberopats hänsyn till internationell praxis på förevarande område och de konsekvenser, ett frångående av denna princip skulle medföra i förhållande till motsvarande bestämmelser i främmande stater. Huruvida och i vilken omfattning vid tidpunkten för de svenska bestämmelsernas tillkomst vid 1800-talets mitt en sådan skattebefrielse verkligen förelegat i andra stater, undandraget sig revisorernas bedömande. I varje fall torde numera de flesta länder av någon större storleksordning knappast längre upprätthålla denna princip. En av revisorerna verkställd utredning utvisar sålunda, att av tretton undersökta stater endast en, nämligen Danmark, i likhet med Sverige medgiver ovillkorlig skattefrihet för egna medborgare, anställda vid främmande beskickningar eller konsulat i hemlandet, för därifrån uppburen tjänsteinkomst. Två stater, Frankrike och Turkiet, medgiva visserligen skattefrihet i dylika fall, men endast beträffande beskickningar eller konsulat från sådana stater, varest personer, anställda vid franska respektive turkiska beskickningar eller konsulat, åtnjuta motsvarande skattefrihet. De övriga

tio staterna — Finland, Island, Norge, Nederländerna, Schweiz, Storbritannien, Tyskland, Österrike, Amerikas förenta stater och Canada — medgiva icke någon som helst skattefrihet i förevarande fall. Beträffande den finska skattelagstiftningen, som tidigare medgivit skattebefrielse för finska medborgare anställda hos främmande beskickningar i Finland, må påpekas att ifrågavarande land så sent som år 1943 infört den nuvarande bestämmelsen med den motiveringen, att anledning saknades att försätta nämnda befattningshavare i bättre läge än andra finska medborgare.

Medan sålunda den interna skattelagstiftningen i de flesta stater f. n. beskattar sådan tjänsteinkomst, varom här är fråga, torde i detta sammanhang även böra något uppmärksammas frågan, i vad mån en ändring av de svenska beskattningsprinciperna på förevarande punkt kan få någon omedelbar effekt med hänsyn till nu gällande dubbelbeskattningsavtal mellan Sverige och ovan berörda stater. I avseende å detta spörsmål må framhållas att — såsom av den lämnade redogörelsen även delvis framgår — avtalen med Tyskland, Amerikas förenta stater och Storbritannien äro så avfattade, att dessa staters medborgare redan nu beskattas för inkomster från svensk beskickning eller svenskt konsulat i respektive länder, medan sålunda Sverige har rätt — men med gällande bestämmelser på förevarande område saknar möjlighet — att här beskatta motsvarande inkomst för svenska medborgare. Enligt danska avtalet äro ifrågavarande personer befriade från skatt i anställningslandet för inkomsten i fråga, dock endast under förutsättning att »vederbörande ej äro medborgare i anställningslandet». Enligt detta avtal äger alltså Danmark beskatta danska medborgare för inkomst av anställning vid svensk beskickning eller svenskt konsulat i Danmark, medan Sverige äger beskatta svenska medborgare för inkomst av anställning vid dansk beskickning eller danskt konsulat i Sverige; ingendera staten kan emellertid enligt sin interna lagstiftning uttaga någon skatt i dylika fall. Enligt det norska avtalet skall ersättningen i fråga beskattas i det land, där mottagaren är bosatt, för så vitt icke skattebefrielse åtnjutes enligt folkrättens allmänna regler. Någon sådan befrielse å folkrättslig grund föreligger icke i här förevarande fall, varför Norge enligt avtalet äger beskatta inkomsten i fråga. I Island torde förhållandena gestalta sig på samma sätt som i Norge. Vad slutligen angår avtalen med Finland, Frankrike, Nederländerna, Schweiz och Ungern får inkomsten beskattas allenast i den stat, varifrån densamma härrör. En ändring av de svenska beskattningsreglerna i fråga lärer därför icke få någon effekt gentemot dessa stater. Det må dock framhållas, att det är tvivel underkastat, huruvida från Ungerns sida avtalet med Sverige alltjämt betraktas som bindande. Slutligen torde avtalet med Nederländerna, som är föråldrat, inom den närmaste tiden komma att revideras.

I betraktande av det anförda synas övervägande skäl tala för att man även i svensk skattelagstiftning frångår den hittills tillämpade principen om skattebefrielse för tjänsteinkomster av här avsett slag. Revisorerna förbise ingalunda, att en sådan åtgärd med hänsyn till de speciella anställningsförhål-

landen, vilka föreligga för här ifrågavarande befattningshavare, kan komma att medföra vissa svårigheter såväl när det gäller att utnyttja de kontrollmöjligheter, vilka eljest förefinnas vid taxeringen, som vad avser möjligheten att begagna det sedvanliga indrivningsförfarandet. Sålunda torde främmande makters beskickningar eller konsulat knappast kunna åläggas sådan uppgiftsskyldighet, varom stadgas i 33 § taxeringsförordningen, varför det eljest brukliga medlet för kontroll av tjänsteinkomst torde komma att bortfalla i dessa fall. Vidare torde, i likhet med personer, vilka åtnjuta s. k. exterritorialitetsrätt här i landet, även hos utländsk beskickning anställd svensk medborgare icke kunna göras till föremål för exekutivt ingripande, så vitt den exekutiva åtgärden kräver medverkan från beskickningen eller måste försiggå inom dess område. Då införsel icke kan meddelas i den anställdes avlöning, komma exekutiva åtgärder — därest vederbörande skulle restföras för sådan skatt, som här avses — att kunna tillgripas endast i fall, då den restskyldige har utmätningsbara tillgångar annorstädes eller tillika innehar annan anställning. Slutligen bör framhållas att preliminär skatt i förevarande fall icke torde kunna uttagas av ifrågavarande löntagare medelst sedvanligt skattevdrag. Däremot kan denna skatt givetvis uttagas i form av s. k. B-skatt, varigenom vederbörande sålunda påföres belöpande preliminärskatt under löpande år att av honom själv erläggas å fastställda uppbördsterminer.

Enligt revisorernas mening äro de svårigheter, vilka sålunda kunna förväntas uppkomma i samband med en ändring av beskattningsprinciperna i förevarande fall, knappast av den beskaffenhet och betydelse att i och för sig böra utgöra hinder för en beskattning av här avsedd art. Det synes icke heller osannolikt att dessa frågor skola kunna lösas genom bestämmelser i med berörda stater gällande handräckningsavtal eller eljest genom överenskommelser med dessa stater. I betraktande härav samt med hänsyn till den internationella praxis, som numera utbildat sig på förevarande område, kunna revisorerna icke finna, att skäl längre tala för ett upprätthållande av den nuvarande skattebefrielsen för här avsedda svenska medborgare. Revisorerna få därför föreslå att sådan ändring av 70 § 2 mom. kommunalskattelagen och 18 § 2 mom. förordningen om statlig inkomstskatt vidtages, att svenska medborgare, vilka tillhöra främmande makts härvarande beskickning eller lönade konsulat eller beskickningens eller konsulatets betjäning, beskattas för inkomst av sin tjänst hos den främmande makten.

§ 20.

Vissa iakttagelser angående skatteuppbörden.

I enlighet med sin instruktion har riksräkenskapsverket till revisorerna överlämnat vissa redogörelser för resultatet av skatteuppbörden. Redogörelserna omfatta resultaten av dels den ordinarie uppbörden av preliminär A-, B- och C-skatt under uppbördsåret 1949—50 (tab. 1) samt under första

Tabell 1.

Under uppördsterminerna uppöördsåret 1949—1950 influten prelliminär A-, B- och C-skatt, restförd B- och C-skatt och för samma uppöördsår kvarstående och överskjutande prelliminär skatt.

L ä n	Influten prel. skatt				Restförd prel. skatt		S:a gottskriven prel. skatt	Kvarstående skatt	Överskjutande prel. skatt	
	Prel. A-skatt		Prel. B- och C-skatt		S:a prel. skatt					
	Milj. kr.	% av sa gottskr. prel. skatt	Milj. kr.	% av sa gottskr. prel. skatt	Milj. kr.	Milj. kr.	% av sa gottskr. prel. skatt	Milj. kr.	Milj. kr.	Milj. kr.
Stockholms stad.....	357,95	48	377,94	50	735,89	13,38	2	749,27	143,03	57,66
Stockholms län	121,34	67	55,60	31	176,94	3,24	2	180,18	35,03	12,10
Uppsala »	38,07	59	25,70	40	63,77	0,80	1	64,57	14,02	3,52
Södermanlands »	57,09	63	32,96	36	90,05	0,96	1	91,01	15,99	6,34
Östergötlands »	89,56	61	54,76	38	144,32	1,46	1	145,78	28,24	9,26
Jönköpings »	61,64	63	35,45	36	97,09	1,15	1	98,24	22,37	7,91
Kronobergs »	26,84	61	16,62	38	43,46	0,51	1	43,97	10,25	3,95
Kalmar »	45,05	60	29,48	39	74,53	0,84	1	75,37	16,86	6,21
Gotlands »	10,17	59	6,66	39	16,83	0,26	2	17,09	5,91	1,42
Blekinge »	32,53	68	14,52	31	47,05	0,63	1	47,68	9,11	3,25
Kristianstads »	46,13	57	33,65	42	79,78	0,97	1	80,75	21,39	5,87
Malmöhus »	165,14	54	135,69	45	300,83	3,43	1	304,26	68,05	19,44
Hallands »	32,23	57	23,72	42	55,95	0,57	1	56,52	11,99	5,51
Gbgs och Bohus »	188,27	54	157,89	45	346,16	4,70	1	350,86	83,75	22,99
Älvsborgs »	87,15	59	60,09	40	147,24	1,28	1	148,52	28,73	11,27
Skaraborgs »	44,61	58	31,16	41	75,77	0,79	1	76,56	17,79	5,91
Värmlands »	65,47	57	47,38	42	112,85	1,29	1	114,14	27,28	9,02
Örebro »	68,79	64	38,53	35	107,32	0,98	1	108,30	23,03	6,35
Västmanlands »	57,28	64	31,35	35	88,63	0,83	1	89,46	18,75	5,18
Kopparbergs »	62,00	55	49,18	44	111,18	0,95	1	112,13	18,54	10,45
Gävleborgs »	68,96	62	40,26	37	109,22	1,28	1	110,50	21,90	7,89
Västernorrlands »	71,05	59	47,98	40	119,03	1,67	1	120,70	20,42	13,94
Jämtlands »	28,62	66	13,81	32	42,43	0,84	2	43,27	10,51	4,68
Västerbottens »	44,84	61	26,67	37	71,51	1,47	2	72,98	14,68	7,85
Norrbottnens »	59,67	61	35,46	37	95,13	1,89	2	97,02	16,03	7,26
Hela riket	1 930,45	57	1 422,51	42	3 352,96	46,17	1	3 399,13	703,65	255,23

Tabell 2.

Resultatet av den ordinarie uppbörden av kvarstående skatt enligt 1949 års taxering med fördelning dels efter län, dels efter uppbördsterminer.

L ä n	Debiterade belopp kronor	Influtna belopp kronor	In- flytande procent	Restförda belopp kronor	Å sjömans förteckning uppförda belopp kronor
Stockholms stad.....	141 206 182	113 731 557	80,54	27 474 625	
Stockholms län	35 187 326	28 663 617	81,46	6 474 075	49 634
Uppsala »	14 032 604	12 520 354	89,22	1 502 201	10 049
Södermanlands »	16 308 895	14 606 944	89,56	1 691 146	10 805
Östergötlands »	27 954 847	25 283 416	90,44	2 658 503	12 928
Jönköpings »	23 514 678	21 650 012	92,07	1 864 666	
Kronobergs »	10 512 517	9 647 674	91,77	854 550	10 293
Kalmar »	16 947 614	15 201 087	89,69	1 645 995	100 532
Gotlands »	5 894 953	5 120 600	86,86	727 167	47 186
Blekinge »	10 258 350	8 695 577	84,77	1 460 037	102 736
Kristianstads »	20 247 689	18 200 135	89,89	1 975 814	71 740
Malmöhus »	63 848 447	57 923 914	90,72	5 639 067	285 466
Hallands »	13 580 949	12 498 026	92,03	1 061 479	21 444
Gbg och Bohus »	65 910 546	57 692 543	87,53	7 637 200	580 803
Älvsborgs »	30 161 779	26 952 974	89,36	3 181 441	27 364
Skaraborgs »	17 809 850	16 257 622	91,28	1 528 699	23 529
Värmlands »	22 332 684	20 173 082	90,33	2 143 095	16 507
Örebro »	22 000 225	20 065 820	91,21	1 928 840	5 565
Västmanlands »	15 926 859	14 206 378	89,20	1 720 481	
Kopparbergs »	20 683 512	18 617 797	90,01	2 065 715	
Gävleborgs »	22 237 115	19 468 060	87,55	2 769 055	
Västernorrlands »	27 733 818	24 778 509	89,34	2 878 705	76 604
Jämtlands »	11 099 888	9 241 643	83,26	1 858 245	
Västerbottens »	15 655 689	13 552 034	86,56	2 085 764	17 891
Norrbottnens »	17 338 237	13 663 418	78,81	3 674 819	
Hela riket	688 335 253	598 412 793	86,93	88 501 384	1 471 076
Därav:					
1:a uppbördsterminen	349 723 979	305 175 855	87,26	43 780 949	767 175
2:a »	338 661 274	293 236 938	86,59	44 720 435	703 901

hälften av uppbördsåret 1950—51, dels den ordinarie uppbörden av kvarstående skatt enligt 1949 års taxering (tab. 2), dels ock restindrivningen fr. o. m. den 1 september 1949 t. o. m. den 31 augusti 1950 beträffande 1941—46 års kronoutsylder och 1941/42—1945/46 års värnskaft (tab. 3).

Av redogörelserna framgår bl. a., att under uppbördsterminerna uppbördsåret 1949—50 preliminär skatt inflöt med ett sammanlagt belopp av 3 353 miljoner kronor, varav 1 930 miljoner kronor (58 procent) såsom preliminär A-skatt och 1 423 miljoner kronor (42 procent) såsom preliminär B- och C-skatt. Av den sammanlagt debiterade preliminära B- och C-skatten, 1 469 miljoner kronor, restfördes 46 miljoner kronor (3 procent).

Av preliminära skatter inflöto under de tre första uppbördsterminerna innevarande uppbördsår sammanlagt 1 695 miljoner kronor. Av detta belopp utgjorde 981 miljoner kronor preliminär A-skatt och 714 miljoner kronor preliminär B- och C-skatt. Av den för dessa uppbördsterminer debiterade preliminära skatten, 740 miljoner kronor, restfördes 26 miljoner kronor.

Tabell 3.

Redogörelse för resultatet av restindrivningen fr. o. m. den 1 sept. 1949 t. o. m. den 31 aug. 1950 beträffande äldre skatter (1941—1946 års kronoutskylder och 1941/42—1945/46 års värnskatt).

L ä n	Oredovisat 1 sept. 1949	Influtet sept. 1949— aug. 1950		Avkortat o. avskrivet sept. 1949—aug. 1950		Oredovisat 1 sept. 1950	
	Kronor	Kronor	% av ored. 1/6-49	Kronor	% av ored. 1/6-49	Kronor	% av ored. 1/6-49
Stockholms stad.....	8 033 659	1 178 296	15	2 909 941	36	3 945 422	49
Stockholms län.....	3 125 307	943 499	30	1 302 090	42	879 718	28
Uppsala ».....	320 914	148 980	46	111 490	35	60 444	19
Södermanlands ».....	303 785	128 815	42	95 625	32	79 345	26
Östergötlands ».....	1 086 394	291 617	27	298 731	27	496 046	46
Jönköpings ».....	605 912	192 477	32	185 590	30	227 845	38
Kronobergs ».....	65 894	27 698	42	17 447	26	20 749	32
Kalmar ».....	326 932	136 652	42	114 195	35	76 085	23
Gotlands ».....	43 075	20 627	48	19 184	44	3 264	8
Blekinge ».....	339 767	140 679	42	126 725	37	72 363	21
Kristianstads ».....	243 661	79 699	33	68 554	28	95 408	39
Malmöhus ».....	1 049 934	266 645	25	492 715	47	290 574	28
Hallands ».....	192 409	82 576	43	54 009	28	55 824	29
Gbgs och Bohus ».....	2 305 427	651 705	28	630 725	27	1 022 997	45
Älvsborgs ».....	464 435	186 956	40	230 523	50	46 956	10
Skaraborgs ».....	225 365	82 942	37	62 077	27	80 346	36
Värmlands ».....	758 471	303 884	40	280 817	37	173 770	23
Örebro ».....	662 177	279 517	42	239 786	36	142 874	22
Västmanlands ».....	1 063 095	318 080	30	388 388	37	356 627	33
Kopparbergs ».....	1 284 107	272 019	21	560 220	44	451 868	35
Gävleborgs ».....	448 684	189 764	42	181 362	41	77 558	17
Västernorrlands ».....	838 946	315 351	37	323 863	39	199 732	24
Jämtlands ».....	189 741	89 623	47	82 005	43	18 113	10
Västerbottens ».....	615 545	194 159	32	211 332	34	210 054	34
Norrbottens ».....	2 324 746	576 744	25	799 620	34	948 382	41
Hela riket	26 918 382	7 099 004	27	9 787 014	36	10 032 364	37

Den kvarstående skatten enligt 1949 års taxering förföll till betalning under uppbördsåret 1950—51 med ett sammanlagt belopp av 688 miljoner kronor. Av detta belopp inbetalades i rätt tid 598 miljoner kronor och restfördes omkring 90 miljoner kronor (13 procent). En avsevärd variation i fråga om uppbördsresultatet föreligger mellan de olika länen. Sålunda inflöt 92 procent av det debiterade beloppet i Jönköpings län medan däremot i Norrbottens län icke fullt 79 procent inbetalades i rätt tid.

Den kvarstående skatten enligt innevarande års taxering beräknas uppgå till omkring 704 miljoner kronor och den överskjutande preliminära skatten till omkring 255 miljoner kronor (tab. 1).

Vid utgången av augusti månad 1949 kvarstod av äldre skatter (1941—1946 års kronoutskylder och 1941/42—1945/46 års värnskatt) oredovisat 27 miljoner kronor och vid utgången av augusti månad innevarande år 10 miljoner kronor. Av de 17 miljoner kronor, som redovisats mellan nyssnämnda tidpunkter, ha 7 miljoner kronor influtit och 10 miljoner kronor avkortats och avskrivits.

Revisorernas uttalande. Som av den lämnade redogörelsen framgår, inflöto under uppbördsterminerna uppbördsåret 1949—50 såsom preliminär A-skatt 1 930 miljoner kronor och såsom preliminär B- och C-skatt 1 423 miljoner kronor. Under det närmast föregående uppbördsåret uppgick den under uppbördsterminerna influtna preliminära A-skatten till 1 777 miljoner kronor och den preliminära B- och C-skatten till 1 441 miljoner kronor. Den preliminära A-skatten har sålunda ökats med 153 miljoner kronor, medan den preliminära B- och C-skatten minskats med 18 miljoner kronor. Ökningen av den preliminära A-skatten torde bl. a. sammanhånga med en ökning i fråga om förvärvskällan inkomst av tjänst liksom också att preliminär A-skatt kommit till vidgad användning. Minskningen av den preliminära B- och C-skatten torde dessutom bero på en nedgång i fråga om förvärvskällan inkomst av rörelse från verksamhetsåret 1946 till verksamhetsåret 1947.

Av den lämnade redogörelsen framgår vidare, att av den kvarstående skatten enligt 1949 års taxering — 688 miljoner kronor — omkring 90 miljoner kronor (13 procent) restfördes. Det må i detta sammanhang erinras om att av den kvarstående skatten enligt närmast föregående års taxering — 854 miljoner kronor — omkring 100 miljoner kronor (12 procent) restfördes. Den låga inflytandeprocenten torde kunna tillskrivas flera samverkande orsaker. En förhållandevis stor del av den kvarstående skatten synes sålunda vara hänförlig till sådana skattskyldiga, vilka påförts preliminär B-skatt med så lågt belopp, att detta icke motsvarat de verkliga inkomstförhållandena. Svårigheter ha sedermera uppstått för dessa skattskyldiga att inom fastställd tid betala den kvarstående skatten. I viss utsträckning ha också skattskyldiga med preliminär B-skatt under löpande inkomstår begärt och erhållit med hänsyn till de verkliga förhållandena icke motiverad jämkning av påförd preliminärskatt, vilket resulterat i en många gånger avsevärd kvarstående skatt, som sedermera icke kunnat inbetalas i rätt tid. Vidare har i ett antal fall anstånd enligt uppbördsförordningens bestämmelser medgivits sådana skattskyldiga, vilkas skattebetalningsförmåga på grund av arbetslöshet eller sjukdom eller eljest oförvällat blivit nedsatt, vilket förhållande fått till följd, att dessa måst restföras. Kvarstående skatt har även påförts skattskyldiga, som då denna skatt förfallit till betalning icke längre innehåft arbetsanställning. Detta gäller främst kvinnor, vilka på grund av giftermål lämnat tidigare arbetsanställningar. Vidare torde en anledning till den låga inflytandeprocenten vara att söka i den lokala skattemyndighetens möjlighet att efter ansökan av skattskyldig förordna att löneavdrag icke skall ske eller skall verkställas med mindre belopp än som rätteligen bör göras, därest det belopp, som skulle återstå sedan löneavdrag gjorts, understiger vad den skattskyldige kan anses behöva för sin försörjning. I orter, där ett högt existensminimum tillämpas av de lokala skattemyndigheterna, har ifrågakvarande förhållande visat sig inverka menligt på uppbördsresultatet. Slutligen har i åtskilliga fall arbetsgivare underlåtit att i behörig ordning verkställa löneavdrag eller försum-

mat att inom föreskriven tid till uppbördsmyndighet inbetala innehållet belopp. Det är tänkbart, att sådan underlåtenhet i viss utsträckning kan förklaras av vetskapen om den därmed förknippade, i allmänhet ringa straffpåföljden. Revisorerna finna det angeläget att genom straffskärpning åtgärder snarast vidtagas i syfte att förebygga försummelse av berörda slag.

Enligt 1950 års taxering beräknas, såsom i det föregående berörts, den kvarstående skatten för uppbördsåret 1949—50 till omkring 704 miljoner kronor och den överskjutande preliminära skatten till 255 miljoner kronor. Den kvarstående skatten enligt närmast föregående års taxering uppgick, därest hänsyn icke togs till prövningsnämndernas taxeringsändringar, till 703 miljoner kronor och den överskjutande preliminära skatten till 257 miljoner kronor. Relativt sett har dock den kvarstående skatten nedgått med ca 1 procent i förhållande till den slutligt debiterade skatten enligt taxeringarna för berörda år. I flertalet län har en minskning i fråga om den kvarstående skatten uppkommit. I Göteborgs och Bohus län har emellertid den kvarstående skatten ökat med något mer än 15 miljoner kronor. Denna ökning har föränletts av speciella förhållanden, bl. a. att ett antal större företag påförts kvarstående skatt med sammanlagt ca 29 miljoner kronor, varav 12 miljoner hänföra sig till ett enda företag.

Enligt vad som framgår av riksräkenskapsverkets budgetredovisning för åren 1947/48—1949/50 uppgår det sammanlagda beloppet av sådan preliminär A-skatt, som icke inbetalats i rätt tid samt i anledning därav särskilt uppdebiterats, till omkring 23 miljoner kronor. Under nämnda budgetår ha 16 miljoner kronor influtit, varför vid utgången av budgetåret 1949/50 således 7 miljoner kronor kvarstodo oredovisade. Enligt vad revisorerna erfarit har sådan utredning, som omförmäles i 24 § tillämpningskungörelsen till uppbördsförordningen, vari bl. a. stadgas att lokal skattemyndighet med hjälp av exekutionsbiträden inom myndighetens tjänstgöringsområde eller andra till förfogande ställda biträden har att verkställa undersökning rörande anledningen till att skatt icke erlagts för de i särskild restförteckning upptagna skattskyldiga, icke alltid skett med önskvärd skyndsamhet. Med anledning härav vilja revisorerna framhålla angelägenheten av att sådan utredning och därav föränledd debitering sker utan dröjsmål. Det synes också angeläget, att debitering av slutlig skatt icke onödigtvis ersätter särskilt uppdebiterad A-skatt, varigenom en skattskyldig kommer i åtnjutande av ett ur det allmännas synpunkt opåkallat betalningsansånd. Uttagandet av skatten kan till följd härav komma att äventyras genom att den skattskyldige eller i förekommande fall dennes arbetsgivare under tiden kommit på obestånd eller över huvud fått betalningssvårigheter.

De iakttagelser, revisorerna härutöver gjort i samband med skatteuppbörden, ha revisorerna med hänsyn till pågående utredningar genom 1949 års uppbördssakkunniga icke ansett sig böra i förevarande sammanhang upptaga till behandling.

§ 21.

Tjänstgöringstiderna m. m. inom statsförvaltningen.

De grundläggande arbetstidsbestämmelserna för statens tjänstemän återfinnas i statens allmänna avlöningsreglemente, vari stadgas, att tjänsteman skall vara underkastad de tjänstgöringsföreskrifter, som meddelas i instruktion, arbetsordning eller annan dylik författning.

Stadganden om arbetstid pläga vid allmänna civilförvaltningen intagas i statsmyndigheternas instruktioner eller arbetsordningar. Som regel föreskrives härvid, att för ordinarie befattningshavare arbetstiden å tjänsterummet skall utgöra 42 timmar i veckan eller, där vecka innehåller mindre än sex arbetsdagar, ett i förhållande till antalet arbetsdagar minskat antal timmar. I arbetstiden må icke inräknas måltidsrast. Om och i den mån omständigheterna det tillåta, må för högst tre månader under tiden juni—september medgivnas, att arbetstiden inskränkes med högst 9 timmar i veckan, varvid arbetstiden å lördagar må begränsas till 3 1/2 timmar. Beslut härom liksom om datum för den inskränkta tjänstgöringens början och slut under året meddelas genom varje år utfärdade föreskrifter.

Beträffande de stora grupperna av befattningshavare inom lägre lönegrader vid kommunikationsverken samt vid tullverkets lokalförvaltning har emellertid arbetstiden reglerats genom särskilda, av Kungl. Maj:t utfärdade arbetstidskungörelser, vilka kompletterats genom av vederbörande verk utfärdade tillämpningsföreskrifter. I arbetstidskungörelserna för viss personal vid postverket, statens järnvägar och tullverket har bl. a. föreskrivits, att för kalendermånad räknat i regel icke må förekomma längre tjänstgöringstid än som motsvarar 208 timmar för 30 dagar. I motsvarande kungörelser för viss personal vid telegrafverket och statens vattenfallsverk stadgas, att tjänstgöringstiden i regel icke må överstiga 48 timmar för vecka. I detta sammanhang må jämväl erinras att för lärarpersonal gälla särskilda, i vederbörande stadgor meddelade föreskrifter rörande tjänstgöringsskyldighetens omfattning.

Frågan om en generell utvidgning av arbetstiden för statens tjänstemän från 42 timmar till 48 timmar per vecka har i skilda sammanhang förts på tal. Vid de tillfällen, då riksdagen i anledning av väckta motioner haft att taga ställning till detta spörsmål, har emellertid tanken på en dylik utvidgning av arbetstiden av riksdagen avvisats. Sålunda må erinras, att 1940 års riksdag i anledning av i ämnet väckta motioner i skrivelse till Kungl. Maj:t framhöll, att riksdagen för sin del icke vore benägen att påkalla en sådan utvidgning utan i stället ansåge det önskvärt, att inom ramen för den redan fastställda tjänstgöringstiden åtgärder övervägdes för ett effektivare utnyttjande av arbetstiden för befattningshavare i statens tjänst. Mot bakgrunden härav och då frågan om en utsträckning av tjänstgöringstiden inom statsförvaltningen intimt sammanhänger med frågan om lönesättningen, ha revisorerna i detta sammanhang icke ansett sig böra ingå

på ifrågavarande spörsmål. — Vad angår den under sommarmånaderna avkortade tjänstgöringstiden, må erinras, att 1949 års skatteutredning i skrivelse till chefen för finansdepartementet den 30 maj 1950 ifrågasatt, huruvida förmånen av s. k. sommartid borde bibehållas i oförändrad form. Även på ifrågavarande spörsmål ha revisorerna saknat anledning att i detta sammanhang närmare ingå.

Närmare bestämmelser rörande den dagliga arbetstidens förläggande samt sättet och tiden för uttagande av måltidsraster angivas som regel i av myndigheterna antagna arbetsordningar samt i anslutning därtill utfärdade tjänstgöringsföreskrifter.

I verksinstruktionerna brukar i allmänhet föreskrivas, att för myndighetens cheftjänstemän skall gälla viss daglig, för allmänhetens mottagande avsedd tid, som genom anslag inom verket eller på annat sätt skall tillkännagivas. Härutöver innehålla stundom instruktionerna bemyndigande för verket att föreskriva, att viss mottagningstid skall bestämmas och tillkännagivas även för annan befattningshavare. I allmänhet inrymma instruktioner eller arbetsordningar även föreskrift om att myndighetens registratorskontor skall hållas öppet för allmänheten viss tid dagligen. För vissa verk gäller därjämte en särskild expeditionstid, inom vilken expediering av ärenden inom myndighetens verksamhetsområde, såsom in- och utlämning av handlingar m. m., skall äga rum.

Revisorernas uttalande. Uppenbarligen är det av stor vikt, att statsförvaltningen arbetar med största effektivitet. För erhållande av full arbetsprestation är det icke minst av betydelse, att den för befattningshavare i statens tjänst fastställda tjänstgöringstiden effektivt utnyttjas samt att inom ramen för denna en ändamålsenlig disposition och en rationell uppdelning av den dagliga arbetstiden kommer till stånd. Revisorerna ha därför funnit det vara av intresse att närmare undersöka de tjänstgöringstider, vilka f. n. tillämpas inom skilda delar av statsförvaltningen, samt de tjänstgöringsföreskrifter, som i anslutning härtill utfärdats. I sådant syfte ha revisorerna på grundval av uppgifter från de centrala ämbetsverken och de viktigaste länsorganen verkställt en utredning rörande bl. a. den dagliga tjänstgöringstidens början och slut under vinter- respektive sommartid, sättet för uttagande och förläggning av måltidsraster, för allmänheten fastställda mottagningstider och expeditionstider m. m.

Av utredningen framgår, att i avseende å den dagliga arbetstidens början och slut en viss normalisering numera genomförts inom statsförvaltningen. Vid flertalet verk påbörjas sålunda tjänstgöringen kl. 8.30 och avslutas — bortsett från lördagar — kl. 16.30 eller 17.00, beroende på om lunchtiden fastställts till en halv respektive en timme. Likväl finnes ett betydande antal myndigheter, för vilka gälla andra tjänstgöringstider. Arbetstiden börjar i dessa fall kl. 8.00, 8.45, 9.00, 9.30 eller 10.00, med motsvarande förskjutning av tiden för tjänstgöringens avslutande. Vid tillämpning av den s. k. sommartiden sker avkortning av den dagliga tjänstgöringstiden.

I de flesta fall påbörjas därjämte sommartid arbetet under måndagar en halv eller en timme — stundom en och en halv timme — senare än under övriga veckodagar. Lördagar avslutas arbetet såväl vinter- som sommartid i regel tidigare än under veckans övriga dagar, beroende på i vilken utsträckning tid inarbetats under veckan.

Vad särskilt gäller bestämmelserna om uttagande och förläggande av lunchrast råder en mycket växlande praxis. Vid vissa verk tillämpas en obligatorisk, för verkets samtliga tjänstemän gemensam lunchtid. Hos en del myndigheter får lunchrasten uttagas inom vissa tidsintervaller; i andra fall åter ha inga sådana begränsningar för lunchtidens förläggande fastställts. Även i avseende å lunchtidens längd förekomma variationer. De flesta verk tillämpa en halv timmes lunchrast, dock att förlängning intill en timme i allmänhet medgives mot en motsvarande utsträckning av arbetsdagen. I andra fall åter är lunchrasten bestämd till en timme. I övrigt förekomma lunchrastrer på en kvarts eller tre kvarts timme.

Enligt revisorernas mening kan ifrågasättas, huruvida en så stark splittning av tjänstgöringstider och lunchtider, som nu är rådande inom statsförvaltningen, kan i alla avseenden vara lämplig och ändamålsenlig. Bortsett från sådana myndigheter, där en avvikande ordning av speciella skäl påkallas, synes det revisorerna, som om en större likformighet i fråga om tjänstgöringstidernas och lunchrasternas förläggning de olika myndigheterna emellan, liksom även införandet av en så vitt möjligt gemensam lunchrast inom en och samma myndighet skulle vara ägnad medföra vissa fördelar ur arbetssynpunkt. Härigenom vill det synas, som om samarbetet mellan befattningshavarna skulle kunna underlättas och hela arbetsdisciplinen stärkas. För allmänheten skulle en sådan omläggning medföra ökade möjligheter att vid besök under expeditionstid komma till tals med den befattningshavare, som i varje särskilt fall söktes. Särskilt för verk med närgränsande verksamhetsområden eller med mera intim kontakt med varandra torde vidare en omläggning i nu antydd riktning vara ägnad underlätta den dagliga kontakten myndigheterna emellan samt därmed även motverka uppkomsten av spilltid i arbetet. I motsvarande hänseende synes en i görligaste mån enhetlig förläggning av den s. k. sommartiden under året kunna medföra fördelar. Sett uteslutande ur statens synpunkt torde det därför icke vara uteslutet, att en större enhetlighet på förevarande område skulle kunna leda till ett mera rationellt utnyttjande av tjänstgöringstiderna inom statsförvaltningen. Å andra sidan kunna sådana skäl som trafiktekniska hänsyn eller svårigheten för personalen att på grund av begränsad tillgång på lunchställen kunna intaga lunch samtidigt tala för en viss spridning av arbetstiderna. En avvägning mellan dessa varandra motstående intressen måste därför i varje särskilt fall självfallet komma till stånd. Vad särskilt gäller lunchtidernas längd vill det förefalla som om fördelar såväl med hänsyn till arbetets effektivitet som för personalen skulle stå att vinna genom att denna utsträcktes till att omfatta en timme. Det må erinras, att 1940 års riksdag uttalat sig för införandet av en för

tjänstemännen gemensam, lämpligt förlagd måltidsrast, icke understigande en timme.

Ett i förevarande sammanhang viktigt spörsmål utgör frågan, i vad mån särskilda åtgärder vidtagits för att underlätta allmänhetens personliga besök hos myndigheterna i och för inhämtande av upplysningar eller råd m. m. Uppenbarligen har förvaltningsarbetet med tiden i åtskilligt förändrat karaktär. Statens verksamhet har numera till stor del utsträckts till områden, som på ett direkt och mera omedelbart sätt än tidigare beröra allmänheten, varför servicetjänsten fått ett alltmer ökat utrymme i den dagliga tjänsteutövningen. Det framstår därför såsom särskilt angeläget, att garantier finnas för att myndigheterna genom sina tjänstemän verkligen lämna denna service. I allmänhet finnas också föreskrifter meddelade i verkens instruktioner, att mottagningstid skall finnas för vissa befattningshavare, eller om förekomsten av expeditionstider, och sådana tider ha även, enligt vad den av revisorerna verkställda utredningen ger vid handen, i stor omfattning införts vid myndigheterna. Det synes emellertid angeläget att i fall, där så ej redan skett, mottagningstider fastställas i all den utsträckning, förhållandena påkalla, liksom också att desamma i större utsträckning än nu synes vara fallet på lämpligt sätt publiceras eller bringas till allmänhetens kännedom. Lika angeläget är dock, att mottagningstiderna verkligen iakttagas, så att befattningshavaren eller vid förfall för honom hans ersättare alltid finnes tillgänglig för allmänheten å den fastställda mottagningstiden. Å andra sidan böra självfallet dylika tider icke fastställas i en sådan utsträckning, att de komma att inkräkta på det löpande arbetet inom verket eller på övriga arbetsuppgifters lösande. Ur arbetssynpunkt måste därför viss avvägning komma till stånd mellan sistnämnda synpunkter och önskvärldheten att bereda allmänheten bästa möjliga service.

§ 22.

Granskningen av statskontrollerade aktiebolag.

Under § 35 av sin berättelse upptogo riksdagens år 1946 församlade revisorer till behandling frågan om revisorernas granskningsrätt beträffande statskontrollerade aktiebolag. Revisorerna erinrade därvid bl. a. om att 1944 års riksdag (skr. nr 331) anhållit, att Kungl. Maj:t måtte vidtaga sådana åtgärder, som medgäve rätt för riksdagens revisorer att förvaltningsmässigt granska samtliga de aktiebolag, vilka helt eller delvis ägdes av staten. Då emellertid denna framställning dittills icke föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd, ansågo sig revisorerna böra understryka vikten av att frågan snarast bringades till sin lösning.

I sitt över revisorernas berättelse avgivna utlåtande nr 128 framhöll statsutskottet vid 1947 års riksdag, såvitt nu är i fråga, följande.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår, att 1944 års riksdag hos Kungl. Maj:t anhållit om vidtagande av sådana åtgärder att samtliga aktiebolag, vilka helt eller delvis ägdes av staten, skulle bli skyldiga att för granskning ställa sina räkenskaper och handlingar m. m. till riksdagens revisorers förfogande. Riksdagen uttalade därvid bl. a., att anledning icke syntes föreligga att undandraga denna form av verksamhet, som i realiteten utgjorde en del av den offentliga förvaltningen, revisorernas granskningsrätt. En på angivet sätt utövad revision ansåg riksdagen särskilt påkallad i vad gällde de monopolistiska företagen. Den berörda framställningen synes emellertid icke ha föranlett någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Då frågan om revisorernas granskningsrätt beträffande statskontrollerade aktiebolag nu ånyo upptagits till behandling, anser sig utskottet böra kraftigt understryka vad riksdagen tidigare härutinnan anfört. Enligt utskottets uppfattning torde så mycket starkare skäl för att tillmötesgå de av revisorerna i förevarande sammanhang uttalade önskemålen förefinnas, som den statliga verksamheten i allt större utsträckning kommit att bedrivas i bolagsform. Värdet av den av riksdagen utövade revisionen måste också på ett betänkligt sätt försvagas, därest företag av berörda slag jämväl i fortsättningen skola få intaga en särställning i nu ifrågavarande avseende. I likhet med revisorerna finner utskottet det därför angeläget, att frågan snarast bringas till en lösning. Utskottet förutsätter därvid, att sådana former för revisorernas granskning skola kunna fastställas, att bolagens berättigade krav på en viss sekretess beträffande speciella affärsangelägenheter icke åsidosätts.

Statsutskottets uttalande utmynnade i en hemställan, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville snarast vidtaga åtgärder i av revisorerna angivet syfte. Denna hemställan bifölls av riksdagen (skr. nr 329).

Med anledning av riksdagens sålunda fattade beslut — liksom även i anledning av en utav 1945 års riksdag (skr. nr 516) gjord framställning rörande spörsmålet om utsträckning av statens sakrevisions verksamhet — tillkallade chefen för finansdepartementet, jämlikt Kungl. Maj:ts den 24 oktober 1947 lämnade bemyndigande, två utredningsmän — fil. dr M. Marcus och ledamoten av riksdagens första kammare, direktören K. Wistrand — med uppdrag att inom departementet biträda med utredning av frågan om riksdagens revisorers samt statens sakrevisions granskningsrätt beträffande aktiebolag, som helt eller delvis ägas av staten. Utredningsmännen, vilka antagit namnet *1948 års revisionsutredning*, ha den 14 mars 1949 avgivit ett stencilerat betänkande i ämnet.

I betänkandet har lämnats en ingående redogörelse för frågans tidigare behandling ävensom en översikt över de statskontrollerade bolagen samt de för revisionen av dessa bolag nu gällande bestämmelserna m. m. Vidare ha i korthet skildrats de arbetsuppgifter som äro ålagda sakrevisionen enligt denas instruktion. I anslutning härtill säga sig utredningsmännen i princip icke ha något att erinra mot tanken, att sakrevisionen skulle bemyndigas granska jämväl de statskontrollerade bolagens verksamhet efter ungefärligen de riktlinjer, som uppdragits i instruktionen, dock att granskningsrätten borde begränsas till följande kategorier företag, nämligen:

1) Bolag, i vilka staten eller ett statens organ innehar den alldeles övervägande delen, förslagsvis minst 90 procent, av aktiekapitalet;

2) Systemaktiebolagen, som, ehuru kapitalet äges av enskilda, omhändersa sina uppgifter uteslutande i allmänt intresse; samt

3) Bolag, som enligt förordningen den 4 juni 1937 (nr 304) äro skyldiga till viss offentlig redovisning för användningen av statsunderstöd.

Beträffande frågan om en motsvarande utsträckning av riksdagens revisorers granskningsrätt ha utredningsmännen intagit skiljaktiga ståndpunkter. Marcus har sålunda uttalat sig mot, Wistrand däremot för en sådan utsträckning.

De skäl som Marcus åberopat till stöd för sin uppfattning kunna sammanfattas i följande punkter.

1) Ett medgivande för riksdagens revisorer att utöva granskning av de statskontrollerade bolagens verksamhet skulle i deras organisation kunna införa en faktor, som — med hänsyn till de intressen dessa revisorer närmast representera — inriktades på andra frågor än de kommersiella och ekonomiska uppgifter, som i regel måste vara de för bolagen väsentliga;

2) Den form, i vilken statsrevisionens anmärkningar komma till offentligheten, skulle kunna vålla bolagen olägenheter av mer eller mindre allvarligt slag, när bolagen därigenom utsattes för risken att bli föremål för erinringar, som först vid en efterföljande närmare utredning, sedan revisionsberättelsen väl publicerats, kunde klarläggas och bemötas;

3) Vad särskilt angår tobaksmonopolet, vin- och spritcentralen samt det centrala restaurangbolaget funnes redan nu — på grund av gällande ordning för här ifrågasvarande bolagsrevisions sammansättning och uppgifter — förutsättningar för en granskning utifrån allmänna statsfinansiella synpunkter;

4) I sin nya utformning beredde aktiebolagslagens bestämmelser vederbörande bolagsrevisorer en starkare ställning än förr och underströke revisorernas skyldighet att granska bolagsledningens verksamhet även på andra områden än de kamerala.

Efter att bl. a. ha påpekat, att den granskning på förevarande område som ifrågasatts skola utföras av riksdagens revisorer och statens sakrevision i allmänhet måste få karaktären av sporadiska undersökningar utan bolagsrättsliga verkningar, har Wistrand anfört följande:

Med den utsträckning statsverksamheten tagit kan enligt min mening dessa revisionsorgans granskningsrätt icke inskränkas till den egentliga statsförvaltningen. Alltför stora områden av viktig verksamhet, där staten är starkt ekonomiskt engagerad, skulle eljest undandragas statsmakternas direkta överblick och insyn och icke bli delaktiga av de befruktande initiativ, som en riktigt bedriven revisionsverksamhet av denna art kan ge anledning till.

I detta avseende saknas anledning göra någon skillnad mellan de befogenheter, som tillkomma riksdagens revisorer och statens sakrevision. Det vore ur konstitutionell synpunkt stötande, om den granskningsrätt, som tillkommer den anslagsbeviljande riksdagens granskningsmän, gäves mindre omfattning än den, som tillerkännes statens sakrevision, som är ett Kungl. Maj:ts organ. Vikten av att riksdagens revisorer, vilka numera komma att

erhålla ett fast kansli och därmed bli bättre rustade för sin granskningsverksamhet, erhålla en med statens sakrevision jämbördig ställning accentueras därav, att riksdagens revisorer vid sin verksamhet icke äro begränsade till frågor om den ekonomiska effektiviteten. Särskilt klart framträder detta vid de stora monopolbolagen. Den omständigheten att i deras ordinarie bolagsrevision finnes inrymd plats för av riksgäldsfullmäktige utsedda personer medför ej, att riksdagens behov att granska dessa företags utveckling och riktlinjerna för deras verksamhet blivit tillbörligt tillgodosett, och den utgör ingen fullgiltig ersättning för den granskning ur allmänna synpunkter, som riksdagens revisorer med sin fria ställning enbart äro måktiga.

Över det av 1948 års revisionsutredning utarbetade betänkandet ha remissyttranden avgivits av ett stort antal myndigheter och statliga bolag m. fl. En rad skiftande uppfattningar ha därvid kommit till uttryck.

Riksräkenskapsverket har sålunda i princip ställt sig helt avvisande till utredningens förslag. *Statskontoret* däremot har ansett att riksdagens revisorers granskningsrätt borde utsträckas i den omfattning, som angivits av *Wistrand*, och har trots vissa betänkligheter icke velat motsätta sig att en motsvarande rätt tillerkändes sakrevisionen. En liknande ståndpunkt har intagits av *bank- och fondinspektionen*.

Vid det av *kommerskollegiet* avgivna remissutlåtandet ha fogats en rad yttranden från vissa näringsorganisationer m. m., vilka i allmänhet ställt sig positiva till tanken att såväl riksdagens revisorer som sakrevisionen skulle erhålla granskningsrätt beträffande statskontrollerade bolag. Så är fallet med exempelvis *handelskamrarna i Stockholm, Göteborg, Malmö, Gävle och Luleå* samt *Sveriges grossistförbund* och *Sveriges lantbruksförbund*. *Sveriges köpmannaförbund* däremot har helt avstyrkt revisionsutredningens förslag, medan *Sveriges industriförbund* icke givit uttryck åt någon bestämd uppfattning. För egen del har kommerskollegiet icke ansett sig kunna biträda den av utredningsmännen intagna ståndpunkten.

Kontrollstyrelsen har närmast yttrat sig om systembolagen. Efter en ingående redogörelse för dessa bolags verksamhet har styrelsen sammanfattningsvis framhållit följande.

Av den lämnade redogörelsen framgår, att systembolagens verksamhet är underkastad en synnerligen ingående och omfattande reglering, kontroll och revision från det allmännas sida genom kontrollstyrelsen i egenskap av statlig central tillsynsmyndighet på alkoholförvaltningens område. Alla viktigare ekonomiska ärenden hos systembolagen skola antingen avgöras av kontrollstyrelsen eller ock underställas styrelsen för godkännande. Bolagens ekonomiska verksamhet är praktiskt taget i minsta detalj bunden av lämnade föreskrifter, så att — såsom i det av systembolagens förtroendenämnd avgivna yttrandet i ärendet framhålles — varken inkomsterna eller utgifterna kunna röna något egentligt inflytande av bolagens egna åtgöranden. Även bolagens sociala verksamhet är i allt väsentligt bunden av meddelade föreskrifter, som begränsa bolagens handlingsfrihet.

Genom det sätt, varpå tillsynen över systembolagen är anordnad, bli i verkligheten alla ärenden av större vikt vid systembolagen samtidigt ärenden hos kontrollstyrelsen. Handlingarna i dessa ärenden, vilka avse prak-

tiskt taget alla områden av bolagens organisation och ekonomiska förvaltning, finnas tillgängliga hos kontrollstyrelsen och kunna närhelst så påfordras kompletteras med de ytterligare uppgifter, som äro av intresse för belysning av ärendena. Härav framgår, att riksdagens revisorer och statens sakrevision redan nu ha möjlighet att, därest de så önska, granska allt som berör systembolagens verksamhet.

Av de affärsdrivande verken ha *telegrafstyrelsen*, *järnvägsstyrelsen* och *vattenfallsstyrelsen* i princip icke haft något att erinra mot att såväl riksdagens revisorer som sakrevisionens granskningsrätt, med den i betänkan- det angivna begränsningen, utsträcktes till att omfatta jämväl de statskon- trollerade bolagen. *Domänstyrelsen* däremot har ställt sig helt avvisande till utredningens förslag. Styrelsen har därvid grundat sin ståndpunkt på ett av *AB Statens skogsindustrier* avgivet yttrande. Övriga i ärendet hörda stats- bolag, såsom *Sveriges centrala restaurangbolag*, *AB Vin- och spritcentralen*, *AB Svenska tobaksmonopolet*, *Svenska skifferoljeaktiebolaget* och *Norrbot- tens järnverk aktiebolag*, ha givit uttryck åt enahanda uppfattning.

Jämväl *fullmäktige i riksbanken* ha ansett sig böra avstyrka utredning- ens förslag. *Fullmäktige i riksgäldskontoret* åter ha anslutit sig till den av Marcus förfäktade ståndpunkten och sålunda velat tillerkänna sakrevisio- nen sådan granskningsrätt, varom nu är fråga. Mot fullmäktiges beslut har reservation avgivits av ordföranden, *f. d. generaldirektören A. Örne*, som funnit det tveksamt, huruvida granskningsrätten borde utsträckas till sak- revisionen, men däremot ansett starka skäl tala för att den statsverksamhet, som bedrivs i aktiebolagsform, icke undantoges från riksdagens revisorerers granskning.

Såsom motiv för sitt ställningstagande ha vederbörande bolagsstyrelser i allmänhet anfört synpunkter som nära sammanfalla med de av Marcus åberopade skälen mot en utvidgning av riksdagens revisorerers gransknings- rätt. Därutöver ha uttalats farhågor för att de fördelar i form av en smidig och mera obunden förvaltning, vilka åsyftats genom valet av aktiebolags- form för de statliga industriföretagen, skulle gå förlorade genom en sådan utökning av revisionskontrollen. Därvid har särskilt understrukits vikten av att affärshemligheter icke komma till obehörigas kännedom. De fördelar som skulle uppnås genom aktiebolagsformen ha i tobaksmonopolets remissytt- rande angivits på följande sätt.

Genom att organisera statlig affärsverksamhet icke som statliga ämbets- verk utan under formen av aktiebolag, vilkas aktiekapital helt eller till hu- vudsaklig del ägas av staten, ha bl. a. följande fördelar ernåtts. Företagen ha erhållit en från den egentliga statsförvaltningen fristående ställning utan- för de politiska instansernas maktområde samt fått bättre möjligheter att på lika villkor med privata affärsföretag driva verksamheten efter ekono- miska linjer. Företagsledningarna ha erhållit en friare, mindre formbunden ställning, som möjliggjort en mera affärsmässig handläggning av frågor rö- rande ny- och ombyggnad av fabriks- och andra affärslokaler, arbetsloka- lernas maskinutrustning, inköp av råvaror och förbrukningsartiklar samt den löpande affärsdriftens anordning. Tjänstemännens och arbetarnas löner ha lättare kunnat anpassas till löneutvecklingen inom den privata affärsverk-

samheten, vilket varit av särskild betydelse vid anställande i konkurrens med denna av tekniska och kommersiella experter och av arbetsledare.

I det förut omnämnda, av riksgäldsfullmäktiges ordförande särskilt av-
givna yttrandet har beträffande detta spörsmål bl. a. anförts följande.

Den offentlighetsprincip, som tillämpas beträffande den i ämbetsverks-
form bedrivna statsverksamheten, är utan gensägelse en hörnsten i svensk
folkstyrelse. Genom att en del av statsverksamheten organiseras i aktiebo-
lagsform bortfaller denna offentlighet, i de allra flesta fall utan att bärande
skäl för sekretessen kunna anföras.

Numera framställes krav på att även enskild verksamhet, åtminstone när
den drives genom aktiebolag, skall i större utsträckning än för närvarande
öppnas för allmänhetens insyn. I fråga om dessa företag är det dock aktie-
ägarna, som i första rummet bära det ekonomiska ansvaret för företagsled-
ningens åtgärder, fastän dessa åtgärder självfallet genom sina verkningar
kunna komma att beröra även utomståendes och anställdas intressen.

I ett statsföretag är det medborgarna i gemen, som i sista hand äro före-
tagets målsmän och intressenter. Det är på grund härav icke riktigt att or-
ganisera statsföretag så, att enbart ett ringa fåtal har möjlighet att skaffa
sig kännedom om ledningens beslut och åtgärder och skälen för dessa.

Det riktiga skulle enligt en av mig länge hyst och uttalad uppfattning
vara att finna en ny form för organisationen av statsföretag, en form, som
i sig förenade ämbetsverkets och aktiebolagets fördelar utan att vara behäf-
vad med någondera av dessa formers olägenheter. Det gäller att åt led-
ningen bereda den rörelsefrihet, som anses ligga i aktiebolagsformen, men
samtidigt bibehålla den offentlighet, som följer med ämbetsverksformen.
Min erfarenhet säger mig exempelvis, att de statliga ämbetsverken tack vare
bl. a. offentlighetsprincipen äro i högre grad än de statliga aktiebolagen
fria från »anknytning till de politiska instansernas maktområde» för att
bruka ett uttryck, som återfinnes i det föreliggande betänkandet.

Innan en sådan form som den nu i korthet antydda hunnit skapas för
statsföretag, synes det mig vara ett minimikrav att åt riksdagens revisorer
måtte beredas möjlighet att granska statsverksamheten, även då den drives
av helt eller delvis statsägda aktiebolag. Till en början torde denna möj-
lighet lämpligast böra begränsas till att gälla några namngivna, ur stats-
finansiell synpunkt särskilt betydelsefulla av dessa bolag för att sederme-
ra, när erfarenheten har jävat de av den ene utredningsmannen hysta far-
hågorna för ogynnsamma verkningar av riksdagens revisorers gransknings-
rätt, utsträckas till flera. Min övertygelse är, att farhågorna i fråga sakna
reell bakgrund. Några reella skador ha hittills icke orsakats av riksdagens
revisorers granskning av de stora företagen i ämbetsverksform. Varför skul-
le exempelvis de statliga monopolföretagen i aktiebolagsform vara ömtå-
ligare än de affärsdrivande ämbetsverken?

Att de aktiebolag, som inrättats av vissa ämbetsverk för att handha gren-
nar av dessas verksamhet, böra av riksdagens revisorer granskas i samband
med revisionen av vederbörande ämbetsverk synes mig rätt självklart.

Statens aktieinnehav redovisas till övervägande del på en särskild kapital-
fond, benämnd fonden för statens aktier. Vid utgången av sistförflutna bud-
getår voro på denna fond bokförda aktier till ett belopp av 359,4 miljoner
kronor och med ett nominellt värde av 286,7 miljoner kronor. Fondens över-
skott för samma budgetår uppgick till i runt tal 44,4 miljoner kronor. Övriga

Företag m. m.	Aktiekapital 1 000 kr	Därav i statens ägo 1 000 kr	Omslutning 1 000 kr	Bruttointäkter 1 000 kr	Nettovinst 1 000 kr	Styrelse				Revisorer			
						Antal ordinarie medlemmar	Därav utsedda			Antal ordinarie medlemmar	Därav utsedda		
							på bolagsstämma	direkt av Kungl. Maj:t	av annan myndighet		på bolagsstämma	direkt av Kungl. Maj:t	av annan myndighet
<i>Fonden för statens aktier.</i>													
Norrbottens järnverk AB	70 000	70 000	85 481	3 292	207	7	7	—	—	3	3	—	—
AB Jordbrukarbanken	40 000	39 886	692 698	13 061	2 043	9	9	—	—	4	3	—	¹ 1
AB Svenska tobaksmonopolet	30 000	29 000	98 231	562 230	1 665	8	4	4	—	5	1	1	² 3
AB Flygintressenter	25 000	³ 25 000	⁴ 25 000	⁴ 18 924	⁴ —9 163	7	7	—	—	3	3	—	—
Svenska skifferolje AB	21 500	21 499	33 457	5 304	— 296	7	7	—	—	3	3	—	—
AB Svensk torvförädling	5 000	5 000	10 026	1 321	52	8	8	—	—	2	2	—	—
Svenska spannmåls AB	5 000	5 000	116 644	53 969	— 49 399	7	7	—	—	3	3	—	—
Sveriges centrala restaurang AB	5 000	4 950	35 010	2 910	1 750	8	4	4	—	5	1	1	² 3
AB Ceaverken	600	596	790	1 303	3	6	6	—	—	2	2	—	—
Nya svenska stenkols AB Spetsbergen	450	450	492	44	—	2	2	—	—	2	2	—	—
AB Transitotrafik	400	400	1 596	49	26	1	1	—	—	1	1	—	—
Ruotivare gruv AB	400	396	400	1	—	2	2	—	—	2	2	—	—
Svenska penninglotteriet AB	100	100	31 369	169 152	4 383	5	5	—	—	2	2	—	—
AB Fjäråsand	100	100	394	—	—	3	3	—	—	1	1	—	—
AB Tipstjänst	45	45	19 497	66 428	19 331	5	5	—	—	2	2	—	—
Luossavaara-Kirunavaara AB	110 000	55 000	431 152	168 667	81 674	8	⁶ 8	—	—	4	⁵ 4	—	—
AB Aerotransport	50 000	⁶ 9 746	⁷ 140 935	⁷ 51 080	⁷ —11 839	14	⁸ 14	—	—	4	⁸ 4	—	—
AB Industrikredit	8 000	5 998	39 173	1 415	219	8	8	—	—	3	2	—	¹ 1
AB Atomenergi	3 500	2 000	3 910	1 397	— 16	7	3	4	—	2	2	—	—
<i>Folkpensioneringsfonden.</i>													
AB Vin- & spritcentralen	15 000	14 600	142 507	32 346	27 134	8	4	4	—	5	1	1	³ 3
AB Kurortsverksamhet	501	501	850	1 939	—	5	1	—	⁴ 4	2	1	—	¹ 1
<i>Statens järnvägars fond.</i>													
G D G Biltrafik AB	5 000	5 000	25 627	21 183	—	6	6	—	—	3	3	—	—
Svenska lastbil AB	1 000	1 000	7 156	1 032	—	5	5	—	—	2	2	—	—
AB Gävle vagnverkstad	950	950	2 256	277	—	3	3	—	—	2	2	—	—
Sv. rederi AB Öresund	800	800	2 249	1 008	82	4	4	—	—	2	2	—	—
AB Trafikrestauranger	375	375	2 046	11 785	136	5	2	3	—	3	1	2	—
AB Svenska godscentraler	3 000	1 471	9 400	1 495	178	5	5	—	—	2	1	1	—
Kalmar verkstads AB	860	642	6 022	811	219	5	5	—	—	3	3	—	—

AB Landtransport	600	266	1 654	198	1	5	5	—	—	2	2	—	—
AB Nordisk biltjänst	175	77	455	97	13	5	5	—	—	2	2	—	—
AB Dissousgas	150	75	578	168	29	4	4	—	—	2	2	—	—
<i>Statens vattenfallsverks fond.</i>													
Motala ströms kraft AB	2 347	2 347	9 934	1 374	168	5	5	—	—	2	2	—	—
Råneå elektr. kvarn AB	150	148	1 190	424	3	5	5	—	—	2	2	—	—
Gottne-Yttersels elektr. AB	135	133	382	39	7	3	3	—	—	2	2	—	—
Vilhelmina elektr. kraft AB	116	107	363	143	4	5	5	—	—	2	2	—	—
Bergeforsens kraft AB	1 800	1 080	6 285	788	—	5	4	1	—	3	3	—	—
AB Kattstrupeforsen	4 500	2 475	18 405	1 409	225	5	2	1	¹⁰ 2	3	3	—	—
AB Umeforsen	1 500	750	1 500	11	—2	5	4	1	—	2	2	—	—
<i>Domänverkets fond.</i>													
AB Statens skogsindustrier	22 000	22 000	84 816	14 061	1 080	5	3	2	—	3	2	1	—
<i>Dotterbolag till Sveriges centrala restaurang AB.</i>													
Stockholmsdistriktets allmänna restaurang AB	2 000	1 980	21 791	29 330	861	5	¹¹ 5	—	—	2	¹² 2	—	—
Västsveriges allmänna restaurang AB	1 000	980	10 920	14 849	734	5	¹¹ 5	—	—	2	¹² 2	—	—
Östra Sveriges allmänna restaurang AB	500	480	3 213	5 450	561	5	¹¹ 5	—	—	2	¹² 2	—	—
Skånes allmänna restaurang AB	1 100	1 080	3 887	4 741	10	5	¹¹ 5	—	—	2	¹² 2	—	—
Bergslagens allmänna restaurang AB	250	230	1 861	3 800	112	5	¹¹ 5	—	—	2	¹² 2	—	—
					+ 142 911								
Summa	440 904	334 718	2 131 602	1 269 305	—	—	—	—	—	—	—	—	—
					— 70 715								

¹ Av bank- och fondinspektionen.² Av riksgäldsfullmäktige.³ Avser ställningen per den 30 juni 1950.⁴ Avser räkenskapsåret den 1 januari 1948—den 30 juni 1949, varunder rörelse dock endast bedrivits under tiden den 1 januari—den 30 juni 1948.⁵ Ena hälften för statens och andra hälften för de enskildas aktier, vilka innehas av Grängesbergsbolaget. Statens styrelseledamöter tillsätta dessutom en jourhavande revisor.⁶ AB Flygintressenter innehar dessutom aktier till ett belopp av 15 254 000 kronor, varför staten sålunda äger halva aktiekapitalet i bolag et.⁷ Avser räkenskapsåret den 1 januari 1948—den 30 juni 1949, varunder rörelse dock endast bedrivits under tiden den 1 juli 1948—den 30 juni 1949.⁸ Ena hälften för statens och andra hälften för de enskildas aktier. Styrelsens ordförande väljes bland de av staten utsedda styrelseledamöterna.⁹ Av fullmäktige för folkpensioneringsfonden.¹⁰ En av vattenfallsstyrelsen och en av Östersunds elektriska AB.¹¹ Fyra av centrala restaurangbolaget och en av de enskilda aktieägarna.¹² Den ene av revisorerna väljes av centrala restaurangbolaget, som förbundit sig att därtill utse den av Kungl. Maj:t förordnade revisorn i nämnda bolag.

av staten eller något dess organ innehavda aktier redovisas på folkpensioneringsfonden och de olika affärsverksfonderna. Understundom ingå dessutom bland de statsägda bolagens tillgångar aktier i dotterbolag eller andra företag.

Närmare uppgifter angående storleken i varje särskilt fall av här ifrågasvarande bolags aktiekapital, omslutning, nettovinst m. m. återfinnas i förestående tablå. Uppgifterna, vilka delvis anknyta till den i revisionsutredningens betänkande (s. 25—27) intagna förteckningen över statskontrollerade aktiebolag i vårt land, avse det räkenskapsår som avslutats under eller i och med utgången av kalenderåret 1949. Vissa bolag, i vilka det statliga aktieinnehavet uppgår till ytterst obetydliga belopp, ha ej medtagits i tablån. I detta sammanhang må därjämte erinras om att innevarande års riksdag anvisat dels 12 miljoner kronor för aktieteckning i det nybildade AB Statsgruvor, dels 30 miljoner kronor för ytterligare aktieteckning i den statliga affärsbank, vartill Jordbrukarbanken avses skola omvandlas.

Såsom av sammanställningen framgår, utses huvudparten av vederbörande styrelseledamöter på bolagsstämma i vanlig ordning, medan Kungl. Maj:t i ett mindre antal fall förbehållit sig rätten att direkt tillsätta vissa ledamöter. Åtskillnaden härvidlag saknar dock i praktiken egentlig betydelse, i den mån bolagens aktiestock helt eller till övervägande del innehas av staten. I sådana fall utövas nämligen beslutanderätten å bolagsstämman av vederbörande departementschef. En motsvarande ställning intages av respektive verksstyrelser, då fråga är om bolag, vilkas aktiekapital i enahanda utsträckning redovisas på de olika affärsverksfonderna. Sistberörda förhållande har lett till att verksstyrelsernas och bolagsstyrelsernas ledamöter ofta äro i betydande omfattning identiska. Enligt publikationen Svenska Aktiebolag 1949/50 bestå sålunda styrelserna för de fem bolag, vilkas aktiestock helt innehas av statens järnvägar, till över 90 procent av personer som äro antingen ledamöter av järnvägsstyrelsen eller tjänstemän inom denna underställda distriktsförvaltningar. Inom samtliga här avsedda företag utom ett bekläder järnvägsstyrelsens chef samtidigt posten som styrelseordförande. Nämnas må därjämte, att i visst fall en sådan bolagsstyrelses förvaltning granskas av två revisorer, av vilka den ene är byråchef inom nyssnämnda verksstyrelse.

I detta sammanhang torde böra erinras om att revisionen av AB Svenska tobaksmonopolet, AB Vin- och spritcentralen samt Sveriges centrala restaurangaktiebolag fått en speciell utformning. Såsom av den ovanstående sammanställningen framgår, granskas vart och ett av dessa bolag av fem revisorer, av vilka en utses av Kungl. Maj:t, en av de enskilda aktieägarna och tre av riksgäldsfullmäktige. Den förstnämnde är jourhavande revisor och har vid sin granskning att följa särskild, av Kungl. Maj:t utfärdad instruktion. Bortsett från att i bolagsordningen för AB Trafikrestauranger intagits stadgande om att jämväl riksdagens revisorer äro berättigade att granska bolagets förvaltning och räkenskaper, gälla för revisionen av övriga i nyssberörda förteckning upptagna bolag icke några speciella föreskrifter utöver aktiebolagslagens bestämmelser härutinnan. De allmänna uppgifter som enligt

dessa bestämmelser ankomma på vederbörande bolagsrevisorer ha i en kommentar till nu gällande lag (Stenbeck, Wijnbladh, Nial: Den nya aktiebolagslagen, Stockholm 1947, s. 411 f.) angivits på följande sätt.

Beträffande förvaltningen har nya lagen anknutit till den naturliga arbetsfördelning inom styrelsen, som den ekonomiska utvecklingen i vårt land medfört och som huvudsakligen innebär att den löpande förvaltningen delegeras till en verkställande direktör. Där verkställande direktör finnes, kommer härigenom den omedelbara övervakningen över honom och hans handhavande av den löpande förvaltningen att åligga styrelsen. I övrigt skall kontrollen över styrelsens och verkställande direktörs förvaltning och redovisning tillkomma revisorerna, som därvid ha att tillse ej blott att bolagets och aktieägarnas bästa behörigen iakttages utan också att överträdelse ej sker av de i aktiebolagslagen eller bolagsordningen givna bestämmelser, som avse att skydda bolagsborgenärernas, annan tredje mans och det allmännas intressen.

Liksom enligt förut gällande rätt skola revisorerna granska ej blott bolagets räkenskaper utan även bolagsledningens förvaltning. Det ligger i sakens natur, att denna förvaltningsgranskning icke betyder, att revisorerna äga tillvälla sig inflytande över förvaltningen. Granskningen skall väsentligen gå ut på att förebygga eller upptäcka olagliga eller eljest oförsvärliga förvaltningsåtgärder. Den ekonomiska lämpligheten av förvaltningsåtgärder tillkommer det icke revisorerna att kritisera, i vidare mån än då åtgärderna kunna tänkas föranleda dechargevägran och skadeståndstalan eller eljest framstå såsom pliktöverträdelser eller pliktförsummelse från bolagsledningens sida. Vid bedömningen av förvaltningsåtgärder måste naturligtvis revisorerna beakta de förhållanden, som förelågo vid tiden för åtgärdernas vidtagande, och uppenbarligen böra revisorerna vid sin förvaltningsgranskning över huvud framgå med urskiljning.

Såsom ovan framhållits ha riksdagens revisorer endast i ett fall direkt tillerkänts befogenhet att granska av staten eller visst statsorgan ägt bolag. Under vissa speciella omständigheter kunna emellertid även andra bolag av här avsett slag göras till föremål för granskning från revisorernas sida. Genom kungörelsen 1949: 357 har sålunda föreskrivits skyldighet för den som åtnjutit understöd av statsmedel att till riksdagens revisorer avgiva redogörelse för användningen av sådant understöd. Här om stadgas i 2 § nämnda kungörelse följande.

Den, som åtnjutit understöd av statsmedel, så ock den, som enligt vad därom finnes särskilt stadgat mottagit sådant understöd för att till annan förmedla detsamma, är, vare sig understödet skall återbetalas eller icke, skyldig att efter anmodan av riksdagens revisorer till dessa avgiva en detaljerad och, såvitt möjligt, av verifikationer bestyrkt redogörelse för hur understödet av honom använts. Har den redovisningsskyldige fört räkenskaper, varav fullständiga upplysningar om understödets användning kunna inhämtas, äge han i stället fullgöra redovisningsskyldigheten genom att bereda revisorerna tillfälle att taga del av räkenskaperna med tillhörande verifikationer, protokoll och andra handlingar.

Redovisningsskyldighet, som nu sagts, åligger icke enskild person beträffande understöd, avsett till bestridande av hans eller hans familjs personliga utgifter, ej heller utländsk medborgare eller utländsk institution eller sammanslutning beträffande understöd för internationellt ändamål.

Är eller varder för visst fall föreskrivet, att redovisningsskyldighet inför riksdagens revisorer icke skall föreligga eller skall fullgöras i annan ordning än här ovan sagts, lände det till efterrättelse.

Bland de helt eller delvis statsägda bolag, som under sistförflutna budget-år åtnjutit sådant understöd varom nu är fråga, må nämnas AB Aerotransport, Svenska spannmålsaktiebolaget, AB Ceaverken, Svenska skifferoljeaktiebolaget m. fl. Jämväl de såsom särskilda bolag organiserade kungl. teatern, i vilka staten dock icke tillskjutit något aktiekapital, kunna genom förberörda bestämmelser göras till föremål för granskning från riksdagens revisorers sida. Av kontrollstyrelsens ovan återgivna remissyttrande framgår vidare, att riksdagens revisorer äga möjlighet att granska allt som berör systembolagens verksamhet. Enligt vad telegrafstyrelsen i samband med behandlingen av revisionsutredningens betänkande framhållit, torde nu avsedd granskningsrätt tillkomma riksdagens revisorer även i fråga om AB Radiotjänst.

Revisorernas uttalande. Alltsedan början av 1920-talet har i olika sammanhang frågan om en utsträckning av revisorernas granskningsrätt upptagits till behandling, dock utan att leda till något praktiskt resultat. Senast har 1947 års riksdag, med understrykande av vad 1944 års riksdag uttalat i ämnet, anhållit att Kungl. Maj:t ville snarast vidtaga sådana åtgärder som medgäve rätt för revisorerna att förvaltningsmässigt granska samtliga de aktiebolag som helt eller delvis ägas av staten. Frågan har sedermera varit föremål för prövning i samband med en av särskilda sakkunniga verkställd utredning, varvid dock, såsom av den lämnade redogörelsen framgår, enighet icke kunnat nås mellan de båda utredningsmännen. Jämväl vid remissbehandlingen av de sakkunnigas betänkande ha delade meningar yppats rörande lämpligheten av att i nu berörda hänseende tillerkänna revisorerna vidgad granskningsrätt. Någon framställning i ämnet har icke avlåtits till årets riksdag, varför frågan sålunda ännu en gång skjutits på framtiden.

Att så skett är enligt revisorernas mening ägnat att — icke minst ur principiella synpunkter — ingiva betänkligheter. Revisorerna ha därför funnit skäl föreligga att ånyo upptaga frågan till behandling.

Revisorerna vilja inledningsvis erinra om riksdagsordningens stadgande, att revisorerna skola enligt regeringsformen och särskild instruktion granska bl. a. statsverkets tillstånd, styrelse och förvaltning. Härtill torde hänsyn ha tagits, då 1944 års riksdag i sin tidigare omnämnda skrivelse nr 331 uttalat, att anledning synes saknas att undandraga den i aktiebolagsform bedrivna statliga verksamheten, vilken i realiteten utgjorde en del av den offentliga förvaltningen, revisorernas granskningsrätt. Emellertid har å andra sidan gjorts gällande, att tillräcklig grund icke förefinnes för uppfattningen att de statskontrollerade bolagen skulle utgöra en del av den offentliga förvaltningen. Ur strängt formell synpunkt synes väl också en viss tveksamhet härvidlag förklarlig. I förevarande sammanhang måste dock enligt revisorernas mening även andra omständigheter beaktas än den olikhet i fråga om organisation och arbetsformer, som föreligger emellan, å ena sidan, statlig ämbetsförvaltning i sedvanlig bemärkelse, och, å andra sidan, genom aktiebolag bedriven statlig verksamhet. Problemets kärnpunkt torde vara

vad som rätteligen bör förstås med uttrycket »statsverket». Detta begrepp preciseras icke närmare vare sig i grundlagarna eller i revisorernas instruktion. Enligt § 58 regeringsformen skall emellertid Konungen årligen för riksdagen uppvisa statsverkets tillstånd i alla dess delar, till inkomster och utgifter, fordringar och skulder. Uppenbart är vidare, att utfallet av den i bolagsform bedrivna statliga verksamheten — liksom över huvud taget omfattningen av de finansiella förpliktelser statsmakterna åtaga sig genom anvisande av medel för aktieteckning i företag av här avsett slag — måste i hög grad påverka »statsverkets tillstånd», sådant detta angivits enligt nyssnämnda stadgande. Redan av mera formella skäl lärer sålunda med fog kunna hävdas, att till »statsverket» böra hänföras jämväl de statliga bolagen. Ett reellt betraktelsesätt, som lägger tyngdpunkten vid den hithörande verksamhetens faktiska innebörd, ger ytterligare stöd åt en sådan uppfattning.

Riktigheten härav framträder särskilt klart i fråga om tobaksmonopolet samt vin- och spritcentralen. Liksom beträffande de kontrollstyrelsen helt underställda systembolagen har avsikten här varit icke att bedriva statlig affärsverksamhet i konkurrens med enskilda företag utan att, å ena sidan, befrämja vissa sociala och nykterhetspolitiska strävanden och att, å andra sidan, tillföra statskassan vissa inkomstmedel. I sistnämnda avseende torde ifrågavarande bolag närmast kunna betraktas som organ för uppbörderna av de indirekta skatter som pålagts tillverkningen och konsumtionen av tobak, spritdrycker och vin. Rent principiellt hade hinder givetvis icke mött att för denna uppbörd välja en annan organisation, vilken direkt anknutit till de inom den reguljära statsförvaltningen allmänt tillämpade formerna. Någon anledning att i sak avgränsa monopolbolagen från övrig statsverksamhet torde således icke föreligga. I förevarande sammanhang må därjämte beaktas den stora betydelsen ur statsfinansiell synpunkt av här avsedda inkomstmedel, vilka för innevarande budgetår beräknats till ett totalt belopp av 1 016 miljoner kronor eller 23,5 procent av samtliga skatter. Den granskning av riksstatens inkomstsida, som revisorerna ha att verkställa, måste också bliva mycket ofullständig, så länge kontrollmöjligheterna på förevarande område begränsas i den omfattning som f. n. är fallet. Då, såsom ovan antytts, vin- och spritcentralen samt de statskontrollerade systembolagen anförtrotts viktiga uppgifter inom ramen för den av statsmakterna beslutade nykterhetspolitiken och resultatet av denna har direkt statsekonomiska konsekvenser, synes en granskning av bolagens verksamhet jämväl utifrån denna speciella utgångspunkt vara av värde. Vad nu sagts gäller även det centrala restaurangbolaget och dettas olika dotterföretag. Att de nu berörda bolagen i likhet med vissa andra statliga organ äro underkastade speciell revision förminskar självfallet icke behovet av en granskning ur de mera allmänna synpunkter som riksdagens revisorer ha att anlägga.

Vad därefter angår de å statens affärsverksfonder redovisade aktiebolagen torde böra framhållas, att dessa bolag i allmänhet äro anförtrodda arbetsuppgifter som ligga helt inom ramen för den av respektive affärsverk be-

drivna ekonomiska verksamheten. Att i dessa fall bolagsformen kommit till användning kan sålunda understundom bero på rena tillfälligheter. Såsom exempel härpå må nämnas, att den till statsbanenätet knutna biltrafikrörelsen endels drives i statens järnvägars egen regi och endels omhänderhaves av i förhållande till järnvägsstyrelsen formellt fristående företag utan att likväl någon principiell skillnad förefinnes mellan dessa båda slag av affärsdrift. Omfattningen av ett dotterbolags rörelse kan även i vissa fall direkt påverka vederbörande affärsverks finansiella ställning. Erinras må sålunda att domänverket har att förse AB Statens skogsindustrier med erforderliga förlagsmedel. Kungl. Maj:ts av innevarande års riksdag godkända förslag om ytterligare höjning av domänverkets rörelsekapital har också bl. a. motiverats med det utökade medelsbehov som uppstått för verket på grund av nyssnämnda bolags starka utveckling. Mot bakgrunden av nu anförda omständigheter synes det uppenbart, att ur saklig synpunkt lika starka skäl föreligga att hänföra affärsverkens dotterbolag som affärsverken själva till »statsverket», då de förra i allt väsentligt måste sägas utgöra en integrerande del av de senares ekonomiska förvaltningsverksamhet. Med hänsyn härtill framstår det emellertid såsom orimligt, att revisorerna icke skola äga befogenhet att granska dessa företag. Problemet har därjämte en förvaltningsrättslig sida, som hittills ägnats alltför ringa uppmärksamhet. Beaktas bör nämligen, att här ifrågavarande bolagsstyrelser i allmänhet bestå av personer som samtidigt ingå såsom ledamöter i vederbörande verkstyrelser. Understundom är detta fallet även med de å bolagsstämma utsedda revisorerna. En personalunion av detta slag leder emellertid till en administrativ dualism, som svårigen låter sig förena med de för den svenska statsförvaltningen grundläggande principerna. Av en verkschef, som även bekläder posten som ordförande i ett underställt dotterbolags styrelse och i denna sin dubbla förtroendeställning har att handlägga ärenden, vilka sakligt sett intimt hänga samman även om de prövas i olika former, kan sålunda i ena fallet utkrävas vanligt ämbetsmannaansvar, i andra fallet däremot icke. Försåvitt vissa grenar av affärsverkens rörelse alltjämt anses böra bedrivas i bolagsform, torde emellertid verkningarna av denna dualism åtminstone delvis kunna hävas genom att revisorernas granskningsrätt utsträcker till att omfatta jämväl ifrågavarande företag.

Till skillnad från monopolbolagen och affärsverkens dotterbolag bilda övriga statliga aktiebolag icke någon utåt klart avgränsad grupp. Dessa bolag kännetecknas dock i allmänhet därav, att de i konkurrens med andra företag utöva viss ekonomisk verksamhet på grundval av sedvanliga affärsmässiga principer. Denna omständighet har anförts som bevis för att det i dessa fall skulle vara fråga om arbetsuppgifter av principiellt annan karaktär än de som normalt åvila de statliga förvaltningsorganen. Den affärsmässiga driften som sådan kan emellertid i detta sammanhang icke tillmätas någon avgörande betydelse. Ekonomisk verksamhet av här åsyftat slag bedrives ju även av de statliga affärsverken, vilka visserligen erhållit en från de för i huvudsak rent administrativa uppgifter inrättade ämbetsverken något

avvikande organisation men det oaktat i bl. a. revisionshänseende intaga en med dessa likartad ställning. Häremot kan måhända genmälas, att affärsverken till skillnad från de statsägda industribolagen inneha en faktisk monopolställning inom respektive verksamhetsområden. Detta gäller dock icke i fråga om exempelvis domänverket och vattenfallsverket och har tills för kort tid sedan ej heller gällt beträffande statens järnvägar. Det torde även böra erinras därom, att vid olika tillfällen förslag framförts om affärsverkens omvandling till aktiebolag. Revisorerna anse sig i detta sammanhang sakna anledning att närmare dryfta frågan om de statliga företagsformerna; uppenbart är under alla förhållanden, att en eventuell förändring av detta slag icke rimligtvis kan medföra, att affärsverken skulle förlora sin hittillsvarande karaktär såsom integrerande delar av »statsverket». Men om härvidlag själva organisationsformen är av underordnad betydelse för nu avhandlade spörsmål, är detta fallet även i fråga om övriga statsägda företag. De ekonomiska konsekvenserna för statsverket bliva ju i princip desamma, vare sig investeringar göras i någon affärsverksfond eller i exempelvis Svenska skifferoljeaktiebolaget. I båda fallen är det ytterst riksdagen som får svara för de därmed förbundna finansiella förpliktelserna. Vad sistnämnda företag beträffar torde böra erinras om att såväl 1948 som 1949 års riksdagar haft att på grundval av mycket detaljerade uppgifter om bolagets ekonomiska förhållanden m. m. taga ställning till frågan om den fortsatta utbyggnaden av skifferoljeverket vid Kvarntorp. Jämväl innevarande år har proposition i ämnet avgivits, varvid riksdagen bl. a. beretts tillfälle att uttala sig rörande dispositionen av de medel som av 1949 års riksdag anvisats till förnyelse av de ifrågavarande anläggningarna. Motsvarande redogörelser ha lämnats i de propositioner, på vilka riksdagen grundat sina beslut om kapitalinvesteringar i andra statliga bolag. Därest hänsyn tages till nu i korthet antydda sakförhållande, lär knappast med fog kunna göras gällande att de statliga bolagen, till skillnad från exempelvis de affärsdrivande verken, skulle utgöra en från statsverksamheten i övrigt helt artschild kategori. Revisorerna vilja jämväl erinra om att 1947 års riksdag, i samband med behandlingen av propositionen nr 107 angående anslag till aktieteckning i aktiebolaget Aerotransport, bl. a. ansett sig ur principiell synpunkt böra framhålla angelägenheten av att nyinvesteringar av den storleksordning, varom i detta fall vore fråga, underställdes statsmakternas prövning, innan bindande beslut fattades. Vad här sagts syntes riksdagen böra iakttagas icke blott i fråga om investeringar, som avsåges skola finansieras genom ökning av aktiekapitalet, utan jämväl i de fall, då finansieringen avsåges skola ske genom lån ur en statlig lånefond och denna för lånebehovets tillgodoseende behövde tillföras nytt kapital.

Av det nu anförda torde framgå, att de statliga bolagen icke endast ur mera formella synpunkter utan även med hänsyn till den faktiska innebörden av den av ifrågavarande bolag bedrivna verksamheten äro att hänföra till »statsverket». I principiellt avseende lära därför icke några bärande skäl

kunna anföras gentemot tanken, att revisorererna tillerkännas granskningsrätt jämväl beträffande dessa företag.

De farhågor rörande följderna av en dylik utsträckning av revisorerernas granskningsrätt, vilka kommit till uttryck i såväl förutnämnda betänkande som vissa remissyttranden, synas även sakna fog. Då sålunda gjorts gällande, att därigenom i bolagens organisation skulle införas en faktor, som inriktades på andra frågor än de för bolagen väsentliga uppgifterna av kommersiell och ekonomisk natur, måste väl med ett sådant uttalande avses antingen att revisorererna icke skulle förstå innebörden av det speciella ändamål som den ifrågavarande verksamheten har att tillgodose eller också att de vid sin granskning skulle vägledas av sakligt sett ovidkommande syften. Ohållbarheten i ett dylikt påstående torde ligga i öppen dag. Utgångspunkten för revisorerernas bedömande av vederbörande bolagsledningars åtgärder måste självfallet bliva densamma som i fråga om all statlig affärsdrift, nämligen önskemålet om en i rationella och ekonomiskt ändamålsenliga former bedriven verksamhet. Därest så skulle visa sig lämpligt eller erforderligt, förefinnes intet hinder att vid en sådan granskning anlitas speciell expertis. Det ligger vidare i sakens natur, att därvid icke kan bortses från att de statliga bolagen arbeta under andra former än den ämbetsmässigt organiserade förvaltningen. Samtidigt måste emellertid hållas i minnet, att den här ifrågavarande verksamheten icke är något självändamål utan tjänar ett bestämt syfte, för vilket statsmakterna ytterst bära ansvaret. Att riksdagen genom sina revisorer beredes tillfälle att i efterhand bilda sig en uppfattning om i vad mån förvaltningen av dessa bolag handhafs efter affärsmissiga principer, lärer därför icke kunna anses medföra någon obehörig begränsning av vederbörande bolagsledningars handlingsfrihet. Lika uppenbart är att en granskning av detta slag icke skulle innebära något ingripande i bolagens löpande skötsel. Att finna en med hänsyn till de avhandlade frågornas speciella natur lämplig form för offentliggörande av eventuella erinringar från revisorerernas sida torde ej heller erbjuda några större svårigheter. Vad särskilt sekretessfrågan beträffar må erinras om att revisorererna samt de vid revisionen biträdande redan enligt gällande instruktion äro skyldiga att »hålla tyst och förtegat vad enligt riksdagens beslut eller ingångna avtal eller för övrigt enligt sakens natur bör vara tyst rörande enskildas affärsförhållanden till kronan, riksbanken eller riksgäldskontoret». En motsvarande bestämmelse rörande de statliga bolagens speciella affärsangelägenheter kan självfallet intagas i revisorerernas instruktion.

I förevarande sammanhang torde med några ord även böra beröras den ordinarie bolagsrevisionens uppgifter. Såsom från skilda håll påpekats, har genom den nya aktiebolagslagen denna revision otvivelaktigt beretts en starkare ställning än vad som tidigare varit fallet. I allt väsentligt har dock revisionen bibehållit sin karaktär av rent kameralt kontrollorgan. Av den i det föregående lämnade redogörelsen framgår sålunda, att granskningen av vederbörande bolagslednings förvaltning huvudsakligen skall syfta till att förebygga eller upptäcka olagliga eller eljest oförsvarliga förvaltningsåtgär-

der. Däremot tillkommer det icke bolagsrevisorerna att ingå i kritik av ändamålsenligheten ur ekonomisk synpunkt av vidtagna åtgärder, i vidare mån än då åtgärderna kunna tänkas föranleda dechargevägran och skadeståndstalan eller eljest framstå såsom pliktöverträdelser eller pliktförsummelser från bolagsledningens sida. Inom bolagsrevisionens ram finnes sålunda icke utrymme för någon sakrevision av det slag som riksdagens revisorer bedriva. Därav följer även att ett medgivande åt revisorerna att granska de statsägda bolagen icke skulle medföra några egentliga risker för kompetenskonflikter eller dubbelarbete, då ju revisorerna väsentligen skulle inrikta sin uppmärksamhet på spörsmål rörande den ekonomiska ändamålsenligheten av vidtagna förvaltningsåtgärder. Någon fortlöpande granskning av den speciella natur som ankommer på bolagsrevisionen kan det heller icke bli tal om utan allenast om vissa undersökningar i den mån särskilda omständigheter därtill föranleda. Förslaget att utsträcka revisorernas granskningsrätt till de statsägda bolagen har sålunda närmast till syfte att bereda riksdagen möjlighet till insyn i företag, vilka representera ett direkt intresse ur statsekonomisk synpunkt. En dylik anordning är heller icke, såsom från vissa håll påståtts, oförenlig med gällande bolagsrätt. Erinras må sålunda, att i bolagsordningen för AB Trafikrestauranger finnes intaget ett stadgande om rätt för riksdagens revisorer att granska bolagets förvaltning och räkenskaper.

Enligt revisorernas mening torde slutligen böra beaktas, att alltsedan vårt nuvarande statsskicks tillkomst en betydande åsiktsförskjutning ägt rum beträffande frågan om den offentliga företagarverksamheten. Medan enligt äldre betraktelsesätt statens huvudsakliga uppgift borde vara att sörja för rättsvården, försvaret, undervisningen och liknande angelägenheter, har i våra dagar den uppfattningen brutit igenom att staten bör ingripa reglerande jämväl på det sociala och ekonomiska livets områden, om också delade meningar råda rörande den lämpliga omfattningen och utformningen av sådana åtgärder. Det är icke minst mot bakgrunden av denna ändrade uppfattning som tillkomsten av de statsägda bolagen bör bedömas. I den mån här ifrågavarande utveckling fortskrider och statens ekonomiska förvaltning därmed i allt större utsträckning koncentreras till företag i bolagsform, skulle emellertid — vid ett samtidigt bibehållande av nu tillämpade revisionsprinciper — den av riksdagen genom dess revisorer utövade kontrollen över statsverksamheten betänkligt försvagas. Att revisorerna skulle vara beaktagna granskningsrätten beträffande de statsägda bolagen framstår som särskilt orimligt mot bakgrunden av de nu aktuella strävandena att bereda det allmänna vidgad insyn i det enskilda näringslivets ekonomiska förhållanden (jfr sålunda propositionen 1950: 48 och riksdagens skrivelse 1950: 86). Man må därjämte beakta, att inom ett privat bolag, där aktiestocken i allmänhet är fördelad på ett flertal händer, olika meningsriktningar äga möjlighet att göra sin uppfattning gällande i fråga om styrelsens förvaltning. I aktiebolagslagen ha i sådant syfte intagits föreskrifter om att minoritetsgrupper under vissa angivna villkor skola ha rätt att bli representerade i bolags-

revisionen. Inom de företag däremot, där staten helt eller till övervägande del innehar aktiestocken, är beslutanderätten å bolagsstämma helt förbehållen vederbörande departementschef, som ju på statens vägnar ensam företräder aktieägarintresset. Mången gång torde dennes mening inhämtas jämväl i vad avser företagets löpande skötsel. Uppenbart är att ett dylikt system, därest en mera allsidig bedömning av hithörande spörsmål skall bliva möjlig, behöver kompletteras med en granskning av de statliga bolagens verksamhet från riksdagens sida.

Med hänsyn till den förevarande frågans betydelse i såväl principiellt som praktiskt avseende finna revisorerna angeläget, att densamma utan dröjsmål bringas till sin lösning.

§ 23.

Redovisningen av viss kronan tillhörig egendom.

Enligt den mellan svenska staten och Luossavaara-Kiirunavaara AB m. fl. den 7 mars och den 29 juni 1907 träffade överenskommelsen skulle nämnda bolag per den 1 januari 1908 — såsom vederlag för överlåtelse till bolaget av svenska staten tillhöriga andelar i vissa utmål och gruvor ävensom upplåtande av vissa nyttjanderätter och ställande av vissa statliga garantier — till staten överlämna, bland annat, samtliga aktier i Mertainens gruvaktiebolag till ett nominellt belopp av 5 miljoner kronor. Med anledning härav bemyndigades statskontoret jämlikt kungl. brev den 31 december 1907 att å statens vägnar mottaga och förvara ifrågavarande aktier samt föranstalta om lyftande för statens räkning av blivande utdelning. I underdånig skrivelse den 14 augusti 1913 anhöll statskontoret om föreskrift angående det värde, vartill dessa aktier borde upptagas i rikshuvudboken för år 1912. Till besvarande härav meddelades i kungl. brev den 22 augusti 1913, att särskilt värde tills vidare icke skulle åsättas aktierna i Mertainens gruvaktiebolag.

I underdånig skrivelse den 15 januari 1942 återkom statskontoret till förevarande spörsmål och erinrade därvid om att för det dåvarande icke heller aktierna i Ruotivare gruvaktiebolag, till vilkas förvärv 1939 års riksdag anvisat ett reservationsanslag av 250 000 kronor, voro redovisade såsom tillgång för staten. Skrivelsen utmynnade i en hemställan om att Kungl. Maj:t ville meddela föreskrifter angående den räkningsmässiga redovisningen av statens aktieinnehav i förbemälda båda gruvbolag. I anledning härav föreskrevs genom kungl. brev den 29 januari 1943, att statens aktier i Ruotivare gruvaktiebolag skulle bokföras under fonden för statens aktier till ett värde av tillhoppa 100 kronor, medan framställningen i övrigt icke föranledde någon Kungl. Maj:ts åtgärd.

Av den för Mertainens gruvaktiebolag gällande bolagsordningen framgår, att bolagets ändamål är att bearbeta, förädla eller på annat sätt tillgodogöra sig malmer och mineralier, att uppköpa och försälja malm, att utöva förlags-

och rederirörelse samt att utöva annan därmed sammanhängande verksamhet ävensom att eventuellt självt idka eller genom förvärvande av andelar eller aktier i gruvor eller bolag deltaga i idkande av gruvdrift eller annan sådan verksamhet, vartill beskaffenheten hos bolaget tillhörande egendomar eller med bolaget förbundna gruvor eller bolag kan giva anledning eller som bolaget eljest anser för sig lämpligt. Bolaget, som äger vissa gruvfält i Norrbotten, har dock aldrig idkat någon gruvdrift i egentlig mening. Malmbrytning får enligt 1927 års malmavtal icke förekomma annat än för försäljning av malmen inom landet.

Enligt 1949 års bokslut balansera bolagets tillgångar och skulder på ett belopp av 5 001 795 kronor 11 öre. Anläggningstillgångarna äro i balansräkningen upptagna till sammanlagt 4 992 546 kronor, varav 4 949 500 kronor avse gruvor, 38 046 kronor fastigheter, byggnader och inventarier samt 5 000 kronor aktier.

I detta sammanhang torde få nämnas, att styrelsen för Norrbottens järnverk AB i skrivelse till chefen för handelsdepartementet den 25 oktober 1950 bl. a. hemställt, att bolaget måtte få förvärva aktierna i Mertainens gruvaktiebolag för en köpeskilling motsvarande deras nominella värde, 5 miljoner kronor, och mot likvid av aktier i Norrbottens järnverk AB. Styrelsen har vidare uttalat att bolagets malmfråga icke slutgiltigt kunde lösas, förrän järnverket utom leveranserna från LKAB även kunde förfoga över malm från egna gruvfyndigheter. De fyndigheter som tillhörde Mertainens gruvaktiebolag skulle enligt styrelsens mening i stort sett motsvara järnverkets behov.

1947 års luftfartsutredning föreslog i sitt den 28 november 1948 avgivna betänkande, att de av Aktiebolaget Aerotransport (gamla ABA) och Svensk Interkontinental Lufttrafik Aktiebolag (SILA) bedrivna rörelserna skulle i enlighet med närmare utarbetade kontraktsförslag sammanföras i ett företag. Vid ifrågavarande tidpunkt innehades 99,08 procent av gamla ABA:s till 25 miljoner kronor uppgående aktiekapital av staten, medan återstoden, motsvarande ett nominellt belopp av 230 000 kronor, var fördelat på olika enskilda intressenter. Aktiekapitalet i det helt privatägda SILA utgjorde 24 miljoner kronor.

Sedan Kungl. Maj:t i huvudsaklig överensstämmelse med det av luftfartsutredningen avgivna betänkandet framlagt proposition i ämnet (1948: 176), bemyndigade riksdagen Kungl. Maj:t att med av departementschefen i statsrådsprotokollet över kommunikationsärenden för den 5 mars 1948 förordade ändringar godkänna vid statsrådsprotokollet fogat förslag till avtal mellan gamla ABA och SILA om sammanförande av den svenska reguljära luftfarten i ett företag samt att med sistnämnda bolag träffa avtal i ämnet. Det nybildade bolagets firma skulle vara Aktiebolaget Aerotransport (nya ABA).

Avtal mellan gamla ABA och SILA samt mellan svenska staten och SILA undertecknades den 5 maj 1948. Båda avtalen godkändes av Kungl. Maj:t

den 14 maj 1948. Enligt de sålunda träffade överenskommelserna skulle nya ABA ha ett aktiekapital av högst 60 miljoner kronor, fördelat på två serier A och B å vardera lägst 25 och högst 30 miljoner kronor. A-aktierna skulle innehas av svenska staten eller gamla ABA eller av staten utsedda personer, medan B-aktierna skulle innehas av enskilda. Gamla ABA och SILA skulle till nya ABA efter värdering tillskjuta sina samtliga tillgångar, gamla ABA mot likvid av A-aktier och SILA mot likvid av B-aktier. I samband härmed skulle nya ABA övertaga ansvaret för båda bolagens samtliga förpliktelser. Vidare skulle staten och SILA mot kontant likvid till pari teckna det ytterligare antal aktier av respektive serie, som kunde komma att erfordras för uppnående av ett sammanlagt nominellt belopp inom vardera serien, motsvarande hälften av det sedermera fastställda aktiekapitalet.

En av gamla ABA och SILA i och för värdering av bolagens tillgångar och skulder tillsatt nämnd avgav den 10 november 1948 sitt värderingsutlåtande, avseende förhållandena den 30 juni 1948. I utlåtandet fastställdes värdet av gamla ABA:s tillgångar utöver skulderna till 15 254 000 kronor och värdet av SILA:s tillgångar utöver skulderna till 22 536 000 kronor.

Den 14 april 1949 träffades mellan gamla ABA och SILA samt ett nytt aktiebolag, AB Etrennos, vilket tidigare icke drivit någon rörelse, avtal om överlåtelse på sistnämnda bolag av gamla ABA:s och SILA:s rörelser med däri ingående tillgångar och skulder, rättigheter och förpliktelser. Å bolagsstämma den 10 maj 1949 antogs för AB Etrennos ny bolagsordning av mellan berörda parter tidigare godkänd lydelse, innebärande bl. a. att AB Etrennos' firma ändrades till AB Aerotransport. Aktiekapitalet fastställdes till 50 miljoner kronor, varav 25 miljoner kronor i A-aktier och 25 miljoner kronor i B-aktier.

Till fullföljande av överlåtelsena ha gamla ABA — vars firma i samband med sammanslagningen ändrats till AB Flygintressenter — och SILA tecknat aktier i nya ABA motsvarande värdet av bolagens rörelser enligt värderingsnämndens utlåtande, gamla ABA A-aktier för nominellt 15 254 000 kronor och SILA B-aktier för nominellt 22 536 000 kronor. Staten och SILA ha vidare mot kontant likvid förvärvat aktier i nya ABA, staten A-aktier för nominellt 9 746 000 kronor och SILA B-aktier för nominellt 2 464 000 kronor. Överlåtelsen av rörelserna skall enligt avtalet den 14 april 1949 anses ha skett per den 30 juni 1948, och från sagda dag skola gamla ABA:s och SILA:s rörelser anses ha bedrivits för nya ABA:s räkning.

Till gäldande av kostnaderna för statens förvärv av förenämnda aktier i nya ABA ha 1948 och 1949 års riksdagar under fonden för statens aktier anvisat investeringsanslag av 5 000 000 respektive 4 746 000 kronor. Innevarande års riksdag har därjämte å tilläggsstat II till riksstaten för budgetåret 1949/50 under fonden för statens aktier anvisat ett investeringsanslag av 141 000 kronor, vilket jämlikt det med SILA ingångna avtalet använts för utbyte och inlösen av enskilda aktieägares aktier i nuvarande AB Flygintressenter. Uppgörelse har därvid i överensstämmelse med det vid värderingen av gamla ABA:s rörelse framkomna resultatet kunnat ske

på basis av ett värde av 61 kronor per aktie å nominellt 100 kronor. Sedan denna transaktion genomförts, äger staten numera hela aktiekapitalet å nominellt 25 miljoner kronor i AB Flygintressenter. Ifrågavarande aktier äro i rikshuvudboken för budgetåret 1949/50 bokförda till ett belopp av 25 092 778 kronor 50 öre.

Revisorernas uttalande. När staten år 1908 förvärvade aktiestocken i Mer-tainens gruvaktiebolag, åsattes aktierna å nominellt 5 miljoner kronor icke något särskilt värde och kommo därigenom ej heller att redovisas i rikshuvudboken såsom en statens tillgång. Någon ändring härutinnan har sedermera icke skett, oaktat statskontoret vid två olika tillfällen gjort framställning i saken. Detta förhållande finna revisorerna vara mindre tillfredsställande. Visserligen har bolaget under den här ifrågavarande tidsperioden icke drivit någon egentlig rörelse; aktierna i detsamma, vilka staten på sin tid erhållit såsom del av det vederlag Luossavaara-Kiirunavaara AB presterat för vissa detta bolag tillerkända förmåner, torde dock under alla omständigheter representera ett visst värde. Av den lämnade redogörelsen framgår sålunda, att bolagets anläggningstillgångar — huvudsakligen gruvor — i senaste balansräkning upptagits till ett belopp av närmare 5 miljoner kronor. Styrelsen för Norrbottens järnverk AB har också nyligen hemställt att få förvärva bolagets aktier för en köpeskilling motsvarande aktiernas nominella värde eller 5 miljoner kronor. Det må därjämte erinras om att aktierna i Ruotivare gruvaktiebolag, som ej heller driver någon egentlig verksamhet, äro bokförda å fonden för statens aktier, oaktat deras nominella värde uppgår till allenast 400 000 kronor. Motsvarande är förhållandet med vissa andra statliga bolag utan mera avsevärda reella tillgångar. Enligt revisorernas mening bör fördenskull frågan om den räkenskapsmässiga redovisningen av statens aktieinnehav i Mertainens gruvaktiebolag snarast bringas till sin lösning.

Vad därefter angår gamla ABA, vars firma numera är AB Flygintressenter, må först erinras om att detta bolags rörelse per den 30 juni 1948 överlåtits på det genom sammanslagningen med SILA bildade nya ABA. Att bolaget för framtiden skulle komma att återupptaga sin verksamhet torde av skäl som icke närmare behöva angivas få anses vara uteslutet. Såsom tidigare nämnts uppgår aktiekapitalet till nominellt 25 miljoner kronor. De enda häremot svarande tillgångarna utgöras enligt bolagets senaste balansräkning av aktier i nya ABA till ett värde av 15 254 000 kronor, vilket innebär att aktiekapitalet uppvisar ett faktiskt underskott av 9 746 000 kronor. I överensstämmelse härmed har också statens inlösen av de enskilda intressenternas aktier i gamla ABA skett på grundval av ett värde av 61 kronor per aktie å nominellt 100 kronor. I rikshuvudboken för budgetåret 1949/50 äro emellertid aktierna i AB Flygintressenter bokförda till ett belopp av 25 092 778 kronor 50 öre. Av staten tidigare innehavda aktier i bolaget äro sålunda upplagna till ett värde som överstiger pari, vilket mot bakgrunden av den ovan berörda bristen i aktiekapitalet måste betecknas som uppenbart

missvisande. En nedskrivning av aktiernas bokförda värde med (9 746 000: — + 92 778: 50 ==) 9 838 778 kronor 50 öre synes därför böra ske. Enligt revisorernas uppfattning är emellertid en dylik åtgärd icke till fyllest för att reglera de speciella förhållanden som uppstått genom sammanförandet av den reguljära svenska luftfarten i ett företag. Det förefaller nämligen, som om formen för statens finansiella engagemang i nya ABA — dels direkt aktieinnehav och dels indirekt aktieinnehav via AB Flygintressenter — vore onödigt komplicerad. Det enklaste skulle givetvis vara, om statens andel av aktiekapitalet i sin helhet redovisades direkt på fonden för statens aktier, på sätt nu sker i övriga hithörande fall.

Med hänsyn till ovan anförda omständigheter synes beslut snarast böra fattas om avveckling av AB Flygintressenter.

Ecklesiastikdepartementet.

§ 24.

Patienttillgången vid tandläkarhögskolan i Malmö.

I propositionen 1945:381 föreslog Kungl. Maj:t, att ett nytt tandläkarinstitut med en årlig examinationskapacitet av omkring 80 tandläkare skulle uppföras å plats, som framdeles bestämdes. Förslaget biträdades av riksdagen, som i sin skrivelse nr 602 bl. a. anförde, att riksdagen vid sin prövning av förevarande spörsmål — med hänsyn främst till det framtida behovet av tandläkare — kommit till den uppfattningen, att övervägande skäl talade för att två nya institut upprättades, och att riksdagen därför i princip fattat beslut härom. Emellertid syntes det — i första hand på grund av förefintlig brist på lärarkrafter — icke låta sig göra att samtidigt igångsätta utbildningen vid båda de nya instituten. Riksdagen ansåg därför, att till en början i enlighet med Kungl. Maj:ts förslag å plats, som framdeles bestämdes, borde uppföras ett nytt institut, avsett att tagas i bruk från den 1 januari 1948.

Den 10 augusti 1945 uppdrog Kungl. Maj:t åt 1944 års tandläkarutbildningssakkunniga att i samråd med medicinalstyrelsen snarast möjligt utarbeta och till ecklesiastikdepartementet inkomma med *dels* ett av preliminära ritningar och kostnadsberäkningar åtföljt förslag till ett tandläkarinstitut i Malmö eller Lund att i erforderlig omfattning tagas i bruk hösten 1947, *dels* förslag till anordnande fr. o. m. höstterminen 1946, likaledes i Malmö eller Lund, av provisorisk undervisning av 40—60 studerande i huvudsaklig överensstämmelse med den för andra året av tandläkarutbildningen gällande studieplanen. Uppdraget utvidgades senare att som ytterligare alternativ för förläggning av ett nytt institut och provisorisk undervisning utöver Malmö eller Lund avse även Göteborg.

I förlägningsfrågan framhöllo de sakkunniga i sitt den 28 januari 1946 avgivna betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del I (SOU 1946:12) bl. a. följande.

För att kunna bedöma till vilken plats det första av de båda beslutade tandläkarinstituten bör förläggas, erfordras, enligt de sakkunnigas åsikt, i första hand en granskning av de fordringar, som ett institut måste ställa på förlägningsorten med hänsyn till sina undervisnings- och forskningsuppgifter. Därjämte bör undersökas, i vilken utsträckning en anknytning till folktandvården uppställer särskilda problem, för vilkas tillgodoseende de lokala förutsättningarna äro olika. Slutligen bör hänsyn även tagas till de fördelar och nackdelar, som ett instituts placering kan beräknas medföra för de studerandes ekonomi, trivsel m. m.

Tillgång på *patienter* för undervisningen synes de sakkunniga vara den kanske främsta fordran, vars tillgodoseende ett tandläkarinstitut måste för-

vänta av förläggningssorten. Det är sålunda nödvändigt, att institutet ligger inom ett tillräckligt stort befolkningscentrum och inom detta centralt med hänsyn till kommunikationsmöjligheterna. Invånarantalet i Göteborg utgör cirka 315 000 och i »Stor-Göteborg» — d. v. s. inklusive samhällen och landsbygd inom 2 mils radie — cirka 400 000. I själva Malmö stad finnas 172 000 invånare och inom ett område med 2 mils radie, Malmö medräknat, finnas omkring 250 000 invånare. Båda städerna synas kunna erbjuda det klientel, från vilket ett tandläkarinstitut kan erhålla det för undervisningen nödvändiga antalet patienter.

Patienttillgången torde lättare säkerställas, om det nya institutet erhåller en patientvårdande uppgift och sålunda engageras i statligt eller kommunalt driven folktandvård. De sakkunniga förutsätta, att institutet skall fungera såsom centraltandpoliklinik och i viss mån även såsom ersättare för distriktstandpolikliniker för den kommun, till vilken det förlägges. Beträffande Göteborg kan folktandvårdens organisation preliminärt beräknas innefatta en centraltandpoliklinik samt 19 distriktstandpolikliniker med tillhoppa 88 arbetsplatser. Föreliggande plan för framtida utbyggande av folktandvård i Malmö innefattar en centraltandpoliklinik samt 9 distriktstandpolikliniker med tillhoppa 34 arbetsplatser. Beräkningarna äro utförda vid skilda tidpunkter och äro därför icke jämförbara. Från Malmö har uppgivits, att behovet där är större. Det får anses innebära betydande fördelar för säkerställande av patienttillgången, om organisationen av folktandvården på institutets förläggningssort kan äga rum parallellt med uppbyggandet av det nya institutet. Förutsättningar för att så skall ske finnas i båda städerna.

På grundval av sina överväganden föreslogo de sakkunniga, att det första nya institutet skulle förläggas till Malmö.

I enlighet med de sakkunnigas förslag beslöto statsmakterna år 1946 (prop. nr 241; r. skr. nr 454), att det nya tandläkarinstitutet skulle uppföras i Malmö. Institutet, som trädde i verksamhet fr. o. m. vårterminen 1948, har sedermera i likhet med motsvarande undervisningsanstalt i Stockholm omorganiserats till en självständig högskola.

För utförande av erforderliga byggnadsarbeten för tandläkarhögskolan i Malmö ha anvisats investeringsanslag å sammanlagt 9 350 000 kronor, medan för utrustning anvisats tillhoppa 4 000 000 kronor. I riksstaten för innevarande budgetår äro högskolans avlönings- och omkostnadsanslag upptagna till 1 427 000 respektive 448 000 kronor. Vid högskolan finnas inrättade fem professurer, nämligen i odontologisk ortopedi, i karieslära, i tandkirurgi, i proteslära och i dental röntgendiagnostik. Från densamma utexamineras årligen omkring 80 tandläkare.

Åren 1944 och 1945 beslöt landstinget i Malmöhus län, att i anslutning till centrallasarettet i Lund skulle uppföras två med varandra sammanhängande byggnader, den ena avsedd för nytt barnsjukhus och den andra för mödrahem jämte centraltandpoliklinik. För ändamålet anvisades sammanlagt (990 000 + 75 000 + 75 000 =) 1 140 000 kronor, utgörande hälften av de beräknade byggnadskostnaderna. Under förmålan härom hemställde landstingets förvaltningsutskott i skrivelse den 8 november 1945, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen att för samma ändamål anvisa anslag med enahanda belopp.

Över framställningen avgåvos remissutlåtanden av bl. a. medicinalstyrelsen samt medicinska fakulteten och det större akademiska konsistoriet vid universitetet i Lund, vilka tillstyrkte densamma. Kanslern för rikets universitet ansåg däremot att någon anledning för staten att i detta sammanhang lämna bidrag till lokaler för centraltandpolikliniken ej föreläge, varför enligt kanslerns mening bidragsanslaget borde utgå med ett till 1 065 000 kronor reducerat belopp.

I propositionen 1946: 60 uttalade föredragande departementschefen bl. a., att han i likhet med kanslern ansåge sig böra tillstyrka statsbidrag allenast i fråga om de kostnader som avsåge barnsjukhuset och mödrahemmet. Denna uppfattning biträdades av riksdagen, som för ändamålet anvisade år 1946 500 000 och år 1947 565 000 kronor. Vid innevarande års riksdag ha dessutom anvisats ytterligare statsbidrag med 476 500 kronor för täckande av vissa på grund av bl. a. prisstegringar uppkomna merkostnader.

Oaktat statsbidrag sålunda icke beviljats för den planerade centraltandpolikliniken, har landstinget beslutat fullfölja byggnadsföretaget i dess helhet. Då emellertid byggnadstillstånd erhållits först i september månad 1950, ha byggnaderna ännu icke hunnit färdigställas men beräknas, enligt vad revisorerna erfarit, kunna tagas i bruk under mars månad nästkommande år.

Revisorerna ha avlagt besök vid tandläkarhögskolan i Malmö. I samband därmed har från högskolans sida upplysts att, för den händelse den nya centraltandpolikliniken i Lund utöver vården av på länslasarettet intagna patienter skulle utsträcka sin verksamhet till att omfatta jämväl från distrikts- och tandpoliklinikerna remitterade fall, detta skulle verka hämmande på möjligheterna att bedriva undervisning å högskolans avdelningar för tandkirurgi och proteslära, speciellt som tillgången på mera komplicerade fall därigenom kunde befaras minska. Redan nu föreläge härutinnan en svårighet så till vida som käkprotetiska fall nästan uteslutande behandlades vid centrallasarettet i Lund, antagligen beroende på att där funnes länets enda fullständiga radiologiska avdelning. Enligt vad revisorerna vidare erfarit har tandläkarhögskolan icke beretts tillfälle att yttra sig över frågan om byggnadstillstånd för centraltandpolikliniken.

Revisorernas uttalande. Vid de överväganden som föregingo inrättandet av den nuvarande tandläkarhögskolan i Malmö ansågs erforderligt, att högskolan finge tillgång till patienter från ett tillräckligt omfattande befolkningsdistrikt, därest undervisningens behov skulle kunna tillgodoses. Med hänsyn härtill räknades med att högskolan i berörda avseende skulle äga disponera jämväl vissa delar av det till Malmö stad angränsande landstingsområdet. Enligt vad revisorerna erfarit torde också patienttillgången vid högskolan f. n. få betecknas som i stort sett tillfredsställande, vilket delvis sammanhänger med att högskolan nu tillföres patienter även från nyssnämnda område. En förändring till det sämre härvidlag befaras emellertid komma att inträda i samma mån som den nu under byggnad varande cen-

traltandpolikliniken i Lund tages i bruk. Särskilt för undervisningen i tandkirurgi och proteslära väntas betydande svårigheter komma att uppstå, icke minst i vad gäller tillgången till mera komplicerade fall.

Då tandläkarhögskolan i Malmö och centraltandpolikliniken i Lund åtminstone i vissa avseenden komma att fylla samma uppgifter, synes det revisorerna vara mindre välbetänkt, att något försök till samordning av de båda närbelägna institutionernas verksamhet icke gjorts, innan arbetet med den för centraltandpolikliniken avsedda nybyggnaden påbörjats. Denna uraktlåtenhet torde, såvitt nu kan bedömas, komma att medföra onödiga kostnader för det allmänna, eftersom högskolan otvivelaktigt är i stånd att med nuvarande personalorganisation och resurser i övrigt omhändertaga åtskilliga av de patienter som i fortsättningen komma att hänvisas till den nya centraltandpolikliniken. Revisorerna, som förutsätta att lämpliga åtgärder vidtagas för att i görligaste mån undanröja här påtalade olägenheter för högskolans undervisning, vilja med hänsyn till vad i ärendet sålunda förevarit understryka angelägenheten av att för framtiden i liknande fall behovet av samordning mellan den av statliga och kommunala institutioner bedrivna tandvården vederbörligen beaktas.

Jordbruksdepartementet.

§ 25.

Skiftesverksamheten i Kopparbergs län.

I Dalarna har redan tidigt förekommit en livlig hemmansklyvnings- och jordstyckningsverksamhet. Statsmakternas alltsedan 1400-talet ofta upprepade förbud mot hemmanens minskning ha ej upprätthållits. I övre dalalaget — nuvarande Ovansiljans och Nedansiljans domsagor samt Nås och Malungs domsaga — har uppdelningen av jorden varit vida mer djupgående än annorstädes i landskapet och vållat en mycket långt driven ägosplittring. Förhållandena ha haft sin grund väsentligen i en gammal fast rotad sedvänja, som ännu i mycket sätter sin prägel på fastighetsbildningen och därmed även på skiftesfrågan i denna bygd, nämligen den att vid arvskifte varje arvinge brukat taga lott i den arvfallna jorden eller t. o. m. i varje dödsboet tillhörigt ägoområde. Vid 1800-talets ingång torde ej sällan ha förekommit, att jordinnehav om 3—4 hektar åker och äng var splittrat i 50—60 tegar, ibland på flera mils avstånd från varandra. Uppgift förekommer därom, att jordägare kunde ha sina ägor spridda på över 300 vitt skilda ställen inom socknen.

Under åren 1804—1894 genomfördes på statens bekostnad eller med understöd av statsmedel storskifte inom socknarna Nås, Floda, Bjursås, Gustafs, Gagnef, Ål, Äppelbo, Järna, Torsång (skattejorden), Leksand, Siljansnäs, Säter, Ore, Stora Tuna, Silvberg, Rättvik, Boda, Vika (skattejorden), Sollerö, Mora, Våmhus, Malung, Svärdsjö, Enviken med Svartnäs, Vänjan, Lima, Transtrand, Orsa, Älvdalen, Särna och Idre.

Storskiftena genomfördes efter principer, som även för nutida betraktelse sätt te sig rationella. Meningen var från början att endast tillskapa fullt bärkraftiga fastigheter, »besuttenheter». Jordägare, som icke uppnådde besuttenhetsmättet, skulle väl få ägolotter utlagda åt sig, men dylika mindre lotter sammanfördes i grupper på så sätt att de till en grupp förenade lotterna, när de en gång kommo i en delägares hand, tillsammans bildade en besuttenhet. Stränga bestämmelser infördes i avsikt att inom kort tid, högst tjugu år efter storskiftets avslutande, få den åsyftade sammanslagningen till stånd.

De nyssnämnda rationaliseringsplanerna, enligt vilka senast tjugu år efter storskiftet inga andra fastigheter än fullt bärkraftiga »besuttenheter» skulle finnas, blevo icke förverkligade. De stränga bestämmelser, som syftade till detta mål, vunno icke efterlevnad och blevo efter hand även formellt satta ur kraft. Det var icke nog med att sammansmältning av obesuttna lotter ej kom i fråga, utan hemmanen, såväl besuttna som obesuttna, klövos

på nytt. Liksom före storskiftets tid var det — och är alltså — i första hand sedvänjan att dela arvfallen jord alla dödsbodelägarna emellan, som förorsakade en ny jordsplittring, jämförbar med den som rådde före storskiftet.

Rörande jorddelningsförhållandena efter storskiftet ha i en av överlantmätaren i Kopparbergs län upprättad promemoria lämnats vissa uppgifter och synpunkter. Ur promemorian må anföras följande.

»Den fortgående jorddelningen har icke lett till att antalet brukningsenheter ökats sedan storskiftets tid; tvärtom kan man iakttaga en minskning i de aktiva jordbrukarnas numerär. Sedvänjan att sämjedela arvfallen fast egendom bygger alltså ingalunda på något önskemål hos befolkningen att i ökad omfattning ägna sig åt jordbruk. Ägosplittringen inverkar i stället på det sättet, att brukningsenheternas arronderingsförhållanden bli allt sämre; de särskilda ägoskiftena bli mindre till arealen och större till antalet samtidigt som medelavståndet till brukningscentrum växer. Snart sagt varje brukningsenhet omfattar i inägorna sämjevis utbruten mark i ett flertal hemman, icke sällan inom skilda byar. Ofta hör till brukningsenheten arrenderad jord, tillhörig personer som äro bosatta i andra delar av landet eller i utlandet. Skogsmarkens splittring är fullt jämförbar med åkerjordens. De särskilda ägoskiftena äro små och uppenbart olämpliga för rationellt skogsbruk samt kringstridda på vitt skilda ställen inom socknen. Genom det tillämpade arvskiftessystemet minskas undan för undan den jordbrukande befolkningens skogsinnehav på så sätt att skogen i stor utsträckning kommer i händerna på utsocknes boende icke jordbrukare.

Jordbrukets lönsamhet påverkas i hög grad av de ogynnsamma arronderingsförhållandena. Inom en av de socknar, där just nu en livlig diskussion för och emot skifte pågår, omfattar ett av de större jordbruken ca 10 ha åker, fördelade på icke mindre än 112 ställen. Medelarealen av de särskilda åkerskiftena understiger således 0,1 ha, och dessa småbitar ligga vitt kringstridda. Utan överdrift kan sägas, att innehavaren av en sådan brukningsenhet — i det här relaterade fallet en skicklig och intresserad jordbrukare — måste använda största delen av sin på jordens brukande nedlagda arbetstid till förflyttningar och transporter. Då arbetskraften är den dyrbaraste produktionsfaktorn inom jordbruket, är det lätt att inse hur jordbrukets lönsamhet påverkas av ägosplittringen.

Vad här sagts beträffande själva jordbruket gäller i lika hög grad om skogsbruket. Att ett rationellt skogsbruk icke kan bedrivas inom en fastighet, där skogsmarken är uppdelad på ett otal alltför små ägoskiften, är uppenbart. Skogsskiftena äro som regel obetydliga till arealen, och vidare är konfigurationen oftast synnerligen ogynnsam. Inom stora områden är skogsmarken uppdelad på kilometerlånga remsor med något tiotal meters bredd. I sådana fall är det uppenbarligen ogörligt att bedriva rationell skogsvård. Det hör icke till sällsyntheterna att man träffar på jordägare, som icke någonsin besökt alla sina skogsskiften och som inte känna till de mest avlägsna skiftenas exakta belägenhet. Sådana företag som skogsdikning och

anläggande av skogsbilvägar äro utomordentligt svåra att få till stånd, eftersom nyttan för varje enskild skogsägare på grund av ägosplittringen är obetydlig. Då det icke sällan i debatten om skiftesverksamheten i länet framhålles att jordbruket t. ex. i siljansbygden aldrig kan få någon större betydelse — i och för sig en sanning med modifikation — är det väl värt att framhålla att skogsbrukets betydelse är så mycket större samt att en för skogsbruket rationell fastighetsindelning är eftersträvansvärd icke endast med hänsyn till bygdens och provinsens ekonomiska liv utan även ur nationalekonomisk synpunkt.

Den ytterligt irrationella fastighetsindelningen har ogynnsamma konsekvenser även i andra avseenden än beträffande jordbruk och skogsbruk. Ofta yppa sig stora svårigheter då det gäller att åstadkomma lämpliga tomtplatser för bostads-, handels- och industriändamål. Sålunda har det t. ex. vid detaljplanering för tätbebyggelseändamål i vissa fall visat sig omöjligt att annat än i undantagsfall utlägga tomtplatser som omfatta mark, tillhörig endast en jordägare. De praktiska möjligheterna att till en acceptabel tomtplats hopköpa mark från två, tre eller flera jordägare äro — då det icke är fråga om stadsplanlagt område — ytterligt minimala.

Härtill kommer att förhållandena på inskrivningsväsendets område blivit fullkomligt kaotiska. Det hör inom de här ifrågavarande delarna av provinsen närmast till undantagen att en jordägare (i detta sammanhang åsyftas icke ägare till avstyckade lägenheter och därmed jämförliga fastigheter) har fullständig lagfart på sitt markinnehav. Av särskild vikt är att lagfarterna, som mestadels avse ideella andelar i vissa hemman, ofta ingalunda motsvara det genom sämjedelningar och därmed jämförliga transaktioner åstadkomna faktiska markinnehavet. De praktiska olägenheterna av dessa förhållanden äro synnerligen besvärande. Bl. a. inträffar oupphörligen att köpare till områden, som avstyckats exempelvis för bostadsändamål, icke kunna erhålla lagfart — och alltså icke heller för finansieringen av deras byggnadsföretag erforderliga inteckningar — utan ett tidsödande och kostsamt kungörelseförfarande. Själva avstyckningsförrättningarna bli härjämte synnerligen besvärliga och arbetskrävande, vilket i sin tur leder till ökade kostnader för statsverket.»

Även efter storskiftenas genomförande ha statsmakterna ansett det vara en på det allmänna ankommande angelägenhet att i högre grad än på andra håll i landet medverka till uppordnande av jordförhållandena i nu ifrågavarande delar av Dalarna. I detta syfte ha olika lagstiftningsåtgärder vidtagits, och särskilt fördelaktiga regler ha meddelats rörande statsbidrag till förrättningskostnader och andra med fastighetsförhållandenas ordnande sammanhängande utgifter.

Inom de flesta delarna av landet har laga skifte i stort sett kommit ur bruk som fastighetsbildningsinstitut. Det har sålunda visat sig möjligt att utan det omständliga skiftesförfarandet åstadkomma betydande förbättringar i fastighetsindelningen genom avstyckningar, sammanläggningar och ägoutbyten. Beträffande de storskiftade delarna av Kopparbergs län har man

emellertid utgått från att förutsättningar icke förefunnits att nå praktiskt märkbara resultat på sistnämnda väg. Det enda medlet som funnits stå till buds har varit laga skifte på stora skifteslag — en eller flera byar eller, i vissa avseenden det mest fördelaktiga, hela socknar. Och på senaste tid har för ifrågavarande delar av länet skifte ansetts vara en ovillkorlig förutsättning för att en jordbruksrationalisering i enlighet med det av statsmakterna godtagna programmet skall kunna genomföras.

År 1923 tillsattes den s. k. dalautredningen med uppdrag att utarbeta förslag till särskilda skiftesbestämmelser för nu ifrågavarande delar av Dalarna. I anledning av utredningens förslag genomfördes lagen den 30 april 1925 rörande vissa laga skiften inom de på bekostnad eller med understöd av staten storskiftade delarna av Kopparbergs län, sedermera kallade »provskiften». Lagen avsåg att bereda möjlighet för dalautredningen att praktiskt pröva de grundläggande riktlinjer, som utredningen ämnat i huvudsak följa vid utarbetande av mera definitiva förslag. Vid förrättningar enligt lagen skulle kostnader för förrättningsmännen, lösen av kartor och handlingar samt kostnad för väganläggning, som föranletts av skiftet, ävensom för utflyttning, som prövades bereda förmånligare ägoanordning, gäldas av allmänna medel. Följande år medgav riksdagen, att högst 12 laga skiften finge verkställas enligt nämnda lag, och anvisade medel för bestridande av de kostnader, som enligt lagen skulle gäldas av allmänna medel. Dessa skiften äro numera slutförda, det första år 1933 och de sista år 1942. Skiftena ha omfattat sammanlagt 3 903 ha inrösningsjord och 18 528 ha avrösningsjord. Fr. o. m. budgetåret 1926/27 har för detta ändamål anslag årligen funnits uppfört på riksstaten. T. o. m. budgetåret 1949/50 ha utgifterna under anslaget uppgått till 1 965 430 kronor. Härvid må ihågkommas, att dessa utgifter icke i sin helhet få anses orsakade av de speciella jordförhållandena i Kopparbergs län, emedan statsbidrag till laga skiften utgår även inom andra delar av landet. Utgifterna under senare år ha huvudsakligen avsett kostnader för utflyttningar, som verkställts efter skiftenas avslutande. Under sistförflutna budgetår ha utgifterna under anslaget uppgått till 17 699 kronor. Skiftena ha även föranlett kostnader för delägarna, bl. a. för hantlangning, stakmaterial och gränsmärken. Dessa kostnader ha uppskattats till omkring 235 000 kronor.

På grundval av förslag av dalautredningen utfärdades den 17 juni 1932 lag med särskilda bestämmelser om delning av jord å landet inom vissa delar av Kopparbergs län, den s. k. dalalagen. Lagen innehåller flera avvikelser från den för riket i övrigt gällande jorddelningslagstiftningen och är avsedd att tillämpas vid sidan av denna. De viktigaste avvikelserna gälla frågorna om bestämmande av skifteslags omfång, skiftesvitsord, rätt att utesluta mark från skiftet, utflyttning, sammanläggning av fastigheter samt fastighetsredovisning.

Genom beslut av statsmakterna ha skiften, som komma till stånd enligt dalalagen, också tilldelats en förmånligare ställning med avseende å statsbidrag än skiften enligt den allmänna jorddelningslagen. Enligt år 1935 ut-

färdade bestämmelser skola nämligen kostnaderna för förrättningspersonal till väsentlig del gäldas av allmänna medel. Dalalagen har sedermera ändrats genom lag den 30 juni 1948. Härigenom infördes den nyheten i skifteslagstiftningen, att det blev möjligt att under vissa villkor tvångsvis inlösa åkerjorden till sådana jordbruksfastigheter, som icke omfatta mer än 1 ha åker och som icke äro försedda med erforderliga åbyggnader för jordbruksdrift. I övrigt må här beträffande innehållet i den speciella dalalagstiftningen endast framhållas, att delägarna, sedan skiftet fastställt, erhålla lagfart på de nybildade fastigheterna på grundval av den vid skiftet verkställda äganderättsutredningen och detta oavsett huruvida eller i vad mån de före skiftet kunnat styrka sitt markinnehav med lagfart.

Ett modernt laga skifte, av den typ som numera förekommer inom länet, blir synnerligen genomgripande för den bygd som beröres därav. Det mest påtagliga resultatet är givetvis ägosammandragningen. I stället för en mångfald små och vitt kringstridda åkerlappar erhåller varje brukningsenhet sina inägor i ett fåtal skiften, ändamålsenligt belägna i förhållande till brukningscentrum, och ett rationellt ordnat vägnät. Detsamma gäller skogsmarken. I samband med skiftet planeras och byggas skogsbilvägar, vilkas tillkomst medför en betydande ökning av skifteslagets skogsmarksvärde och skogens avkastningsvärde. Vidare kunna skiftena sägas innefatta såväl generalplanering och regional jordbruksplanering som individualplanering av jordbruksfastigheter och detaljplanering för tätbebyggelse. De kaotiska förhållandena på inskrivningsväsendets område efterträdas av ordning och reda. Inskrivningsdomarens arbetsbörda blir härigenom väsentligt lättad.

Varje skifte innebär emellertid ett mycket tidskrävande arbete. Redan de förberedande undersökningar, som erfordras för att beslut om skifte skall kunna fattas, äro omfattande. Vidare innefattar skiftet bl. a. kartläggning och gränsbestämning, utredning om äganderättsförhållandena, såväl enligt äganderättshandlingar som besittningsförhållandena på marken, ävensom planeringen av de nya fastigheterna med vägar och utflyttningar. Härtill kommer, att ett flertal beslut under skiftets gång kan bli föremål för överklaganden och att avbrott i skiftets gång ofta föranledas av att avgörandet vid domstol i under skiftet uppkommande tvister måste avvaktas. Under kriget har skiftesverksamheten till stor del legat nere, beroende på personalens militärtjänstgöring. Det har därför hittills kunnat betecknas som normalt, att genomförandet av ett större laga skifte kräver 10—15 år. Antalet skiften enligt dalalagen, som hittills kunnat avslutas och fastställas, inskränker sig därför till allenast 4. Däremot pågår skifte på ett stort antal skifteslag. Sedan ett flertal nya skiften tillkommit under 1948 och 1949, pågår laga skifte på ett tjugotal skifteslag med en sammanlagd areal av omkring 200 000 ha och med omkring 6 000 delägare. Uppmärksamheten är inriktad på att åstadkomma förenklingar och förbättringar av skiftesförfarandet. En särskild av lantmäteristyrelsen tillsatt utredningsman är f. n. sysselsatt med att med ledning av vunna erfarenheter och framkomna uppslag utarbeta förslag till erforderliga lagändringar i rationaliseringssyfte. Vidare torde stor vikt kom-

ma att läggas vid förenklingar i det tekniska förfarandet. F. n. räknar man med att, därest vissa reformer kunna komma till stånd, tidsåtgången för varje skifte kommer att kunna väsentligt nedbringas, varigenom statens kostnader för skiftesverksamheten i motsvarande mån minskas.

De förut nämnda provskiftena verkställdes av vederbörande distriktslantmätare på samma sätt som andra förekommande förrättningar inom distriktet. Sedan skiftesverksamheten enligt dalalagen kommit i gång, visade det sig omöjligt att bibehålla detta system. På förslag av lantmäteristyrelsen meddelades år 1940 särskilda bestämmelser angående skiftespersonalens organisation och avlöningsförhållanden m. m. Innan lantmäteriet helt förstataligades den 1 januari 1948, gällde på grund av nu nämnda bestämmelser att skiftesverksamheten stod under ledning av en styresman, som till sitt förfogande hade fem lantmätare, vilka såsom ställföreträdare för styresmannen skulle ombesörja den närmare handläggningen av skiftena. Styresmannen och ställföreträdarna liksom all annan vid skiftesverksamheten ssyselsatt personal avlönades helt av statsmedel. Vid omorganisationen den 1 januari 1948 bibehölls den särskilda skiftesorganisationen i princip oförändrad.

Fr. o. m. budgetåret 1950/51 har genomförts en omorganisation av skiftesverksamheten som i huvudsak innebär att organisationen uppdelats på fem mindre enheter, var och en under ledning av en skifteslantmätare. Härjämte tjänstgöra vid skiftesverksamheten två förfogandelantmätare med var sin egen organisation. Sammanlagt omfatta skiftesorganisationerna omkring 45 befattningshavare, och de årliga utgifterna för löner och omkostnader uppgå till i runt tal 600 000 kronor.

Den vid 1950 års riksdag beslutade skiftesorganisationen upptog ett betydligt större antal mätningstekniskt utbildade befattningshavare och annan biträdespersonal än som finnes tillgängligt i organisationen. På grund av den allmänna bristen på biträdespersonal inom lantmäteriets distriktsorganisation över huvud har lantmäteristyrelsen emellertid icke haft möjlighet att tillgodose skiftesorganisationen med erforderlig arbetskraft. Överlantmätaren i Kopparbergs län, som numera har den närmaste ledningen över skiftesorganisationen, har för revisorerna framhållit, att bristen på biträdespersonal f. n. medför att organisationen i sin helhet icke kan fullt rationellt utnyttjas, bl. a. därigenom att den lantmäteriuutbildade personalen måste syssla med arbetsuppgifter, som med fördel skulle kunna anförtros befattningshavare i lägre lönegrader. Detta verkar hämmande på arbetstakten samt medför för statsverket en fördyring av skiftesverksamheten och för sakägarna betydande olägenheter.

Inom skiftesorganisationen är det känt, att samsjedelningar ånyo flerstädes företagas inom områden som skiftats. Genom en inom lantbruksnämnden i Kopparbergs län verkställd undersökning ha försök gjorts att utreda frekvensen av samsjedelningsverksamheten. Undersökningen har avsett samtliga 12 s. k. provskiften. Vid dessa skiften utlades närmare 1 900 fastigheter,

och av dessa ha — enligt uppgifter i taxeringslängder och i vissa fall fastighetsböcker — 151 fastigheter efter laga skiftet fått flera delägare. Av sistnämnda 151 fastigheter ha icke mindre än 34 konstaterats redan vara sämjedelade på nytt efter skiftet. Sämjedelningsfrekvensen synes variera. Inom vissa byar redovisas icke någon sämjedelning, under det att i andra mer än hälften av de fastigheter, som uppgivits ha fått flera delägare, blivit sämjedelade. Särskilt är att märka, att åtskilligt talar för att sämjedelning förekommer i betydligt större omfattning än vad som framgått av undersökningen. En förrättningsman för laga skifte på mark, som uteslutits vid tidigare provskifte, har sålunda beräknat, att omkring en tredjedel av de vid provskiftet utlagda ägototterna nu i realiteten äro sämjedelade. En annan förrättningslantmätare har uppgivit, att vid ett av honom handlagt skifte, som nu står inför avslutning, ett stort antal skiftesdelägare, kanske en tredjedel, hos honom gjort framställning om hjälp med sämjedelning av de nytlagda ägototterna. Även om dessa exempel måhända kunna betecknas som extrema, äro de likväl synnerligen belysande för tendensen. Ägarna till sämjelotter inom skiftesområdena förstå ofta, att deras transaktioner äro till skada för jordbruket och icke ses med blida ögon av myndigheterna. De dölja därför sina förehavanden genom att åberopa arrendeförhållande, delning för brukning eller dylikt.

I skrivelse den 15 oktober 1950 till chefen för justitiedepartementet ha landshövdingen och överlantmätaren i länet riktat uppmärksamheten på nyssnämnda förhållande och ifrågasatt ett flertal lagstiftningsåtgärder, som syfta till att förhindra att de på statens bekostnad genomförda skiftena spolieras.

Revisorernas uttalande. Inom stora delar av Kopparbergs län råda alltså mycket speciella jorddelningsförhållanden, vilka kännetecknas av att hemmanen delats på ett stort antal ägare och att brukningsenheterna äro splittade i små lotter på en mängd vitt skilda platser. Dessa förhållanden, som ha sin grund i en gammal, fast rotad sedvänja, nämligen att vid arvskifte envar arvinge tager lott i den arvfallna jorden eller tidigare t. o. m. i varje dödsboet tillhörigt ägområde, verka i hög grad hämmande på jordens skötsel och möjligheterna för jordbrukets utveckling. Vidare orsakas stor omgång och oreda för inskrivningsväsendets vidkommande. Bristande överensstämmelse råder flerstädes mellan å ena sidan äganderätt enligt köpebrev och andra åtkomsthandlingar och å andra sidan det faktiska markinnehavet. Vad nu sagts om jord gäller även skogen.

Sedan länge ha statsmakterna funnit det vara ofrånkomligt att i högre grad än på andra håll i landet medverka till uppordnande av jordförhållandena i dessa delar av Dalarna. Under 1800-talet undergick marken storskifte på statens bekostnad eller med understöd av statsmedel. Den förbättring, som storskiftena medförde, blev emellertid endast temporär. Mark och skog delades på nytt, huvudsakligen genom sämjedelningar i samband med arvfall, och under 1900-talets första decennier hade ägosplittningen nått så långt, att

förhållandena flerstädes betecknades som olidliga och ett förnyat statsin-gripande befanns nödvändigt. Åren 1925 och 1926 fattades beslut om genom-förande av 12 s. k. provskiften, vilka numera äro slutförda. Genom särskild för ifrågavarande bygder avsedd lagstiftning, den s. k. dalalagen av år 1932, skapades vidare förutsättningar för jordens återförande till normala bruk-ningsenheter. När laga skifte under rådande förhållanden hittills tagit lång tid i anspråk, ha endast ett fåtal skiften enligt nämnda lag avslutats. Däremot pågå skiften på mer än 20 skifteslag, omfattande betydande area-ler. Genom rationalisering av skifteslagstiftningen och det tekniska förfarandet beräknas skiftesförrättningarna framdeles skola kunna bedrivas i snabbare takt än hittills.

Statsverkets kostnader för denna skiftesverksamhet ha varit betydande. Provskiftena genomfördes helt på statens bekostnad, d. v. s. icke endast de egentliga förrättningskostnaderna, fränsett utgifterna för hantlangning och markering, utan även utgifter för utflyttningar och väganläggningar i sam-band med skiftena bekostades av statsmedel. Sammanlagt uppgå statsverkets kostnader för provskiftena till ungefär 2 miljoner kronor. För laga skiftena enligt 1932 års lag gäller att staten i samma utsträckning som vid prov-skiftena står för de egentliga förrättningskostnaderna — fr. o. m. den 1 juli 1935 närmare 1 miljon kronor — medan däremot i fråga om statsbidrag till utflyttningar och väganläggningar samma normer tillämpas som vid laga skiften inom andra delar av landet. Numera är skiftesverksamheten i länet helt förstatligad. Sedan under de sista åren en betydande ansvällning av skiftesuppgifterna kommit till stånd belöpa sig statens utgifter för löner till befattningshavarna, lokalhyror och andra omkostnader till omkring 600 000 kronor om året.

Revisorerna ha inhämtat, att på vissa håll den mark, som undergått prov-skifte eller laga skifte enligt dalalagen, ånyo är föremål för sämjedelningar. Det med säkerhet konstaterade antalet sämjedelningsfall är ännu relativt litet men likväl tillräckligt för att ingiva oro för att rationella jordbruksför-hållanden i framtiden icke skola bli bestående. Härtill kommer, att det verk-liga antalet sämjedelningar kan befaras vara betydligt större än vad som kommit till synes, emedan delägarna äro anlägna att genom olika åtgärder dölja förhållandet.

Vad sålunda förekommit vilja revisorerna bringa till riksdagens känne-dom. Förnyade sämjedelningar inom de lagaskiftade områdena innebära icke endast en fara för att vid skiftena redan vunna förbättringar tillspillo-givas; därjämte måste ifrågasättas huruvida hela den skiftesverksamhet, som här pågår och förestår, kan komma till avsedd och bestående nytta. Enligt revi-sorernas mening är det av synnerlig vikt, att åtgärder snarast vidtagas för att förhindra att de med stora kostnader från statens sida sammandragna brukningsenheterna ånyo splittras.

§ 26.

De jämtländska arrendelägenheterna.

Vid avvitringen i Jämtlands län hade tillräcklig hänsyn icke tagits till lapparnas behov av renbetesmark. Stora områden, där lapparna under vår och höst brukat uppehålla sig med sina renar, upplätos till enskilda. I 1886 års renbeteslag stadgades vidare, att lapparna i Jämtlands län ej fingo utan vederbörande jordägares eller brukares samtyckte uppehålla sig på enskildas ägor under annan tid än oktober—april månader. På grund härav uppstodo stora svårigheter för lapparna att, särskilt under våren i maj månad innan växtligheten på fjällen hunnit utvecklas, hålla renarna kvar inom fjällområdena och hindra dem att anställa skada på angränsande ägor. Förhållandena försvårades ytterligare till följd av att renbetesfjällen blivit skilda från varandra genom inskjutande, enskilda tillhöriga ägor.

För att råda bot på den skada, som vid avvitringen tillfogats lapparna, beslöto statsmakterna år 1887, att avkastningen av skogarna på renbetesfjällen skulle få användas för inköp av mark för ytterligare utvidgning av fjällen. Även skogsavkastningen från de inköpta fastigheterna skulle användas för samma ändamål.

I enlighet med 1887 års beslut ha sedermera inköpts ett stort antal fastigheter. De första köpen ägde rum enligt kungl. brev den 22 juni 1888 och det senaste år 1943. De flesta förvärven skedde åren 1888 och 1889. Sammanlagda antalet inköpta fastigheter uppgår till 152, och köpeskillingarna för dessa utgöra tillhoppa 1 545 736 kronor.

Med de inköpta fastigheterna följde även den odlade marken. Arrendeupplåtelse av inägor på fastigheterna ha skett i betydande utsträckning. Antalet arrendelägenheter år 1949 var 158. Till stor del utgöras arrendatorerna av fastigheternas förutvarande ägare eller deras avkomlingar.

Upplåtelse av lägenheterna, vilka kallades *jämtländska arrendelägenheter*, skedde till en början med stöd av Kungl. Maj:ts brev den 22 maj 1891. Sedermera intogs bestämmelser härom i renbeteslagen. I 56 § renbeteslagen den 18 juli 1928 stadgas sålunda, att därest inom de områden, som blivit till lapparnas uteslutande begagnande anvisade, finnas bete, slätter, grustäkt eller annan därmed jämförlig nyttighet, som icke av lapparna användes, och upplåtelse därav kan ske utan intrång eller skada för renskötseln, må sådan upplåtelse kunna av länsstyrelsen meddelas mot avgift. Finnes å renbetesfjällen eller ovan odlingsgränsen upplåtelse av nyttjanderätt till inägor kunna äga rum utan avsevärt men för renskötseln, må länsstyrelsen mot avgift meddela även sådan upplåtelse. Ha bete, slätter eller inägor upplåtits, är den, till vilken upplåtelsen skett, pliktig att själv stå skada, som av renar förorsakas å växande eller avskuren men ej i lada införd gröda, såvida icke den, vilken vården om renarna ålegat, orsakat skadan i syfte att tillskynda honom förlust. Innan upplåtelse äger rum, skola de lappar, vilka äga uppehålla sig med sina renar å området, höras i ärendet.

Medel, som inflyta genom upplåtelse, skola enligt bestämmelser, som givas av Kungl. Maj:t, användas till förmån för lapparna.

Upplåtelseerna bruka ske enligt kontrakt, innehållande i huvudsak följande bestämmelser.

Arrendetiden är, där särskilda omständigheter ej föranleda annat, 20 år. I stället för att erlægga arrendeavgift kontant plägar i allmänhet arrendatorn förbinda sig att fullgöra viss byggnadsskyldighet. Arrendatorn åligger att i gott skick underhålla alla åbyggnader, hölador, gårdesgårdar m. m. Utöver de i arrendet inbegripna inägorna må arrendatorn, i den omfattning sådant kan äga rum utan förnärmande av lapparnas rätt att därstädes uppehålla sig med sina renar, begagna å stamfastighetens utmark befintliga slätter och fåbodlägenheter samt mulbeten. Det åligger arrendatorn att utan avräkning å arrendet ansvara för alla lägenheten åliggande onera och utskylder. Arrendatorn skall väl hävda och bruka egendomen. Byggnads- och stängselvirke för egendomens behov samt slöjdvirke må arrendatorn taga efter anvisning av vederbörande skogstjänsteman. Till vedbrand må användas endast visst mindervärdigt virke. Nybyggnad får ej företagas utan tillstånd av länsstyrelsen. Sådant byggnad tillfaller utan ersättning kronan. Arrendatorn har att själv freda egendomens inägor från intrång av renar. Han är icke berättigad till ersättning för av renarna förorsakad skada inom det arrenderade området. Rätt till fiske tillkommer arrendatorn inom anvisat vatten men allenast för husbehov. Även rätt till jakt medges arrendatorn på liknande villkor. Hundar, som jaga ren, få ej av arrendatorn eller hans folk innehavas å egendomen. För längre tid äger ej arrendatorn att å lägenheten inhysa någon utan tillstånd av länsstyrelsen. Arrendatorn tillerkännes optionsrätt till förnyat arrende. Dör arrendatorn, äger änka eller barn i viss ordning rätt att övertaga arrendet.

Beträffande byggnadsskyldigheten har i kontrakten i regel föreskrivits, att arrendatorn inom vissa år skulle sätta i stånd lägenhetens åbyggnader, vilket i flertalet fall inneburit nybyggnad av bostadshus eller ladugård. I fråga om nyanlagda lägenheter i Härjedalen har föreskrivits, att arrendatorn inom vissa år skulle uppföra såväl ladugård och uthusbyggnad som bostad samt att som bidrag att utbetalas till arrendatorn i mån av arbetets fortgång skulle utgå för ladugården 700 kronor, för bostaden 800 kronor och, sedan arrendatorn inflyttat på lägenheten och verkställt uppodling, ytterligare högst 500 kronor.

Vid sidan av kontrakten har kronan berett arrendatorerna vissa lättnader genom anordnande av husbehovssågar samt utgivande av vissa bidrag till byggnads-, odlings- och dikningskostnader. Sålunda har Kungl. Maj:t genom beslut den 5 februari 1926 och den 19 september 1929 av dåvarande jämtländska renbetesfjällens skogsfond anvisat sammanlagt 6 500 kronor såsom bidrag till avdikning på arrendelägenheter inom renbetesfjällen. Vidare har Kungl. Maj:t genom beslut den 23 april 1926 och den 15 februari 1935 bemyndigat länsstyrelsen i Jämtlands län att såsom bidrag utan återbetalningsskyldighet till uppförande av byggnader på sammanlagt 27 nya arrendelägenheter från fonden utanordna högst 34 000 kronor respektive 18 400 kronor. Genom beslut den 1 november 1935 har Kungl. Maj:t bemyndigat länsstyrelsen att från och med år 1935 tills vidare av fonden an-

vända 7 000 kronor årligen såsom byggnadsbidrag utan återbetalningsskyldighet. Sistnämnda anslag har under senare år höjts och utgick för budgetåret 1946/47 med 30 000 kronor. Jämväl för anskaffning och underhåll av husbehovssågar och till jordbrukssakkunnigt biträde åt arrendatorerna ha medel anvisats från fonden liksom till andra ändamål, såsom skolor, kapell, badhus, vägförbättringar m. m. Sedan jämtländska renbetesfjällens skogsfond år 1943 uppgått i statens lappfond, ha nämnda anslag till byggnads- och jordförbättringsbidrag utgått från sistnämnda fond.

Frågan om ändring av villkoren för upplåtelser av lägenheter i fjälltrakterna var föremål för behandling vid 1947 års riksdag i anledning av propositionen nr 96. I propositionen sammanfattades lägenheterna under benämningen *norrländska fjälllägenheter*. Därvid erinrades om att arrendeupplåtelser av kronans lägenheter på dessa områden dittills skett efter olika principer. Å ena sidan förelåg den upplåtelseform, som representerades av de jämtländska arrendelägenheterna och fjälllägenheter ovan odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens län. För dessa lägenheter gällde, att innehavaren var skyldig att uppodla lägenheten och ensam sörja för uppförande av nödiga byggnader, ehuru viss hjälp i form av virke eller på annat sätt tillhandahölls av kronan. Å andra sidan hade vissa andra lägenhetsinnehavare vid olika tillfällen tillerkänts ett betydande stöd av statsmakterna. Sålunda gällde beträffande kronatorp enligt 1943 års bestämmelser, att torpet skulle genom kronans försorg förses med boningshus, nödiga ekonomibyggnader och övriga för jordbrukets drift erforderliga anläggningar; likartade bestämmelser gällde i fråga om jordbrukslägenheter åt lappar. Ett av de avgörande skälen för sistnämnda gynnsammare villkor hade varit, att lägenhetsupplåtelserna fyllde ett samhälleligt behov, kronatorpen för trygghet av tillgången på arbetskraft på kronans skogar och lapplägenheterna för att bereda utkomst för lappar, som icke längre kunde ägna sig åt renskötseln. Men de sociala synpunkterna hade givetvis även spelat en stor roll, då det gällt att bereda dessa lägenhetsinnehavare ökat stöd från det allmännas sida.

Något motsvarande ingripande till förbättring av fjälllägenhetsinnehavarnas ställning hade, enligt vad som anfördes i propositionen, icke skett. Även om icke i förevarande fall de allmänna intressena kunde tillmätas samma vikt, talade både sociala synpunkter och allmänna intressen för att åtgärder från det allmännas sida vidtoges för en förbättring av förhållandena även på dessa lägenheter. Ur sådana allmänna synpunkter som vikten av att möjligheter till samfärdsel funnes i dessa trakter vore visserligen icke alla dåvarande lägenheter erforderliga och ändamålsenliga. Åtskilliga syntes efter hand böra nedläggas, men ett stort antal komme otvivelaktigt att bestå. Övervägande skäl syntes därför tala för att de erhöles motsvarande förmåner, som tillerkänts kronatorpare enligt kungörelsen 1943: 532. Härigenom skulle dessa lägenhetsinnehavare få en avsevärt tryggare och bättre ställning. Även för dem skulle då komma att gälla de sociala arrendebestämmelserna, i det att byggnadsskyldigheten skulle övertagas av sta-

ten. Därjämte skulle de komma att erhålla ytterligare fördelar, av vilka de syntes vara i stort behov.

Emellertid syntes stor återhållsamhet böra iakttagas, såvitt anginge *upplåtelse av nya lägenheter* på ifrågavarande områden. Med hänsyn till de för jordbruksdrift ogynnsamma betingelserna och i betraktande av de förpliktelser gentemot lägenhetsinnehavarna, som hädanefter borde åvila det allmänna, syntes böra föreskrivas, att upplåtelse av ny lägenhet finge äga rum endast där det funnes påkallat ur allmän synpunkt och endast efter Kungl. Maj:ts prövning.

De nya bestämmelserna förutsattes i möjligaste mån komma att tillämpas för redan *tidigare upplåtna lägenheter*. Emellertid syntes detta icke böra ske utan att vissa förutsättningar vore uppfyllda. Bland förutsättningarna för nyupplåtelse nämndes bland annat att på lägenheten skulle finnas så mycket odlingsbar mark, att innehavaren och hans familj kunde efter markens uppodling finna sin huvudsakliga utkomst av jordbruk. Alternativt borde lägenhetsinnehavaren kunna bereda sig nödig utfyllnad i inkomst genom stadigvarande arbete i orten, hantverk e. d. Vid prövning av möjligheterna för äldre lägenheters överförande till de nya bestämmelserna förutsattes emellertid vissa eftergifter kunna få göras i nämnda bestämmelser. Hänsyn finge därvid tagas till att en familj under lång tid dragit sig fram på lägenheten och där haft sitt hem. Överföring syntes emellertid icke böra äga rum, där man kunde förvänta att lägenheten inom den närmaste framtiden komme att nedläggas.

För utrönande av de dåvarande lägenheternas beskaffenhet och lämpligaste disposition borde företagas en inventering av hela lägenhetsbeståndet. I anslutning därtill borde avgöras, huruvida lägenhet över huvud borde bestå eller nedläggas. För genomförande av den förordade omläggningen borde i första hand tagas i anspråk de för lägenheterna utgående arrendeavgifterna. Återstående kostnader för lägenheternas iståndsättande syntes böra bestridas från det under nionde huvudtiteln uppförda anslaget till Kolonisation: Odlings- och byggnadshjälp åt innehavare av odlingslägenheter m. fl.

I propositionen 1947: 96 har även behandlats frågan om eventuell rätt för lägenhetsinnehavare att med *äganderätt* inlösa lägenheten. I den till grund för propositionen liggande utredningen hade utredningsmannen här- om yttrat bl. a. följande.

Upplåtelse av fjällägenhet bör ske allenast med nyttjanderätt. Väl förspörjes understundom vid samtal med nuvarande lägenhetsinnehavare, att en och annan skulle vilja med äganderätt övertaga sin lägenhet. Såsom skäl plägar anföras, att man önskar bliva fri från den bundenhet kontraktet föranleda. En annan anledning, som törhända är av än större betydelse, torde vara önskemålet att, i likhet med traktens hemmansägare, få ett skogsskifte, varifrån någon kontant inkomst kunde vara att påräkna. Bortsett från svårigheten att anskaffa dylika skogsskiften, tala starka skäl emot att ytterligare äganderättsupplåtelser ske ovan odlingsgränsen. Härigenom skulle brytas en på de i förevarande trakter rådande särskilda för-

hållanden uppbyggd och mycket länge tillämpad princip. Denna är grundad bl. a. på ovissheten för befolkningen att här vinna en tillfredsställande utkomst och trevnad. Mera önskvärt är, att den som vill slå sig ned såsom jordbrukare på egen gård uppsöker för sådant ändamål gynnsammare belägna områden. Hårtill komma lapparnas och renskötseins särskilda intressen. Upplåtandet av ytterligare ett antal självständiga lägenheter uppe i lapparnas ursprungliga områden skulle innebära ett hot mot renskötselnäringsen. Få områden ovan odlingsgränsen ha sådan belägenhet, att renar icke kunna komma in å dem. Skadegörelse från renarnas sida kan lätt uppkomma å nybyggarnas marker och gröda med därav följande tvistigheter. Innehavars lägenheterna med äganderätt är att emotse, att slitningarna kunna bli allvarligare. Genom de skogsanslag för husbehovsvirke och vedbrand, som vid äganderättsupplåtelse måste tilläggas lägenheterna, skulle dessas areal få en ej obetydlig utsträckning medförande än större risk för renskador. Gällande lagstiftning lär ej medgiva, att vid äganderättsupplåtelse genom servitutsförbehåll eller på annat sätt meddelas bestämmelser, som för framtiden vederbörligen skydda lapparna och renskötseln eller förhindra, att jordägaren utkräver skadestånd av lapparna vid intrång av renar å den upplåtna fastigheten. Det synes ej heller kunna bortses från att, om innehavarna besitta fjällägenheterna med äganderätt, dessa eller delar av dem lätt kunna bli föremål för ej önskvärd spekulation. Bl. a. kunna lägenheterna ha värde såsom goda fiskeplatser eller såsom lämpliga platser för jakt- och sportstugor. Särskilt lockande skulle en försäljning kunna bli för de många fattiga lappar, som bo vid sjöarna och vilkas lägenheter i jordbruksavseende vunnit föga utveckling. Även dylika stugor kunna för renskötseln och lapparna bli lika besvärande som en fjällägenhet. Nödvändigt synes vara, att möjlighet förefinnes att kunna genom myndigheterna övervaka bebyggelsen. — — —

I sitt tidigare avgivna förslag rörande arrendelägenheterna å de för renbetesfjällens utvidgning inköpta fastigheterna i Jämtlands län har utredningsmannen ifrågasatt, att innehavare av dylik lägenhet skulle i vissa undantagsfall kunna inlösa lägenheten med äganderätt. Detta förslag sammanhänger med den ställning dessa lägenheter i allmänhet intaga såsom utgörande inägobeståndet å förutvarande hemman. Utredningsmannen utgick från att dessa inägojordar i enstaka fall kunde ha ett sådant läge, att deras avskiljande med äganderätt icke medförde olägenhet för lapparna och renskötseln eller skogsskötseln å renbetesfjällen eller för kronan i övrigt. Emellertid framhölls, att nästan undantagslöst jämväl inägorna på fastigheterna hade sådan belägenhet, att renar understundom kunde inkomma å desamma, varjämte ett inägorna tillagt skogsområde medförde större risk för skadegörelse genom renar. Det betonades, att på grund härav endast i få undantagsfall upplåtelse med äganderätt kunde ifrågakomma. Det föreslogs ock, att prövningen av dylik upplåtelse skulle överlämnas till Kungl. Maj:t.

Det var med största tveksamhet utredningsmannen ansåg sig kunna förordna möjlighet till äganderättsförvärv. Ur allmän synpunkt synes mest önskvärt, att dylika upplåtelse kunna undgås. De skulle bli ytterst sällsynta och torde ej fylla något egentligt behov. Utredningsmannen finner med anledning härav och för vinnande av enhetlighet beträffande alla norrländska fjällägenheter lämpligast, att jämväl beträffande lägenheterna i Jämtlands län medgivas allenast upplåtelse med nyttjanderätt.

Riksdagen framställde icke erinran mot vad i ovannämnda proposition anförts och föreslagits rörande ändring av villkoren för upplåtelse av ifrå-

gavarande lägenheter. Författningsbestämmelser om upplåtelse ha sedermera utfärdats i kungörelsen 1947:267 angående upplåtelse av norrländska fjällägenheter m. m.

I kungörelsen stadgades, att arrendelägenhet skulle stå under egnahemsnämndens vård och förvaltning och överinseendet tillkomma egnahemsstyrelsen. Från och med den 1 juli 1948 ha dessa uppgifter övertagits av lantbruksnämnden respektive lantbruksstyrelsen.

I kungörelsen förordas vidare, att innehavare av arrendelägenhet på renbeteslanden i Jämtlands län så ock innehavare av skogstorp, odlingslägenhet eller fjällägenhet ovan odlingsgränsen i Västerbottens och Norrbottens län kan få lägenheten till sig upplåten som norrländsk fjällägenhet. Innan ärende angående upplåtelse av norrländsk fjällägenhet underställes Kungl. Maj:t för avgörande, skall enligt kungörelsen en noggrann utredning innefattande bland annat inventering av lägenheten ske.

Inventering av lägenhetsbeståndet pågår för närvarande i de olika länen. Längst har man hunnit i Västerbottens län, där av 182 lägenheter omkring 120 äro eller beräknas bli nedlagda och omkring 55 äro eller beräknas bli omförda till norrländsk fjällägenhet. Från Norrbottens län, där inventeringen av de omkring 180 lägenheterna beräknas bli färdig år 1951, ha motsvarande siffror preliminärt uppgivits till 6 för i framtiden nedlagda och 100 för i framtiden omförda. Återstående lägenheter skulle kvarbli under nuvarande upplåtelseform.

Beträffande arrendelägenheterna i Jämtlands län, av vilka ett antal besökts av revisorerna i augusti 1950, må lämnas en mera utförlig redogörelse.

Enligt vad som uppgivits från lantbruksnämnden i Jämtlands län har egnahemsnämnden på grund av personalbrist icke i större utsträckning kunnat utföra den avsedda inventeringen. Lantbruksnämnden har heller icke med den snabbhet, som behovet påkallat, kunnat utföra den. De arbeten, som hittills utförts, hänföra sig huvudsakligen till skyddsåtgärder. Behovet av snabba åtgärder för att iståndsätta lägenheternas byggnader är på många håll mycket påtagligt, och det framstår såsom nödvändigt, att åtgärder vidtagas, oaktat inventeringen ej utförts. På initiativ av generaldirektören för lantbruksstyrelsen och efter samråd med lantbruksnämndens ordförande, landshövdingen Löfgren, ha också representanter för av frågan berörda myndigheter varit samlade till överläggning hos länsstyrelsen i Jämtlands län den 30 januari 1949. Därvid beslöts, att lantbruksnämnden skulle företaga en utredning, som skulle ligga till grund för en bedömning i stort i vad mån de jämtländska arrendelägenheterna må kunna överföras till norrländsk fjällägenhet.

Utredningen, vars resultat sammanfattats i en promemoria den 17 oktober 1949, har omfattat hela Jämtlands län. Vissa uppgifter angående lägenheterna ha inhämtats och statistiskt bearbetats. Med hänsyn till läge och olika klimatiska och geografiska omständigheter ha lägenheterna sammanförts i tre grupper, nämligen *norra området*, omfattande lägenheterna norr-

ifrån t. o. m. Munsvattnet, *mellanområdet*, omfattande lägenheterna Båga-vattnet i norr t. o. m. Vålådalen i söder, samt *södra området*, omfattande lägenheterna i landskapet Härjedalen, från Henådalen i norr till Kölåsen i söder. Ur promemorian må följande återgivas.

På lägenheterna bodde 1948 949 personer. Södra området är välförsett med vägar, endast ett fåtal av lägenheterna ligger vid sidan om väg. I mellanområdet är ett flertal lägenheter belägna vid sidan om väg, och i norra området ligger ingen lägenhet vid allmän väg. Till några lägenheter i norra området är dock allmän väg dömd till utförande.

Norra området visar en markant minskning av antalet hushållsenheter under de sista trettio åren, en minskning som torde ha orsakats av dels den enstaka bebyggelsen, dels avsaknaden av vägar. Även inom mellanområdet kan man tydligt skönja en minskning av hushållsenheternas antal. Här synes dock icke avsaknaden av väg lika starkt ha bidragit till minskningen, snarare torde väl närheten av större samhällen ha bidragit till att en del familjer flyttat från lägenheterna. Utvecklingen i Vålådalen och Fångåmon visar en annan bild. Turisttrafikens inverkan genom ökade förtjänstmöjligheter kan tydligt skönjas. Inom södra området är bebyggelsen en helt annan. Befolkningen bor, liksom i Härjedalen i sin helhet, i byar med goda vägförbindelser. En påtaglig ökning av antalet lägenheter och hushållsenheter har skett.

Under åren 1918—1948 är utflyttningen större än inflyttningen och antalet födda större än antalet döda. Utflyttningen under de sista trettio åren är större än födelseöverskottet, varför en nettominskning med 104 personer har skett. Utflyttningsöverskottet är mycket stort i jämförelse med motsvarande förhållanden på den svenska landsbygden åren 1915—1945. Kvinnorna i arbetsför ålder utflytta mer än männen.

Samtliga lägenheter i norra området och nära hälften av lägenheterna i mellanområdet ha långt till skola, och barnen måste därför inackorderas å skolorten. Vägen till handlare sammanfaller oftast med skolvägen. Telefon finnes i regel å varje enstaka beläget ställe; för telefonförbindelsen i fjällen spela de enskilt belägna arrendelägenheterna härvid stor roll.

Till lägenheterna höra en total åkerareal av 413 hektar och en ängsareal omfattande 440 hektar. Ängsmarken gödslas med kreatursgödsel och utnyttjas till slätter, s. k. lappvall. Dessutom hämta arrendatorerna en del av sitt foderbehov från slättermarker, som ligga utanför lägenheternas inägor.

Antalet kreatursenheter per 100 hektar åker eller till åker omräknad äng utgör på lägenheterna 264. Motsvarande tal åren 1946—1947 för småbruk i norra Sverige är 126. Per arealenhet hålla sålunda arrendatorerna mer än dubbla antalet husdjur mot medeltalet för norra Sverige. Övervägande delen av det foder, som går åt till hästar och svin, inköpes från annat håll. Foder till får och getter hämtas stundom från lövtäkter eller slätterängar, som ligga långt från lägenheterna. Lägenheterna ha i regel mycket god tillgång på fjällbete.

Jordbruket kan icke giva några andra inkomster än dem, som komma från husdjursskötseln. På ställen, där regelbunden mjölkleverans ej kan ske, spelar getskötseln en avgörande roll för utkomsten.

Såsom allmängillig regel torde gälla att jordbruken på fjälllägenheterna icke kunna lämna sina innehavare och deras familjer full försörjning, även om jordbruket bildar en viktig grund för hushållningen. Andra utvägar måste därför sökas för att anskaffa de kontanta medlen. I främsta rummet erhåller lägenhetsinnehavaren och de vuxna sönerna inkomster genom

skogsarbete. En icke oväsentlig inkomst tillföres även vissa lägenhetsinnehavare genom turister.

För att få en uppfattning om skogsägarnas intressen av att bibehålla befolkningen i de trakter det här är fråga om har renbetesfjällens revirförvaltning undersökt tillgången på arbetstillfällen i skogen. I vissa fall har även angränsande skogsägares mening inhämtats. Likaså ha angivits sådana lägenheter, som kunna bereda inkvarteringsmöjligheter för skogsarbetare, tjänstemän och övriga, som av sitt yrke äro beroende av inkvartering i dessa trakter. Inom det södra området synes skogstillgången inom reviret vara mindre riklig, och endast två lägenheter och en by ha ansetts nödvändiga för inkvartering och liknande. Skogsarbete, som ju är av avgörande betydelse för befolkningens försörjning, finnes emellertid även här. Inkvartering synes kunna ordnas genom de i dessa trakter talrika pensionaten. På de sydligast belägna lägenheterna kan skogsarbete beredas i Dalarna. Inom övriga områden synes ett flertal lägenheter ur skoglig synpunkt böra bibehållas.

Som tidigare framhållits kunna arrendatorerna tillföras icke oväsentliga inkomster genom turismen. I vissa fall ha arrendatorerna sin huvudsakliga inkomst därifrån.

Sjöregleringarna äro till stort förfång för lägenheterna. Fisket har avsevärt försämrats, utfartsvägarna över sjöarna äro vissa tider under vintern avstängda genom minskad bärighet på isarna.

Utredningen har *sammanfattningsvis* uttalat följande.

Några nya upplätelser av arrendelägenheter synas icke vara nödvändiga. I några fall torde ett nedläggande av vissa lägenheter bliva aktuellt framför allt på grund av verkställda eller planerade sjöregleringar.

Vid en sammansyn av lägenheterna inom norra området framkommer, att lägenheterna där huvudsakligen ligga enskilt, avses från väg och skola. Någon nybildning har ej skett de senaste trettio åren, antalet hushåll har minskat väsentligt. De unga kvinnorna söka sin utkomst på annat håll, männen stanna oftare kvar på lägenheterna. Arrendatorernas medelålder är hög.

Ur skoglig synpunkt föreligger dock stort intresse för bibehållande av ett antal lägenheter inom detta område. Likaså utgöra lägenheterna replikpunkter för turister på vandring. Inkvarteringsmöjligheterna äro emellertid mycket små, och härigenom kunna arrendatorerna icke i någon högre grad räkna med inkomster från turismen. För postföring, trafiken å sjöarna samt meteorologiska och hydrologiska rapporter äro lägenheterna ävenledes värdefulla.

Arrendatorernas huvudsakliga inkomster härröra från skogsarbete. Från jordbruken erhållas huvudsakligen endast produkter för eget behov. Getskötseln lämnar dock vissa inkomster. Arrendatorernas sammanlagda inkomster äro relativt goda.

Inom mellanområdet ligga de flesta lägenheterna vid väg med undantag av byn Jänsmässholmen, som delvis är bebodd av jordbrukande lappar. Nybildning av lägenheter har ej skett efter 1918 med undantag av de lägenheter, som ligga efter vägen till Vålådalen, där även antalet hushåll har ökat. På övriga platser har en minskning av antalet hushåll skett. Den procentuella minskningen av invånarantalet de sista trettio åren är icke mindre inom detta område än inom det norra. Detta torde till en del sammanhänga med att turistintresset här gör sig starkt påmint. Ett flertal arrendatorer driva här pensionatrörelse i sådan utsträckning, att de erhålla sin huvudsakliga inkomst av denna. Jordbrukens produkter förbrukas i eget hushåll, eller också säljas produkterna till angränsande turistan-

läggningar. I vissa fall sker leverans av mjölk till mejeri. Ur skoglig synpunkt är lägenheternas bibehållande önskvärt. God tillgång till skogsarbete finnes.

Det södra området visar en helt annan bild än de båda föregående. Tre stora centra dominera bilden. Det stora flertalet lägenheter ligga vid väg; skolor, handlare, poststation m. m. finnas inom lägenheternas område. En icke obetydlig ökning av lägenheternas och hushållens antal har skett under de sista trettio åren. Antalet invånare har ävenledes ökat under samma tid. Kvinnounderskottet är ej heller lika markerat som i de båda övriga områdena.

Husdjursantalet per arealenhet är mycket stort. Getskötseln är nära nog dominerande. Inkomstläget är lågt, vilket till en del torde bero på att tillgången till skogsarbete synes vara mindre här.

Någon minskning av antalet arrendatorer skulle kunna ske dels därigenom att arrendatorerna i Funäsdalen friköpte sina arrendeområden, dels genom en sanering av vissa förhållanden i Bruksvallarna och Ljusnedal. I dessa båda byar är trångboddheten stor. I några fall bo flera familjer på samma lägenheter. Genom tomtupplåtelse skulle de av arrendatorernas familjemedlemmar, som nu äro sysselsatta med serviceyrken av olika slag (handelsbiträden, chaufförer, elmontörer m. m.) kunna bygga bostadslägenheter, vilket skulle vara till stor fördel för samtliga parter.

Endast ett fåtal lägenheter äro så belägna att arrendatorerna kunna hämta sin huvudsakliga inkomst från jordbruket. Övriga inkomster måste erhållas genom andra förvärvskällor. Härvid torde i första hand arbete å kronans skogar förekomma, och det synes därför vara motiverat att sådana lägenheter överföras till norrländsk fjällägenhet, där skogsarbete på lång sikt kan förutses. En del lägenheter tjäna i hög grad turismens intressen. Även sådana lägenheter synas böra överföras till den nya upplåtelseformen.

De lägenheter, som äro så belägna att de icke anses vara behöfliga med hänsyn till behovet av arbetskraft inom skogsbruket eller med hänsyn till turismen, synas ej böra överföras. Med tiden borde dessa lägenheter kunna nedläggas. Slutligen torde ett fåtal lägenheter kunna friköpas eller läggas ned inom de närmaste åren.

Under utredningen har icke bostads- och driftsbyggnadernas tillstånd närmare undersökts. Med ledning av de inventeringar, som företagits, torde dock med stor sannolikhet kunna förutses att kostnaderna för nödvändiga reparationer och nybyggnader komma att bliva avsevärda. I runt tal torde omkring 120 lägenheter höra omföras till norrländsk fjällägenhet, omkring 30 lägenheter t. v. vara kvar som jämtländsk arrendelägenhet och omkring 10 under de närmaste åren av en eller annan anledning nedläggas. En upprustning av beståndet torde i medeltal kunna uppskattas till 12 å 15 000 kronor per lägenhet eller i runt tal 2 000 000 kronor för samtliga lägenheter.

Av de fastigheter, som på ovan beskrivet sätt inköpts av kronan och tillhöra det södra området, äro flertalet belägna i Ljusnedals bruk samt Bruksvallarna och Högvålen i Härjedalen.

Ljusnedals bruk anlades år 1690 under namn av Ljusnedals Kopparverk. År 1758 nedlades koppartillverkningen, men bruksrörelsen fortsattes såsom järnbruk till år 1869, då rörelsen nedlades på grund av dåliga kommunikationer. Bruket ägdes vid denna tid av brukspatron Farup, vilken sedermera drev jordbruk därstädes i stor skala.

Enligt kungl. brev den 20 oktober 1893 inköptes Ljusnedals bruks område av staten och avsattes till renbetesland. I ett kommittébetänkande av år 1896 angives köpesumman för Ljusnedal till 210 500 kronor och arealen till mer än 86 800 hektar. För Högvålen äro motsvarande siffror 8 400 kronor och 7 550 hektar. Enligt skogsindelning åren 1910—1911 omfattar Ljusnedals renbetesland en areal av 60 166 hektar, varav 15 159 hektar skogsmark, 44 560 hektar impediment och 447 hektar inägor.

Inägorna jämte vissa rättigheter till bete, skogsfångst, jakt och fiske m. m. ha med stöd av kungl. brev den 22 maj 1891 och 56 § renbeteslagen i stor utsträckning upplåtits såsom jämtländska arrendelägenheter, som stått under länsstyrelsens (lappfogdens) förvaltning. Antalet arrendatorer uppgives vara i Ljusnedal 27, i Bruksvallarna 33 och i Högvålen 17. I en promemoria från lantbruksnämnden i juni 1950 beskrives bygden på följande sätt:

»— — — Arrendatorerna med familjer utgöra sammanlagt omkring 400 personer. Lantbruksnämnden har inventerat Högvådens by; Ljusnedals bruk och Bruksvallarna komma att inventeras innevarande år eller nästa år. Arbetet med Bruksvallarna och Ljusnedal kommer att taga relativt lång tid på grund av att inga kartor finnas över området. Överlantmätaren har ordnat med att flygfotografering av området skall ske i sommar. I Ljusnedal och Bruksvallarna möta speciella problem. I byarna finnes en hel del folk, som icke äro arrendatorer, men äro söner, döttrar, mågar o. s. v. till arrendatorerna. Trångboddheten är skrämmande. I den planläggning som lantbruksnämnden skall göra över dessa områden avses att mark skall undantagas för tomter både i Bruksvallarna och Ljusnedal. Huruvida dessa tomter skola säljas så att köparna få inteckningsrätt eller om de skola utarrenderas är ännu ej fullt klart. Det har framhållits som önskvärt att försäljning av områdena kunde ske. Planläggningen skall också taga sikte på om det finnes möjligheter att av några arrendelägenheter bilda bärkraftiga jordbruk genom komplettering av skogsmark. Sju arrendatorer i Ljusnedal beröras av den planerade regleringen av sjön Lossen. Från olika personer i Ljusnedals bruk och Bruksvallarna föreligga nu framställningar om att få köpa tomter. I Bruksvallarna finnas två stora turistanläggningar. I Högvålen har kolonisationsanslaget betalat en gemensam vattenanläggning för samtliga arrendatorer; detta arbete är nu slutfört och har kostat omkring 80 000 kronor. Därjämte har lantbruksnämnden ur kolonisationsanslaget också beviljat bidrag till arrendatorerna för tappställen i bostadshusen och ladugårdarna. I Högvålen planerar lappväsendet att bygga ett renslakteri.»

I oktober 1950 föreligger Kungl. Maj:ts beslut om överförande av 11 jämtländska arrendelägenheter till norrländska fjällägenheter. Sedan i samband härmed en noggrannare uppskattning av kostnaderna för erforderliga byggnadsarbeten företagits, ha dessa visat sig uppgå till högre belopp än vad som angivits i utredningspromemorian av oktober 1949. Byggnadsarbetena vid nämnda 11 lägenheter beräknas numera till sammanlagt 220 000 kronor, d. v. s. 20 000 kronor per lägenhet.

Såsom nämnts i det föregående beslöto statsmakterna år 1887, att avkastningen av skogarna på renbetesfjällen skulle få användas endast för inköp

av mark för ytterligare utvidgning av fjällen. Även skogsavkastningen från de inköpta fastigheterna skulle användas för samma ändamål. Vidare medgavs, att när vissa delar av de förvärvade områdena kunde genom skogsavverkning eller annorledes lämna avkastning eller ej vore för det avsedda ändamålet nödiga, det skulle ankomma på Kungl. Maj:t att ställa sådana delar under skogsstatens förvaltning eller utarrendera eller försälja dem, under iakttagande att avkastningen eller försäljningssumman skulle tillfalla statsverket.

Skogsförsäljningsmedlen ha inlevererats till statskontoret, där de redovisats under en särskild fond, jämtländska renbetesfjällens skogsfond, vilken sedermera uppgått i statens lappfond. Den ursprungliga avsikten att vad som återstod efter markinköpen skulle tillfalla statsverket har emellertid icke förverkligats. Frånsett utgifterna för inköp av behövliga fastigheter och för dessas förvaltning ävensom för vägar, broar samt byggnads- och reparationsarbeten, telefonanläggningar m. m. till förmån för arrendatorerna å fastigheternas inägor ha jämlikt statsmakternas beslut medel ur fonden anvisats för renskötselns stödjande och för åtskilliga andra utgifter till lappväsendets fromma ej blott inom Jämtlands län utan även inom de båda nordligaste länen. Vidare har enligt beslut av 1941 års riksdag medgivits, att ett belopp av 500 000 kronor av fondens medel finge användas för iordningställande av jordbruks- och bostadslägenheter åt lappar, som lämnat renskötselns.

Vid ingången av budgetåret 1943/44, då statens lappfond bildades, redovisade fonden en kapitalbehållning av 2 804 852 kronor. Vid utgången av budgetåret 1949/50 var behållningen 3 471 350 kronor. Under den mellanliggande sjuårsperioden har domänstyrelsen till fonden redovisat inkomster på sammanlagt 3 326 195 kronor, huvudsakligen skogsförsäljningsmedel. Om från detta inkomstbelopp dragas domänstyrelsens utgifter för skogsskötsel m. m., 2 194 309 kronor, uppgår styrelsens nettoöverskott av skogen till 1 131 886 kronor. Statskontorets inkomster under samma tid, främst räntemedel och arrendemedel, uppgå till 1 448 631 kronor och utgifterna för lappväsendet och arrendelägenheterna m. m. till 1 913 385 kronor.

Arealen i hektar av renbetesfjällen i Jämtlands län framgår av efterföljande tabell.

Revisorerna vilja i detta sammanhang beröra en särskild fråga rörande kostnaderna för den förestående upprustningen av de jämtländska arrendelägenheterna. Såsom framgår av den tidigare lämnade redogörelsen ägde arrendatorerna på lägenheterna erhålla fritt virke efter utsyning eller inom viss anvisad trakt för den byggnads- och underhållsskyldighet, som ålåg dem beträffande lägenheternas hus och anläggningar. Virkesuttagen för dessa lägenheter torde ha ansetts ingå i förvaltningen för de inköpta hemmanen såsom till denna anslutande nödvändiga kostnader, men vad som återstod av skogsavkastningen, sedan samtliga förvaltningsutgifter erlagts, ingick i dåvarande jämtländska lappfonder och användes till förmån för lapparna.

	Inägor	Skogs- mark	Fjällbarr- skog	Impedi- ment inom skogs- gränsen	Fjäll och vatten	Summa
<i>Norra området:</i>	100	37 072	10 371	18 180	181 356	247 079
a) enstaka lägenheter...	84					
b) byar	16					
<i>Mellanområdet</i>	280	64 415	16 778	40 081	381 898	503 452
a) enstaka lägenheter...	163					
b) byar	117					
<i>Södra området</i>	490	17 513	26 222	12 838	91 478	148 541
a) enstaka lägenheter...	85					
b) byar	405					
Samtliga lägenheter	870	119 000	53 371	71 099	654 732	899 072
a) enstaka lägenheter	332					
b) byar	538					

Ehuru enligt 1947 års kungörelse om norrländska fjälllägenheter kronan åtagit sig att svara för byggnadsskyldigheten på lägenheterna, skola dock mindre reparationer utföras av lägenhetsinnehavaren. Varifrån denne skall taga virke för fullgörande av sin reparationsskyldighet finnes angivet i kungörelsen. Det föreskrives sålunda, att han skall äga att från kronans mark efter utsyning erhålla reparationsvirke liksom annat virke till hushållsbehov. Skogsfång till bränsle skall han få efter utsyning eller anvisning. Någon bestämmelse finnes däremot icke rörande ordningen för anskaffandet av erforderligt virke för de nybyggnader och underhållsarbeten som kronan skall omhändervarda. Emellertid har lantbruksstyrelsen efter hörande av f. generaldirektören L. Berglöf i dennes egenskap av utredningsman beträffande ett flertal hithörande spörsmål i denna fråga intagit den ståndpunkten, att virke, som erfordras för statens byggnadsarbeten på lägenheterna, icke utan ersättning kan erhållas från kronans mark. Anledningen härtill vore, att avkastningen från skogarna på de till renbetesland avsatta områdena i Jämtlands län skulle tillföras lappfonden och ej såsom beträffande kronans skogar ovan odlingsgränsen i Västerbottens och Norrbottens län domänfonden. Det må framhållas att i sistnämnda båda län någon motsvarande debitering av kostnader för virket från kronans skogar icke synes ha ifrågasatts.

I lappfondens intresse har även frågan om utsyningskostnaderna för skogsfångsten på arrendelägenheterna upptagits till prövning. Den 7 juni 1948 hemställde nämligen länsstyrelsen i Jämtlands län, att Kungl. Maj:t ville vidtaga åtgärder i syfte att statens lappfond icke vidare måtte belastas med den del av förvaltningskostnaderna för renbetesfjällens skogar, som beräknades belöpa på bestyret med skogsfångst åt arrendatorerna på de jämtländska arrendelägenheterna. I yttrande över denna framställning framhöll statskontoret, att det icke syntes vara stridande mot principen för dispositionen av lappfondens medel eller i sak obefogat att låta fonden delta i det allmännas kostnader för arrendelägenheterna på renbetesfjällen. Förekom-

ten av dessa lägenheter vore nämligen av stor betydelse för tillgången av arbetskraft för renbetesfjällens skogar och påverkade därigenom skogsbrukets ekonomiska resultat i gynnsam riktning. Arrendelägenheterna vore även betydelsefulla för lapparna själva och deras näring bl. a. genom de inkvarteringsmöjligheter, som där stode till buds för såväl lapparna under deras vandringar som uppköpare av renprodukter och slöjdalster. Enligt Kungl. Maj:ts beslut den 4 februari 1949 föranledde länsstyrelsens framställning icke någon åtgärd.

Revisorernas uttalande. Beträffande åtskilliga kronans utarrenderade lägenheter i Norrland har statsverket åtagit sig skyldigheten att uppföra och underhålla bostäder och ekonomibyggnader. Sålunda gäller beträffande kronotorp enligt 1943 års bestämmelser, att torpen skola genom kronans försorg förses med boningshus, nödiga ekonomibyggnader och övriga för jordbrukets drift erforderliga anläggningar. Motsvarande bestämmelser gälla i fråga om jordbrukslägenheter åt lappar.

Beträffande de kronans lägenheter i Jämtland och Härjedalen, vilka sammanfattas under benämningen jämtländska arrendelägenheter, har i berörda hänseende tidigare gällt, att arrendatorerna varit skyldiga att ensamma sörja för uppförande av nödiga byggnader, ehuru viss hjälp i form av virke, penningbidrag eller på annat sätt utgivits av kronan. År 1947 infördes emellertid en ny upplåtelseform, i det att bestämmelser då meddelades om s. k. norrländska fjällägenheter, för vilka skulle gälla i huvudsak samma förmåner som för exempelvis kronotorp. Dessa förmåner ansågos motiverade dels med hänsyn till att en viss bebyggelse i de ifrågavarande trakterna vore önskvärd ur allmän synpunkt, dels ock i viss mån av sociala hänsyn. I den utredning, som föregick beslutet, beräknades kostnaderna till omkring 8 000 kronor per lägenhet. De nya bestämmelserna voro främst avsedda för redan tidigare upplåtna lägenheter, nämligen jämtländska arrendelägenheter samt fjällägenheter ovan odlingsgränsen i Västerbottens och Norrbottens län. Upplåtelse av nya lägenheter förutsattes nämligen komma att ske i mycket begränsad omfattning. Även överförande av de äldre lägenheterna till den nya upplåtelseformen förutsattes äga rum endast efter prövning i varje särskilt fall med beaktande av lägenhetens behövlighet ur allmän synpunkt, såsom för tillgång på skogsarbetskraft, för turistväsendet eller av militära skäl. För att utröna lägenheternas beskaffenhet och lämpligaste disposition skulle en inventering av hela lägenhetsbeståndet företagas.

Av olika skäl, bland annat brist på lämplig arbetskraft och erforderliga kartor, har denna inventering i Jämtlands län icke kunnat fortskrida så långt att klarhet vunnits om vilka lägenheter som böra överföras till den nya upplåtelseformen eller om kostnaderna för deras iståndsättande. Från lantbruksnämnden i länet, som haft utredningen om hand, har emellertid preliminärt uppgivits, att av ifrågavarande lägenheter omkring 120 syntes böra omföras till norrländsk fjällägenhet, omkring 30 förutsatts tills vidare vara

kvar som jämtländsk arrendelägenhet och omkring 10 under de närmaste åren av en eller annan anledning ansetts böra nedläggas. Upprustningen av byggnadsbeståndet kan numera med ledning av beräkningarna för ett begränsat antal lägenheter uppskattas till minst 20 000 kronor per lägenhet eller i runt tal till 2,4 miljoner kronor för samtliga lägenheter i detta län.

Revisorerna ha icke tagit närmare del av ifrågasvarande spörsmål i Västerbottens och Norrbottens län. Statsverkets övertagande av byggnadsskyldigheten för de norrländska fjälllägenheterna synes emellertid även för dessa läns vidkommande innebära ett åtagande av icke ringa storleksordning. Ej heller i nämnda län har ännu den förberedande inventeringen av lägenhetsbeståndet avslutats. Antalet lägenheter, vilka syntes böra omföras, har emellertid preliminärt uppgivits till omkring 155 av sammanlagt omkring 360 befintliga. I Västerbottens län beräknas kostnaderna för hittills omförda fyra lägenheter uppgå till mer än 20 000 kronor per lägenhet. Därest angivna belopp visar sig vara det genomsnittliga för hela antalet lägenheter, kommer byggnadsprogrammets genomförande i samtliga tre län att draga en kostnad av omkring 5½ miljoner kronor, för vilket belopp medel måste ställas till förfogande genom anslag på riksstaten. Det må understrykas, att nu angivna kostnadssiffror hänföra sig till beräkningar rörande byggnadsarbeten, vilka ännu icke utförts. Sannolikt komma de verkliga kostnaderna att visa sig icke obetydligt överstiga de beräknade.

Revisorerna vilja i anslutning härtill lämna vissa uppgifter rörande den f. n. pågående upprustningen av de till domänstyrelsens förvaltning hörande kronotorpen. I samband med 1943 års beslut om upplåtelse av kronotorp uppskattade dåvarande egnahemsstyrelsen kostnadsbeloppet för statens övertagande av byggnadsskyldigheten på de äldre kronolägenheterna till mellan 9 och 10 miljoner kronor. Vid utgången av år 1949 hade beslut fattats om överförande till 1943 års bestämmelser av något mer än 700 äldre lägenheter; beträffande drygt 450 av dessa hade vid samma tid byggnadsarbetena genom statens försorg hunnit avslutas. Kostnaderna för nämnda arbeten, vilka bestridas av domänstyrelsens driftmedel, hade uppgått till mer än 13 miljoner kronor, eller till omkring 30 000 kronor per lägenhet. Enligt domänstyrelsens program skall upprustningen avse sammanlagt omkring 1 380 lägenheter, vilket med utgångspunkt från samma genomsnittliga byggnadskostnad skulle innebära en sammanlagd kostnad icke understigande 40 miljoner kronor. Härvid har hänsyn icke tagits till utgifter för förbättringsåtgärder på de omkring 300 lägenheter, vilka avses skola kvarbliva under äldre upplåtelseform och beträffande vilkas iståndsättande innevarande års riksdag i princip fattat beslut.

Beträffande iståndsättningsplanerna för kronotorpen är särskilt att märka, att omkring 12 procent av det äldre lägenhetsbeståndet eller 277 lägenheter avsetts komma att erbjudas brukarna för friköp. I denna grupp ingå bland annat sådana lägenheter, vilka ansetts ej böra överföras med hänsyn till att innehavaren har mera stadigvarande arbete utanför domänverket. Att friköp i dylika fall kommer till stånd har ansetts så önskvärt, att inlösen

underlättats genom ett särskilt statsbidrag av högst 4 000 kronor per lägenhet.

I nu berörda hänseende föreligger en väsentlig skillnad mellan å ena sidan kronotorpen och å andra sidan de jämtländska arrendelägenheterna. Friköp av mark från renbeteslanden i Jämtlands län har nämligen förekommit endast i några enstaka undantagsfall, och överlåtelse med äganderätt äro ej heller avsedda att medgivas efter tillkomsten av bestämmelserna om norrländska fjällägenheter. Frågan om möjligheten för arrendatorerna att friköpa sina lägenheter ägnades särskild uppmärksamhet vid 1947 års beslut. I den utredning som föregick beslutet framhölls härom, att den sedan länge tillämpade principen att ifrågavarande lägenheter upplätes endast med nyttjanderätt vore grundad bland annat på ovissheten för befolkningen att här vinna en tillfredsställande utkomst och trevnad. Härtill komme lapparnas och renskötselns särskilda intressen, i det att skadegörelse från renarnas sida lätt kunde uppkomma på marker och gröda; därav följande tvisligheter kunde bli skärpta, om lägenheterna innehades med äganderätt och utökades med viss areal skogsmark. Även risken för ej önskvärd spekulation i lägenheternas begärlighet som jakt-, fiske- och sportstugor nämndes i detta sammanhang. Det sagda gällde såväl fjällägenheterna ovan odlingsgränsen i Norrbottens och Västerbottens län som de jämtländska arrendelägenheterna. Samtidigt framhölls emellertid, att de sistnämnda i detta hänseende intoge en särställning genom att de i allmänhet utgjorde inägo-beståndet på förutvarande hemman.

Revisorerna ha under besök vid ett antal lägenheter i Tännäs socken i Härjedalen, vilka tillhöra det i redogörelsen ovan angivna södra området, erhållit den uppfattningen att åtminstone för dessa lägenheters vidkommande risken för skador av ren icke är så stor som man tidigare synes ha utgått från, i varje fall icke såvitt angår lägenheterna i den tämligen täta bebyggelsen i Ljusnedal och Bruksvallarna. För revisorerna har uppgivits, att renarna icke förorsaka skada på gröda, belägen på inägojorden i dessa trakter. Många arrendatorer ha dock slåtter på avsides belägna myrmarker, där givetvis skada på höstackar kan förorsakas. Härvid må dock ihågkommas, att utnyttjandet av myrslätter befinner sig i starkt avtagande. Det må vidare erinras om att det vid 1887 års beslut om förvärvande av mark för utvidgning av renbeteslanden i Jämtlands län uttryckligen förutsattes, att bland annat sådana delar av de förvärvade områdena, vilka visade sig icke kunna för lapparna användas eller ej vore för ändamålet nödvändiga, borde kunna försälas. Medgivande till sådan försäljning lämnades Kungl. Maj:t av 1887 års riksdag.

De slutliga kostnaderna för istandsättande av de jämtländska arrendelägenheterna torde alltså, främst på grund av stegringen av byggnadskostnaderna, komma att väsentligt överstiga de tidigare beräknade. Revisorerna vilja icke ifrågasätta annat än att den år 1947 beslutade upprustningen av ifrågavarande lägenheter bör genomföras planenligt. På grund av byggnadsbeståndets på många håll synnerligen bristfälliga skick är det tvärtom

angeläget, att så sker utan onödigt dröjsmål. Det må erinras om att frågan om bebyggelsen på statens skogar och fjällområden i de nordliga delarna av landet under de senaste årtiondena varit föremål för statsmakternas oavlåtliga uppmärksamhet och föranlett en mångfald utredningar. Man har alltså under alla förhållanden att räkna med anspråk på att ett avsevärt antal lägenheter i Jämtlands län i enlighet med 1947 års bestämmelser omföres till norrländska fjälllägenheter. Med hänsyn till det anförda är det emellertid av vikt, att kostnaderna för den förestående upprustningen i möjligaste mån begränsas. Om så är, att ett antal arrendatorer äro beredda att själva åtaga sig byggnadskostnaderna och några bärande skäl mot överlåtelse med äganderätt icke föreligga, torde detta få anses sammanfalla med statens intresse; om friköp i sådana fall medgivnas, blir det nämligen möjligt att disponera de för uppbyggnadsprogrammet anvisade medlen för andra lägenheter, och programmet kan i sin helhet bli genomfört på kortare tid. Under återopande av vad ovan anförts vilja revisorerna förorda, att vid den pågående inventeringen av de jämtländska arrendelägenheterna särskild uppmärksamhet ägnas åt möjligheterna att bereda arrendatorerna tillfälle att friköpa sina lägenheter.

För revisorerna har uppgivits, att enskilda, i bygderna bosatta personer icke haft möjlighet att förvärva ens mindre, i byarna belägna tomtområden för bostadsändamål, ehuru åtskilliga önskemål därom förelegat och en påtaglig trångboddhet flerstädes råder. Det kan knappast vara tvivel om att denna restriktiva markpolitik har verkat hämmande för bygdens utveckling. Särskilt har det mött svårigheter för befolkningen att utnyttja de möjligheter för bostadskredit, som eljest äro brukliga. Revisorerna anse önskvärt, att möjligheterna till tomtförvärv i lämplig utsträckning underlättas.

Såsom framgår av den tidigare lämnade redogörelsen ha lägenheterna uppkommit genom att inköpen av markområden för renskötseln kommit att omfatta även viss inägomark, vilken ansetts kunna utarrenderas, vanligen med skyldighet för arrendatorn att bebygga lägenheten eller vidmakthålla redan befintligt byggnadsbestånd. Arrendatorernas virkesuttag ha hittills skett kostnadsfritt. Sedan numera byggnadsskyldigheten övertagits av statsverket, har förutsatts, att kronan skall erlægga betalning för det virke, som för byggnadsverksamheten uttages på renbetesfjällens skogar. Detta förfarande har påkallats i lappväsendets intresse. Avkastningen från skogarna på de till renbetesland avsatta områdena i Jämtlands län skall nämligen tillföras lappfonden, viken tages i anspråk — förutom för skogsskötseln m. m. — även till åtskilliga ändamål för lappväsendet. I Västerbottens och Norrbottens län, där virke från de av domänstyrelsen förvaldade kronoskogarna kommer till användning vid upprustningen av fjälllägenheterna ovan odlingsgränsen, har någon motsvarande ersättning för virket icke satts i fråga.

Enligt revisorernas mening ter det sig med hänsyn till samhörigheten mellan de tidigare hemmanen med deras skogsområden i Jämtlands län

samt de numera utarrenderade inägorna naturligt, icke blott att virke till byggnadsarbeten på lägenheterna lämnas utan kostnad, utan även att skogsavkastningen i övrigt tages i anspråk för lägenheternas iståndsättande. Revisorerna vilja erinra om att avkastningen av skogen ursprungligen varit avsedd att inflyta till statsverket utan den begränsningen i fråga om användningen, som medlens redovisning till lappfonden innebär.

Sammanfattningsvis vilja revisorerna uttala, att det med hänsyn till de betydande kostnader för statsverket, som iståndsättandet av de jämtländska arrendelägenheterna kan beräknas draga, framstår som angeläget att alla möjligheter att nedbringa desamma tillvaratagas. Icke minst i arrendatorernas intresse kan medgivande av friköp av ett begränsat antal lägenheter anvisas såsom en framkomlig utväg. Revisorerna anse vidare, att avkastningen av skogarna på renbeteslanden i Jämtlands län jämväl bör användas till iståndsättande av lägenheternas byggnader. I vart fall synes virke, som från nämnda skogar uttages för byggnadsarbeten på lägenheterna, böra lämnas kostnadsfritt. Slutligen vilja revisorerna framhålla önskvärdheten av att tomtförvärf för bostadsändamål i sådana jämförelsevis tätbebyggda områden som Ljusnedal och Bruksvallarna i lämplig utsträckning medgivas.

Inrikesdepartementet.

§ 27.

Vissa övertidsersättningar vid karolinska sjukhuset och serafimerlasarettet.

Den nuvarande löneställningen för sjukvårds- och ekonomipersonalen vid karolinska sjukhuset och serafimerlasarettet fastställdes genom beslut vid 1947 års riksdag.

I fråga om sjuksköterskornas lönegradsplacering hade 1944 års lönekommitté, avseende sjukvårds- och ekonomipersonal, i ett den 30 september 1946 avgivet betänkande i ämnet föreslagit en uppflyttning av avdelnings- och specialsköterskorna två lönegrader — till dåvarande 9 lönegraden — samt motsvarande uppflyttning av assistentsköterskor och därmed likställda sjuksköterskor till lönegrad 7. Den föreslagna uppflyttningen skulle medföra, att avdelningssköterskorna komme att placeras en lönegrad högre än den, som enligt en fr. o. m. den 1 januari 1947 gällande överenskommelse vore normerande för motsvarande befattningshavare vid landstingens sjukhus.

I statsverkspropositionen (bil. 2. Gemensamma frågor) till 1947 års riksdag uttalade vederbörande departementschef tveksamhet, om med hänsyn till angelägenheten av enhetlighet i lönesättningen på detta område kommitténs förslag borde fastställas, men förklarade sig likväl icke vilja motsätta sig ett genomförande av kommitténs förslag i denna del.

I utlåtande nr 12 uttalade sig statsutskottet vid 1947 års riksdag för en utjämning av skillnaden i lönehänseende mellan sjuksköterskorna i statens och landstingens tjänst samt förordade i anslutning till i frågan väckta motioner en inplacering av avdelningssköterskorna i dåvarande lönegraden 8.

Riksdagen beslöt i enlighet med statsutskottets hemställan.

I proposition nr 287 till 1947 års riksdag anmälde vederbörande departementschef i samband med anslagsbehandlingen för karolinska sjukhuset och serafimerlasarettet för budgetåret 1947/48, att i enlighet med riksdagens nyssnämnda beslut 108 å ordinarie stat uppförda sjuksköterskebefattningar vid karolinska sjukhuset borde uppflyttas till lönegrad A 8 under tjänstebemärkelsen översköterska samt 30 sådana befattningar ersättas med samma antal i lönegrad A 6. Vid serafimerlasarettet komme 45 befattningar att uppflyttas till lönegrad A 8 och 15 att hänföras till A 6. I anslutning härtill framhöll departementschefen, att önskemål framställdes om en reglering av arbetstiden för sjuksköterskepersonalen vid karolinska sjukhuset och serafimerlasarettet samt garnisonssjukhusen. Departementschefen hade funnit det rimligt att en dylik reglering komme till stånd och förutsatte som en konsekvens därav, att övertidsersättning skulle utgå för tjänstgöring, som överstege 192 timmar under en period av fyra veckor.

Departementschefens sistnämnda uttalande föranledde ingen annan erin-

ran från statsutskottets sida (utl. nr 248) än att utskottet framhöll, att tjänstgöringens art syntes böra vara avgörande för övertidsersättningens erhållande, så att denna förmån komme att utgå allenast vid aktiv tjänstgöring. Vidare ansåg utskottet, att vad ovan anförts rörande sjuksköterskepersonalen vid garnisonssjukhusen borde ha avseende å all dylik personal vid till försvarsväsendet hörande sjukvårdsinrättningar.

Riksdagen beslöt i enlighet härmed.

I anledning av riksdagens förevarande beslut påkallade Svensk sjuksköterskeförening i skrivelse till direktionen för karolinska sjukhuset den 9 juni 1947 förhandlingar angående ersättningar för övertidsarbete m. m. Den 30 juni samma år ingicks mellan representanter för direktionen och föreningen en överenskommelse av följande innebörd.

Enligt vad verkställda undersökningar hade givit vid handen, vore beträffande vissa avdelningar vid sjukhusen arbetstiden antingen redan tidigare bestämd till 192 timmar per fyraveckorsperiod eller kunde anses möjlig att nedbringa till denna tid. Beträffande andra avdelningar åter vore någon faktisk förkortning av arbetstiden icke för det dåvarande möjlig utan personalökning. I sistnämnda fall skulle man därför erhålla en konstant övertid, för vilken övertidsersättning skulle beräknas, motsvarande skillnaden mellan den faktiska arbetstiden och 192 timmar per fyraveckorsperiod. Beträffande denna övertidstjänstgöring borde dagliga anteckningar ej erfordras i vidare mån än då övertid utöver den faktiska arbetstiden behövde tillgripas eller då ledighet utöver den i turlista upptagna kunde erhållas. Den faktiska arbetstiden skulle därvid tills vidare anses vara fixerad till den tid, som för de olika avdelningarna framgår av i det följande intagen tablå. Direktionen förbehöll sig dock rätt att göra ytterligare undersökningar om möjligheten att nedbringa den faktiska arbetstiden.

Överenskommelsen innebar vidare att privat arbete ej finge utföras under arbetstid, vare sig dag eller natt, och att tjänstgörande, i den mån direkt sjukvårdande arbete så medgäve, skulle vara skyldig biträda med förbandsberedning och smärre sömnadsarbeten, t. ex. isyning av knappar och hängare, lagning av prydnadsdukar o. d.

I fråga om ersättning för beredskapstjänstgöring (passiv tjänst, jourtjänst) utöver fastställd arbetstid träffades den 16 juli 1947 följande överenskommelse.

Översköterska eller sjuksköterska, som utöver fastställd arbetstid ålagts att hålla sig i beredskap men utan skyldighet att befinna sig inom sjukhusets eller motsvarande område, skulle icke erhålla särskild ersättning härför men vore berättigad uppbära ersättning för eventuellt förekommande aktiv tjänstgöring enligt avlöningsreglementets bestämmelser.

Översköterska eller sjuksköterska, som ålagts skyldighet att utöver fastställd arbetstid befinna sig inom sjukhusets eller motsvarande område, skulle erhålla, då beredskap omfattade 7 eller flera tillfällen vardera om minst 8 timmar per fyraveckorsperiod, 8 kronor per beredskapstillfälle. Övriga till denna kategori hörande sjuksköterskor skulle i vanlig ordning

erhålla ersättning för eventuellt förekommande aktiv tjänst enligt avlöningsreglementets bestämmelser.

Därest arvode enligt föregående stycke för beredskapstjänst under en 4-veckorsperiod understege vad vederbörande skulle erhållit, om ersättning enligt avlöningsreglementets bestämmelser endast beräknats för aktiv tjänst som förekommit, skulle ersättning i stället utbetalas enligt sistnämnda beräkningsgrund.

I enlighet med de sålunda träffade överenskommelserna skulle den faktiska arbetstiden vid karolinska sjukhuset och serafimerlasarettet tills vidare anses utgöra den tid, som för varje särskild avdelning närmare framgår av nedanstående sammanställning.

A. *Vissa avdelningar, där arbetstiden (frånsett eventuell beredskap) redan vore bestämd till eller kunde normalt hållas inom 192 timmar per fyraveckorsperiod, denna tid:*

Karolinska sjukhuset:

medicinska polikliniken med dess lab. och exp., med. behandlingsrum, kemiska och bakteriologiska lab., blodgivarcentralen, fysikaliska avdelningen, kirurgiska lab. (op. och pol.), poliklinikexp., olycksfallsavd., garnisonsmottagningsavdeln., tandpol., kvinnopol., kvinnokliniken lab., öronkliniken lab. och båggljusbehandling, foniatriska polikliniken, ögonkliniken operationsavd., ögonpol., psykiatriska kliniken lab., psykiatriska pol., radiumhemmets ljus-, telerad-, brachyrad- och röntgenavdeln., allmänna pol. och operationsavdeln., röntgen-diagnostiska avdeln.

Serafimerlasarettet:

kirurgiska, medicinska och nervpoliklinikerna, röntgenavdelningen, fysiologiska laboratoriet med undantag för ekg.

Garnisonssjukhuset:

röntgenavdelningen.

B. *Övriga avdelningar nedan angivna arbetstider:*

Karolinska sjukhuset:

medicinska kliniken

fysiologiska laboratoriet	204	timmar		
vårdavdelningarna, dagtid	216	»	, natt	231 timmar
elevhemmet	216	»		

kirurgiska kliniken

op. avd., poliklinik	216	»		
vårdavdelningarna, dagtid	216	»	, »	231 »

kvinnokliniken

op. avd. och förlossn.avd.	216	»		
vårdavdelningarna, dagtid	216	»	, »	231 »

öronkliniken

poliklinik	204	timmar		
op. avd.	216	»		
vårdavdelningarna, dagtid	216	»	, natt	231 timmar

ögonkliniken

vårdavdelningarna, dagtid	216	»	, »	231 »
---------------------------------	-----	---	-----	-------

psykiatriska kliniken

vårdavdelningarna, dagtid	216	»	, »	231 »
---------------------------------	-----	---	-----	-------

radiumhemmet

kliniska lab.	216	»		
vårdavdelningarna, dagtid	216	»	, »	231 »

Serafimerlasarettet:

kemiska och bakteriologiska lab., ekg och operationsavd.	216	»		
vårdavdelningarna, dagtid	216	»	, »	220 ¹ / ₂ »
i vissa fall, neurokirurg. avd.			»	231 »

För att bedöma verkningarna av den beslutade arbetstidsregleringen samt den i anledning därav träffade överenskommelsen om övertidsersättningar ha revisorerna verkställt en utredning rörande omfattningen vid karolinska sjukhuset och serafimerlasarettet av övertidstjänstgöringen och kostnaderna därför från bestämmelsernas ikraftträdande den 1 juli 1947.

Av nedanstående sammanställning framgår antalet övertidstimmar och antalet journätter, för vilka en ersättning av 8 kronor för natt må beräknas, under de senaste tre budgetåren.

Budgetår	Karolinska sjukhuset		Serafimerlasarettet	
	Antal övertidstimmar	Antal journätter	Antal övertidstimmar	Antal journätter
1947/48	82 052	1 328	29 787	1 192
1948/49	77 042	1 168	29 444	1 333
1949/50	72 566	1 228	30 556	1 348

Övertidsersättningarnas storlek och grunderna för desamma beräknas i överensstämmelse med föreskrifterna i statens allmänna avlöningsreglemente.

Gottgörelse för övertidstjänstgöring skall i första hand utgå i form av s. k. kompensationsledighet från annan tjänstgöring, varvid sådan ledighet uppvärderas med 50 procent. I annat fall åtnjutes övertidsersättning, som i de lönelägen, varom här är fråga, f. n. utgår med ett belopp för timme, varierande mellan 3 kronor 50 öre och 4 kronor 30 öre, allt efter vederbörandes löneklassplacering. Vid tjänstgöring å s. k. kvalificerad övertid, nämligen bl. a. natt mellan kl. 22.00 och 6.00 samt sön- och helgdag, utgår förhöjd ersättning.

Följande sammanställningar utvisa beloppet av på de tre senaste budget-åren belöpande övertidsersättningar vid karolinska sjukhuset (tabell 1) och vid serafimerlasarettet (tabell 2), fördelat på de skilda berörda sjuk-

Tabell 1. Karolinska sjukhuset.

Budgetår	Över- sköterskor Ca 12	Sjuk- sköterskor Ca 10	Sjuk- sköterskor Ce 10	Vik. sjuk- sköterskor	Summa
1947/48					
Löner	770 076	1	591 644	540 784	1 902 504
Övertidsersättning	121 472	1	124 401	106 162	352 035
Övertidsersättning i % av lönen .	15,8	1	21,0	19,6	18,5
1948/49					
Löner	848 024	223 616	467 728	480 836	2 020 204
Övertidsersättning	114 604	33 349	81 159	80 864	309 976
Övertidsersättning i % av lönen .	13,5	14,9	17,4	16,8	15,3
1949/50					
Löner	848 008	231 452	504 948	449 640	2 034 048
Övertidsersättning	113 468	37 570	85 592	57 477	294 107
Övertidsersättning i % av lönen .	13,4	16,2	17,0	12,8	14,5

¹ Ett antal Ca-tjänster inrättades i slutet av budgetåret men ha icke särskilts från gruppen Ce 10.

Tabell 2. Serafimerlasarettet.

Budgetår	Över- sköterskor Ca 12	Sjuk- sköterskor Ca 10	Sjuk- sköterskor Ce 10	Vik. sjuk- sköterskor lönekl. 10	Summa
1947/48					
Löner	285 240	55 770	207 885	265 050	813 945
Övertidsersättning	42 135	8 425	44 335	34 015	128 910
Övertidsersättning i % av lönen .	14,8	15,1	21,3	12,8	15,8
1948/49					
Löner	295 370	57 750	171 895	287 350	812 365
Övertidsersättning	42 460	8 810	35 305	35 465	122 040
Övertidsersättning i % av lönen .	14,4	15,3	20,5	12,3	15,0
1949/50					
Löner	299 715	57 425	211 385	224 870	793 395
Övertidsersättning	42 705	9 195	44 775	31 265	127 940
Övertidsersättning i % av lönen .	14,2	16,0	21,2	13,9	16,1

sköterskegrupperna. Av tabellerna framgår även storleken av de grundlöner (inkl. rörligt tillägg), som under samma tid utbetalats till samtliga befattningshavare inom de skilda kategorierna, såväl sådana med som utan övertidstjänstgöring.

Sammanställningarna utvisa, att övertidsersättningarna uppgå till belopp, som för år variera vid karolinska sjukhuset mellan ca 294 000 och 352 000 kronor och vid serafimerlasarettet mellan ca 122 000 och 128 000 kronor. I förhållande till de vid sjukhusen för samtliga sjuksköterskegrupper utbetalade lönebeloppen uppgå övertidsersättningarna till lågt räknat 15 procent. Övertidsersättningarnas relativa storlek varierar, såsom tabellerna ut-

visa, de olika sjuksköterskegrupperna emellan, men är relativt större för de e. o. sköterskorna än de övriga kategorierna, vilket främst sammanhänger med dels att dessa sköterskor i allmänhet ha sådan tjänstgöring att övertidsersättning utgår, dels att de flesta sköterskor, som bestrida nattjänst, äro extra ordinarie. Härtill kommer att de e. o. sköterskorna i stor utsträckning fullgöra övertidstjänstgöring, överstigande den fastställda faktiska arbetstiden.

Av intresse är att fastställa de kostnader, som skulle uppkomma, därest i stället för övertid tillgreps nyanställningar. Såsom av det föregående framgår, uppgick antalet övertidstimmar under det senast förflutna budgetåret till 72 566 vid karolinska sjukhuset och 30 556 vid serafimerlasarettet. Den mot denna arbetstid svarande nyanställningen av sjuksköterskor utgör med en normalarbetstid av 192 timmar per fyraveckorsperiod för karolinska sjukhuset ca 29 sköterskor och för serafimerlasarettet ca 12. De lönemässiga kostnaderna för en nyanställning av denna personal kunna — om lönegrad 11 genomsnittligt tages som underlag vid beräkningarna — beräknas till 180 612 kronor respektive 74 736 kronor. Det bör därvid uppmärksammas, att vid beräkningarna hänsyn icke tagits till kostnader för sociala förmåner o. d. enligt avlöningsreglementet. Mot nämnda belopp har man sålunda att ställa de nuvarande kostnaderna för övertidsersättningar uppgående för samma tid till 294 107 respektive 127 940 kronor.

För att ytterligare belysa innebörden av det nu tillämpade systemet lämna revisorerna i nedanstående tabell uppgifter, utvisande hur en normal övertidsersättning å 24 timmar per 28 dagar, förvandlad till motsvarande ersättning för 30 dagar, förhåller sig till grundlönen (inkl. rörligt tillägg) i de löneklasser, som kunna förekomma för sjuksköterskorna.

Löne- klass	Lön för månad kr.	Övertidsersättning för 30 dagar kr.	Övertidsersättning i procent av lönen
10	493:—*	90:—	18,3
11	519:—	93:85	18,1
12	543:—	97:70	18,0
13	568:—	102:85	18,1
14	591:—	106:70	18,1
15	616:—	110:55	17,9

Som av tabblån framgår, förhöjes lönen för månad normalt med i genomsnitt 18 procent. Lönemässigt sett innebära dessa förhöjningar en förbättring av löneställningen med 3 å 4 lönegrader i förhållande till nuläget.

Revisorernas uttalande. Genom beslut vid 1947 års riksdag genomfördes en partiell reglering av arbetstiden för sjuksköterskepersonalen vid karolinska sjukhuset och serafimerlasarettet samt garnisonssjukhusen av innebörd, att tjänstgöringstiden i allmänhet borde begränsas till 192 timmar under en period av fyra veckor. Beslutet förutsatte, att ekonomisk kompensation i form av övertidsersättning skulle tillkomma den berörda sjuksköter-

skepersonalen i den mån gällande tjänstgöringstid översteg den sålunda fastställda. I anledning härav har också efter förhandlingar mellan representanter för direktionen för karolinska sjukhuset och vederbörande fackorganisation närmare överenskommelse träffats rörande omfattningen av övertidstjänstgöringen i de enskilda fallen. Man har därvid utgått från en konstant övertid, för vilken övertidsersättning skulle beräknas, motsvarande skillnaden mellan den faktiska arbetstiden å de olika avdelningarna och 192 timmar per fyraveckorsperiod. Beträffande denna övertidstjänstgöring borde vidare dagliga anteckningar icke erfordras i vidare mån än då övertid utöver den faktiska arbetstiden behövde tillgripas eller då ledighet utöver den i turlista upptagna kunde erhållas.

Den av revisorerna verkställda utredningen ger vid handen, att den övertidstjänstgöring, som i konsekvens med de fattade besluten och överenskommelserna f. n. tillämpas vid karolinska sjukhuset och serafimerlasarettet, är av en högst betydande omfattning. Sålunda uppgingo på det senaste budgetåret belöpande övertidsersättningar till ett sammanlagt belopp av ca 422 000 kronor, vilket motsvarar lågt räknat ungefär 15 procent av de till sjuksköterskepersonalen vid berörda sjukhus utgående lönebeloppen. Antalet mot denna övertidsersättning svarande övertidstimmar utgjorde vid de båda sjukhusen 72 566 respektive 30 556 timmar, varav flertalet timmar torde avse övertidstjänstgöring av här berört slag. Evalverad i normal arbetstid motsvarar lönemässigt sett denna övertidstjänstgöring en nyanställning av sammanlagt ca 41 sjuksköterskor, för vilka torde kunna beräknas en total avlöningskostnad av ca 255 000 kronor eller sålunda ett belopp, som med 167 000 kronor understiger nu utgående övertidsersättningar.

I avseende å de ekonomiska konsekvenserna är det tillämpade systemet sålunda oförmånligt för statsverket. Enligt revisorernas mening framstår det också såsom föga tillfredsställande, att ersättning för den permanenta övertidstjänstgöring, varom här är fråga, på längre sikt utmättes efter de ersättningsgrunder, som avlöningsreglementets bestämmelser om övertidsersättning medgiva. Ifrågavarande ersättningsbelopp äro uppenbarligen avvägda främst med hänsyn till förekommande övertidstjänstgöring av mera tillfällig beskaffenhet och komma därför, tillämpade på här ifrågavarande tjänstgöringsförhållanden, att för det övervägande antalet sjuksköterskor medföra en förbättring i lönehänseende med icke mindre än ca 18 procent. Lönemässigt betyder detta en förhöjning av löneläget med i runt tal fyra lönegrader, vilket knappast torde ha förutsatts vid bestämmelsernas tillkomst. Härtill kommer att denna personal genom det tillämpade systemet erhållit ett i fråga om löne- och anställningsvillkor gynnsammare läge än motsvarande sjuksköterske kategorier vid övriga sjukvårdsanstalter. Framhållas må, att sjuksköterskepersonalen vid landstingens sjukhus enligt tillämpningen av för dessa gällande avtal endast undantagsvis tillförsäkras övertidsersättning vid tjänstgöring å egen tjänst.

Revisorerna äro väl medvetna om de svårigheter, som i dagens läge föreligga att omedelbart avveckla de här berörda ersättningsbestämmelserna vid

karolinska sjukhuset, serafimerlasarettet och garnisonssjukhusen. Med hänsyn till de konsekvenser i ekonomiskt avseende, systemet medför, vilja revisorerna dock understryka angelägenheten av att möjligheterna att åstadkomma en begränsning av övertidstjänstgöringen ägnas oavlätlig uppmärksamhet; en sådan begränsning måste även för personalens del vara önskvärd ur arbetssynpunkt. I sådant hänseende vore tänkbart, att efter förhandlingar ersättningsbeloppens nuvarande storlek skulle kunna utgå efter andra grunder. I varje fall måste enligt revisorernas mening alla utvägar prövas att i nära samverkan och samförstånd med vederbörande personal söka nedbringa övertidstjänstgöringen genom rationalisering av göromålen och införande av arbetsbesparande åtgärder. Revisorerna få därför föreslå, att förevarande fråga upptages till närmare prövning.

§ 28.

Debitering och uppbörd av automobilskatt.

De grundläggande bestämmelserna om den egentliga bilskatten, fordonskatten, återfinnas i förordningen om automobilskatt den 2 juni 1922 (nr 260). Denna skatt erlägges endast för sådan automobil — under vilket uttryck i förordningen inbegripes även motorcykel — eller släpvagn, beträffande vilken enligt motorfordonsförordningen registreringsplikt föreligger. Skatten utgår med vissa för de olika fordonsslagen fastställda belopp för kalenderår. För personbil utgår sålunda skatten med dels grundavgift å 70 kronor, dels ock 20 kronor för varje påbörjat tal av 100 kg av bilens tjänstevikt, minskad med 900 kg, medan för lastbil skatten utgör dels grundavgift å 70 kronor, dels ock 25 kronor för varje påbörjat tal av 100 kg av bilens tjänstevikt, minskad med likaledes 900 kg. — Från fordonskatt undantagas vissa fordon, däribland lättviktsmotorcyklar.

Skatteplikt för bil inträder med den kalendermånad, under vilken bilen första gången införes i bilregistret, samt upphör med utgången av den månad, varunder bilen avförts ur registret utan att ha blivit införd i annat sådant register. Användes bilen i avbidan på registrering i trafik lika med registrerat fordon, skall dock skatten utgå fr. o. m. den kalendermånad, varunder bilen tagits i bruk. Inträder skattskyldighet under löpande kalenderår, utgår skatten med proportionsvis reducerat årsbelopp. Om bils beskaffenhet ändras under löpande kalenderår, skall därav föranledd höjning respektive sänkning av skatten beräknas fr. o. m. den kalendermånad, under vilken ändringen skett respektive fr. o. m. nästföljande kalendermånad.

Skattskyldig för bil är den, som vid visst kalenderårs början varit eller bort vara i bilregistret antecknad såsom ägare till fordonet, eller, om detta blivit under året första gången registrerat, den som därvid antecknats såsom bilens ägare. Bil får ej brukas, förrän skatten blivit vederbörligen betald.

Gällande bestämmelser om debitering, uppbörd, indrivning och redovisning av bilskatt återfinnas i kungörelsen den 12 december 1924 (nr 513). Debiteringen verkställs av registreringsmyndigheten, d. v. s. i Stockholm av överståthållarämbetet och i länen av länsstyrelserna, medelst anteckning i bilregistret. Debitering sker första gången, då fordonet registreras, och sedermera för varje kalenderår, så länge fordonet är underkastat skatteplikt.

Uppbörd av skatten för motorfordon m. fl., vilka vid kalenderårets början äro införda i registret — ordinarie uppbörd — verkställs genom postverket under tiden 1—15 februari. Till skattskyldig skall i god tid dessförinnan under postförskott utsändas av registreringsmyndigheten utskrivet kvitto å påfordordonsskatt med därvid fogat frånskiljbart adresskort till postförskotts försändelse, tillika innefattande utfärdad debetsedel, samt å vederbörande länsstyrelse utställd postförskotts anvisning. Adresskortet med vad därtill hör tillställs den skattskyldige postledes såsom avi om försändelsen, medan bilskattekvittot under uppbördstiden å postanstalten hålles tillgängligt för inlösen. Influtna skattemedel skola därefter genom postverkets försorg snarast insättas å statsverkets checkräkning i riksbanken för länsstyrelsens räkning. Senast före februari månads utgång skall postverket till länsstyrelsen avgiva specificerad redovisning över inlösta respektive icke inlösta bilskattekvitton. Till grund för redovisningen ligga av registreringsmyndigheten upprättade specifika förteckningar över postförskotts försändelserna.

Då motorfordon eller släpvagn anmäles till registrering eller dessförinnan tages i bruk liksom även vid anmälan till registrering av sådant under året inträffat förhållande, som föranleder skyldighet att erlagga fordonsskatt eller förhöjd sådan, skall till registreringsmyndigheten inbetalas intill årets slut belöpande skatt i den ordning, som gäller för inbetalning i allmänhet till denna myndighet (tillfällig uppbörd). I här avsedda fall får bevis om registrering icke utlämnas, förrän skatten blivit betald. Å erlagd skatt utfärdas särskilt kvitto, bilskattekvitto, vilket skall under färd medföras å fordonet. Vad som i fråga om allmänna utskylder gäller rörande restindrivning, avkortning och avskrivning äger motsvarande tillämpning med avseende å bilskatten. Denna bokföres och redovisas även i samma ordning som kronuppbörden i allmänhet.

Enligt kungörelsen om särskild skatt i vissa fall för användande i trafik av icke registrerade motorfordon m. m. den 18 november 1932 (nr 529), skall den som tillverkar eller driver handel med motorfordon eller släpvagnar erlagga bilskatt av särskilt slag för användande i trafik av dylikt fordon, som hålles till salu utan att vara registrerat. Denna särskilda skatt utgår med ett årligt belopp av 140 kronor för bil, 28 kronor för motorecykel och 70 kronor för släpvagn. Skatten inbetalas hos länsstyrelsen i den ordning, som gäller för inbetalning i allmänhet till länsstyrelse. Tillverkare och handlande skola å fordonet i kontrollsyfte föra särskild skatteskyllt.

Av det sagda torde framgå, att det nuvarande uppbördssystemet för bilskatt föranleder åtskilligt bestyr för såväl länsstyrelserna som postverket. I avseende å de olika åtgärder, som därvid ifrågakomma, må nämnas följande.

Debiteringen av bilskatt för den *ordinarie* uppbörden utföres på länsstyrelsens bilregister i god tid före den 1 januari varje år. Anteckning om skattepåföringen verkställes därvid å registerkorten. Debiteringen granskas därefter av debiteringsförrättaren.

Efter årsskiftet utskrivs postförskottsårsändelserna, förteckningar och sammandrag i tre exemplar upprättas däröver, varjämte debiteringsförrättarens namn stämplas å kvittona. Dessa avprickas mot förteckningarna. Sedan summering och avstämning av uppbörden utförts, överlämnas före den 1 februari skattekvitton jämte nämnda förteckningar och sammandrag till vederbörande postanstalt.

Å postanstalten sorteras postförskottsårsändelserna efter adressort samt översändas till respektive postanstalter, vid vilka skattekvittona avskiljas från adresskortet med debetsedel, varefter de senare utsändas till de skattskyldiga. Sedan adressaten löst skattekvittot, avskiljes adresskortet från debetsedel med postförskottsavisning. Dessa senare återsändas till inlämningspostanstalten. Efter den 15 februari sorteras återbekomna debetsedlar samt avprickas i förteckningen. Senast före februari månads utgång skall postanstalten avgiva specificerad redovisning till länsstyrelsen av inlösta och icke inlösta skattekvitton.

Länsstyrelsen upprättar därefter en redogörelse över icke inlösta skattekvitton, vari förtecknas dels skatter, inbetalda direkt till länsstyrelsen, dels skatter, avkortade före restlängds utsändande, dels skatter, som skola uppföras å restlängd. Restlängd upprättas efter nämnda redogörelse och utsändes jämte skattekvitton till respektive utmätningmän. Å besiktningsinstrumenten i bilregistret göres anteckning om att skatten erlagts.

Från postanstalt till länsstyrelsen inkommen redovisning jämte redogörelse över skattekvitton insändes till riksräkenskapsverket senast under april. Särskild redovisning över mottagna blanketter till skattekvitton och adresskort skall vid samma tidpunkt tillställas riksräkenskapsverket.

Debiteringen av bilskatt för den *tillfälliga* uppbörden göres för varje dag av personalen på bilregistret. Denna måste därvid ha uppgifter på fordonets kategori, tjänstevikt, besiktningsdag och dag för utfärdandet av sådant intyg, som utställes av polismyndighet angående rätt att tillfälligt bruka ej registrerat fordon. Skattepåföringen kontrolleras varje dag av debiteringsförrättaren.

Skatteinbetalningen för denna uppbörd sker antingen direkt till bilregistrets kassa eller också genom insättning å länsstyrelsens postgirokonto. I det senare fallet har skattebeloppet oftast infordrats av bilregistret i samband med komplettering av genom posten inkomna ofullständiga registreringsärenden.

I samband med underskrift av registreringsbeviset kontrollerar debite-

ringsförrättaren, att skattebeloppet blivit deponerat i riksbanken. I fråga om fordon från annat län, som anmäles för omregistrering, kontrolleras även att den till nytt registerkort överförda tjänstevikten motsvarar den skattesats, som finnes uppgiven å det utbytta skattekvittot.

Över utfärdade skattekvitton föres en särskild uppbördslängd. Denna upptager bl. a. uppgifter om inbetalade skattebelopp i samband med registrering och höjning av skatt samt uppgifter om kvitton, som blivit utbytta på grund av fordonets överflyttning från annat län, samt uppgifter om sänkning av skatt och anteckningar om utfärdade duplettskattekvitton. Längden färdigställs för varje månad och granskas och underskrives av debiteringsförrättaren. Längden upptages därefter i länsstyrelsens redogörelse över influtna medel till riksräkenskapsverket.

Arbetet med bl. a. debitering, uppbörd och redovisning av bilskatt är i huvudsak förlagt till länsstyrelsernas bilavdelningar. Övrigt arbete är ofta fördelat på kassa- och uppbördsavdelningarna inom länsstyrelsens landskontor. På kassaavdelningen sker därvid bokföringen av skatter, influtna till länsstyrelsens postgirokonto, dock först sedan skatterna granskats och bokförts på bilregistret. På uppbördsavdelningen brukar utföras viss granskning av inom bilregistret upprättade redovisningar samt arbete i samband med utmätningsmannens redovisningar av restförda skatter och redogörelse till riksräkenskapsverket över uppdebiterade och redovisade skatter.

De göromål i samband med debitering, uppbörd och redovisning av bilskatt, för vilka redogjorts i det föregående, måste årligen utföras inom en relativt begränsad tidrymd, som regel december—mars. För att utröna hur stor belastning, det nu tillämpade förfaringssättet medför för länsstyrelsernas bilavdelningar, samt det sätt, varpå arbetet i allmänhet organiserats, ha revisorerna från överståthållarämbetet och vissa länsstyrelser införskaffat uppgifter, ägnade belysa det nuvarande uppbördssystemets verkningar och kostnader.

Vid *överståthållarämbetets* bilavdelning ha under senare år utskrifterna av skattepostförskottsänvisningarna med vidsittande skattekvitton utförts av inom ämbetet anställd personal å övertid mot en ackordsersättning av 10 öre per styck eller, där den skattskyldiges namn och adress tryckts med citografmaskin, med 7 öre per styck. För kollationering, utskrift av debiteringslängder, maskinräkning, anteckning å registerkorten om inbetalning o. d. har extra personal anställts. För 1950 års ordinarie skatteuppbörd ha i ackordsersättning utbetalats 2 897 kronor, varjämte avlöningen för den extra personalen uppgått till 3 843 kronor. De här nämnda extra kostnaderna utgjorde sålunda 6 740 kronor. Vid bedömandet av dessa kostnader bör erinras, att viss tryckning av de skattskyldigas namn och adress utförts med den citografmaskin, som anskaffats för bensinavdelningens behov.

Av den reguljära personalstyrkan vid bilavdelningen tjänstgöra två under hela året på bilskatteexpeditionen. Härtill kommer den personal, som kan avdelas för det ordinarie skattearbetet i januari och eventuellt i februari samt för debiteringsarbetet före varje årsskifte. Under år 1950 voro två

kontorsbiträden stadigvarande avdelade för arbete med skatten i januari. Härutöver hade ytterligare två kontorsbiträden omplacerats från annan avdelning. För debiteringsarbetet var ett kontorsbiträde avdelat för hjälp åt skatteexpeditionen under 50 arbetsdagar.

Vid länsstyrelsen i *Göteborgs och Bohus län* sysselsätter arbetet med debitering av bilskatt under hela året helt eller delvis två personer, en kontorist och ett kontorsbiträde. I den utsträckning så kan ske överföres dessutom från taxerings- eller uppbördsavdelningen eller från landskansliet personal under januari månad, då det mest brådskande arbetet utföres, samt även under följande månader för efterarbete. I övrigt anställs extra personal, vid 1950 års debiteringsarbete 12 personer. Arbetet har endast i mindre omfattning skett å övertid. Kostnaderna för överförd personal uppgingo för 1950 års bilskatt till 5 027 kronor, varav 185 kronor övertidsersättning, samt för tillfällig personal 2 465 kronor, varav 158 kronor övertidsersättning, eller sålunda totalt 7 492 kronor.

Länsstyrelsen i *Jönköpings län* anställde för debitering och förberedelsearbeten till ordinarie uppbörden av bilskatt för 1950 två extra befattningshavare samt anlidade i övrigt såväl bilavdelningens som annan länsstyrelsens personal under övertid. Extra personalens arbetstid uppgick till 137 timmar och övertidstimmar till 551 eller tillhoppa 688 timmar. Kostnaden här för belöpte sig till 2 250 kronor. Länsstyrelsen upplyser emellertid, att denna kostnad skulle ha stigit till det dubbla, om icke det från bensinavdelningen övertagna adressregistret detta år hade kommit till användning för adressering av försändelserna.

Länsstyrelsen i *Örebro län* uppger sig i görligaste mån undvika att möta den extrabelastning, som den ordinarie bilskatteuppbörden utgör, med anlitage av personal mot övertidsersättning. Själva skattepåföringen i bilregistret påbörjas redan i december, så att påföringen i stort sett är slutförd till årsskiftet. Påföringen är till att börja med endast preliminär, varför justeringar, som föranledas av under arbetets gång inkommande anmälningar till registret, måste vidtagas, innan påföringsarbetet kan anses avslutat. I huvudsak tillfälligt anställd personal anlitas därefter för färdigställande av automobilskattepostförskott, upprättande av debiteringslängder m. m. Under 1950 års ordinarie uppbörd av bilskatt anlidades extra arbetskraft för en kostnad av 1 100 kronor motsvarande 550 arbetstimmar. I stor utsträckning anlidades länsstyrelsens stadigvarande personal å bilavdelningen, ehuru utan anlitage av övertid. Avlöningskostnaderna till denna personal enbart för den ordinarie bilskatteuppbörden kunna uppskattningsvis anslås till 1 500 kronor. Det må därvid dock påpekas, att länsstyrelsen för att nedbringa den extra arbetsbelastningen under ordinarie bilskatteuppbörden åren 1949 och 1950 utnyttjat de tryckplåtar, som användes för bensinransoneringskort, för adressering av bilskattepostförskotten.

Vid länsstyrelsen i *Kalmar län* utföres allt arbete, i den mån detsamma icke kan utföras under tjänstetid, av länsstyrelsens personal å övertid. Antalet övertidstimmar för 1950 års uppbörd utgjorde 847. Totalt utgjorde länsstyrelsens kostnader för denna uppbörd 3 097 kronor.

Vid länsstyrelsen i *Kristianstads län* påbörjades debiteringen den 20 december 1949 med anteckning å registerkortet av debiteringsår och debiterat belopp. Arbetet utfördes av en för detta ändamål särskilt anställd person, och åtgingo därför ca 8 arbetsdagar, varför ersättning utbetalades med ca 100 kronor. Kontroll av den sålunda gjorda debiteringen verkställdes av den vid länsstyrelsen förordnade debiteringsförrättaren. Detta arbete utfördes huvudsakligen utom den ordinarie arbetstiden, och åtgingo därför 5 arbetsdagar, varför debiteringsförrättaren erhöll kompenstation i motsvarande antal fridagar. Granskning av debiteringen verkställdes slutligen av en därtill förordnad tjänsteman å landskontoret, som beräknat att därför åtgått ca 6 arbetsdagar. För debiteringen å registerkortet åtgingo sålunda sammanlagt 19 arbetsdagar. Utskrivningen av skatteavvier och bilskattekvitton, som sker för hand, utfördes under tiden 2—10 januari 1950 av 10 för detta ändamål anställda extra personer. Ersättning utgick efter 1 krona 60 öre i timmen. Den sammanlagda kostnaden för detta arbete uppgick till 846 kronor. Debiteringslängden upprättades under tiden 2—22 januari. Länsstyrelsen hade ursprungligen avsett att arbetet därmed skulle utföras av en extra anställd. Då emellertid sådan hjälp kunde erhållas endast under fyra dagar — kostnaden därför ingår i ovan nämnda 846 kronor — överlämnades arbetet till ett skrivbiträde å kassaavdelningen. Den sammanlagda tid, som åtgått för längdens upprättande, torde kunna beräknas till 15 arbetsdagar. Kollationering av debiteringslängd samt skatteavvier och skattekvitton verkställdes av två extra anställda — av vilka en sedermera jämväl upprättade restlängden — med biträde av en och stundtals flera å länsstyrelsen anställda skrivbiträden. Arbetet — inberäknat vad som åtgick för upprättande av restlängd — tog ungefär 6 veckor i anspråk; ersättning till de två extra anställda utgick med sammanlagt 540 kronor. För upprättande av »Redogörelse för automobilskattekvitton, vilka av postverket redovisats såsom icke inlösta» samt för anteckning i bilregistret om skattebetalning kunna beräknas ha åtgått ca 14 arbetsdagar för en person. Arbetet därmed utfördes emellertid av två vid länsstyrelsen anställda skrivbiträden och verkställdes såväl inom som utom ordinarie tjänstetid. Kompenstation för den å icke ordinarie tjänstetid förlagda delen av arbetet utgick med sammanlagt 7 fridagar.

Länsstyrelsen i *Östergötlands län* uppger, att debiteringen av bilskatt hittills kunnat utföras utan att länsstyrelsen i nämnvärd omfattning behövt taga extra personal i anspråk. Bilregistrets nuvarande omfattning utesluter emellertid enligt länsstyrelsens mening, att debiteringen i framtiden kan äga rum utan att länsstyrelsen regelmässigt anlitar extra personal för ändamålet. Bestyret med utskrivandet av skattekvitton (vilket utföres å beting) och övrigt förberedelsearbete för den ordinarie uppbörden har på senare år helt fått anförtros extra personal. Enligt länsstyrelsens erfarenheter blir ett sådant arrangemang billigare för statsverket än om arbetet utföres av länsstyrelsens stadigvarande personal å övertid. För 1950 års ordinarie bilskatteuppbörd hade länsstyrelsens anställd extra personal i följande om-

fattning: tre personer under en månad och dessutom sex personer under en halv månad, d. v. s. sammanlagt 150 dagsverken. Kostnaderna för arbetet uppgingo år 1950 till 1 888 kronor.

Vid länsstyrelsen i *Gävleborgs län* ombesörjes debiteringen av bilskatten av den ordinarie personalen å bilavdelningen under tjänstetid och utan anlåtande av extra personal. Kollationeringen av debiteringen utföres under tjänstetid av debiteringsförrättaren tillsammans med en befattningshavare från bilavdelningen. Utskrivning och kollationering av skattekvittona ombesörjes av den ordinarie personalen å bilavdelningen samt av extra personal såväl under ordinarie arbetstid som å övertid. Under januari bruka minst en person av den ordinarie personalen samt tre extra kvinnliga biträden vara sysselsatta med uppbörden under ordinarie arbetstid. Å övertid brukar förutom nämnda tre extra biträden jämväl bilavdelningens kvinnliga ordinarie personal om 6 personer arbeta med uppbörden. Antalet utförda dagsverken vid senaste uppbörden torde få beräknas till 80 och antalet övertidstimmar till 234. Övertidsersättningen till den ordinarie personalen uppgick vid senaste uppbörd till 792 kronor 74 öre. Ersättningen till den extra personalen utgjorde 445 kronor 28 öre. Länsstyrelsen anmärker, att kostnaderna blivit ovanligt låga på grund av att för uppbörden använts det plåtregister, som fanns upplagt för tryckning av adresser å bensinransoneringskort. Användningen av detta register visade sig medföra så stora fördelar ur kostnads- och arbetssynpunkt, att länsstyrelsen jämväl efter bensinransonerings upphävande höll registret aktuellt för användning icke blott beträffande motorcyklar utan även vad avsåg personbilar vid 1950 års uppbörd. Efter denna tidpunkt har dock registret icke aktualiserats.

Även länsstyrelsen i *Värmlands län* uppger sig för tryckning av adresser å skattepostförskotten för 1950 års bilskatteuppbörd ha använt sig av bensinavdelningens adressplåtar. Adresstryckningen verkställdes genom folkbokföringens försorg. Utskrift av skattepostförskott för släpvagnar och vissa andra fordonskategorier, vilka icke berörts av bensinransonerings, ävensom upprättande av skattelängder, kollationering och summering utfördes av bilavdelningens ordinarie personal med hjälp av en extra befattningshavare, som tidigare tjänstgjort såsom föreståndare för bensinavdelningen och fortfarande kvarstod i tjänst i avvaktan på uppsägningstidens utgång. Förenämnda arbeten liksom arbetet med skattedebiteringen utfördes under ordinarie arbetstid under januari månad. Under tidigare år, då adressregister saknades, har utskrift av skattepostförskotten utförts av i huvudsak bilavdelningens biträdespersonal efter ordinarie arbetstid, varvid ersättning utbetalats med 4 öre per postförskottsänvisning. Skattedebitering, upprättande av skattelängder, kollationering och summering har därvid utförts under ordinarie arbetstid utan extra personal. Extrakostnaden för 1950 års bilskatteuppbörd uppgick till 544 kronor, utgörande avlöning från krisanslaget till ovannämnda extra befattningshavare. Härtill kommer dock viss kostnad för aktualiseringen av adressregistret (ändring och nyprägling av

adressplåtar) efter bensinransoneringsens upphörande. För år 1949 uppgingo kostnaderna för utskrift av skattepostförskotten till 627 kronor.

Länsstyrelsen i *Kopparbergs län* uppgiver att den extra arbetsbelastningen, som tidigare, då antalet fordon var mindre, brukade utföras av den ordinarie personalen under normal arbetstid, numera i betydande omfattning måste fullgöras å övertid. Antalet dagsverken uppgick under 1950 till 227, varav 30 dagar övertidstjänstgöring. För dessa arbeten ha utbetalats sammanlagt 3 355 kronor.

Såsom av det föregående delvis framgår, ha vid flera länsstyrelser i kostnadsbesparande syfte de adressplåtar, vilka upplades i samband med bensinransoneringsens utförande för adresstryckning av ransoneringskort m. m., utnyttjats — förutom för sitt egentliga ändamål — jämväl för tryckning av vissa handlingar för bilskattdebiteringen. Några länsstyrelser, bl. a. i Malmöhus län, ha funnit det ekonomiskt att förfara så även sedan bensinransoneringsen upphävts i oktober 1949. Kostnaderna för uppbörden ha därvid visat sig kunna nedbringas. Länsstyrelsen i Malmö har sålunda i skrivelse den 17 december 1949 underrättat chefen för inrikesdepartementet härom samt därvid i en promemoria angivit beräknade kostnadsbesparingar. Bortsett från dessa besparingar har länsstyrelsen ansett det utgöra en beredskapsåtgärd, exempelvis för civilförsvaret, att adressplåtarna en gång årligen aktualiseras. I anledning av förevarande framställning har riksbyrån för folkbokföringen i skrivelse till samtliga länsstyrelser den 6 mars 1950 rekommenderat, att plåtmaterialet tills vidare arkiveras, därest ej länsstyrelsen finner sig böra anställa försök som nyss nämnts.

Enligt den nyssnämnda promemorian skulle adressplåtarna vid länsstyrelsen användas för tryckning av adresser å skatteavierna till länets bilskattekvitton samt fordonens registreringsmärken å debiteringslängderna. De härför uppkomna kostnaderna för debitering av skatt samt övrigt arbete för färdigställande av 1950 års bilskattekvitton beräknade länsstyrelsen preliminärt till sammanlagt 2 754 kronor 60 öre. Antalet adressplåtar utgjorde 38 850. De faktiska kostnaderna visade sig sedermera uppgå till 2 747 kronor, varav 390 kronor för aktualisering av plåtregistret fram till årsskiftet 1949/50. Till jämförelse må nämnas att länsstyrelsens kostnader för färdigställande av 1949 års skattekvitton uppgick till 4 129 kronor, varför en besparing uppkommit med 1 382 kronor, trots att antalet registrerade fordon vuxit med ca 2 500 under år 1949. Under år 1950 beräknas antalet registrerade fordon öka med ca 8 000 till 48 850. Kostnaden för arbetet med färdigställande av 1951 års bilskattekvitton beräknar länsstyrelsen till totalt 4 554 kronor, varav 1 589 kronor hänföra sig till kostnaderna för präglingsarbetet.

Revisorernas uttalande. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, äro länsstyrelserna ålagda omfattande och betydelsefulla uppgifter med avseende å automobilskattens debitering, uppbörd, indrivning och redovisning. Även postverket har i samband med uppbörden av denna skatt rätt betydande arbetsuppgifter. Med hänsyn till det nuvarande uppbördssystemets ut-

formning åsamkar i varje fall den ordinarie bilskatteuppbörden länsstyrelserna en väsentlig arbetsbörda, som hårt belastar bilavdelningarna under tiden december—mars. Göromålen, vilka till övervägande del utföras för hand, åvila personalen vid sidan av det löpande arbetet, men uppgiften är numera av en sådan storleksordning, att den reguljära personalen icke medhinner densamma under den egentliga arbetstiden, varför olika extraordinära åtgärder varje år måste vidtagas för att möta den ökade arbetsbelastningen. På sina håll utföras göromålen huvudsakligen av personalen å övertid, vilket medför betydande kostnader. Vid andra länsstyrelser åter anställs för uppgiften extra personal, vilket visserligen i regel torde medföra någon begränsning av de direkta extrakostnaderna i jämförelse med övertidsersättningsarna, men å andra sidan föranleder denna anordning vissa olägenheter. Då ifrågavarande personal saknar erforderlig vana vid arbetsuppgifterna, måste sålunda till förebyggande av felaktigheter viss kontroll alltid utövas av den ordinarie personalen, vilket givetvis i sin tur medför en viss extra belastning. De mera ansvarsfulla uppgifterna komma därför under alla förhållanden att förbehållas den reguljära personalen, vilken måste dimensioneras med hänsyn härtill. Därtill kommer, att den långvariga toppbelastning, varom här är fråga, kan komma att på längre sikt påverka behovet av fast personal vid bilavdelningarna.

Vid det nuvarande uppbördssystemets tillkomst år 1924 uppgick antalet skattepliktiga fordon till endast ca 80 000. Med en sådan omfattning medförde uppbördsförfarandet icke något nämnvärt problem för länsstyrelserna, och de nuvarande olägenheterna därav torde då knappast heller ha varit mera framträdande. Sedermera har emellertid fordonsbeståndet starkt stigit, och antalet skattepliktiga fordon uppgår f. n. till ca 500 000. Sedan bensinransoneringen numera upphört samt fordonsimporten till viss del blivit fri, kan antalet fordon beräknas växa i särskilt snabb takt. I samband därmed har man anledning förmoda, att stora svårigheter och kostnader komma att uppstå för länsstyrelserna för uppgiftens lösande. En förenkling och omläggning av gällande uppbördsförfarande i syfte att rationalisera och förbilliga den nuvarande arbetsprocessen framstår därför såsom särskilt angelägen. Olika utvägar kunna i sådant syfte prövas.

Revisorerna vilja till en början erinra om att i den allmänna diskussionen ifrågasatts ett utbyte av fordonsskatten mot en lämpligt avvägd skatt på drivmedel, varvid avsikten sålunda varit att sistnämnda skatt ensam skulle bära samtliga med vägväsendet sammanhängande kostnader. Förutom lättnader i avseende å det administrativa förfarandet skulle en sådan åtgärd onekligen medföra fördelar även i vissa andra hänseenden t. ex. genom möjlighet till en i viss mån rättvisare fördelning av skattebördan med hänsyn till fordonens faktiska belastning på vägväsendet. Betydande olägenheter synas emellertid även vara förknippade med en sådan omläggning. Svårigheter torde sålunda komma att uppstå att verkställa en lämplig gränsdragning i förhållande till andra bensinförbrukare än motorfordon, t. ex. båtar eller stationära motorer i industrien.

Även inom ramen för det nuvarande uppbördssystemet torde emellertid vissa åtgärder i kostnadsbesparande syfte kunna övervägas. Sålunda synes en icke oväsentlig arbetslättning kunna vinnas genom viss omläggning av det nuvarande debiteringsförfarandet. Enligt 1 § i 1924 års kungörelse skall fordonsskatt påföras vederbörande för varje kalenderår, så länge fordonet är underkastat skatteplikt. Med hänsyn härtill måste f. n. årsskattebeloppen årligen påföras registerkortet vare sig dessa belopp undergått någon förändring eller ej. Enbart för dessa göromål beräknar t. ex. överståthållarämbetet 50 arbetsdagar årligen för en befattningshavare. Förfarandet borde kunna avsevärt förenklas exempelvis på så sätt, att registreringsmyndigheten, sedan ett fordon registrerats eller ombesiktigats, fastställde dess årliga skatt en gång för alla samt att anteckningar i registerkortet verkställdes endast då detta enligt till myndigheten ingivet ombesiktningssinstrument undergått någon förändring. Härigenom skulle de årligen återkommande debiteringarna bortfalla och debiteringsgöromålen i övrigt fördelas jämnare över hela året. Även de årligen återkommande anteckningarna i registret om verkställd betalning för skattekvitton, som inlösts genom postverket, synas kunna slopas eller i varje fall avsevärt förenklas. I stället borde anteckning i registret verkställas endast när skattekvitton icke inlöses genom postverket under ordinarie uppbördstermin ävensom då skattekvitto inlösts hos länsstyrelsen under tiden mellan utgången av terminen och dagen för restlängds utsändande.

En annan tänkbar möjlighet att minska olägenheterna av det nuvarande uppbördsförfarandet vore en viss utsträckning av den för uppbördsgöromålen fastställda tidrymden. Den nuvarande uppbördsterminen, som varit gällande allt sedan bestämmelsernas tillkomst år 1924, framstår numera i betraktande av den väsentliga ökning fordonsbeståndet undergått såsom föga tidsenlig. Om uppbördsterminen framflyttades något, skulle göromålen fördelas jämnare på den reguljära personalen och kostnaderna för extrapersonal samt övertidsersättningar m. m. därigenom kunna nedbringas. Det är möjligt, att någon mera väsentlig utsträckning av terminen icke är lämplig ur effektivitetssynpunkt, vilken fråga dock bör bli föremål för närmare prövning.

En svaghet, som vidlåder det nuvarande bilregistret, är onekligen dess avsaknad av varje möjlighet till mekanisering av göromålen, vilket bl. a. medför att uppgifter i registret kunna mångfaldigas eller överföras till andra register endast genom direkta avskrifter på manuell väg. En sådan arbetsmetod är föga rationell och dessutom kostnadskrävande. Länsstyrelsen i Örebro beräknar sålunda kostnaden enbart för dessa arbetsuppgifter till lågt räknat ca 7 000 kronor för år. Från bilregistret förekommer nu en rapportgivning av betydande omfattning. Författningens enligt lämnar sålunda registret fortlöpande uppgifter till centrala automobilregistret och militärregistret. Kommunikation upprätthålles vidare med länsstyrelsens civilförsvarsavdelning och med den civila trafikledningen. Länsstyrelsen i Göteborg lämnade under år 1949 uppgifter av nämnt slag till ett antal av sammanlagt

ca 28 000. Därutöver användes bilregistret såsom underlag för rapportering av en mångfald uppgifter av skilda slag. Med hänsyn härtill förefaller det icke osannolikt att en viss mekanisering av de nuvarande registren, t. ex. genom övergång till plåtregister eller hålkortssystem, varigenom på mekanisk väg skulle kunna framställas för olika specialregister erforderliga uppgifter eller utföras för bilskatteuppbörden erforderligt arbete, skulle kunna medföra besparingar av såväl arbetskraft som kostnader. Framhållas må, att redan nu en viss mekanisering av göromålen genomförts därigenom att — som av den lämnade redogörelsen framgår — vissa länsstyrelser funnit sig i kostnadsbesparande syfte böra använda de i samband med bensinransonerings införande upplagda adressplåtarna förutom för tryckning av ransoneringskort jämväl i samband med bilskatteuppbörden. Enligt uppgift från länsstyrelsen i Malmö, som försöksvis tillämpar detta system även efter bensinransonerings hävande, ha besparingar och förenklingar i uppbördsförfarandet därigenom kunnat vinnas för länsstyrelsens del. Därest det skulle visa sig, att kostnadsbesparingar mera allmänt äro att vinna på denna väg, torde därför förtjäna prövas, om icke systemet lämpligen kunde finna tillämpning jämväl inom andra län. Det må framhållas, att möjligheterna att på här ovan antytt sätt rationalisera göromålen på länsstyrelsernas bilavdelningar gjorts till föremål för vissa undersökningar inom statens organisationsnämnd.

Slutligen må framhållas, att det postförskotts förfarande, som ligger till grund för uppbördssystemet, numera framstår såsom opraktiskt och föga tidsenligt. En anpassning av uppbörden efter nu tillämpade uppbördsformer torde därför förtjäna övervägas. Härvid synes lämpligt att anknyta antingen till ett system med kvittensmärken, motsvarande det som tillämpas vid betalning av t. ex. radiolicenser, eller ett förfarande i närmare överensstämmelse med det som ifrågakommer vid uppbörd av direkta skatter.

Med hänsyn till det anförda vilja revisorerna föreslå, att åtgärder övervägas i syfte att förenkla och rationalisera debiteringen och uppbörden av automobilskatten på sätt här ovan antytts.

§ 29.

Fondering av vattenregleringsavgifter.

Enligt 4 kap. 14 § vattenlagen är ägare av strömfall, för vars räkning vattenreglering verkstälts, under vissa förutsättningar skyldig att erlagga en av vederbörande vattendomstol fastställd årlig avgift. De avgifter, som på grund av nämnda stadgande inflyta, skola jämlikt 4 kap. 15 § vattenlagen användas dels till förebyggande eller minskande av skada eller olägenhet, som vållas genom företaget och för vilken ersättning icke blivit av vattendomstolen bestämd, samt till gottgörelse för sådan skada och olägenhet, dels ock för tillgodoseende av annat ändamål beträffande den bygd, som beröres av företaget, såsom jordbrukets främjande, särskilt genom jords torrläggning, eller beredande av tillgång till elektrisk kraft för samfärdsel,

jordbruk, hantverk eller småindustri eller eljest för befolkningens behov. Avgifterna inbetalas till vederbörande länsstyrelse och skola göras räntebärande genom medlens insättande i bank. Om användning av vattenregleringsavgifter skall framställning göras hos Kungl. Maj:t och ingivas till länsstyrelsen.

Sedan år 1943 utgår vattenregleringsavgift även vid reglering enligt 1939 års lag om tillfällig vattenreglering. Om sådan reglering kan antagas medföra avsevärt men för den bygd, som beröres av företaget, eller om den båtnad som vinnes är av stor betydelse, skall för tillgodoseende av sådant allmänt ändamål beträffande bygden, för vilket vattenregleringsavgifter bl. a. kunna tagas i anspråk, avgift utgå för företaget med skäligt belopp, minst 2 000 och högst 15 000 kronor om året, fr. o. m. det halvår, då tillståndet först tages i anspråk.

Regleringsavgifterna utdömdes tidigare, åtminstone för Norrlands vidkommande, med jämförelsevis låga belopp. För ett antal regleringar åren 1927—1940 i Lule och Skellefte älvar samt Indalsälven ha utdömts mellan 15 och 60 öre per vunnen turbinhästkraft, varierande för utbyggda och icke utbyggda fall. Under senare år ha högre avgifter brukat utdömas. Vid Näcktens reglering fastställdes avgiften år 1948 till omkring 1 krona per turbinhästkraft. Vid reglering av Kvarnbergsvattnet, tillhörande Faxälvens flodområde, ha år 1949 utdömts 2 kronor per turbinhästkraft för utbyggda och 1 krona för icke utbyggda fall. Även år 1950 ha utdömts 2 kronor per turbinhästkraft för utbyggda fall, nämligen för regleringen av Vojmsjön i Ångermanälven.

Vid utgången av budgetåret 1949/50 uppgingo de till länsstyrelserna inbetalade avgifterna med upplupna räntor samt utgifterna därifrån till följande belopp.

L ä n	Avgifter	Räntor	Summa inkomster	Utgifter
Östergötlands	85 456	20 239	105 695	—
Jönköpings	92 173	20 112	112 285	65 000
Älvsborgs	81 285	6 786	88 071	—
Skaraborgs	1 170	—	1 170	—
Kopparbergs	167 367	35 367	202 734	507
Västernorrlands	95 852	11 537	107 389	652
Jämtlands	577 629	17 265	594 894	227 630
Norrbottnens	997 435	38 352	1 035 787	857 309
Summa	2 098 367	149 658	2 248 025	1 151 098

Beträffande dessa medels användning i de olika länen ha revisorerna inhämtat följande.

I *Östergötlands län* har genom beslut i juli 1950 10 250 kronor ställts till förfogande för inköp av en bevakningsbåt för fisket i Sommen. Några planer beträffande medlens användning i övrigt föreligga icke. Icke heller i *Älvsborgs län* föreligga några planer för medlens användning.

På förslag av länsstyrelserna i *Jönköpings* och *Kronobergs län* har Kungl. Maj:t i december 1948 av ifrågavarande av länsstyrelsen i Jönköpings län

förvaltade medel ställt 65 000 kronor till förfogande för användning till olika ändamål för bygdens behov, såsom fiske, vägar, elektrifiering m. m.

Jämlikt Kungl. Maj:ts beslut har länsstyrelsen i *Kopparbergs län* år 1949 gjort en inventering av de behov, som kunde ifrågakomma för bidrag av regleringsmedel. Ansökningar ha inkommit till ett belopp av sammanlagt 765 085 kronor, alltså långt mer än vad som står till förfogande. Länsstyrelsen har hos Kungl. Maj:t föreslagit, att viss del, minst 25 000 kronor, avsättes för framtida användning och återstoden fördelas i enlighet med ett av länsstyrelsen uppgjort förslag. Under hösten 1950 ha i enlighet med Kungl. Maj:ts beslut utbetalningar å sammanlagt 18 000 kronor skett av de fonderade medlen.

I *Västernorrlands län* ha vid domstol yrkats skadeersättningar i anledning av reglering av vissa sjöar i Lidens socken. Detta torde medföra att omkring 12 000 kronor av regleringsavgifterna få anses disponerade. I övrigt har inkommit endast en ansökning — avseende elektrifieringskostnad — vilken av länsstyrelsen överlämnats till Kungl. Maj:t. Några särskilda planer för medlens användning i övrigt föreligga icke.

Inom *Jämtlands län* ha hittills verkställda utgifter avsett elektrifieringsföretag samt regelbunden båttrafik på sjön Torrön. Genom beslut under år 1950 har Kungl. Maj:t medgivit, att framdeles inflytande regleringsavgifter få tagas i anspråk för amortering och förräntning av lån, som upptages för elektrifieringsändamål. Härigenom ha förutsättningar skapats för igångsättande av företag av större omfattning än som eljest varit möjligt.

Norrbottens län intager beträffande utgifterna av vattenregleringsmedel en särställning. Vid regleringen av Lule älv underlät vattendomstolen av särskilda skäl att utdöma ersättning för skador och olägenheter, som åsamkades lapparna, och hänvisade till att regleringsavgifterna borde användas för ändamålet. Hittills verkställda utbetalningar ha avsett dels medel, som av Kungl. Maj:t i administrativ ordning anvisats för lappväsendets behov, dels ock skadeståndsbelopp, som utdömts av vattendomstolen. Härjämte har till länsstyrelsen inkommit en ansökan om bidrag till elektrifiering av vissa byar i Jokkmokks socken.

Revisorernas uttalande. De enligt 4 kap. 14 § vattenlagen utgående, av länsstyrelserna förvaltade vattenregleringsavgifterna äro avsedda att användas — förutom för mötande av eventuellt uppkommande oförutsedda skadeersättningsanspråk — även för vissa i vattenlagen angivna ändamål för de bygder, som beröras av vattenregleringar. Alltsedan avgifterna av vederbörande regleringsföretag började inbetalas till länsstyrelserna, har emellertid förefunnits en tendens till fondering av dessa medel, ett förhållande som påtalats i olika sammanhang. Sålunda funno 1937 års statsrevisorer angeläget, att en utredning kom till stånd, huru de fonderade avgifterna lämpligen borde nyttiggöras, och år 1944 genomfördes en ändring av vattenlagen i syfte att skapa ökade förutsättningar för medlens användning för avsedda ändamål.

Av den ovan lämnade redogörelsen framgår, att vattenregleringsavgifterna i flera av de län, där sådana avgifter förekomma, numera tagits i anspråk för olika ändamål för bygdens behov eller att i vart fall medlens nyttiggörande är att motse inom en nära framtid. På andra håll åter ha dessa medel ännu icke kommit till användning för avsedda ändamål, eller ock har så skett i endast begränsad omfattning.

I de län, där inventeringar verkstälts rörande förekomsten av sådana ändamål och behov, för vilka avgifterna utdömas, ha åtskilliga önskemål anmälts om bidrag av vattenregleringsmedel. Enligt revisorernas mening finnes anledning antaga, att i de län, där medlen ännu icke kommit till användning, tillräcklig kännedom saknas om de ändamål för vilka medlen äro avsedda. Det synes revisorerna med hänsyn härtill önskvärt, att likartade undersökningar komma till stånd även inom sistnämnda län.

Civildepartementet.

§ 30.

Sjukvårdskostnader, sjukledigheter och sjukpensionering inom statsförvaltningen.

För statsförvaltningen gällande bestämmelser angående sjukvård finnas meddelade i 41—48 §§ statens allmänna avlöningsreglemente (Saar). Dessa bestämmelser — vilka med i sak oförändrat innehåll upptagits från tidigare gällande avlöningsreglementen — innebära i huvudsak följande.

Tjänsteman erhåller på statens bekostnad vid sjukdom *läkarvård* jämte *läkemedel* samt vid skada till följd av olycksfall i tjänsten, som medfört förlust eller nedsättning av arbetsförmågan, jämväl andra till arbetsförmågans höjande eller eljest till lindrande av menliga följder av olycksfallet nödiga *hjälpmedel*, allt i den omfattning och under de villkor, som i reglementet stadgas eller av Kungl. Maj:t för särskilt fall bestämmas (41 § 1 mom. första stycket).

Läkarvård, som enligt reglementet bekostas av statsmedel, skall som regel ombesörjas av särskilda, för sådant ändamål anställda *verksläkare* i enlighet med viss av Kungl. Maj:t utfärdad instruktion (42 §).

Tjänsteman är berättigad att kostnadsfritt anlita verksläkaren för erhållande av *läkarvård* och *intyg*, som i *tjänsten* erfordras rörande tjänstemannens hälsotillstånd. Erfordras för ställande av diagnos *röntgen- eller annan undersökning*, som *ej lämpligen kan utföras av verksläkaren*, skall jämväl kostnaden för sådan undersökning bestridas av statsmedel. Kostnader för erforderlig läkarvård samt för intyg och undersökning, som nyss sagts, må bestridas av statsmedel även i de fall, *då tjänsteman uppehåller sig å sådan ort, att han icke lämpligen kan anlita verksläkaren*, eller *då vid trängande behov av läkarvård verksläkaren icke hinner anlitas* (43 § 1 mom.).

Kostnad för anlåtande av *läkare*, som *specialiserat sig på behandling av vissa sjukdomsformer*, bestrides vid olycksfall i tjänsten samt vid fall av tuberkulos helt och eljest till tre fjärdedelar av statsmedel, under förutsättning att verksläkaren eller annan läkare, som tjänstemannen enligt ovan nämnda bestämmelser ägt anlita, förklarat sådan specialistvård nödvändig samt verksläkaren antingen själv lämnat anvisning på eller ock godkänt valet av specialist. Utan hinder härav skall dock kostnad för *specialistvård*, som *meddelas på poliklinik vid allmänt sjukhus*, bestridas helt av statsmedel (44 § 1 mom.).

Kostnaderna för *vård å allmänt sjukhus* ersättas, i den mån ej annorlunda stadgas, vid olycksfall i tjänsten samt vid fall av tuberkulos helt och eljest till hälften av statsmedel, under förutsättning att verksläkaren eller annan läkare, som tjänstemannen ägt anlita, förklarat sjukhusvård nödvändig. Vid bestämmande av ersättningens storlek skola *kostnaderna* beräknas: a) i fråga om egentlig sjukhusvård enligt den för sjukhuset fastställda legosängsavgiften för plats å allmän sal samt b) i fråga om *vård å sinnessjukhus* enligt den för salspatient vid dylikt sjukhus fastställda avgiften. Prövar verksläkaren eller den för vården ansvarige sjukhusläkaren den sjukes tillstånd kräva *vård i halvenskiit rum* eller, om sådant ej finnes tillgängligt, i enskiit rum, eller finner vederbörande myndighet med hänsyn till andra sär-

skilda förhållanden dylik vård erforderlig, må, utan hinder av vad ovan stadgas, av statsmedel bestridas, vid olycksfall i tjänsten samt vid fall av tuberkulos hela kostnaden för vården och eljest den del av sagda kostnad, som överskjuter halva beloppet av den för sjukhuset fastställda legosängsavgiften för plats å allmän sal (45 § 1 mom. första, andra och tredje styckena).

Av statsmedel bestridas kostnaderna för *läkemedel*, som föreskrivits aningen av verksläkaren eller annan läkare, vilken tjänstemannen ägt anlita, eller ock av specialist, till vilken tjänstemannen enligt förberörda bestämmelser hänvänt sig (46 § 1 mom.).

I 47 och 48 §§ äro vidare meddelade föreskrifter angående bestridande av kostnader för *bad, massage m. m.* samt för *resor och sjuktransporter*. Slutligen har i 49 § stadgats, att till avliden tjänstemans dödsbo skall såsom *begravningshjälp* utbetalas på visst sätt beräknat belopp.

Med tjänsteman enligt förberörda bestämmelser avses sådan befattningshavare vars tjänst åsatts viss i Saar närmare angiven lönegradsbeteckning, dock att aspiranter och extra tjänstemän med mindre än sex anställningsmånader allenast i viss begränsad omfattning äro berättigade till sjukvård på statens bekostnad.

Statsverkets kostnader för den lönegradsplacerade personalens sjukvård m. m. redovisas som regel å en särskild anslagspost under de olika myndigheternas omkostnadsanslag. I vederbörande huvudböcker plägar därjämte för varje budgetår lämnas en specifik redovisning av här ifrågavarande utgifter med fördelning på vissa i kungörelsen 1941:535 föreskrivna undertitlar.

Revisorerna ha funnit det vara av intresse att på grundval av sålunda tillgängliga sifferuppgifter närmare undersöka, i vad mån de statliga sjukvårdskostnaderna undergått några mera påtagliga förändringar under den senast förflutna tioårsperioden. I nedanstående tablå har gjorts en sammanfattning av resultatet av undersökningen, som ansetts kunna lämpligen begränsas till följande för olika grenar av statsförvaltningen representativa myndigheter, nämligen Svea hovrätt, Göta hovrätt, hovrätten över Skåne och Blekinge samt hovrätten för övre Norrland, fängvårdsstyrelsen och fängvårdsanstalterna, utrikesdepartementet, försvarets centrala förvaltningsmyndigheter, socialstyrelsen, riksförsäkringsanstalten, pensionsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, byggnadsstyrelsen jämte länsarkitektorganisationen, tullverket, skolöverstyrelsen, lantbruksstyrelsen, lantmäteristyrelsen, kommerskollegium, lotsverket, patent- och registreringsverket, medicinalstyrelsen och statens sinnessjukhus, karolinska sjukhuset, serafimerlasarettet och samtliga länsstyrelser.

Utgiftsslag	1941/42	1943/44	1945/46	1947/48	1949/50
Ersättning åt verksläkare ...	133 449	150 791	163 500	248 881	335 008
Sjukhusvård	89 499	97 910	111 498	120 409	149 914
Medicin	125 734	156 226	194 186	226 466	310 451
Sjukvård i övrigt	110 830	145 943	201 631	286 623	404 231
Begravningshjälp	43 430	43 758	36 845	48 130	68 653
Summa kronor	502 942	594 628	707 660	930 509	1 268 257

Revisorerna ha vidare från vederbörande myndigheter infordrat uppgifter på det genomsnittliga antalet under nyssnämnda budgetår vid myndigheterna anställda tjänstemän som varit berättigade till i Saar (motsvarande äldre reglementen) angivna sjukvårdsförmåner. På grundval härav ha de relativa sjukvårdskostnaderna för varje tjänsteman framräknats. Ifrågavarande uppgifter redovisas i nedanstående tablå.

Budgetår	Totala antalet tjänstemän	Sjukvårdskostnad per tjänsteman (kronor)
1941/42	18 932	27: —
1943/44	20 117	30: —
1945/46	20 867	34: —
1947/48	23 846	39: —
1949/50	25 854	49: —

Till ytterligare belysning av frågan ha revisorerna i nedanstående tablåer sammanställt vissa ur den officiella statistiken hämtade uppgifter rörande sjukvårdskostnaderna m. m. inom de tre största kommunikationsverken. På grund av svårigheter att utan tidskrävande undersökningar i de olika fallen särskilja de kategorier tjänstemän och arbetare, som på grund av anställningstidens kortvarighet icke varit berättigade till här ifrågavarande sjukvårdsförmåner, ha de i respektive tabeller intagna uppgifterna å totalantalet anställda kommit att inkludera jämväl anställda av nu angivet slag. Då emellertid dessa grupper äro jämförelsevis fåtaliga och ingå i ungefär samma proportion i totalantalet för varje tidsperiod, torde den allmänna tendens som kan utläsas ur siffrorna icke i någon större utsträckning påverkas därav.

Postverket.

Å r	Totala kostnader för sjukvård m. m. (kronor)	Antalet anställda	Kostnad per anställd (kronor)
1945	504 375	11 992	42: —
1946	583 528	12 652	46: —
1947	662 462	14 605	45: —
1948	885 015	15 046	59: —
1949	957 053	15 647	61: —

Telegrafverket.

Å r Budgetår	Totala kostnader för sjukvård m. m. (kronor)	Antalet anställda	Kostnad per anställd (kronor)
1945	907 463	24 818	37: —
1946/47	1 154 972	27 675	42: —
1947/48	1 463 613	30 311	48: —
1948/49	1 652 183	30 774	54: —
1949/50	1 757 289	30 813	57: —

Statens järnvägar.

Å r	Totala kostnader för sjukvård m. m. (kronor)	Antalet anställda	Kostnad per anställd (kronor)
1945	1 831 935	57 625	32: —
1946	2 084 202	62 006	34: —
1947	2 384 177	64 200	37: —
1948	2 924 023	68 444	43: —
1949	3 275 000	71 234	46: —

Enligt avlöningsreglementet för folkskolan utgå samma sjukvårdsförmåner till ordinarie och extra ordinarie lärare som till de egentliga statstjänstemännen, dock att vederbörande lärare har att själv bestrida härav föranledda kostnader intill ett belopp av 100 kronor per redovisningsår. Statsverkets totala sjukvårdskostnader för här avsedda personalkategorier under sistförflutna budgetår utgjorde enligt från skolöverstyrelsen under hand inhämtade uppgifter 181 213 kronor 52 öre, medan antalet folk- och småskollärartjänster m. m. vid slutet av vårterminen 1950 uppgick till sammanlagt 29 153. Kostnaden per lärare skulle sålunda kunna uppskattas till omkring 6 kronor.

Vid sjukdom åtnjuta statens tjänstemän dessutom vissa förmåner i form av *tjänstledighet*, varvid lönen antingen bibehålles oavkortad eller reduceras på visst sätt. Ifrågakommande *löneavdrag* äro av tre slag, A-, B- och C-avdrag, av vilka A-avdraget till sitt belopp är fastställt i statens löneplansförordning, B-avdraget är dubbelt så stort som A-avdraget och C-avdraget är lika med lönen. Vid fastställandet av under sjukledigheten utgående löneförmåner tages hänsyn till vilken *avdragsgrupp* tjänstemannen tillhör. Avdragsgrupperna äro tre, nämligen grupp 1, vartill hänföras aspiranter och extra tjänstemän med mindre än 6 anställningsmånader, grupp 2, vartill hänföras aspiranter och extra tjänstemän med minst 6 men mindre än 36 anställningsmånader, samt grupp 3, vartill hänföras övriga tjänstemän.

Närmare föreskrifter angående de fall då löneavdrag skall tillämpas finnas meddelade i 28 § Saar. Vad beträffar annan sjukdom än sådan som föranletts av eller ådragits i tjänsten m. m. gäller därvid i huvudsak följande.

Grupp 1: C-avdrag.

Grupp 2: Lön med B-avdrag högst 180 dagar av ett och samma kalenderår eller, vid sjukdom som fortgår över årsskifte, högst 180 dagar i en följd.

Grupp 3: Oavkortad lön under högst följande antal dagar av ett och samma kalenderår:

25 dagar för tjänstemän tillhörande lönegraderna Ca, Ce, Cf och Cg 1—14,

20 dagar för tjänstemän tillhörande lönegraderna Ca, Ce, Cf och Cg 15—26

samt

10 dagar för tjänstemän tillhörande övriga lönegrader med här angivna beteckningar.

Lön med A-avdrag i övrigt.

För de ordinarie tjänstemännens vidkommande äro dessa förmåner oförändrade i förhållande till de före den senaste löneregleringen gällande avlöningsbestämmelserna.

Vad åter de extra ordinarie tjänstemännen beträffar, ägde dessa tidigare vid sjukdom uppbära oavkortad lön under allenast högst sju dagar av ett och samma kalenderår. För tid därutöver hade de att vidkännas A-avdrag, varvid dock i fall av sjukledighet under längre tid än sex månader vederbörande myndighet kunde bestämma om större avdrag å lönen. Säsom förutsättning för åtnjutande av oavkortad lön gällde dessutom, att tjänstemannen vid ingången av kalenderåret antingen uppnått minst 30 års ålder eller ock under sammanlagt minst sex år innehaft ordinarie eller extra ordinarie anställning i statens tjänst.

Extra tjänstemän skulle i nu avsett fall vidkännas B-avdrag under en tid av högst sex månader av ett och samma kalenderår eller vid sjukdom, som fortgick över årsskifte, under högst sex månader i en följd samt C-avdrag för tid därutöver.

I anslutning till nu återgivna bestämmelser ha revisorerna funnit det vara av intresse att lämna vissa uppgifter angående sjukledigheternas omfattning inom statsförvaltningen. Då någon fortlöpande statistik över sjukledighetsfrekvensen icke finnes tillgänglig utom beträffande kommunikationsverken, för vilka särskild normalplan i berörda avseende fastställt av Kungl. Maj:t den 14 december 1934, ha uppgifterna begränsats till att avse förenämnda tre kommunikationsverk. I detta sammanhang må vidare omnämnas, att Kungl. Maj:t genom beslut den 30 juni 1949 fastställt ny normalplan för statistiken över tjänstledigheter vid kommunikationsverken att tillämpas fr. o. m. år 1949. Denna normalplan skiljer sig i vissa avseenden från den tidigare gällande, varför siffrorna för sistnämnda år icke äro direkt jämförbara med den dessförinnan upprättade statistiken. Med hänsyn härtill ha de i nedanstående tablåer lämnade uppgifterna, vilka avse antalet dagar per tjänsteman som vederbörande på grund av sjukdom varit ur tjänst, ansetts lämpligen böra omfatta tidsperioden 1944—1948.

Postverket.

Å r	Ordinarie tjänstemän		Extra ordinarie tjänstemän	
	manliga	kvinnliga	manliga	kvinnliga
1944	19,0	34,4	10,5	25,2
1945	19,5	37,7	9,2	29,1
1946	21,0	42,9	10,2	30,0
1947	22,1	42,7	13,2	32,1
1948	21,6	40,7	14,7	29,8

Telegrafverket.

Å r	Ordinarie tjänstemän		Extra ordinarie tjänstemän	
	manliga	kvinnliga	manliga	kvinnliga
1944	11,8	36,8	9,5	31,6
1945	12,6	38,9	10,3	26,0
1946	13,4	42,0	10,6	24,0
1947	15,0	42,4	12,1	22,8
1948	14,6	43,5	10,2	21,6

mögen att på tillfredsställande sätt sköta sin tjänst (6 § 2 mom. första stycket c).

Finner i dylikt fall den myndighet, som äger pröva frågan om tjänstemannens rätt att komma i åtnjutande av pension, anledning antaga att tjänstemannen kan tjänstgöra å sådan annan befattning till vilken han må vara pliktig att låta förflytta sig, skall frågan, huruvida förflyttning lämpligen bör ske, underställas Kungl. Maj:ts prövning eller, där prövningen av nämnda fråga enligt Kungl. Maj:ts beslut ankommer på myndigheten, av denna upptagas till avgörande (6 § 2 mom. andra stycket).

Sådan tjänsteman äger rätt att vid avgång från tjänsten komma i åtnjutande av tjänstepension, s. k. sjukpension (11 § 1 mom. första stycket c).

Grundbeloppet av *ålderspension* bestämmes enligt följande i 16 § nyssnämnda reglemente angivna grunder.

Kan tjänsteman räkna minst 30 eller — i fråga om vissa befattningar — minst 25 tjänstår, utgår *hel* pension, vars grundbelopp är lika med i 14 § 2 mom. angivet s. k. begynnelse- respektive slutunderlag. Är tjänstårens antal mindre än nu sagts, utgår *avkortad* pension, vars grundbelopp motsvarar begynnelse- respektive slutunderlaget, minskat med $\frac{1}{100}$ eller, där för hel pension erfordras allenast 25 tjänstår, med $\frac{1}{100}$ för varje full fjärdedel av år, varmed antalet tjänstår understiger 30 respektive 25.

Beträffande *sjukpensionens* storlek har i 18 § reglementet stadgats följande.

Grundbeloppet av *sjukpension* bestämmes enligt de i 16 § angivna grunderna. Grundbeloppet skall dock utgöra lägst 75 procent av begynnelse- respektive slutunderlaget eller, i fråga om icke-ordinarie tjänsteman med avkortad tjänstgöringstid, av nämnda underlag reducerat i samma omfattning, som vid avgången gällt i fråga om lönen, allt i den mån beloppet icke härigenom överstiger grundbeloppet av den ålderspension, som skulle hava tillkommit tjänstemannen, därest han under oförändrade förhållanden kunnat kvarstå i sin befattning till pensionsålderns inträde.

I 7 § 2 mom. andra stycket kungörelsen den 30 juni 1947 (nr 691) med föreskrifter rörande tillämpning av 1947 års allmänna tjänste- och familjepensionsreglementen stadgas därjämte följande.

Har tjänsteman träffats av olycksfall i tjänsten eller åtnjutit längre förlöpande ledighet till följd av sjukdom eller för svag hälsas vårdande, och föreligger på grund därav anledning ifrågasätta tjänstemannens förmåga att för framtiden på tillfredsställande sätt sköta sin tjänst, skall det, om tjänstemannen ej inkommer med ansökning att komma i åtnjutande av tjänstepension, ankomma på vederbörande myndighet att föranstalta om den utredning angående tjänstemannens tjänstbarhet som finnes erforderlig samt att, om utredningen därtill giver anledning, föranstalta om prövning av frågan om tjänstemannens rätt att komma i åtnjutande av tjänstepension samt att, därest pensionsrätt prövats föreligga, entlediga tjänstemannen eller göra hemställan om hans entledigande. Sådan utredning skall verkställas senast efter ett års ledighet för befattningshavaren samt — om utredningen ej giver anledning till sådant förfarande som nyss sagts — därefter minst en gång årligen, så länge ledigheten varar.

Motsvarande bestämmelser finnas meddelade i 1947 års tjänstepensionsreglementen för folkskolan respektive för arbetare.

Revisorerna, som funnit det vara av intresse att närmare undersöka i vilken omfattning sjukpensionering förekommer, ha i detta hänseende från vissa pensionsbeviljande myndigheter införskaffat uppgifter, vilka sammanställts i nedanstående tablå. För jämförelse har antalet ålderspensioner under motsvarande tider medtagits.

Myndighet Budgetår	Antal ålders- pensioner	Antal sjuk- pensioner	Summa pensioner	Antal sjuk- pensioner i procent av summa pensioner
<i>Statskontoret</i>				
1945/46	748	44	792	5,6
1946/47	731	37	768	4,8
1947/48	772	71	843	8,4
1948/49	699	84	783	10,7
1949/50	679	82	761	10,8
<i>Generalpoststyrelsen</i>				
1945/46	154	22	176	12,5
1946/47	140	10	150	6,7
1947/48	149	19	168	11,3
1948/49	134	14	148	9,5
1949/50	117	25	142	17,6
<i>Telegrafstyrelsen</i>				
1945/46	253	39	292	13,4
1946/47	137	24	161	14,9
1947/48	227	64	291	22,0
1948/49	221	65	286	22,7
1949/50	239	67	306	21,9
<i>Järnvägsstyrelsen</i>				
1945/46	856	132	988	13,4
1946/47	791	110	901	12,2
1947/48	833	167	1 000	16,7
1948/49	978	216	1 194	18,1
1949/50	930	217	1 147	18,9
<i>Statens pensionsanstalt</i>				
<i>Lärarpersonal</i>				
1945/46	471	75	546	13,7
1946/47	257	49	306	16,0
1947/48	659	69	728	9,5
1948/49	664	84	748	11,2
1949/50	627	65	692	9,4
<i>Arbetare</i>				
1945/46	266	38	304	12,5
1946/47	271	56	327	17,1
1947/48	289	52	341	15,2
1948/49	321	41	362	11,3
1949/50	381	46	427	10,8

Revisorernas uttalande. Såsom av den lämnade redogörelsen framgår, ha statsverkets kostnader för sjukvård m. m. undergått en kraftig stegring under senare år både absolut och relativt sett. Det nu sagda gäller såväl de affärsdrivande verken som statsförvaltningen i övrigt. De i det föregående anförda sifferuppgifterna rörande sjukledighetens omfattning inom vissa kommunikationsverk äro icke fullt lika entydiga, men i stort sett torde där-